

Rajkai Zsombor

XIYU XINGCHENG JI ÉS *XIYU FANGUO ZHI*:
KÉT 15. SZÁZAD ELEJI KÍNAI FORRÁS
KÖZÉP-ÁZSIÁRÓL

Rajkai Zsombor

XIYU XINGCHENG JI ÉS *XIYU FANGUO ZHI*:
KÉT 15. SZÁZAD ELEJI KÍNAI FORRÁS
KÖZÉP-ÁZSIÁRÓL

ELTE Konfuciusz Intézet

罗兰大学孔子学院
匈牙利布达佩斯

Budapest, 2023

Konfuciusz Könyvtár 6.

孔子学院文库

A kötet megjelenését a Magyar Kína-kutatásért
Alapítvány támogatta

ISSN 2061-5272
ISBN 978-963-489-619-7

Konfuciusz Könyvtár 6.
Sorozatszerkesztő: Hamar Imre

Borítóillusztráció: Chen Cheng, a Ming-kori kínai követ 2018-ban
felállított köztéri szobra – Chenjiacun (Renhouli), Jiangxi tartomány
A képet Chen Shiman készítette, amelyet e kötet számára ajánlott fel

© Rajkai Zsombor, 2023

Kiadja az ELTE Konfuciusz Intézet
Felelős kiadó: Dr. Hamar Imre

Műszaki szerkesztő: Terjék Edina

Nyomda: CC Printing Kft.
Felelős vezető: Könczey Áron

Cím: ELTE Konfuciusz Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F
Tel.: (+36) (1) 411-6597
www.konfuciuszintezet.hu

TARTALOM

Előszó.....	VII
Köszönetnyilvánítások.....	X
ELSŐ FEJEZET	
Virágzó kapcsolatok a 15. század hajnalán.....	1
Új korszak a Mongol Birodalom romjain.....	2
Az <i>XCJ</i> és az <i>FGZ</i> tartalmi jellemzői és történeti háttere.....	14
Az <i>XCJ</i> és az <i>FGZ</i> a nemzetközi kutatásokban.....	28
Chen Cheng élete és hivatali pályafutása.....	37
MÁSODIK FEJEZET	
<i>Xiyu xingcheng ji</i> 西域行程記	
<i>A Nyugati Területeken tett utazás leírása</i> (fordítás).....	51
HARMADIK FEJEZET	
<i>Xiyu fanguo zhi</i> 西域番國志	
<i>Feljegyzések a Nyugati Területek országairól</i> (fordítás) ...	84
FÜGGELÉK I. <i>Xiyu xingcheng ji</i> (eredeti szöveg)	115
FÜGGELÉK II. <i>Xiyu fanguo zhi</i> (eredeti szöveg).....	123
FÜGGELÉK III. A követség útvonala (térképek).....	139
FÜGGELÉK IV. A témához kapcsolódó személyek és helyszínek.....	145
Felhasznált irodalom.....	155
Elsődleges források.....	155
Felhasznált másodlagos szakirodalom.....	156
Tárgymutató.....	167

ELŐSZÓ

A jelen kötet az első magyar nyelvű tanulmány két, Közép-Ázsiáról szóló 15. század eleji kínai forrásról.¹ A két forrás *A Nyugati Területeken tett utazás leírása* (*Xiyu xingcheng ji* 西域行程記 – a továbbiakban *XCJ*), illetve a *Feljegyzések a Nyugati Területek országairól* (*Xiyu fanguo zhi* 西域番國志 – a továbbiakban *FGZ*) címet viseli. Mindkettő az egykor hatalmas Mongol Birodalom árnyékában újjáépülő Ming-kori 明 Kína, illetve a török és a mongol mellett perzsa jegyeket is mutató Timurida Birodalom kapcsolatának virágkora idején készült a kínai udvar megbízásából. A két forrást egy, 1413-ban Kínából az akkori Timurida Birodalom fővárosába, Herátba tartó, majd onnan 1415-ben visszatérő követség jegyezte le. Ez a követség önmagában nem tűnik ki a korszak többi hasonló jellegű követsége közül, jelentőségét jobbra az ekkor készült *XCJ* és *FGZ* adja. E két forrás együtt az első és ugyanakkor az egyetlen számottevő kínai nyelvű híradás a 15. század eleji Közép-Ázsiáról. Bár az idő haladtával a bennük lévő információk egyre inkább elavultak, szinte egyedüli útmutatóként szolgáltak a mongol kor utáni kínai császárság utolsó évszázadaiban.

A két forrás tartalmában jól kiegészíti egymást. Az *XCJ* nem más, mint a követség Kínából Herátba tartó útjának naplószerű leírása dátumokkal és helynevekkel, minden esetben megadva az éppen

---

¹ E tanulmány tartalmilag szorosan kapcsolódik a *The Timurid Empire and Ming China: Theories and Approaches Concerning the Relations of the Two Empires* című disszertációm alapján megjelent azonos című könyvemhez (Rajkai 2015). Ebben a két birodalom kapcsolatával foglalkozó nyugati, japán és kínai szakirodalomban felbukkanó elméleteket és megközelítéseket vizsgáltam meg tudománytörténeti szempontból.

megtett út irányát és távolságát is. Az *XCJ* érdekes betekintést nyújt abba, hogy milyen útvonalon jutott el a szóban forgó kínai követség az akkori viszonyok között hatalmas távolságra fekvő, a mai Afganisztán északnyugati részében található Herátba.² A másik forrás, az *FGZ* ezzel szemben a követség által érintett nagyobb városokról ad leírást különböző részleteséggel. Az itt leírt mintegy tizenkilenc város közül a Herátról szóló rész a legkidolgozottabb, amely a teljes szövegnek mintegy a felét foglalja el. Az *FGZ* értékes adatokkal szolgál nemcsak az akkori közép-ázsiai állapotokról, de arról a sajátos stílusról és látásmódról is, amely a két forrás szerzőjét, egy Chen Cheng 陳誠 nevű kínai hivatalnokot jellemezte.

A nemzetközi szakirodalom mintegy negyven éve kezdett élénk érdeklődést mutatni a két forrás iránt. Teljes, illetve részbeni fordítások készültek angol, német, orosz, francia, valamint török nyelven, amelyek közül a francia és a német feldolgozás a legteljesebb. Emellett az 1980-as évek óta Kínában is egyre többen kezdtek el foglalkozni mind magukkal a forrásokkal, mind pedig a szerző személyével. A kínai munkákra általánosan jellemző, hogy Chen Chenget igazi nemzeti hősként ábrázolják: olyannak, aki békét teremtetett Kína és a Nyugati Területek országai között. A 15. század eleji viszonylagos baráti kapcsolat elsősorban a két birodalom uralkodójának, Shāhrukh és Zhu Di 朱棣 pragmatikus politikájának volt az eredménye. Ugyanakkor Chen Cheng a kínai bürokráciában végigjárt figyelemre méltó hivatali pályafutásának, illetve a különféle diplomáciai küldöttségekben betöltött szerepének és rendkívüli tehetségének köszönhetően valóban közvetlen részesévé válhatott a 15. század eleji kínai külkapcsolatok alakulásának.

Az élénk nemzetközi érdeklődésre való tekintettel a hazai orientalisztikai szakirodalom gazdagítása céljából mostanra kívánatosá vált e két forrás magyar nyelven is elérhető feldolgozása. A kötet a következő három fejezetre oszlik. Az első fejezet a két birodalom kapcsolatának története mellett az *XCJ* és az *FGZ* szövegváltozatainak és tartalmának jellegzetességeit, valamint szerzőjük életét és pályafutását tárgyalja a nemzetközi kutatások tükrében. A második és harmadik fejezetben találja az olvasó magának a két for-

---

² Az *XCJ* ugyanakkor a visszaútról nem ad felvilágosítást, csak sejteni lehet, hogy az odaúthoz hasonló útvonalon jutott vissza a követség Kínába.

rásnak a magyar nyelvű fordítását. Emellett a kötet függelékében ugyancsak megtalálható a két forrás kínai szövege a hozzájuk fűzött megjegyzésekkel, valamint térképek az 1413–1415-ös követség útvonaláról, illetve néhány, a témához kapcsolódó személy és helyszín illusztrációja. Bár a téma elsősorban a sinológia és a turkológia számára lehet izgalmas, a jelen kötet szerzőjének reményei szerint mások is érdeklődéssel veszik majd kézbe ezt a könyvet.³

---

³ A kötetben számos török, mongol, perzsa és arab, illetve kínai és japán kifejezés, cím és személynév szerepel. A török, mongol, perzsa és arab szavak és nevek átírása főként a Beatrice F. Manz (1989) által használt módszert követi. Kivételt képez többek között magának a Timurida Birodalom alapítójának a neve, amely mind a nemzetközi, mind pedig a hazai szakirodalomban leginkább Timurként honosodott meg. Ugyanezek átírása a kínai esetében a Hanyu Pinyin fonetikus rendszer, a japán esetében pedig a Hepburn-féle átírási szabályrendszer alapján történt. A kínai és a japán kifejezéseket és neveket illetően az eredeti írásjegyek is szerepelnek, elsősorban az első előfordulási helyükön. A kínai és a japán személynévek esetében az eredeti sorrendet megtartva a családnév megelőzi az utónevet a kötetben.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁSOK

E kötet alapjául szolgáló történelmi háttérkutatásokat, illetve az *XCJ* és az *FGZ* első nyersfordításait még a 2000-es évek elején végeztem el Csongor Barnabás és Ferenczy Mária gondos ellenőrzése mellett, akik számos hasznos tanáccsal is elláttak. A kötet formába öntésénél és a fordítások ellenőrzésénél további felbecsülhetetlen segítséget és számos megszívlelendő észrevételt kaptam Galambos Imrétől, valamint a kötet turkológiai szempontú áttekintése során korábbi témavezetőmtől, Vásáry Istvántól. Emellett külön hálás köszönettel tartozom Hamar Imrének, aki a hosszú évek alatt végig támogatásáról biztosított, és akinek köszönhetően ez a kötet megjelenhetett. Ugyancsak külön köszönettel tartozom mindazoknak, akik hasznos tanácsaikkal és észrevételeikkel segítettek és bátorítottak, illetve mindazoknak, akik e kötethez is kapcsolódóan korábbi munkáimnál tanácsaik mellett a különféle források és szakirodalmi anyagok összegyűjtésénél vagy bármilyen más egyéb módon a segítségemre voltak: Ralph Kauz, Morris Rossabi, Kubo Kazuyuki 久保一之, Oláh Csaba, Papp Nándor, Szabó Renáta, Jiao Ran 焦然, Takó Ferenc, valamint Emine Çakır és Metin Akbaşlı. Továbbá ezúton szeretnék köszönetet mondani Chen Shimannak 陳時滿, a Ming-kori követ, Chen Cheng 陳誠 ma élő leszármazottjának, aki a családi archívumban fellelhető különféle felbecsülhetetlen anyag mellett számos hasznos, a nemzetközi szakirodalomban is újdonságnak számító adattal látott el a kutatásaim során. Végül pedig szeretném megköszönni szüleimnek a kitartó támogatásukat, valamint feleségemnek és gyermekeimnek a végtelen türelmüket, amíg ezt a kötetet elkészítettem.

ELSŐ FEJEZET

VIRÁGZÓ KAPCSOLATOK A 15. SZÁZAD HAJNALÁN

Az *XCJ* (*A Nyugati Területeken tett utazás leírása*) és az *FGZ* (*Feljegyzések a Nyugati Területek országairól*), e két 15. század eleji kínai nyelvű forrás szinte egyedüli útmutatóként szolgált Közép-Ázsiával kapcsolatban a mongol kor utáni császári Kína utolsó évszázadaiban.⁴ A Ming-kori 明 Kína és a Timurida Birodalom a két forrás keletkezésének idején élte diplomáciai kapcsolatainak fénykorát. Mindkét forrás, különösen az *FGZ*, páratlan betekintést nyújt a 15. század eleji Közép-Ázsiába egy olyan korban, amikor az iszlám már előrenyomulóban volt, de még jelen voltak a török–mongol hagyományok is. Emellett figyelmet érdemel magának a két akkori uralkodónak, Shāhrukhnak (1377–1447)⁵ és Zhu Di-

---

⁴ A nyugati utazások leírásainak jelentős hagyománya volt a császárság korában. Például, amikor a 7. században a buddhista szerzetes, Xuanzang 玄奘 visszatért mintegy tizenhat éves nyugati útvjáról, a császár aprólékosan kikérdezte mindarról, amit az út során látott. Xuanzang később egy diákja segítségével el is készítette a *Xiyu ji* 西域記 [Feljegyzések a Nyugati Területekről] című munkáját. A 16. századi *Nyugati utazás* című regényhez is éppen Xuanzang zárandokútja adta az ihletet, de a nép körében is jól ismertek voltak az ilyen jellegű történetek.

⁵ A birodalomalapító Timur negyedik és egyben legkisebb fia, aki 1409 és 1447 között uralkodott.

nak 朱棣 (1360–1424)⁶ a két birodalom diplomáciája terén mutatott – a hivatalos ideológiákat (iszlám és konfucianizmus) olykor mellőzni látszó – pragmatizmusa is. Különösen a kínai uralkodó, Zhu Di viszonyulása a timurida uralkodóhoz fölöttébb rendhagyó: egyik Shāhruhknak küldött levelében (1418) Zhu Di – a konfuciánus világszemlélet által megkövetelt diplomáciai gyakorlattal ellentétben – vele egyenrangúként szólította meg a timurida uralkodót. Bár magában az *XCJ*-ben és az *FGZ*-ben mindez nem követhető nyomon, a két forrás, valamint szerzőjük részletes ismertetése előtt érdemes összefoglalni a források keletkezése körüli történelmi helyzetet.⁷

Új korszak a Mongol Birodalom romjain

A Timurida Birodalom és a Ming Kína nagyjából egy időben, az 1370-es években a hanyatló Mongol Birodalom végnapjaiban jött létre. A 14. és 15. század fordulójának jellegzetessége, hogy egészen eltérő és összeegyeztethetetlennek tűnő értékek és hitek meglehetősen színes és dinamikus kavalkádját lehet megfigyelni Közép-Ázsiában mind az uralkodói eliten belül, mind pedig az egyszerűbb emberek világában. De ugyanilyen érdekes a hivatalos ideológia és a reálpolitikai magatartás közötti kapcsolat alakulása is a diplomáciában. Ez utóbbi jobban tetten érhető Kína esetében, hiszen míg a timurida források csupán az 1420-as évek végéig adnak hírt Kínáról,⁸ a kínai források ezután is tudósítanak a Közép-Ázsiá-

⁶ A Ming-dinasztia alapítójának, Zhu Yuanzhangnak 朱元璋 a negyedik fia, aki 1403 és 1424 között uralkodott. Uralkodási érájának neve Yongle 永樂 (Örök Boldogság).

⁷ A kínai naptár szerinti dátumok nyugati naptárra történő átszámítása a kötet egészében Keith Hazeltonnak *A Synchronic Chinese–Western Daily Calendar 1341–1661 A.D.* című munkájában (1985) található adatokon alapszik.

⁸ Itt a következő három alapvető timurida forrás feltétlenül megemlítendő: a Ghiyāth al-Dīn Naqqāsh-tól származó útleírás Kínáról, aki 1420 és 1422 között járt a kelet-ázsiai országban, a *Zubdat al-tawārīkh* Hāfiz-i Abrū tollából, amely a hidzsra 830. évéig (1426/1427) tárgyalja a timurida történelmet, és amely számos – bár nem az összes – timurida és kínai követséget megemlít, illetve a *Maṭla‘-i sa‘dayn wa majma‘-i baḥrayn* Kamāl al-Dīn ‘Abd al-Razzāq Samarqanditól, amely – történetileg ugyan a hidzsra 704. évétől (1304/1305) a 875. évéig (1470/1471) tartó korszakot öleli fel – ugyancsak nem beszél az 1427 utáni Kínát érintő követjárásokról.

ból érkező követségekről. Másrészt a Ming Kínának a külföldi országok, így a közép-ázsiai országokkal kapcsolatos politikája jóval egységesebb és kidolgozottabb, illetve jobban dokumentált volt, mint a timuridák Kínával szembeni politikája, és így ez több kutatási lehetőséget adott a sinológiának, mint például a turkológiának.⁹

A nyilvánvaló különbségek ellenére a két birodalom történetének korai szakaszát számos, bár többségében véletlen hasonlóság jellemezte. Mindkét birodalom a hanyatló mongol uralom végnapjaiban jött létre a 13. század második felében. Kínában a mongol uralom az 1330-as évekre a gyengeség jeleit kezdte mutatni, és később már nem tudott úrra lenni Zhu Yuanzhangnak 朱元璋 (1328–1398)¹⁰ és követőinek a felkelésén. Timur (1336–1405) esetében pedig az egykor erős Csagatáj-ulusz már az ő születése¹¹ idején a szétesés jeleit mutatta,¹² amely később kedvező alkalmat nyújtott egy hozzá hasonló karizmatikus vezér felemelkedéséhez. Érdekes párhuzam, hogy a két uralkodó nemcsak magas kort élt meg, de születésének és halálának időpontja is igen közel esik egymáshoz. Emellett pedig szintén említésre méltó, hogy mindkét uralkodó nagyjából egy időben szerezte

---

⁹ Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy nagy igény van a turkológiai jellegű kutatásokra is. A két kultúra közötti kapcsolatok egyes kérdéseit ugyanis csak a nomádok oldaláról lehet igazán megérteni, különösen az akkori mindennapok világát vizsgáló antropológiai jellegű kutatásokon keresztül.

¹⁰ Zhu Yuanzhang 1368 és 1398 között uralkodott mint az első Ming császár. Uralkodási érájának neve Hongwu 洪武 (Hatalmas Harci Erény).

¹¹ A kutatók többsége megegyezik abban, hogy Timur születési éve 1336 (Hambly 1969: 150; Aka 1991: 3; Soucek 2000: 123). Ismail Aka szerint Timur 1336. április 9-én született Kes, vagy annak későbbi nevén Shahr-i Sabz, közelében Hoja Ilgar falvában. Ezzel szemben Beatrice F. Manz, aki egy egész könyvet szentelt Timur életének és politikai pályafutásának, megkérdőjelezi az 1336-os időpontot. Véleménye szerint Timur valamikor az 1320-as évek végén vagy az 1330-as évek elején születhetett (1988: 113–114, 33. jegyzet; 1989: 1, 228).

¹² A csagatáj uralkodó, Tarmashirin kán (uralk. 1331–1334) – nagyjából Timur születése idején – áttért az iszlám hitre, és emellett szívesebben is időzött a Csagatáj-ulusz nyugati felében, Transzoxánia letelepült életmódot folytató városaiban. Mindez hatalmas elégedetlenséghez, majd lázadáshoz vezetett az ulusz keleti felében élő mongol törzsek között. A velük vívott csatákban Tarmashirin életét vesztette, majd nem sokkal később maga a Csagatáj-ulusz is két – keleti (Mogulisztán) és nyugati (Transzoxánia) – részre szakadt.

meg a hatalmat: Zhu Yuanzhang 1368-ban kiáltotta ki magát császárnak, míg Timur 1370-re lett Transzoxánia¹³ tényleges ura.

A két uralkodó hatalomgyakorlásában is volt bizonyos fokú hasonlóság, ugyanis nemcsak Timur, de maga Zhu Yuanzhang is nagy hangsúlyt fektetett a bizonyos értelemben pragmatikus katonai jellegű hatalomgyakorlásra. Az új kínai uralkodó – és őt követően később fia, Zhu Di is – számos ponton erősítette a hadsereg helyzetét a tudós-hivatalnoki réteggel szemben.¹⁴ A Ming-kori Kína első két jelentősebb császára ugyanis meglehetősen ambivalens módon viszonyult a konfucianizmuson alapuló kormányzáshoz.¹⁵ Ugyanakkor a két uralkodó eltért abban, hogy amíg Timur az állandó háborúskodásra és új területek meghódítására helyezte birodalmának alapjait, Zhu Yuanzhang inkább az általa alapított dinasztia megerősítésére törekedett.

A két új birodalom kezdetben nem tartott fenn közvetlen kapcsolatot egymással, bár – legalábbis kínai részről – lehettek ez irányú próbálkozások. Az első Ming császár, Zhu Yuanzhang már az 1370-es években követeket küldött a Nyugati Területekre (Xiyu 西域),¹⁶ ekkor azonban még minden látható eredmény nélkül. A kínai

¹³ Jelentése „ami a folyón túl van (vagy más néven az Amu-darján)”, és elsősorban az Amu-darja és a Szir-darja által közrefogott területet jelöli.

¹⁴ A hadsereg tisztjei egyfelől magasabb rangban álltak, és jobban meg is voltak fizetve, mint a hozzájuk hasonló felelősséggel bíró tudós-hivatalnokok. Másfelől számos hadseregen belüli poszt vált örökletessé, amely egy, a tudós-hivatalnokok fellett álló katonai elit kialakulását tette lehetővé (Dreyer 1982: 3–4). Edward Dreyer úgy gondolja, hogy mindez a Yuan-kori 元 Kína mongol hatásának tudható be (lásd még Dreyer 1988). Bár ezt az állítást általában elfogadják, a mongol kornak a Ming-kori Kínára tett hatásával kapcsolatban érdemes elolvasni Morris Rossabi értekezését (Rossabi 2013: 200–223).

¹⁵ A korai Ming-kor uralkodói magánéletükben nagy figyelmet szenteltek a buddhizmusnak és a taoizmusnak. Ugyanakkor általánosságban elmondható, hogy a nyilvánosság előtt jobbra a neokonfucianizmust részesítették előnyben. Abban bíztak ugyanis, hogy ez elősegíti a társadalmi harmónia megteremtését, illetve az uralkodói tekintély fenntartását (Chan 1988: 184).

¹⁶ A Nyugati Területek (Xiyu) fogalma a kínai történetírásban általában a Yumen-átjárótól (Yumen guan 玉門關), valamint a Yang-átjárótól (Yang guan 陽關) nyugatra elterülő hatalmas területet jelölte. Bár a fogalom által jelzett terület terjedelmét a kínai történetírás nem egységesítette, alapvetően Közép-Ázsiára utalt, beleértve a ma Xinjiang 新疆 néven jelölt történelmi régiót is. A mai modern kínai szakirodalomban a Xiyu fogalmát időnként ebben a tágabb értelemben, máskor pedig csupán az előbb említett régióra vonatkoztatva használják (Yu 1996: [előszó 前言] 1).

császárnak két oka is lehetett arra, hogy megpróbálja minél előbb felvenni a diplomáciai kapcsolatokat.¹⁷ Először is hatalmának megerősítése érdekében szükségesnek látszott a környező országokkal való hivatalos kapcsolatok kialakítása. Itt ugyanakkor nem egyenlő rangú felek közötti kapcsolatépítésről volt szó, ahogyan az a kölcsönösség elve alapján elvárható lenne, hiszen a konfuciánus világ-szemlélet által diktált diplomáciai gyakorlat ezt nem tette lehetővé. A kapcsolatépítés kínai részről csakis Kína felsőbbrendűségének hirdetésével és annak elfogadtatásával történhetett, és ez egyúttal segített megszilárdítani az új uralkodóház hatalmát Kínán belül is.¹⁸ A másik ok, amiért Zhu Yuanzhangnak érdekében állhatott felvenni a kapcsolatot az új közép-ázsiai birodalommal, Kína biztonságának megerősítése lehetett. Bár erről közvetlen források nem maradtak fenn, Zhu Yuanzhangnak bizonyára tudomása volt a kialakulóban lévő új közép-ázsiai birodalomról, a kínaiak ugyanis a nagy távolságok ellenére általában meglepően jól informáltak voltak a Kína határain túli állapotokat illetően. Zhu Yuanzhangnak pedig, aki a mongolok kiűzésével új dinasztiát alapított, érdekében állhatott a jó viszony kialakítása a környező országokkal.¹⁹

1387-ben váratlanul küldöttség érkezett Timurtól, amely a kínai udvar számára tizenöt lovat és két tevét hozott magával. 1397-ig összesen mintegy tizenegy küldöttség érkezett a kínai udvarba,²⁰ majd

¹⁷ A *Mingshi* 明史 332. kötetében (*juan* 卷) a kötet elején ez áll: a Hongwu-éra (1368–1398) alatt Taizu (vagyis Birodalomalapító) császár kapcsolatot kívánt létesíteni a Nyugati Területekkel, [ezért] több alkalommal is követeket küldött oda császári kiáltványokkal, a távoli uralkodóktól azonban nem jött válasz 洪武中太祖欲通西域屢遣使招諭而遐方君長未有至者 (*Mingshi* 1962: 3824). A *Ming shilu* 明實錄 pedig arról tudósít, hogy 1370-ben egy bizonyos Gonggesuonan 貢哥瑣南 (valószínűleg Mong. Güngge Sonam) nevű tolmácsot küldtek a Nyugati Területekre, akit ezután 1371-ben egy Mahama 馬哈麻 (Muhammad) nevű fordító követett (Lotze 2016: 68).

¹⁸ Ugyanakkor Korea és Japán esetében Zhu Yuanzhang az új birodalom kihirdetésekor hajlamos volt első körben szerényebben, kevésbé fennhéjázóan fogalmazni, és csak később váltott – a két ország esetében eltérő okoknál fogva – keményebb, határozottabb hangnemre (Zhang 2015: 49–52, 88–89).

¹⁹ Ralph Kauz egy, a Ming Kína és a Timurida Birodalom közötti hatalmi konszolidáció elvi lehetőségét is megfogalmazta, amely bár a valóságban sohasem jött létre, komoly befolyással bírhatott volna a későbbi európai terjeszkedésre (Kauz 2005: 1).

²⁰ Kauz 2005: 51, 53.

ezután amilyen hirtelen elkezdődtek, olyan hirtelen meg is szűntek a timurida követjárások. Ezzel kapcsolatban egy diplomáciai levélváltás merül fel lehetséges indítékként. 1394-ben ugyanis levél érkezett a kínai udvarba, amelyben Timur meglepően alázatos hangnemben szólt a kínai uralkodóhoz. Ebben Timur elismeri a kínai uralkodó égi mandátumát, és egyben örömét fejezi ki, amiért Zhu Di állomások kiépítésével megkönnyítette az utakon a közlekedést.²¹ Ezt a levelet a szakirodalomban általában hamisnak tartják, feltételezve, hogy a levelet kínaira fordító hivatalnok keze lehet a dologban, aki tartva az eredeti levél feltehetően durvább vagy legalábbis a kínai császár számára kevésbé hízelgő hangvételtől, megszépíthette annak tónusát. Akárhogyan is történt, a kínai udvar valódinak gondolta, és azonnal válaszlevelet küldött, amelyben örömét fejezte ki Timur behódolása fölött. A követséget Fu An 傅安 (?–1429), Guo Ji 郭驥 és Yao Chen 姚臣 nevű hivatalnokok, illetve egy Liu Wei 劉惟 nevű eunuch vezették, akiket mintegy 1500 katona kísért. Timur éktelen haragra gerjedt, és lefogatta a levelet hozó követséget.²² 1397-ben újabb kínai követség érkezett a timurida udvarba, Timur azonban őket is ugyanúgy ott tartotta.²³ Zhu Yuanzhang 1398-ban meghalt, és az ezután következő belpolitikai viszály az utódlás körül²⁴ megaka-

²¹ Érdemes megjegyezni, hogy ez egyenértékű lehetett a későbbi vasút vagy autószerdák kiépítésével a modern korban, hiszen ezek megjelenése minden esetben hatalmas változásokat eredményezett.

²² A követség tagjainak többsége soha nem térhetett vissza Kínába, csupán egy maroknyi embernek, mintegy tizenhét túlélőnek adatott meg, hogy Timur halála után hazatérhessen. Közülük is Fu An nevét említik a források a leggyakrabban.

²³ Ezt a követséget egy bizonyos Chen Dewen 陳德文 vezette, aki ugyancsak Timur halála után, 1407-ben térhetett haza. Erről a követségről nem sokat lehet tudni, de elképzelhető, hogy Chen Dewent azzal bízták meg, hogy felkutassa az előző követséget, illetve hogy információkat gyűjtsön a Timurida Birodalommal kapcsolatban (Kauz 2005: 71).

²⁴ Zhu Yuanzhang eredetileg egyik fiát, Zhu Biao-t 朱標 szánta örökösének, de annak korai halála miatt (1392) Zhu Biao második legidősebb fiát, Zhu Yunwen 朱允炆 szemelte ki utódjának. Zhu Biao elsőszülött fia, Zhu Xiongying 朱雄英 még gyermekként 1382-ben elhunyt. Zhu Yunwen azonban nem uralkodhatott sokáig, ugyanis uralma megerősítése érdekében megpróbálta lerombolni a feudális hercegségeket, amellyel egyfajta belháborút indított el. 1399-ben Yan 燕 hercege Zhu Di (Zhu Yunwen nagybátyja), a későbbi Yongle császár, fellázadt Zhu Yunwen ellen. Azt állította, hogy a császár gonosz konfuciánus tanácsadók áldozatául esett, ezért fegyveres felkelés útján el kell távolítani őket (Tan 2014: 344). Ezt a katonai fel-

dályozta a kínaiakat abban, hogy további követségeket küldjenek az előzőek felkutatására.²⁵

A Timur által tervezett támadás ellenére a két birodalom kapcsolata nem romlott meg, sőt egyenesen virágzásnak indult. Khālīl Sultān, Timur unokája,²⁶ 1405-ben elengedte a Fu An vezette követség életben maradt tagjait, akik így 1407-ben visszatérhettek Kínába. Emellett pedig Shāhrukh, aki akkoriban Khālīl Sultānnal állt harcban az utódlás terén, két egymást követő évben, 1408-ban és 1409-ben, követséget küldött a kínai udvarba.²⁷ Shāhrukh 1409-ben végül is győztesként került ki a Khālīl Sultānnal vívott harcban, és azután mintegy négy évtizedig ő lett a Timurida Birodalom új uralkodója. Mindezek a kezdeményezések nem maradtak válasz nélkül. Még 1408-ban követség indult Kínából, hogy részvétüket fejezzék ki Timur halálát illetően, majd egy későbbi kínai követség, amely 1412-ben érkezett a timurida udvarba, egy levelet is vitt magával. Ebben Zhu Di a timurida uralkodót Kína vazallusának nevezte, aki emiatt haragra gerjedt, és válaszlevelében *barátként* azt tanácsolta a kínai császárnak, hogy térjen át az iszlám hitre. Ilyen történelmi háttér mellett került sor arra az 1413–1415-ös kínai követségre, amely-

---

kelést Jingnan Hadjáratnak nevezték (*jingnan zhi yi* 靖難之役, más néven *jingnan zhi bian* 靖難之變). Ebben Yan hercege 1402-ben legyőzte Zhu Yunweng, és mint az új császár lépett trónra.

²⁵ A fent említett levélváltás mellett az is kiválthatta a hirtelen változást Timur magatartásában, hogy ekkor érkezhetett el számára az idő, hogy nyíltan is szembeforduljon Kínával. Timur ugyanis 1392 és 1397 között birodalma nyugati végein folytatott hadjáratokat, és csak ezután fordíthatta figyelmét annak keleti határai felé. Timur 1404-ben valóban el is indult, hogy megtámadja Kínát, de ebben az odavezető úton bekövetkezett hirtelen halála (1405) megakadályozta. A kínaiaknak egy Daowu 倒兀 nevű muszlim adott hírt Timur jöveteléről, akik egy Song Sheng 宋晟 nevű tábornokot bízták meg a Timur elleni felkészülésre.

²⁶ A birodalomalapító Timur harmadik fiának, Mirānshāhnak volt a fia, aki 1405 és 1409 között volt Szamarkand uralkodója. Halála előtt Timur eredetileg egy másik unokáját, Pīr Muḥammadot (Jahāngīr fia) jelölte meg utódjának. Őt azonban 1407-ben egyik saját tábornoka megölte. Az utódlás körüli harc egészen 1409-ig tartott, mégpedig Khālīl Sultān és Shāhrukh között, amely végül is az utóbbi győzelmével zárult. A kínaiak csupán egyszer szóltak bele a Timurida Birodalom belügyeibe, amikor is Zhu Di felszólította Shāhrukhot, hogy kössön békét Khālīl Sultānnal (Fletcher 1968: 211).

²⁷ Chan 1988: 259.

ben már Chen Cheng 陳誠 is részt vett, és amelynek során megszületett a két legfontosabb kínai forrás az akkori Közép-Ázsiáról.

Érdekes párhuzam a két birodalom történetében, hogy mindkét esetben a két birodalomalapítót először egyik unokája²⁸ követte a hatalomban, majd ugyancsak mindkét esetben igen gyorsan az ő nagybátyjaik vették át a hatalmat. Ekkor érkezett el a mintegy másfél évtizeden át tartó diplomáciai aranykor Shāhrukh és Zhu Di uralkodása idején.²⁹ Mindkettő egyben a fővárost is áthelyezte: Shāhrukh Szamarkandból Herátba, Zhu Di pedig Nankingből Pekingbe.³⁰ Shāhrukh idején azonban már elkezdődött egyfajta eltávolodás a mongol örökségtől, ő ugyanis inkább az iszlám felé orientálódott a mongol hagyományok helyett.³¹ Kínában pedig Zhu Di halála (1424), de még inkább 1435 után ismét megerősödött a konfuciánus világszemlélet a hatalomgyakorlás terén.³²

A két birodalom közötti diplomáciai bonyodalom nem tartott sokáig, mivel láthatóan egyik fél sem érezte magát érdekeltnek egy elmérgesedő viszályban. Sőt 1418-ban Zhu Di újabb levelet küldött a timurida uralkodóhoz, amelyben Shāhrukhot már egyenrangú félként szólította meg. A két birodalom diplomáciai fénykora az 1420-ban Kínába érkező timurida követséggel tetőzött be, amelynek tagjaként Ghiyāth al-Dīn Naqqāsh elkészítette Kínáról szóló útleírását. Ezt ma a legfontosabb muszlim forrásnak tartják a korai Ming Kí-

²⁸ A Timurida Birodalom esetében valójában két unoka: Pīr Muḥammad, illetve Khālīl Sulṭān.

²⁹ További érdekes párhuzam, hogy mindkettő egy-egy dinasztiaalapító nagy uralkodónak volt a negyedik fia.

³⁰ Zhu Yuanzhang idején a város a Beiping 北平 (azaz az Északi Béke) nevet viselte. Zhu Di azonban 1403-ban előbb átnevezte Beijingnek 北京 (Peking), vagyis Északi Fővárosnak, majd 1420-ban hivatalosan is a birodalom fővárosává tette.

³¹ Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a török–mongol hagyományok fellazulása Közép-Ázsiában, többek között azok erős helyi jellege folytán, nem volt gyors és látványos, és maga Shāhrukh sem tudta ezeket teljesen nélkülözni (lásd Manz 1998: 35–36).

³² A korai Ming-kori Kína (1368–1435) öt császárából valójában csak a dinasztia alapítója, Zhu Yuanzhang, valamint annak fia Zhu Di idején volt igaz az, hogy a hadsereg számos privilégiumot kapott a tudós konfuciánus réteggel szemben. A második (Zhu Yunwen) és a negyedik (Zhu Gaochi 朱高熾) császár túlságosan is rövid ideig uralkodott ahhoz, hogy ezen változtatni tudjon, míg az ötödik császár, Zhu Zhanji 朱瞻基, aki 1425 és 1435 között uralkodott, egyfajta egyensúlyt próbált létrehozni a hadsereg és a hivatalnokok között (Dreyer 1982: 8).

nával kapcsolatban. Ez, valamint a néhány évvel korábban elkészült kínai nyelvű úti beszámoló Közép-Ázsiáról jól kiegészítik egymást, amelyek különböző kultúrák szemszögéből adnak képet a két birodalom akkori állapotáról.

Zhu Di 1424-es halálával azonban elmúlt a két birodalom közötti diplomáciai virágkor, és kínai részről kezdetét vette egy jellemzően passzív védekezési politika. Már nem sokkal Zhu Di halála után megjelentek az első kritikák, miszerint a külföldi követségek fogadása rendkívül költséges és gazdaságilag hátrányos. Ennek hangoztatásában élen járt a Szertartások Minisztériuma (*libu* 禮部), amely szembenállt a Hadügyminisztériummal (*bingbu* 兵部). Ez utóbbi fontosabbnak tartotta a barbárok féken tartását, még ha az igencsak költséges is volt.³³ Bár Zhu Di halála után továbbra is nagy számban érkeztek követségek Közép-Ázsiából, Kínából már csak egyszer indult küldöttség, mégpedig 1457-ben Zhu Qizhen 朱祁鎮 második trónra lépését (1457–1464) követően. Ő óvatosan viszonyult a barbárokhoz, és ezért megpróbált szövetségeseket keresni közöttük. Ettől eltekintve azonban, bár továbbra is fogadták a Közép-Ázsiából érkező követségeket,³⁴ a Ming-kori kínai politika már sohasem

³³ A kereskedelemmel szembeni konfuciánus előítéletek ellenére Kínának igencsak nagy szüksége volt bizonyos árucikkekre, kiváltképpen lovakra. A lótenyésztés kritikus területnek számított Kínában, ezért állandóan rá voltak kényszerülve a nomádoktól beszerezhető lóállományra. A mongolokkal folytatott harcok következtében a Ming-kor első két évtizedében még kénytelenek voltak Kína délnyugati részén szert tenni lovakra, amelyekért elsősorban teát, valamint söt és textíliát adtak cserébe. 1387 után, de még inkább a főváros északra való költöztetését követően (1420) azonban ez a fajta kereskedelem, amelyet tea-ló kereskedelemnek (*chama maoyi* 茶馬貿易) is szokás hívni, északra került, három központtal: Xining 西寧, Hezhou 河州 és Taozhou 洮州. Az 1449-es Tumu-incidenst 土木 követően azonban az északi tea-ló kereskedelem félbeszakadt, és csupán az 1470-es években indult újra. A két évtizedes kényszerű szüneteltetés alatt Kína jobbára Koreából, Japánból, valamint a Ryūkyū szigetekről szerezte be a szükséges lovakat. Bár az északi kereskedelem az 1470-es években újraindult, a kínai állam monopóliuma már nem volt olyan erős, mint korábban, és a 15. század végére a tea-ló kereskedelem mintegy 60 százaléka már magánkereskedőkön keresztül zajlott (Twitchett–Grimm 1988: 318–319).

³⁴ A közép-ázsiai követségek jelentős része azonban csak névlegesen volt diplomáciai követség. A kínai árucikkekre olyan nagy igény volt, hogy a közép-ázsiai kereskedők számos esetben valamely uralkodó képviselőjének adták ki magukat, és az ő nevében próbáltak a kínai cikkekre szert tenni. A Ming-kori Kína a külföldiekkel kapcsolatban csupán kétféle érintkezési formát ismert el hivatalosan: a diplomáciai csatornát a két főváros között közlekedő követségek formájában, illetve

vált diplomáciailag olyan kezdeményezővé, mint Zhu Di idején.³⁵ Ez pedig merőben új korszakot jelentett nemcsak a Ming-kor első évtizedeihez képest, de az azt megelőző Yuan-korhoz képest is, amikor a kereskedelem nem volt olyan formában korlátozva Kína és a környező országok között, mint a későbbi Ming-korban.

A nemzetközi szakirodalomban kiemelt helyet kapott a modernizáció előtti Kína külkapcsolatainak a kutatása. Az 1940-es évektől kezdve hosszú ideig a John K. Fairbank és Ssu-yu Têng nevével fémjelzett adó-ajándék elmélet³⁶ szolgált értelmezési keretként a kutatások többsége számára. Ez olyan hivatalos diplomáciai kapcsolatot jelentett, ahol a külföldi állam alárendeltsége ugyan nem feltétlenül kapott hangsúlyt, Kína elvi felsőbbbsége mégis vitán felül állt. Az adó-ajándék elmélet szerint Kína egyrészt konfuciánus világszemléletére hivatkozva ideológiai síkon, másrészt pedig nagyságára alapozva gazdasági síkon egyfajta függőségi viszonyt igyekezett kialakítani a vele érintkezésbe kerülő népek, országok uralkodóival. Az elvárt függőségi viszony olykor valós helyzetet jelentett, máskor inkább csak névleges maradt, ám Kína számára nagyon is fontos elvárás volt külkapcsolatainak az alakításánál. Kína elvárta, hogy a vele érintkezésbe kerülő országok uralkodói rendszeres időközönként³⁷ alávetettségük jeléül adót hozzanak, amelyért cserébe – gyakran az adóba hozott árunál jóval nagyobb értékű – ajándékokat kaptak a kínai udvartól. Az adó-ajándék elmélet támogatói szerint miközben a külföldi országok így busás kereskedelmi haszonra tettek szert, Kína gazdasági értelemben semmit sem profitált a külföldi államokkal való diplomáciai kapcsolataiból. Ez a fajta diplomáciai

---

a határon kijelölt helyeken folyó kereskedelmet. A két hivatalos érintkezési forma eltért abban, hogy míg a határon kijelölt helyeken a barbárok szabadon kereskedhettek, Kína földjére már csak korlátozott számban léphettek be külföldiek. Azok, akiket beengedtek, kínai tartózkodásuk alatt végig szigorú felügyelet alatt álltak. Kínai kíséret mellett, kijelölt útvonalon jutottak el a határtól a fővárosba, majd a fővárosból ugyancsak kínai felügyelet alatt értek vissza a határhoz. A Kínán belüli költségeiket, mint például az ételmezésüket, a kínai állam fedezte. Mindez természetesen nagy terhet rótt az államra.

³⁵ Kauz 2005: 212.

³⁶ Fairbank–Têng 1941.

³⁷ Azzal kapcsolatban, hogy milyen időközönként kellett adót (*gong* 貢) hozniuk a külföldi államoknak, nem volt egységes kínai politika. Ezt jobbra az adott országgal való pillanatnyi viszonyuk alapján határozták meg (Rajkai 2022).

kapcsolat sokkal inkább politikai, katonai és ideológiai értelemben volt hasznos Kína számára, mert így egyfelől biztosította politikai és kulturális fölényét, másfelől pedig katonai értelemben határait is többé-kevésbé védeni tudta a kínai árukra igényt tartó barbár – a Ming-kortól kezdve főként mongol – betörésekkel szemben.³⁸ Tudni kell ugyanakkor, hogy az *adó-ajándék* kifejezés elsősorban nyugati elnevezés: Kínában a premodern időkben nem létezett ilyen fogalom a kínai külkapcsolatok jellegének a leírására, és ezt csak később a modern időkben fordították le angolból (*tribute system*) kínaira (*chaogong tizhi* 朝貢體制).³⁹

Bár az adó-ajándék elmélet továbbra is alapvető értelmezési keretként szolgál a kutatók többsége számára, az 1970-es évektől kezdve számos kritikai észrevétel érte. Az egyik ilyen észrevétel szerint a külföldi államok nemcsak a kereskedelmi profit érdekében tartottak fenn – sokszor csak látszólagos – diplomáciai viszonyt Kínával, hanem hatalmuk megerősítése vagy adott esetben konkrétan a katonai védelem érdekében is. Ugyanígy az sem teljesen igaz, hogy maga Kína gazdasági szempontból semmit sem profitált volna a külföldi államokkal való kapcsolataiból.⁴⁰ Egy másik kritikai észrevétel az adó-ajándék elméletben megjelenő történelmi változatlanságra vonatkozik, és azt hangsúlyozza, hogy az adó-ajándék rendszere nem egy, az egész kínai történelemre jellemző egységes intézményi rendszer volt, hanem sokkal inkább korszakonként változó, dinamikus jellegű külkapcsolati forma.⁴¹ Ennek eredményeként pedig a Kína-központú konfuciánus világszemlélet sem érvényesült minden korszakban egyformán erősen.⁴² Emellett van

---

³⁸ Érdemes megjegyezni, hogy bár Fairbank időnként erősen túlzó általánosítások keretében fogalmazta meg az állításait, ő maga feltehetően nem szándékozott dogmatikus elméleteket felállítani a premodern Kína külkapcsolatait illetően (Evans 1988: 5, 56; Zhang 2009: 551).

³⁹ Zhang 2009: 574.

⁴⁰ Ezt többek között Kínának a korai Ming-korban Közép-Ázsiával, mint például a Timurida Birodalommal való kapcsolatából is látni lehet (Rossabi 1970). Zhu Di 1418-ban Shāhrukhnak küldött levele is azt mutatja, hogy szükség esetén akár még az ideológiai felsőbbrendűség látszatának a fontossága is háttérbe kerülhetett a reálpolitikai célok érdekében (Fletcher 1968).

⁴¹ Wang Zhen-ping 1989; Millward 1998; Di Cosmo 2003; Andornino 2006; Ma 2017.

⁴² Mint például a Song-korban 宋, amikor Kína külpolitikai ereje jóval gyengébbnek bizonyult, mint a későbbi Ming- 明 vagy Qing-korban 清 (Rossabi 1983b).

olyan kritikai észrevétel is, amely az adó-ajándék rendszerének nem időbeni, hanem térbeli változatosságára hívja fel a figyelmet. Például, miközben Korea esetében az adó-ajándék rendszerén alapuló diplomáciai kapcsolatok viszonylag stabilak voltak, ugyanez nem mondható el Kínának a mongolokkal való kapcsolatairól.⁴³ Az ilyen jellegű kritikák nyomán felvetődik az ideológia és a pragmatizmus párharcának dilemmája, vagyis annak a kérdése, hogy a konfuciánus ideológia és a pragmatikus réalpolitika közül melyik jellemezte jobban Kína külkapcsolatait a császárság korában.⁴⁴ A nemzetközi kutatások ma már inkább arra hajlanak, hogy nem létezett egységes adó-ajándék rendszer a premodern időkben.

A nemzetközi kutatások fenti tendenciája alól némileg kivételt képez a kínai kutatók álláspontja. Ők ugyanis az adó-ajándék kapcsolatokat elsősorban kínai oldalról vizsgálják, mégpedig a kínai udvar és bürokrácia által kialakított intézményi rendszerben rejlő, a konfuciánus világszemléleten alapuló rituális és szimbolikus elemek történelmi fejlődésén keresztül és sokkal kevésbé a Kína és a külföldi államok közötti interakciók dinamikája alapján. Emiatt azonban rejtve marad az ezekben a kapcsolatokban megbúvó rugalmasság és pragmatizmus. A kínai kutatásokra az is általánosan jellemző, hogy kevésbé kritizálják az adó-ajándék elméletet, annak ellenére, hogy az adó-ajándék kifejezés alapvetően nyugati elnevezés.⁴⁵ Ennek az lehet az oka, hogy az adó-ajándék elmélet óhatatlanul is jól kifejezi azt a fajta identitáskeresést, amely Kínának a világ többi részétől eltérő egyedi, különleges voltát kívánja hangsúlyozni.

A szakirodalom az adó-ajándék rendszere mellett más kapcsolati formák létezésére is felhívja a figyelmet. Például Masui Yasuki 真水康樹 (1995) Nakamura Hidetaka 中村栄孝 1963-as munkájára hivatkozva a következő négy típust különbözteti meg.⁴⁶ Az egyik egy úgynevezett kinevezésen vagy más szóval beiktatáson alapuló rendszerre (*cefeng tizhi* 冊封體制) vonatkozik, amelynek során Kína különféle rangokkal és címekkel ruházta fel az adott külföldi uralkodót, aki pedig ennek fejében elfogadta a kínai naptárt, rendszeresen

---

⁴³ Perdue 2003.

⁴⁴ Johnston 1995.

⁴⁵ Zhang 2009: 547.

⁴⁶ Masui 1995: 256.

adót vitt a kínai udvarnak, és formálisan elismerte Kína felsőbb-ségét. Ez tehát alá-fölé rendeltséget, más szóval vazallusi viszonyt jelentett a kínai és a külföldi uralkodó között.⁴⁷ Egy másik kapcsolati forma házassági kötelékkel megerősített szövetségen (*huimeng tizhi* 會盟體制) alapult. Az ilyen jellegű kapcsolatok létesítése azonban nem volt túl gyakori a kínai történelemben. A harmadik kapcsolati típus az elsőnél jóval lazább kötelékre vonatkozott (*xiugong [chao-gong] tizhi* 修貢(朝貢)體制), amelynél nem jött létre formális vazallusi viszony – igaz, kínai részről olykor előfordulhattak az adott külföldi állam *erkölcsi jobbítását* célzó morális jellegű megfogalmazások, intelmek.⁴⁸ A negyedik típus egyszerű kereskedelmi jellegű érintkezéseket (*tongshang guanxi* 通商關係) jelentett, amelynek során nem létesítettek hivatalos diplomáciai kapcsolatokat.⁴⁹ Ugyanakkor vannak kutatók, akik ennél sokkal többféle kapcsolati forma létezésére hívják fel a figyelmet. Szerintük az adó-ajándék kapcsolati rendszer csak egy volt a sok közül, és nem is feltétlenül volt domináns jellegű.⁵⁰ Emiatt egyesek külön kiemelik egy alternatív értelmezési keret szükségességét.⁵¹

A nemzetközi kutatások alapján a premodern Kína külkapcsolatait illetően alapvetően három aspektus különíthető el. Az egyik a konfuciánus világszemléleten alapuló, a barbár országokkal szembeni presztízs fenntartására vonatkozik, míg egy másik inkább katonai vagy még inkább politikai, a barbárokkal szembeni védekező taktikával kapcsolatos. Végül a harmadik aspektus a kereskedelemmel van összefüggésben, amelyet bár a konfuciánus tanítás hatása alatt hivatalosan mindig is lealacsonyítónak tartottak, a valóságban nagyon is fontos volt Kína számára gazdasági szempontból. Az azonban korszakonként eltért, hogy a három aspektus közül melyik kapott nagyobb figyelmet. Ezt jól mutatja az az időbeni válto-

⁴⁷ Tulajdonképpen ez felel meg a klasszikus értelemben vett adó-ajándék rendszeren alapuló kapcsolati formának.

⁴⁸ Ezt akár úgy is fel lehet fogni, mint az adó-ajándék rendszer egy módosított formáját.

⁴⁹ E négy kapcsolati forma nem feltétlenül zárta ki egymást, és egy adott külföldi állam akár több kapcsolattípuson keresztül is kötődhetett Kínához.

⁵⁰ Zhang 2009, 2015; Selbitschka 2015.

⁵¹ Wills 1984, 1988; Hevia 1995; Waldron 2005.

zás, amely Kína kapcsolatát jellemezte a Timurida Birodalommal.⁵² Ugyanakkor a Timurida Birodalom és a Ming Kína kapcsolata mindvégig magán viselte mind a politikai, mind pedig a kereskedelmi kapcsolatok jegyeit – igaz, Zhu Di halála után sokkal inkább a kereskedelmi kapcsolatokra került a hangsúly. Általánosságban azonban el lehet mondani, hogy bár a Timurida Birodalom az adó-ajándék rendszerén keresztül diplomáciai kapcsolatokat tartott fenn Kínával, sem Timur, sem Shāhrukh nem tartotta magát Kína vazallusának. A függőségi viszony csupán kínai szempontból tűnhetett valósnak.⁵³

Az *XCJ* és az *FGZ* tartalmi jellemzői és történeti háttere

Wolfgang Franke a 15. század eleji közép-ázsiai viszonyok legfontosabb kínai nyelvű forrásainak nevezte Chen Cheng két úti beszámolóját.⁵⁴ Valóban, a korszakra vonatkozóan nemcsak egyedülálló forrásokról van szó, de ezekre később számos kínai mű is hivatkozik, és helyenként közre is adja őket. Az *XCJ* a Kínától, pontosabban szólva Kína akkori határától, a Jiayu-átjárótól egészen az úti célig, Herátig tartó út naplószerű leírása. A naplóból kiderül, hogy a követség 1414. február 3-án indult el a Jiayu-átjárótól, és október 27-én érte el Herátot, így az út mintegy kilenc hónapig tartott.⁵⁵ Az *XCJ* dátumokkal ellátva napi szinten szigorú formai pontossággal közöl adatokat az aznapi időjárásról, a megtett út hosszára és irányára,

⁵² Kauz 2005.

⁵³ Kína külkapcsolatainak vizsgálatában nagyon fontos kérdés, hogy a Kínával érintkezésbe kerülő külföldi népek és államok hogyan tekintettek e kapcsolatok jellegére, és hogy ezeken belül hogyan tekintettek saját magukra. A Ming-kor eleji Kína külföldi kapcsolataival foglalkozó nemzetközi kutatások arra engednek következtetni, hogy nemcsak távoli országok, mint például a Timurida Birodalom, Tibet, illetve a Kínától délre fekvő államok, de a Kínához igen közel eső országok, mint például Korea esetében is felmerül a gyanú, hogy inkább csak politikai vagy gazdasági kényszerűségből, illetve haszonszerzésből vallották magukat Kína vazallusának (Marr 1981; Chan 1988; Rossabi 1998; Di Cosmo 2003; Zhang 2009, 2015; Rajkai 2022).

⁵⁴ Franke 1968: 215–216.

⁵⁵ A követség Pekingből indult útnak 1413. október 12-én (Church 2019: 370). A naplóban az út ezen szakaszáról, azaz a Pekingtől a határig tartó szakasról nem esik szó.

az érintett települések nevére, valamint a domborzati viszonyok jellegére vonatkozóan.⁵⁶ E szigorú pontosság miatt a napló nyelvezete meglehetősen egyszerű, hangneme jobbra monoton, amelyet csak itt-ott tör meg egy-egy rövidebb megjegyzés az adott tájjal kapcsolatban. Mégis ez a napló értékes információt ad arról, hogy milyen útvonalon jutott el a követség Herátba.

Az odavezető úton a követség, amelynek vezetésével az eunuch Li Da-t 李達 bízták meg, két alkalommal is kettévált. Első ízben akkor, amikor a követségből kiválva egy küldöttség déli irányba indult el, hogy eljusson Mogulisztán akkori uralkodója, Muḥammad kán⁵⁷ tartózkodási helyére. Másodszor pedig akkor, amikor egy másik, szintén a követségből kiváló küldöttség Shāhrukhia uralkodójánál tett látogatást. Az előző esetben szinte bizonyosan, de a második esetben is feltehetően maga Chen Cheng vezette a küldöttséget.⁵⁸ A napló is ezt az útvonalat követi, és nem részletezi a követség másik részének az útvonalát.⁵⁹

Emellett a napló értékes adatokkal szolgál a korszak idején uralkodó földrajzi és politikai viszonyokról is.⁶⁰ A benne rejlő informá-

⁵⁶ Az *XCJ* egy rajzot/térképet (*tu* 圖) is tartalmazott, amelyen feltehetően maga az útvonal volt feltüntetve, ez azonban nem maradt fenn. Csak annyit lehet róla tudni, hogy a Qing-kor végén még megvolt (Zhou 1991: 17). Zhou Liankuan 周連寬 (1991) számos esetben megpróbálta azonosítani a naplóban felbukkanó helységeket. Más munkák térképszerűen is megpróbálták rekonstruálni az útvonalat, ahogyan például a *Selyemút* című japán enciklopédia (*Shiruku rōdo jiten* シルクロード辞典) is teszi (Maejima–Katō 1993: 399). Ennél azonban jóval pontosabban jeleníti meg a követség útvonalát Michel Didier (2012), illetve Sally K. Church (2010, 2015). Az előbbi különösen precízen, számos kisebb térképen fok-perc pontossággal rekonstruálja a megtett útvonalat.

⁵⁷ Chen Cheng úti feljegyzéseiben Mahamu wang 馬哈木王.

⁵⁸ Church 2019: 373–375.

⁵⁹ Feljegyzések hiányában a Li Da vezette csoportról nem lehet tudni, hogy pontosan milyen útvonalon haladt, de Church feltételezi, hogy a Tianshantól 天山 északra (Church 2019: 373). Ezzel szemben a Chen Cheng által vezetett csoport délnék tartva egy addig ismeretlen útvonalon, valahol a Selyemút északi és középső útvonala között haladt előre (Zhou 1991: 16–17; Wang 2007b: 16–17).

⁶⁰ A követség az útja során alig került közvetlen kapcsolatba az érintett területeken élőkkel. Az *XCJ* csupán négy esetben (konkrétan Hámi, Szajram és Szamarkand esetében, illetve akkor, amikor Mahamu wanggal találkozott a követség) jegyzi meg, hogy a helyiek a követség fogadására küldtek volna embereket. Ezzel kapcsolatban Church arra hívja fel a figyelmet, hogy ezekből a leírásokból nem derül ki, hogy mindez magának a kínai követségnek a fogadására történt volna, vagy csupán

ciók annak ellenére fontosak, hogy a helyi népek leírásakor többnyire nincsenek megemlítve az uralkodók nevei.⁶¹ A naplóban közölt távolságokkal kapcsolatban is sokszor felmerül a gyanú, hogy nem pontosan fedik a valóságot. A naplóból ugyanígy nem derül ki sem a követség összetétele, sem pedig annak létszáma.⁶² Ugyanakkor e napló alapján korrigálható egy tévesnek bizonyult történelmi tény: a Mogul Birodalom központjának nyugatra költöztetése már hamarabb megtörténhetett, mint azt korábban sejteni lehetett.⁶³

Az *FGZ* ezzel szemben nem az útvonal naplószerű leírása, hanem azoknak a városoknak a részletezése,⁶⁴ amelyeket a követség útba

---

felderítést végeztek. Mindenesetre a helyi lakosokkal való érintkezések szegényesége egyfajta bizonytalanságot sugall a helyi népekkel szemben, amely jól tükrözi az akkoriban gyorsan változó politikai erőviszonyokat (Church 2019: 374).

⁶¹ Az érintett területek uralkodóit Chen Cheng több alkalommal is nem „király”-nak (*wang* 王) nevezi, hanem ennél jóval jelentéktelenebb rangban állónak feltüntetve csupán a „vezető” vagy a „főnök” (*toumu* 頭目, illetve *qiu zhang* 酋長) jelzővel látja el, azt sugallva róluk, hogy alávetik magukat a kínai világrendnek. Church szerint ennek az oka a kínai felsőbbrendűséget hirdető retorikai elvárás lehetett (Church 2019: 380–381). Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy a retorikai elvárás mellett a kínaiak szemében ezek az uralkodók feltehetően valóban pusztán törzsi vezetők voltak, és nem királyok.

⁶² Chen leírja, hogy Termeznél az embereknek és a lovaknak egészen estig eltartott az Amu-darján való átkelés. Ebből arra lehet következtetni, hogy több száz is lehetett a résztvevők száma. Magára az átkelésre 1414. szeptember 1-jén került sor (lásd a kötet második fejezetét).

⁶³ A *Ming Taizong shilu* 明太宗實錄 197. kötetében (*juan*), illetve a *Mingshi* 332. kötetében (*juan*) az 1418. április 5-i bejegyzésben az áll, hogy a Besbalikból érkező követek jelentették, miszerint uralkodójukat, Naqsh-i-Jahánt (uralk. 1415–1418) unokaöccse, Uwais (kínai forrásokban Waisi 歪思) kán (uralk. 1418–1421, illetve 1425–1429) megölte, aki ezután a Mogul Birodalom központját Besbaliktól nyugatra (az Ili-folyó völgyébe) helyezte át, a birodalom nevét pedig Ilibalikra változtatta (*Ming Taizong shilu* 1962: 2064–2065; *Mingshi* 1962: 3828). Wang Jiguang 王繼光 megjegyzi, hogy erre alapozva széles körben elterjedt az a nézet, miszerint a birodalom központjának az Ili-folyó völgyébe történő áthelyezésére Zhu Di uralkodásának tizenhatodik évében (1418) – vagy ha a Mogul Birodalom történetét vesszük alapul, akkor a Naqsh-i-Jahánt 1418-ban legyőző Uwais kán (lásd Bretschneider 1888: 241; Barthold 1963: 91) uralkodásának első évében – került sor. Wang azonban felhívja a figyelmet arra, hogy Chen útinaplója alapján mindez már korábban, Muḥammad kán uralkodása (1408–1415) idején megtörténhetett (Wang 2007b: 19–20).

⁶⁴ Az *FGZ* elején a tárgymutató összesen tizenkilenc város nevét sorolja fel, úgymint Herát, Szamarkand, Andkhói, Balkh, Termez, Shāhrukhia, Szajram, Kes, Yangyi (Yangikand), Besbalik, Yutian (Khotán), Turfán, Ya’er cheng (Yarkhoto), Yanze,

ejtett. A szöveg elején a Heráttal kapcsolatos feljegyzések állnak, és első látásra úgy tűnik, mintha a települések leírásai egyfajta nyugat-keleti irányban lennének elrendezve. Ezért felmerül a gyanú, hogy míg maga a napló az odavezető úton készült, addig az *FGZ* lejegyzése a visszaúton történt.⁶⁵ Ezt a gyanút erősíti az is, hogy amíg a Heráttal kapcsolatos rész mintegy a teljes szöveg felét teszi ki, addig a többi város leírása jóval rövidebb és kevésbé kidolgozott.⁶⁶ Az *FGZ*-ben szereplő sorrend alapján azonban kérdéses, hogy a visszaút abban az irányban és formában történt volna, ahogyan az az *FGZ*-ben olvasható. Már csak azért is, mert a Taskentről és Buharáról szóló részek a valós földrajzi viszonyoktól eltérően a szöveg végén, Hámi után következnek.⁶⁷ Az ugyanakkor elmondható, hogy a visszaút megegyezhetett az odavezető úttal, egy apró kivétellel: a követség Buharába valószínűleg csak a hazafelé vezető úton jutott el.

Chen, aki mintegy két hónapot töltött Herátban, igen hosszan ecseteli a városban látottakat. Ugyanakkor, bár részletesen leírja a várost, igen tömören fogalmaz, és többnyire csak néhány sort szentel egy-egy témának. Sorrendben haladva először is az uralkodó rezidenciáját, illetve ruházatát írja le,⁶⁸ majd a hivatalnoki rendszerrel kapcsolatban tesz néhány megjegyzést. Ezt követik az üdvözlésekkel és köszöntésekkel, étkezéssel, épületekkel, piacokkal kapcsola-

---

Huozhou (Karakhoja), Luchen (Lukchun), Hámi, Taskent és Buhara. Ugyanakkor a szövegben például Kasgárról is van egy rövid megjegyzés, bár ez nem szerepel magában a tárgymutatóban.

⁶⁵ Li 1996: 86.

⁶⁶ Chen az *FGZ*-ben Szamarkanddal kapcsolatban meg is jegyzi, hogy az ottani szokások nagyjából megegyeznek a Herátban látottakéval (*minfeng tusu yu Halie tong* 民風土俗與哈烈同).

⁶⁷ A Chen Chenggel kapcsolatos írárok gyűjteményében, a *Zhushan wenji*-ben 竹山文集 található szövegváltozatban, amelynek címe *Yulan Xiyu shanchuan fengwu jilu* 御覽西域山川風物紀錄 [Feljegyzések a Nyugati Területek földrajzáról, helyi szokásokról és megtermelt javakról Ófelsége figyelmébe ajánlva] a Taskentről és Buharáról szóló részek nem a szöveg végén, hanem a Szajramról és Kesről szóló részek között helyezkednek el. Wang Jiguang úgy véli, hogy a *Zhushan wenji*-ben szereplő sorrend követi helyesen az eredeti leírást, és feltételezi, hogy a téves sorrend, amely nem csak a *Shanben congshu* kiadásban található meg, abból fakadhat, hogy az egykori másolók az eredeti feljegyzések másolása közben kifelejtették a Taskentre és Buharára vonatkozó részeket, majd miután a hibát észrevették, a kimaradt részeket hozzáírták a már lemásolt szöveg végéhez (1989: 134).

⁶⁸ Érdekes módon az uralkodóval való találkozásáról egyáltalán nem tesz említést.

tos rövidebb leírások, majd pedig a kereskedelemben használatos pénznemről, a Herátban használt mértékegységekről, a hivatali dokumentumok hitelesítéséről, az igazságszolgáltatásról, az alkohol-fogyasztás tilalmáról, valamint a muszlim hit felvételével járó anyagi előnyökről tudósít. Ezután a házassági és temetkezési szokásokról ír, majd viszonylag hosszabban a vallásról, a medreszékről, a mullákról, a dervisekről értekezik. Ezt követően beszél az ott látott gyógyászatról, a férfiak és nők társadalmi érintkezési szokásairól, ruházatairól, a mezőgazdaságról, a vízellátásról, a fürdőházakról, a vízi- és szelmalmokról, az utak mentén felállított pihenőhelyekről, a vásárokról, a heti időszámításról, az iskolákról, a porcelán- és üveggéskészítésről, a selyemhernyó-tenyésztésről, az út során látott növényzetről, a megtermesztett gabonáról, a helyi állattartásról, végül pedig a szórakozási módokról és a ritka állatokról. Bár Chen időnként visszatér egy-egy már korábban említett témához, mindebből jól látszik, hogy milyen sok szempontból igyekezett leírni a várost.

A szerző a tömör sorokban jobbra érzelemmentesen, monoton hangnemben írja le a Herátban látottakat,⁶⁹ mégis olykor-olykor felszínre kerül a saját véleménye is. Néha pusztán egyszerű csodálkozását, máskor azonban inkább rosszallását fejezi ki. Például elismeréssel beszél az ott található természeti kincsek gazdagságáról, úgy mint arany, ezüst, réz és vas, vagy a só nagy mennyisége láttán. Ugyanakkor az ott előállított selyemről és porcelánról megjegyzi, hogy azok minősége nem ér fel a Kínában látottakéval. Emellett szintén megjegyzi, hogy Herátban nem emelnek szentélyeket az ősök tiszteletére, és nem mutatnak be áldozatokat az isteneknek. Viszont úgy tűnik, hogy elismeréssel tekint a hírvivő szolgálatra, az utak mentén felállított pihenőhelyekre, a fürdőházakra, valamint az öntözőrendszerre és a szelmalmokra.⁷⁰ Másfelől túlságosan köz-

---

⁶⁹ Ez feltételezhetően szándékos stílus, amelynek az lehetett a célja, hogy érzékeltesse, miszerint csupán tényyszerű adatokat jegyez le, többnyire mindenféle szépítés nélkül.

⁷⁰ Ez utóbbiakkal kapcsolatban Joseph Needham, aki többek között Chen Cheng feljegyzéseire is hivatkozik, megjegyzi, hogy a horizontális szelmalmokat a kínaiak vagy a szárazföldi utakon közlekedő közép-ázsiai, kitaj, esetleg arab-perzsa kereskedők révén, vagy pedig a tengerparti kikötőkbe érkező arab és indiai tengerészek vagy kereskedők jóvoltából ismerhették meg még valamikor a Song- vagy a Yuan-korban (Needham 1965: 561).

vetlennek találja a férfiak és nők társadalmi szokásait, és ugyanígy hivalkodónak az átlagemberek díszes ruházatát. Az ott tapasztalt utcai orvoslásról is rossz véleménnyel van, és hasonlóképpen negatívan ír a házassági szokásokról, illetve az igazságszolgáltatás alacsony színvonaláról. E két utóbbi esetben azonban Chen rosszalló véleménye jobbra tévedésen alapszik. Az előbbi esetben Chen, aki feltehetően nem ismerte a levirátus (az elhunyt férj testvérével való házasság) intézményét, úgy gondolta, hogy Herátban engedélyezik a testvérek egymás közötti házasságát. A másik esetben pedig Chennek, aki megjegyzi, hogy a főbenjáró bűnöket ki lehet váltani egyszerű pénzbírsággal, valószínűleg nem volt tudomása arról, hogy a török katonai arisztokrácia nem avatkozott bele közvetlenül a helyi adminisztrációba, és amiről ő hallott, az inkább a kivételezett uralkodó osztályra vonatkozhatott.⁷¹

A Herátról szóló sokoldalú leírásban Chen mintegy harminchárom perzsa szót fonetikusán átír kínaira, de a további részekben is találni perzsa és mongol szavakat.⁷² Ezek többsége az uralkodói elitre, köszöntési formákra, az ott használatos pénzfajtákra, a hét napjainak a megnevezésére, vallási jellegű kifejezésekre, illetve növények és ételek neveire vonatkoznak. Mindezek sokat segíthették a területet közelebből is megismerni kívánó kínaiak tájékozódását. Végső soron az *FGZ*-t úgy is fel lehet fogni, mint egy, a kínai kövétek számára írt útikalauzt.⁷³

A két forrás története Wang Jiguang 王繼光 1989-es tanulmánya mellett az 1991-es szövegkritikai kiadáshoz írt szerkesztői megjegyzésekben (*Banben ji jiaozhu shuoming* 版本及校注說明) jelent meg először viszonylag részletesen, de – különösen az utóbbiban – igen tömör formában.⁷⁴ Az utóbbi munkában található adatokra

⁷¹ Hecker 1993: 93.

⁷² Hecker 1993: 92; Church 2019: 376–377.

⁷³ Az *FGZ* az iszlamizáció folyamatáról is értékes adatokkal szolgál. Például Shāhrukh, csakúgy, mint fia, Ulug bég (1394–1449), felhasználta a kereskedelmi adó mongol változatát, a *tamgha* intézményét, annak ellenére, hogy ezt az iszlám törvénykezés tiltotta. Shāhrukh ezt azzal legalizálta, hogy alamiznaadónak (*zakāt*) állította be, amit kötelezően minden muszlimnak fizetnie kellett (Hecker 1993: 91). Egy másik példa azokra az anyagi előnyökre vonatkozik, amelyek a muszlim vallás felvételével jártak. Eszerint azok, akik hajlandók voltak felvenni a muszlim vallást, pénzt (tízezer *qian* 錢), ruhát, lovat és nyerget kaptak támogatásként.

⁷⁴ Zhou 1991: 29–31.

támaszkodva Michel Didier jóval alaposabban és részletesebben állt neki az *XCJ* és az *FGZ* történetének a megrajzolásához. Bár még továbbra is maradnak fehér foltok, e három munka alapján nagyjából áttekinthetővé válik a két forrás története.

Az *FGZ* és az *XCJ*, bár tartalmilag összetartoznak, történetük elkülönül. Chen Cheng, miután visszatért első heráti útjáról, jegyzeteit egy kötetbe fűzte össze, amelyet azután átadott a császár számára.⁷⁵ Az ehhez írt bevezetőben, a *Fengshi Xiyu fuming shu*-ban 奉使西域復命疏 [Jelentés a Nyugati Területeken tett követségről] Chen leírja, hogy a kötet a következő négy szöveget tartalmazza: *Xiyu ji* 西域記 [Feljegyzések a Nyugati Területekről], *Shizi fu* 獅子賦 [Rapszódia az oroszlánról], *Xingcheng ji* 行程記 [Feljegyzések az utazásról], valamint Chen Cheng 1396–1397-es annami⁷⁶ kiküldetésével kapcsolatos írások (*Yu Annan bianming dijie wangfu shu-zha* 與安南辨明地界往復書札).⁷⁷ A négy szöveg közül az első és a harmadik az, amely közvetlenül Chen 1413–1415-ös közép-ázsiai útjával kapcsolatos, és amelyek egyben a legismertebbek is. Ugyanakkor a hivatalosan átadott szövegek mellett létezett egy, a Chen magángyűjteményében is megőrzött verzió,⁷⁸ amelyet Chen később 1447-ben *Zhushan wenji* 竹山文集 címen egyéb írásokkal együtt,⁷⁹ egy kötetbe szerkesztett. Ez tartalmazza a császárnak is átadott *Xiyu*

⁷⁵ Wang Zhi 王直 a *Xiyu xingcheng ji xu* 西域行程記序 [Előszó a *Xiyu xingcheng ji*-hez] című írásában így tudósít erről: [Chen Cheng] a feljegyzéseit könyvformába rendezte, és átadta a császár számára 備錄成書上之 (Zhou 1991: 158).

⁷⁶ A mai Vietnám északi része.

⁷⁷ Ez utóbbi az 1447-ben összeállított *Zhushan wenji* 竹山文集 című antológiában *Yu Annan bianming Qiuwen dijie shu* 與安南辨明丘溫地界書 [Jelentés a qiuweni határ rendezéséről Annammal] címen szerepel. Zhu Di uralkodása idején kísérletet tett Annam annexálására, és 1407-ben Jiaozhi 交趾 néven közigazgatási körzetet (*Jiaozhi deng chu chengxuan buzheng shisi* 交趾等處承宣布政使司) hozott ott létre. Ez 1428-ban szűnt meg. Qiuwen járás (Qiuwen xian 丘溫縣) ezen a közigazgatási körzeten belül helyezkedett el Liangshan prefektúrában (Liangshan fu 諒山府).

⁷⁸ Wang Zhi előbb említett írásából tudni lehet, hogy a hivatalosan átadott szövegekről Chen otthonában megőrizte ezek másolatait (公所上書, 詔付之史官, 而藏其副於家) (*Uo.*).

⁷⁹ *Zhushan* (magyarul „bambuszhegy”) volt Chen Cheng felvett neve (*hao* 號). Erre az antológiára a fenti rövidebb alak mellett még *Chen Zhushan wenji*, *Zhushan xiansheng wenji*, illetve *Chen zhushan xiansheng wenji* 陳竹山先生文集 címen is szoktak hivatkozni.

ji-t, a *Shizi fu*-t, valamint az Annammal kapcsolatos írásokat, de érdekes módon nem tartalmazza a *Xingcheng ji* szövegét.

A fentiek közül a közép-ázsiai városokkal kapcsolatos beszámolót illetően igen nagy a különbség a hivatalos és a magáncéllal otthon őrzött szöveg között.⁸⁰ A különbség nem annyira a két szöveg tartalmára, mint inkább a hosszúságukra vonatkozik. A hivatalos szöveg ugyanis jóval rövidebb, mintegy az egyharmada az otthon megőrzött szövegnek. Ennek egyik lehetséges oka az, hogy Chen feljegyzéseit erősen cenzúrázhatták, mielőtt azok a császár szeme elé kerülhettek volna.⁸¹ Az eredeti szöveg teljes tartalma önmagában nem indokolhatott ilyen nagyfokú rövidítést, ezért valószínű, hogy inkább stilisztikai okai lehettek.⁸² Az úgymond magáncélra megtartott eredeti szöveg címe – *Yulan Xiyu shanchuan fengwu jilu* 御覽西域山川風物紀錄 [Feljegyzések a Nyugati Területek földrajzá-ról, helyi szokásokról és megtermelt javakról Ófelsége figyelmébe ajánlva] – is némileg eltér a császár számára átadott szöveg címétől. Mindenesetre Chen a császár részére összeállított jelentéskötetben

⁸⁰ Az 1991-es szövegkritikai kiadáshoz írt szerkesztői megjegyzésekben ez utóbbira úgy hivatkoznak, hogy *jiacangben* 家藏本 (Zhou 1991: 29).

⁸¹ Chen Cheng földije és kortársa, a szintén tudós-hivatalnok Hu Guang 胡廣 (1369–1418) *Song Chen yuanwai shi Xiyu xu* 送陳員外使西域序 [Búcsúztató írás Chen hivatalvezető-helyetteshez a Nyugati Területekre történő kiküldetése alkalmából] című írásából (kelt Zhu Di uralkodásának tizenegyedik évének nyolcadik hónapjában, azaz valamikor 1413. augusztus 26. és szeptember 24. között) tudható, hogy Chent megbízták azzal, hogy megfigyelje és lejegyezze az út során megtapasztalt földrajzi viszonyokat, az ott élő népek szokásait, lakóhelyeit, ruházkodását, ételeit, valamint mindazokat a dolgokat, amelyeket az ottaniak kedvelnek és becsülnek. Meghagyták Chennek, hogy hazatérve az út során készített jegyzeteket egybegyűjtse, amit azután majd Hu Guang megvizsgál az oda nem illő dolgok elkerülése érdekében (子魯宜考其山川著其風俗, 察其好尚, 詳其居處, 觀其服食, 歸日徵諸史傳, 求有合焉者, 則予言爲不妄也; Zhou 1991: 165). Ugyanez az írás az elkészítendő feljegyzések értelmébe is némi betekintést nyújt. Eszerint ezeket a feljegyzéseket később majd összeszerkesztik, és megvizsgálják a Nyugati Területek országait, hogy lássák a kínai presztízs és befolyás mértékét (他日國家修纂志書, 稽諸西域以見聲教之達; *Uo.*).

⁸² Érdemes megjegyezni, hogy Wang Jiguang szerint az eredeti feljegyzések lerövidítésére nem Chen Cheng hazatérte után került sor, még mielőtt azokat a császár számára átadták volna, hanem jóval később, Zhu Zhanji, azaz Xuande 宣德 császár uralkodása (1425–1435) idején, amikor is (*Ming*) *Taizong* (*Wen huangdi*) *shilu* (明)太宗(文皇帝)實錄 elnevezéssel összeállították Zhu Di uralkodásának hivatalos történeti krónikáját (1989: 129).

Xiyu ji elnevezéssel említi a szöveget. A *Ming Taizong shilu*-ban 明太宗實錄 fellelhető rövidebb, hivatalos szöveg a *Shi Xiyu ji* 使西域記 [Feljegyzések a Nyugati Területekre tett küldetésről] címet kapta. Ez további három munkában is megtalálható: Shen Defu 沈德符 (1578–1642) *Wanli yehuobian* 萬歷野獲編, Tan Qian 談遷 (1594–1657) *Guoque* 國權, valamint Cao Rong 曹溶 (1613–1685) *Xuehai leibian* 學海類編 című munkájában.⁸³ Az ezekben található szövegek tartalma gyakorlatilag azonos, a különbségek elenyészőek.⁸⁴

Miután Chen Cheng 1428-ban visszavonult,⁸⁵ feltételezhetően közzétette az eredeti hosszabb szöveget. Ehhez később Wang Zhi 王直 (1379–1462) írt egy előszót *Xiyu xingcheng ji xu* 西域行程記序 [Előszó a *Xiyu xingcheng ji*-hez] címen. Ezt a hosszabb változatot azután több munka is megemlíti, illetve esetenként közli is. Ilyen például a *Mingshi*-ben a *Yiwenzhi* 藝文志 [Értekezés a művészetről és az írásról] című bibliográfia, amely Chen Cheng nevének megemlíti a *Xiyu xingcheng ji*-t is mint kétkötetes (*juan* 卷) alkotást. Huang Yuji 黃虞稷 (1629–1691) *Qianqingtang shumu* 千頃堂書目 [Az Ezer Hektáros Csarnok katalógusa] című munkája szintén *Xiyu xingcheng ji* címen említi a szóban forgó szöveget, de mint háromkötetes (*juan*) munkát.

Wu Qian 吳騫 (1733–1813) *Baijinglou cangshu tiba ji* 拜經樓藏書題跋記 [A Klasszikus Művek Tiszteletére emelt Pavilonban őrzött könyvekhez írt előszók és utószók gyűjteménye] című munkája pedig *Fengshi Xiyu xingcheng ji* 奉使西域行程記 [Feljegy-

⁸³ A *Shi Xiyu ji* szövege megtalálható a Shangwu Yinshuguan 商務印書館 *Congshu jicheng* 叢書集成 kiadásában is, ami a *Xuehai leibian* 學海類編 kiadásán alapszik (Zhou 1991: 29).

⁸⁴ A hírneves Ming-kori tudós-hivatalnok, Yang Shiqi 楊士奇 (1365–1444) írt egy epilógust ehhez a rövidebb szövegverzióhoz *Xiyu ji ba* 西域記跋 címen. Ebben azt állítja, hogy Chen maga közölte vele, hogy a Nyugati Területek országainak szokásai nagyjából megegyeznek a Herátban látottakéval (子魯又爲余言, 諸番風俗, 大抵與哈烈相似) (Zhou 1991: 159). Michel Didier szerint ez azt sugallja, hogy Chen közvetlenül neki adhatta át a *Xiyu ji* szövegét (2012: 200–201). Itt Didier egyúttal arra is felhívja a figyelmet, hogy bár az 1991-es szövegkritikai kiadás szerkesztői szerint (Zhou 1991: 29) Yang Shiqi ezt az epilógust a hosszabb, eredeti szöveghez írta, valószínűbb, hogy ezt a rövidebb hivatalos verzióhoz készítette (Didier 2012: 201).

⁸⁵ Ennek időpontja egy bizonyos Ceng Qi 曾榮 (1372–1432) *Yilaotang ji* 逸老堂記 [Feljegyzések a Nyugodalmos Öreg Napok Csarnokáról] című írásából, illetve a Chen nemzetség genealógiájának második kiadása (1612) előszavából tudható.

zések a Nyugati Területeken tett követség utazásáról] címen említi, és megjegyzi, hogy a szöveg elején, amely egykor három kötetből (*juan*) állt, megtalálható Wang Zhi előszava, a szöveg végén pedig Hu Guang 胡廣 (1369–1418), Zhou Mengjian 周孟簡 (1378–1430) és Zou Qi 鄒緝 (?–1422) írásai olvashatók.⁸⁶ Bár e szövegkiadás dátuma nem ismert, a fentiek alapján Didier arra következtet, hogy ez az eredeti szövegnek egy nagyobb antológiába történő szerkesztésére irányulhatott, és ez előrevetítette a későbbi *Zhushan wenji* összeállítását.⁸⁷

Jelenleg három olyan kiadás ismeretes, amelyben megtalálható az eredeti hosszabb változat. Első helyen a *Duwuyuan congchao* 獨寤園叢鈔⁸⁸ című gyűjteményben fellelhető szöveget kell megemlíteni, amely a Shanghai Könyvtárban 上海圖書館 őrzött *Yushutang congshu* 豫恕堂叢書 című sorozatban található. 1933 elején az akkori Beiping Könyvtár 北平圖書館 felvásárolta egy Tientsinben élő bizonyos Li úr magángyűjteményét, köztük a *Duwuyuan congchao* című gyűjteményt is. Ebben bukkantak rá a hosszabb változatra, az *FGZ*-re.⁸⁹ 1937-ben a könyvtár kiadta az *FGZ*-t az ugyanitt megtalált *XCJ*-vel⁹⁰ együtt a *Guoli Beiping tushuguan shanben congshu* 國立北平圖書館善本叢書 első számában.⁹¹ E kiadásokon kívül a szöveg *Fengshi Xiyu xingcheng ji* címen megtalálható még a Kínai Nemzeti Könyvtárban 中國國家圖書館 is. Ez utóbbi feltehetően a Qing-kori

⁸⁶ Mind Wang Zhi, mind pedig Hu Guang, Zhou Mengjian és Zou Qi Chen Cheng kortársai voltak, és Chen Chenghez hasonlóan valamennyien Jiangxi tartomány Ji'an prefektúrájából származtak. Az 1991-es szövegkritikai kiadásban Wang Jiguang megjegyzi, hogy a *Qianqingtang shumu* és a *Baijinglou cangshu tiba ji* című munkák esetében a harmadik kötet vagy a *Shizi fu*, vagy pedig a *Yu Annan bianming Qiuwen dijie shu* című írásokra vonatkozhat (Zhou 1991: 27).

⁸⁷ Didier felveti annak a lehetőségét, hogy ezt a kisebb antológiát akár maga Chen Cheng is szerkeszthette, miután nyugalomba vonult (Didier 2012: 203).

⁸⁸ Ez négy szöveget tartalmaz. Ebből az egyik az *FGZ*, de ugyanitt megtalálható az *XCJ* is.

⁸⁹ Wang 2009: 18. Ezen fellelkesülve még ugyanabban az évben Xiang Da 向達 sajtó alá rendezte, és a *Yu Gong* 禹貢 című folyóiratban (2. kötet 3. szám 31–41. oldal, illetve 2. kötet 4. szám 18–28. oldal) megjelentette.

⁹⁰ A *Yushutang congshu* tartalomjegyzékében az *XCJ* címénél található egy bejegyzés, miszerint az *XCJ* eredetileg tartalmazott egy rajzot is, feltehetően egy térképet az útvonalról (原鈔本有圖此未補).

⁹¹ Ennél a kiadásnál Xie Guozhen 謝國楨 külön utószót írt mind az *XCJ*-hez, mind pedig az *FGZ*-hez.

清 *Baijinglou cangshu*-ban meglévő másolaton alapszik. Ezt abból lehet tudni, hogy ebben a kiadásban látható egy „Baijinglou” feliratú pecsét. E szöveg végén ott található Chen Cheng két rövidebb írása is: *Congling* 蔥嶺 [A Cong-hegység]⁹² és *Qiangwei lu zhi shuo* 薔薇露之說 [Esszé a rózsák harmatáról]. Ezekkel kapcsolatban ott áll egy rövid megjegyzés, miszerint Chen mindkettőt nyugalomba vonulása után írta, és hogy ezekkel egészíti ki a Nyugati Területekről szóló jelentését (*er tiao guixiu buyi* 二條歸休補遺). Ez alapján arra lehet gondolni, hogy a *Baijinglou cangshu* szövege az alább bemutatandó *Zhushan wenji* szövegén alapszik.⁹³ Ez a két rövidebb mű ugyanakkor nem található meg a *Duwuyuan congchao*, illetve a *Shangben congshu* kiadásban. E két utóbbi szövegkiadás ugyanis egy Ming-kori kéziratismásolat (*Ming chaoben* 明鈔本) alapján készült. Az 1991-es szövegkritikai kiadás szerkesztői Fu Zengxiang 傅增湘 (1872–1949) *Cangyuanqun shujing yanlu* 藏園群書經眼錄 című művére hivatkozva feltételezik, hogy ezt a kéziratismásolatot a Ming-korban élt magas rangú hivatalnok és történétíró, Zheng Xiao 鄭曉 (1499–1566) gyűjteményében lehetett megtalálni, majd hozzáteszik, hogy ez pedig a Chen Chenggel kapcsolatos antológiában, a *Zhushan wenji*-ben fellelhető eredeti szöveg másolata lehetett.⁹⁴ Ez utóbbi állítással kapcsolatban azonban Zhang Wende 張文德 megjegyzi, hogy a Zheng Xiao gyűjteményében feltételezett kéziratismásolat semmiképpen sem lehet a *Zhushan wenji*-ben olvasható szöveg másolata, mert a *Shanben congshu* és a *Zhushan wenji* szövege között számos apró különbséget lehet felfedezni. Zhang feltételezi, hogy a Zheng Xiao által őrzött változat esetleg azon a szövegen alapszik, amelyet Chen hazatérte után rövid időn belül átadott a császár számára. Később azonban már, miután nyugalomba vonult, volt ideje arra, hogy a jegyzeteit csiszolgassa, így a *Zhushan wenji*-ben lévő szöveg tekinthető a megbízhatóbbnak.⁹⁵ Mindenesetre annyit meg lehet állapítani, hogy a ma elérhető szövegkiadások között csupán elenyésző különbségek vannak, és ezek közül a *Shanben congshu* kiadás a legkönnyebben hozzáférhető.⁹⁶

⁹² Más néven a Pamír-hegység.

⁹³ Zhou 1991: 30.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Zhang 2004: 10–11.

⁹⁶ Az 1991-es szövegkritikai kiadás szerkesztői szerint a *Shanben congshu* kiadás

A *Zhushan wenji* esetében négy kiadásról tudunk biztosan. Az első a már korábban említett 1447-es kiadás, amelyre a kínai szakirodalomban az akkori uralkodói éra (Zhengtong) után gyakran mint *zhengtong ben* 正統本 szoktak hivatkozni.⁹⁷ A második kiadásra 1643-ban,⁹⁸ a harmadik kiadásra 1729-ben,⁹⁹ a negyedik kiadásra pedig 1819-ben¹⁰⁰ került sor. Az első és második kiadás példányai nem maradtak fenn, de a harmadik kiadás ma megtalálható a Jiangxi Tartományi Könyvtárban 江西省圖書館. A negyedik kiadásból két példány is fennmaradt: ezekből az egyiket ma a Jiangxi Tartományi Könyvtárban, a másikat pedig a Gansu Tartományi Könyvtárban 甘肅省圖書館 őrzik.¹⁰¹ A *Zhushan wenji* alapvetően két nagyobb

---

viszonylag jól megőrizte az eredeti teljes szöveget (Zhou 1991: 27). Ugyanakkor Wang Jiguang megjegyzi, hogy a *Zhushan wenji*-ben található szöveg, amely kevésbé közismert, és amelyhez hozzájutni sem könnyű, őrizhette meg leginkább az eredeti szöveget. Wang szerint mintegy két-háromszáz helyen található eltérés a *Shangben congshu* kiadás és a *Zhushan wenji* szövegváltozatai között, és ezekre számos példát is megad (1989: 128, 134–137).

⁹⁷ A kötet elején ott található Wang Zhi *Xiyu xingcheng ji xu* című írása is.

⁹⁸ Az akkori uralkodói éra (Chongzhen) után gyakran mint *chongzhen ben* 崇禎本 szoktak rá hivatkozni. Ennél a kiadásnál Wang Zhi előbb említett írása mögé beleszerkesztették a Ming-kori katonai vezető és költő, Liu Tongsheng 劉同升 (1587–1645) írását is.

⁹⁹ Az akkori uralkodói éra (Yongzheng) után gyakran mint *yongzheng ben* 雍正本 szoktak rá hivatkozni. Ez a kiadás egy bizonyos Gao Naitingtól 高乃聽 származó írással zárul. Az utolsó oldalán egy impresszum is található a következő felirattal: *Chen Zhushan wenji* négy kötetben (*juan*), Jiangxi tartomány kormányzója által összegyűjtött és bemutatott kiadás (陳竹山文集四卷江西巡撫採進本). Didier ez alapján arra gondol, hogy az 1729-es kiadást az akkori Jiangxi tartomány kormányzója szorgalmazhatta, és felteszi a kérdést, hogy mindezt vajon a Chen Cheng emléke iránti tiszteletből tette-e, aki szintén Jiangxi-ből származott (Didier 2012: 209).

¹⁰⁰ Az akkori uralkodói éra (Jiaqing) után gyakran mint *jiaqing ben* 嘉慶本 szoktak rá hivatkozni. Az 1729-es és az 1819-es kiadás tartalma gyakorlatilag megegyezik, és csupán két dologban van eltérés közöttük. Egyfelől az 1819-es kiadásban a Gao Naitingtól származó epilógus már nem az antológia végén, hanem annak elején található, Wang Zhi és Liu Tongsheng írásai után. Másfelől az 1819-es kiadás esetében még további két írás is belekerült az antológiába. Az egyik egy bizonyos Jie Jinnek 解縉 1400-ban Chen Chenghez írt írása (*Huangwei ji* 黃帷記), a másik pedig Yang Shiqi-nek egy 1429-ből származó, ugyancsak Chen Chenghez írt írása (*Naiyuan ji* 奈園記). Emellett érdemes megemlíteni, hogy az 1819-es kiadás címloldalán az is ott áll, hogy *ban cang Renhouli* 板藏仁厚里, amelyben Renhouli a Jishui-ban található, Chen Cheng által alapított településre utal.

¹⁰¹ Wang 2009: 19.

egységből áll: egy úgynevezett belső részből (*neipian* 內篇) és egy úgynevezett külső részből (*waipian* 外篇). A belső rész tartalmazza Chen Cheng saját írásait, a külső rész pedig kollégáinak és barátainak Chen-hez írt műveit. Mindkét rész két-két kötetből áll. A belső rész első kötete tartalmazza a *Fengshi Xiyu fuming shu*-t, a *Yulan Xiyu shanchuan fengwu jilu*-t, a *Yu Annan bianming Qiuwen dijie shu*-t, egy ezzel kapcsolatos kiegészítést (*Fu Annan hui shu* 附安南回書), valamint a *Shizi fu*-t. A belső rész második kötetében találhatók Chen Cheng külföldi útjai során írt versei¹⁰² (*Xiyu wanghui jixing shi* 西域往回紀行詩), illetve egyéb prózai írások mellett olyan versek¹⁰³ is, amelyeket már nyugalomba vonulása után írt (*juxiu shi* 居休詩). Egyebek mellett itt található meg Chen idősebb korában megírt önéletrajzi jellegű munkája, a *Liguan shiji* 歷官事蹟 [Hivatali pályafutásom eseményei] is.¹⁰⁴ A külső rész első kötete tartalmazza Hu Guang, Zhou Mengjian, illetve Zou Qi írásait, továbbá negyvenegy, Chen távoli külföldi küldetése előtt Chen Chengnek küldött búcsúztató verset. Végül a külső rész második kötete szintén magához Chen Chenghez,¹⁰⁵ illetve Chen apjához (Chen Tong 陳同) és fiához (Chen Derong 陳德容) írt különböző prózai írásokat foglal magába.

A Qing-korban összeállított *Siku quanshu* 四庫全書 főszerkesztője Ji Yun 紀昀 (1724–1805) a *Siku quanshu zongmu tiyao* 四庫全書總目提要 című katalógusban írt egy rövidebb, de kifejezetten negatív megjegyzést a *Shi Xiyu ji*-vel kapcsolatban. Eszerint a *Shi Xiyu*

¹⁰² Összesen kilencvenkét vers.

¹⁰³ Összesen negyvenhat vers.

¹⁰⁴ Ez a munka az 1391 utáni eseményeket vázolja fel kivonatos formában.

¹⁰⁵ Többek között Liang Yintól 梁寅 (1309–1390) a *Zeng Chen maocai Zilu xu* 贈陳茂才子魯序 [Búcsúztató írás Chen Zilu-hoz, a tudós diákhoz], illetve a *Jingting ji* 敬亭記 [Feljegyzések a Hódolat Pavilonjáról], Fang Xiaoru tollából 方孝孺 (1357–1402) a *Song hanlin jiantao Chen Zilu guixing Luling xu* 送翰林檢討陳子魯歸省廬陵序 [Chen Zilu-t, a Hanlin Akadémia könyvvizsgálóját búcsúztató írás, aki hazatérni készül Lulingba] és a *Zilu zi shuo* 子魯字說 [Esszé Zilu adott nevééről], valamint a már korábban említett Ceng Qi-től a *Yilaotang ji*. Itt érdemes megjegyezni, hogy Fang Xiaoru írásai aligha szerepelhettek az 1447-es eredeti kiadásban, hiszen művei, a Zhu Di-val szembeni egykori ellenállása miatt, akkoriban még tiltólistán voltak. Zhu Yijun 朱翊鈞 császár uralkodása idején (1572–1620) azonban posztumusz rehabilitálták, és ennek köszönhetően már Fang Xiaoru írásai is bekerülhettek a második, 1643-as kiadásba.

ji-ben található idegen szavak kínai átírásai sokszor tévesek, a Chen Cheng által bejárt helyek pedig nem terjednek tovább a Jiayu-átjárótól egy-két ezer *li*-nél 里 messzebbre. A Chen által látottak és hallottak felszínesek, a leírások többnyire nem tükrözik a valóságot, nem hitelt érdemlőek.¹⁰⁶ Az nem ismeretes, hogy Ji Yun miért ír ennyire szigorúan Chen beszámolójával kapcsolatban, az viszont érdekes, hogy egy másik, a *Zhushan wenji*-vel kapcsolatos kommentárjában csupán leírja e mű tartalmát mindenféle értékelés nélkül.¹⁰⁷ Ahogyan Didier is megjegyzi, úgy tűnik, Ji Yun nem ismerte Chen úti beszámolójának az eredeti, hosszabb változatát.¹⁰⁸

Az nem ismeretes, hogy Chen Cheng beszámolója mikor és hogyan kapta a *Xiyu fanguo zhi* címet. Még maga Ji Yun sem említi ezen a néven. Wang Jiguang feltételezi, hogy a *Xiyu fanguo zhi*, amelynek másolatait akár már Chen nyugalomba vonulása¹⁰⁹ előtt is terjeszthették, már a Ming-korban ezen a néven ismertté válhatott.¹¹⁰ Arról viszont nem maradt fenn adat, hogy ez a cím magától Chen Chengtől származik-e, vagy pedig azoktól, akik később a *Zhushan wenji*-t összeállították. Didier azonban felhívja a figyelmet egy párhuzamra a *Xiyu fanguo zhi*, valamint egy bizonyos Gong Zhen 鞏珍¹¹¹ alkotása, a *Xiyang fanguo zhi* 西洋番國志 [Értekezés a Nyugati Óceán országairól, 1434] között. A két munka nemcsak címében mutat nagy hasonlóságot, de a tartalmi szerkezetében is. Didier rámutat arra, hogy felépítésüket illetően mindkét mű ugyancsak nagyfokú hasonlóságot mutat további két kortárs munkával, neve-

¹⁰⁶ Az eredetiben: A benne szereplő [nem kínai tulajdonnevek és kifejezések] átírásai sokszor hibásak, valamint [a követség] útvonalát a Jiayu-átjárón túl mindössze egy-két ezer *li* távolságig követi. Az [útközben] látott és hallott élmények [részletezése] nem elég széles körű, a leírások többnyire pontatlanok és nem hitelt érdemlőek (其所載音譯, 既多謬舛, 且所歷之地不過涉嘉峪關外一二千里而止. 見聞未廣, 大都傳述失真, 不足徵信 [*Siku quanshu zongmu tiyao* 64. kötet (*juan*)]; Zhou 1991: 161).

¹⁰⁷ Ez a kommentár a *Siku quanshu zongmu tiyao* 175. kötetében (*juan*) található (Zhou 1991: 162).

¹⁰⁸ Didier 2012: 211.

¹⁰⁹ A *Liguan shiji* alapján Wang Jiguang ennek időpontját 1433-ra teszi (1989: 130, 138, 4. jegyzet), de valójában Chen már 1428-ban visszavonult a munkától.

¹¹⁰ Wang Jiguang 1989: 132.

¹¹¹ Gong Zhen Zheng He 鄭和 hetedik és egyben utolsó tengeri expedíciójában (1431–1433) vett részt. Gong Zhen születésének és halálának ideje nem ismert, de azt tudni lehet róla, hogy Nankingban (akkori nevén Yingtian 應天) született.

zetesen Fei Xin 費信¹¹² (1388–1436?) *Xingcha shenglan* 星槎勝覽 [Hajók fenséges látványa a csillagok alatt], illetve Ma Huan 馬歡¹¹³ (kb. 1380–1460) *Yingya shenglan* 瀛涯勝覽 [Az óceán határainak magasztos látványa] című írásával. Didier megjegyzi, hogy e munkák valószínűleg egy már régóta létező modellt követhettek.¹¹⁴ E régi modellt illetően Church feltételezi, hogy az ókorban élt Zhang Qian 張騫 munkája szolgálhatott mintául, akinek a Nyugati Területről szóló úti feljegyzései később bekerültek a *Shiji*-be 史記 és a *Hanshu*-ba 漢書 is.¹¹⁵

Az *XCJ* és az *FGZ* a nemzetközi kutatásokban

Az *XCJ* és az *FGZ*, illetve szerzőjük, Chen Cheng élete mostanra viszonylag széles körű nemzetközi érdeklődést váltott ki. Az ezzel foglalkozó szakirodalom alapvetően három nagyobb csoportra osztható: nyugatira, japánra, valamint kínaira. Az első tanulmányok japán kutatók tollából származnak.¹¹⁶ A 20. század elején két japán munka is foglalkozott a két forrással, illetve szerzőjükkel, Chen Chenggel: Kanda Kiichirō 神田喜一郎 1927-es, valamint Mitsui Takayuki 満井隆行 1938-as tanulmánya.

Amikor Kanda Chen Chengről szóló munkáját publikálta, még nem találták meg Chen úti feljegyzéseinek teljes szövegét. Ugyanakkor az *FGZ* rövidebb szövegváltozata, a *Shi Xiyu ji*, elérhető volt

¹¹² Fei Xin Zheng He harmadik tengeri expedíciójában (1409–1411) vett részt.

¹¹³ Ma Huan Zheng He negyedik (1413–1415), hatodik (1421–1422) és hetedik (1431–1433) tengeri expedíciójában vett részt.

¹¹⁴ Didier 2012: 214–215.

¹¹⁵ Church 2019: 375–376.

¹¹⁶ A japánok a 19. századot megelőzően nem szenteltek különösebb figyelmet Közép-Ázsiának. A Kínát súlyosan érintő első ópiumháború (1839–1842) azonban Japánban is felkeltette a politikai érdeklődést a területtel kapcsolatban. Miután a modernizáció kulcsfogalomává vált a század második felében, japán kutatók sora kezdett el foglalkozni Közép-Ázsia történetével, földrajzával és kultúrájával nyugati tudományos módszerek segítségével (Takasaki 2002 őszi – 2006 őszi: 176). Miyake Yonekichi 三宅米吉 a 19. és 20. század fordulópontján azt hangoztatta, hogy a japán kultúra gyökereit Közép-Ázsiában kell keresni (Enoki 1981: 114). Jóllehet a nagy többség nem követte ezt az álláspontot, nézetei közvetve mégis nagy hatással lehettek az akkori japán közép-ázsiai kutatások mögött meghúzódó, politikai érdekektől sem mentes pánázsiai orientáció kialakulására.

a japán kutatók számára. Kanda meg is jegyzi, hogy a teljes szöveg hiányában a rövidebb szövegváltozat vizsgálatát olyan forrásokkal kell kiegészíteni, mint például a *Yehuobian*, illetve a (*Ming Taizong*) *shilu*. Kanda többféle forrást is megnézett, többek között a *Ji'anfu zhi*-ben 吉安府志 a Chen Chengről szóló részt, illetve a *Mingshi* Heráttal (Halie 哈烈) kapcsolatos feljegyzéseit. Kanda elsősorban Chen utazásait és útleírásait tárgyalja, és eközben a kínai forrásokban felbukkanó hibákra is felhívja a figyelmet. Ilyen például a Chen Cheng hivatali előmenetelével kapcsolatos pontatlanságok vagy az, hogy a *Mingshi* tévesen állítja, miszerint Chen járt volna Tibetben.¹¹⁷ Emellett a már korábban említett *Siku quanshu zongmu tiyao* című katalógusban megtalálható, a *Shi Xiyu ji*-vel kapcsolatos negatív értékelésre is felhívja a figyelmet. Ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a Qing-kori hivatalnokok gyakran elutasítóan szóltak a Ming-kori munkákról. Ugyanakkor a *Mingshi* 332. kötetének (*juan*) Sirázzal (Shilasi 失刺思) kapcsolatos feljegyzései alapján a Chen által bejárt helyeket vizsgálva Kanda tévesen állítja azt, hogy Chen Cheng első heráti útja során az egyébként Iránban található Sirázban („Shiraz”)¹¹⁸ is megfordult volna. Ezt 1938-as munkájában Mitsui Takayuki cáfolta meg,¹¹⁹ aki egyúttal rámutatott arra, hogy Szamarkand közelében volt egy falu, amelyet ugyancsak Siráznak („Shiraz”)¹²⁰ hívtak, de ez nem lehet azonos a *Mingshi*-ben szereplő Shilasi 失刺思 által jelölt Sirázzal.¹²¹ Mitsui a munkájában kifejezetten a Chen által bejárt helyeket tárgyalja, és Kandához hasonlóan ő is felhívja a figyelmet arra, hogy a Qing-korban nem ismerték fel Chen úti beszámolójának a jelentőségét.¹²² Emellett Mitsui-nak

¹¹⁷ Kanda megjegyzi, hogy feltehetően egy bizonyos Deng Cheng 鄧誠 volt az, aki Tibetben járt. A *Mingshi* szerkesztői az ő nevével keverhették össze Chen Cheng nevét.

¹¹⁸ Kanda 1927: 73.

¹¹⁹ Mitsui a Sirázzal kapcsolatos cáfolatában ugyanakkor nem hivatkozik közvetlenül Kandára.

¹²⁰ Mitsui 1938: 608.

¹²¹ Érdemes megjegyezni, hogy a követség útvonalát részletesen bemutató *XCJ*-ben 失刺思 egyáltalán nem fordul elő. Az *XCJ*-ben ugyan szerepel egy Shilasi 石刺思 nevű hely, mégpedig Szamarkand közelében, így ez nem lehet azonos az Iránban található Sirázzal.

¹²² Ő itt ugyanazon értékelésnek, amit Kanda is használt, egy másik szövegrészletére hivatkozik.

sikerült megfejtenie a *Shi Xiyu ji*-ben hiányzó két írásjegyet, mégpedig a Vaskapu (*tiemen* 鐵門) írásjegyet, és ezzel jelezte, hogy Chen áthaladt a Vaskapu-átjárón.¹²³ A két japán kutató elsőként foglalkozott alaposabban Chen Chenggel, illetve annak feljegyzéseivel és útinaplójával, és nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a különböző kínai forrásokban rejlő hibák napvilágra kerüljenek. Ezeket a fontos japán munkákat azonban később nem követték újabb kutatások, még azután sem, hogy a teljes szövegek 1933-ban előkerültek.¹²⁴

Ezután hosszabb szünet következett a Chen Chenggel kapcsolatos nemzetközi kutatások terén. Bár az 1933-ban Tientsinben megtalált szövegeket 1937-ben kiadták Kínában, amihez Xie Guozhen 謝國楨 utószót is írt,¹²⁵ egészen az 1980-as évekig várni kellett az első komolyabb kínai munkák megjelenéséig. Azóta számos tanulmány látott napvilágot. Ezek között vannak olyanok, amelyek Chen Cheng életével, hivatali pályafutásával vagy éppen a személyével kapcsolatos írásokkal foglalkoznak,¹²⁶ de vannak olyanok is, amelyek a Chen által írt verseket tárgyalják.¹²⁷ Emellett olyan tanulmányok is születtek, amelyek közvetve vagy közvetlenül a két birodalom kapcsolatát elemzik.¹²⁸ Magának a két szövegnek

¹²³ Itt egy hegyszorosról van szó félúton Szamarkand és Balkh között, amely arról kapta a nevét, hogy egykor egy vasból készült kapu állt benne (Soucek 2000: 5).

¹²⁴ Ennek feltételezett okairól lásd Rajkai 2015. Érdekes módon Mitsui nem tesz említést arról, hogy az *XCJ* és az *FGZ* teljes szövege 1933-ban előkerült Tientsinben.

¹²⁵ Lu Shen 魯深 arra hívta fel a figyelmet, hogy Xie Guozhen az 1937-es szövegkiadáshoz írt utószavában tévesen állította, miszerint a követség vezetője Li Da, illetve az *XCJ*-ben és az *FGZ*-ben társszerzőként feltüntetett Li Xian 李暹 ugyanaz a személy volna. Ezt a téves megjegyzést annak idején aztán számos neves kutató (úgy mint Deng Yanlin 鄧衍林) is felülvizsgálat nélkül átvette (Lu 1983: 32).

¹²⁶ Tian Weijiang 田衛疆 1984; Li Jiang 李江 1996, 1997; Yang Fuxue 楊富學 1996; Wang Jiguang 王繼光 2003, 2006a, 2007a, 2009, 2010; Hu Rui 胡睿 2013; Guo Jiao 郭嬌 2015; Xiong Xiaofei 熊小飛 – Ji Kaiyun 冀開運 2015; Wu Jin 吳晉 2019; Zhu Tingting 朱婷婷 2020.

¹²⁷ Xue Zongzheng 薛宗正 1985; Yang Fuxue 1995; Duan Hairong 段海蓉 1996; Lan Qing 藍青 2018.

¹²⁸ Többek között Shao Xunzheng 邵循正 1985 [1936]; Chen Shoushi 陳守實 1947; Chen Shengxi 陳生璽 1957; Zhao Lisheng 趙儷生 1980; Ma Junqi 馬駿騏 1985, 1996; He Yan 和龔 1986; Cheng Shuning 程舒寧 1986; Wang Xingya 王興亞 1989; Feng Xishi 馮錫時 1990; Liu Guofang 劉國防 1992; Shen Dingping 沈定平 1992; Zhu Xinguang 朱新光 1996, 2002; Yang Fuxue 1997; Bai Shouyi 白壽彝 1999; Gao Yongjiu 高永久 1999; Liu Yingsheng 劉迎勝 1999; Jiang Yi-

van két modern szövegkritikai kiadása is központosított formában. Ezek közül az 1987-es kiadás (Yang 1987) csupán röviden tárgyalja a szövegek háttérét és jelentőségét, míg a már korábban említett 1991-es, Zhou Liankuan 周連寬 és Wang Jiguang 王繼光 nevéhez kötődő kiadás hosszú és részletes leírást ad, és a szöveg tartalmát illetően számos hasznos magyarázattal is szolgál.¹²⁹ Az 1991-es szövegkritikai kiadást javítandó céllal később Zhang Wende (2004) írt egy rövidebb tanulmányt, amely elsősorban az *XCJ* és az *FGZ* különböző szövegkiadásaiival, a két forrás szerzőjének a kérdésével, illetve Chen Cheng közép-ázsiai útjaival foglalkozik. Ezenfelül van még néhány tanulmány, amely közvetlenül a két szöveggel kapcsolatos.¹³⁰ Emellett érdemes megemlíteni, hogy a kínai kutatók, csakúgy, mint a korábbi japán kutatók, számos értékes észrevételt tettek a témához kapcsolódó kínai források tartalmát illetően, úgymint a bennük rejlő hibák feltárásában,¹³¹ vagy éppen a timurida, illetve a kínai követekre vonatkozó etikai szabályok, valamint a két udvar közötti protokolláris fogadások jellegével kapcsolatban.¹³² Az 1980 után meginduló sokszínű kínai kutatás a 2010-es években új lendü-

---

fan 姜伊凡 2001; Ding Mingjun 丁明俊 2004; Wang Jiguang 2004; Zhang Wende 2003, 2006; Liu Zhuo 劉卓 2006; Xing Lihai 邢利海 2009; Pan Yongyong 潘勇 2014a, 2014b, 2015; Chang Cheng 常成 – Liang Shanshan 梁姗姗 2019. Chen Cheng, illetve a Timurida Birodalom és a Ming-kori Kína kapcsolatával foglalkozó kínai tanulmányokat illetően lásd Rajkai 2015.

¹²⁹ A szövegkritikai megjegyzéseket Zhou Liankuan készítette, míg a kiadáshoz írt előszó Wang Jiguangtól származik. Ez a kiadás azonban nemcsak az *XCJ* és az *FGZ* szövegét adja közre, hanem számos, a két forrás szerzőjével, Chen Chenggel kapcsolatos prózai, illetve verses műveket is. Ezek egy részét maga Chen írta, más részüket órála vagy őhozza írták. Később 2000-ben ismét kiadták a *Xianbinlu* 咸賓錄 című művel egy kötetben a *Zhongwai jiaotong shiji congkan* 中外交通史籍叢刊 című sorozatban.

¹³⁰ He Yan 1988; Ma Junqi 2000; Wang Jiguang 1989, 2006b, 2007b; Zhao Nan 趙楠 2012; Du Dan 杜丹 2020; Xiao Chaoyu 肖超宇 2020.

¹³¹ Ilyen például Zhang Wende (2000, 2001), Wang Jiguang (2007b), valamint Fan Yali 范雅黎 (2010) tanulmánya. Wang Jiguang az *XCJ* elemzése alapján kijavít egy, a *Mingshi*-ben tévesen szereplő adatot az ojrátok Besbalikból Ilibalikba történő nyugati költözésének az időpontjával kapcsolatban, Zhang Wende pedig arra mutat rá, hogy a *Mingshi* 332. kötetében (*juan*) két leírás is található Herátról: az egyik Halie 哈烈, a másik pedig Heilou 黑婁 néven. Zhang szerint ennek az lehetett az oka, hogy a fordítók két külön fordítóirodában (*Gaochangguan* 高昌館 és *Huihui-guan* 回回館) egymástól eltérően ültették át kínaira ugyanannak a városnak a nevét.

¹³² Zhang Wende 2005.

letet kapott, amelyben feltehetően nem kis szerepet játszott a kínai kormány által 2013-ban meghirdetett, a szárazföldi Selyemutat is magába foglaló „Egy Övezet, Egy Út” (*yi dai yi lu* 一帶一路) program ez irányú ösztönző hatása.

A nagyszámú kínai tanulmánnyal szemben a közvetlenül Chen Chenggel foglalkozó fontosabb nyugati munkák száma elenyésző, mindössze négyet lehet megemlíteni. A bennük megmutatkozó kérdésfelvetések és elemzések azonban nagy jelentőségűek. Az első komolyabb munka az 1970-es évek közepén jelent meg. Morris Rossabi egy 1976-os tanulmányában Chen Cheng, valamint egy, a kínaiak szolgálatában álló barbár követ, Ishiha 亦矢哈 életét és jelentőségét tárgyalja két külön alfejezetben, de egységes elemzési kereten belül. Rossabi itt azt a modern sinológiában elterjedt nézetet próbálja cáfolni, miszerint a hagyományos konfuciánus kínai világszemlélet olyannyira domináns volt, hogy a kínai udvar és a konfuciánus hivatalnokok alig érthették meg a kínai, illetve a Kína szolgálatában álló barbár követek politikai és gazdasági jelentőségét. Rossabi a fent említett két Ming-kori követ tanulmányozásán keresztül igyekszik rávilágítani e szemlélet téves voltára. Rossabi szerint Chen Cheng akár tudhatott is idegen nyelveken, habár erre nincsen közvetlen írásos bizonyíték. Chen feljegyzéseivel kapcsolatban pedig megállapítja, hogy ezekből feltűnően hiányzik bármiféle utalás a Timurida Birodalom hadseregére vonatkozóan. Rossabi feltételezi, hogy Chen vagy szóban számolt be erről az udvarnak, vagy pedig készített egy másik feljegyzést is, amelyről azonban nem készült másolat a hivatalos udvari krónikák számára. Mindenesetre az elérhető forrásokban semmilyen nyoma sincs annak, hogy Chen Cheng ilyen jellegű jelentést tett volna.

Ezt követően közel húsz évet kellett várni az újabb nyugati munkára. Felicia J. Hecker egy jobbra antropológiai jellegű elemzést végzett Chen Cheng életével és pályafutásával, valamint annak ránk hagyott feljegyzéseivel, elsősorban a Herátról szóló résszel kapcsolatban. Hecker ügyesen feltárja a szövegek monoton hangnemét időnként megtörő őszinte megnyilvánulásokat – azt, ahogyan Chen mint konfuciánus kínai hivatalnok érzékelte a maga körül látottakat, különösen az emberek ruházatát, egymás közötti érintkezési

szokásait vagy az ottani orvoslást illetően.¹³³ Ezek között van olyan jelenség is, amit Chen nem értett meg teljességében, mint például a levírátus jelensége, illetve az igazságszolgáltatás működése. Ugyanakkor Hecker rámutat arra, hogy Chen Cheng viszonylag pontosan írta át az idegen szavak kiejtését kínaira. Az *FGZ*-ben a Herátban láttott épületek leírásával kapcsolatban pedig arra az érdekes momentumra hívja fel a figyelmet, hogy Chen 1414-ben még nem láthatta Herátot teljes timurida díszében, mert a város újjáépítése még javában tartott. Chen, aki szabadon mozoghatott Herátban, ugyanakkor a saját szemével láthatott olyan, ma is létező épületeket, mint a Nagy Citadella vagy a Nagy Pénteki Mecset.

Mintegy két évtizeddel később megszületett az első igen terjedelmes könyv Chen Cheng életéről. Szerzője, Michel Didier (2012) a már említett 1991-es szövegkritikai kiadást alapul véve lefordította franciára Chen főbb prózai műveit és verseit. Emellett részletesen tárgyalja Chen életét, családi hátterét és hivatali pályafutását, valamint egy történelmi áttekintést is ad a korszakról. A könyv négy nagyobb egységből áll, ezen belül pedig összesen tizenegy fejezetre oszlik. Az Általános bevezetőt (Introduction Générale) követő Bevezető rész (Partie Liminaire) három fejezete foglalkozik a korai Ming-kor történelmi hátterével. Az ezt követő Első rész (Première Partie) tárgyalja Chen Cheng életét, ez szintén három fejezetből áll. A Második rész (Deuxième Partie) négy fejezetben teszi közzé Chen Cheng főbb munkáinak, köztük az *XCJ*-nek és az *FGZ*-nek a francia fordításait. Az utolsó, Harmadik rész (Troisième Partie) csupán egyetlen fejezetből áll, ebben található Chen nyolcvanegy versének francia fordítása. Didier tanulmánya felbecsülhetetlen jelentőségű, amely elsősorban a forrásanyagot teszi közzé. Mégis meg kell jegyezni róla, hogy egyfelől – a történelmi hátteret bemutató Első részt nem számítva – csak ritkán hivatkozik a Chen Chenggel kapcsolatban megjelent nemzetközi szakirodalomra, másfelől nem próbál meg magasabb szintű elméleti keretet kidolgozni a kínai és a külföldi kapcsolatokat illetően. Tanulmánya elsősorban magáról

---

¹³³ Itt természetesen felvetődik a kérdés, hogy Chen Cheng mennyire azonosult a hivatalnoki szerepkörével együtt járó elvárásokkal. Magánemberként ugyanis tudatában lehetett annak, hogy más népeknél mások a szokások, de hivatalos minőségében csak azokat és oly módon írta le, ahogyan azt elvárták tőle.

Chen Chengről szól, és kevésbé annak elhelyezéséről a sinológiai elméletek világában.¹³⁴

Nem sokkal Didier terjedelmes munkájának megjelenését követően Sally K. Church 2019-es tanulmányában egy már régóta lappangó kérdésre próbál választ adni. Egészen pontosan azt az ellentmondást igyekszik tisztázni, amely a Chen Chenget övező óriási lelkesedés és az ő valódi szerepe között meghúzódní látszik. Ugyanis azon kívül, hogy Chen császári utasításra elkészítette a feljegyzéseit, látszólag nem tűnt ki mással a többi akkori császári követ közül. Hozzá hasonlóan voltak egyéb kínai követek is, akik ugyancsak többször jártak Közép-Ázsiában, esetleg Chennél hosszabb időt is eltöltöttek ott, velük kapcsolatban mégis jóval szegényesebb az írásos történelmi emlékezet. Ráadásul, bár Chen háromszor is járt Herátban, a követségekre minden esetben valamelyik eunuch társaságában vagy annak vezetése alatt került sor. Igaz, ahogyan azt Church megjegyzi, a konfuciánus tudós-hivatalnokok pozíciójának fokozatos megerősödésével e követségeket vezető eunuchok nevei a későbbi történelmi feljegyzésekből fokozatosan háttérbe szorultak, vagy akár el is tűntek, és egyre inkább Chen Chenghez kezdték őket kötni. Zhu Di-nak a tudós-hivatalnokokkal szembeni egyre engedékenyebb magatartása nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Chen Chenget már életében is meglehetősen nagy tisztelet övezzék.

Chen Cheng első heráti küldetésének idejére, tehát 1413-ra már számos tudós-hivatalnokot rehabilitáltak. Olyannyira, hogy Zhu Di kifejezetten egy konfuciánus tudós-hivatalnokot keresett arra a célra, hogy az majd az 1413-ban induló követséghez nyújtson segítséget. Hu Guang *Song Chen yuanwai shi Xiyu xu* 送陳員外使西域序 [Búcsúztató írás Chen hivatalvezető-helyetteshez a Nyugati Területekre történő kiküldetése alkalmából] című írásából tudjuk, hogy az udvar egyöntetűen Chent ajánlotta. Church Chen Cheng életét, valamint annak feljegyzéseit elemezve arra a következtetésre jutott, hogy Chen az akkori kínai követek, diplomaták egyfajta belső köréhez tartozhatott, akiknek többek között az volt a feladata, hogy a különféle helyi uralkodókkal találkozzanak Közép-Ázsiában. Ezt többek között az is jelzi, hogy az 1413–1415-ös követség idején Chen Cheng volt a vezetője annak a küldöttségnek, amely feladatául

¹³⁴ Ralph Kauz 2015-ben egy hosszabb recenziót jelentett meg Didier munkájáról.

kapta, hogy déli irányba indulva Muḥammad kánnal találkozzon. Ugyanígy feltehetően Chen volt a vezetője annak az újabb oldalági küldöttségnek is, amelynek az lehetett a célja, hogy látogatást tegyen Shāhrukhia uralkodójánál, Yedige'erhabannál 也的哥兒哈班. Ezenfelül, bár Chen nem ír közvetlenül a timurida uralkodóval való találkozásáról, az a tény, hogy részletesen leírja az uralkodó ruházatát, hajviseletét, illetve annak rezidenciáját, arra enged következtetni, hogy személyesen is láthatta őt. Church mindezzel azt sugallja, hogy Chen így több volt egyszerű írnoknál. Church figyelmét nem kerüli el az a tény sem, hogy Chen Cheng, miután hazatért első heráti küldetéséből, a császár számára átadott feljegyzések között ott szerepeltek az 1396–1397-ben tett annami útjával kapcsolatos dokumentumok is. Kérdés, hogy mi készíthette Chent arra, hogy ezeket a Zhu Yuanzhang uralkodása idején történt küldetésével kapcsolatos dokumentumokat közel húsz évvel az események után átadja Zhu Di számára. Church szerint erre azért lehetett szükség, mert egyfelől Li Da mint az 1413–1415-ös követség vezetője magánál tarthatta a követséggel kapcsolatos dokumentumokat. Másrészt pedig azért, mert az 1413–1415-ös követség során nem volt olyan kiemelkedő ügy,¹³⁵ amelyet azonnal meg kellett volna oldani, és így Chennek nem volt alkalma arra, hogy rátermettségét bizonyítsa. Ezzel szemben Chen Cheng 1396–1397-es annami küldetésének konkrét célja volt, mégpedig az, hogy sürgősen rendezzen egy vitás területi kérdést Annammal. Church szerint annak, hogy Chen Cheng az annami küldetésének az iratait is hozzácsolta a többi dokumentumhoz, az lehetett a célja, hogy magát jó színben tüntesse fel a császár előtt.

Az *XCJ*-nek és az *FGZ*-nek több idegen nyelvű fordítása is született. A fent említett francia fordítás mellett létezik angol, német, orosz és török nyelvű változat is. Időrendi sorrendben az első fordítások Rossabitól származnak, aki az *FGZ* Herátról,¹³⁶ valamint az *FGZ* Hámíróról¹³⁷ szóló részét fordította le angolra. Rossabi a többi

¹³⁵ Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy Chen Cheng első heráti útján éppen azt a követséget kísérte vissza, amely a Kína felsőbbrendűségét hirdető Zhu Di magatartása miatt dühös Shāhrukh levelét hozta magával. A pillanatnyilag beállt kínos diplomáciai helyzetet orvosolni kellett, erre azonban Chen Cheng feljegyzéseiben semmilyen utalás sincsen.

¹³⁶ Rossabi 1983a.

¹³⁷ Rossabi 1976: 24.

részt nem fordította le, mondván, azokban nem sok érdemi információ van a többi várossal kapcsolatban. Feltehetően ugyanezen okból nem fordította le az *XCJ*-t sem. Közel harminc évvel később Sally K. Church (2015) lefordította angolra az *XCJ* teljes szövegét, de az *FGZ* Heráton és Hámin kívüli részei továbbra sincsenek meg angolul. A nyolcvanas években született egy teljes német nyelvű fordítás Bruno Richtsfeldtől (1985), aki egy mesterkurzus szakdolgozataként dolgozta fel a két szöveget, és írt egy rövid áttekintést Chen Chengről, valamint a korszak háttéréről. Emellett mindkét forrásnak létezik egy török nyelvű fordítása (Çandarlıoğlu 1995), az *FGZ*-nek pedig egy további orosz nyelvű fordítása is (Pankratov 1998).

A szövegekkel kapcsolatban a nemzetközi szakirodalomban időnként felmerül a kérdés a szerzőséget illetően. A problémát az okozza, hogy mind az *XCJ*-ben mind pedig az *FGZ*-ben két személy neve szerepel szerzőként. Az egyik Chen Chengé, a másik pedig egy bizonyos Li Xiané 李暹.¹³⁸ Itt leginkább az szokott kérdésként felmerülni, hogy Li Xian csupán társszerzője volt-e a leginkább Chen Chengnek tulajdonított szövegeknek, vagy Li Xian akár egyedül is írhatta-e ezeket. Ez a kérdés főként az *XCJ* esetében tehető fel, mert ez a mű hiányzik a Chen Chenggel kapcsolatos antológiából, a *Zhu-shan wenji*-ből. Paul Pelliot (2002) egyfajta általános szabályként megjegyzi, hogy ha két különböző rangú személy szerepel szerzőként, akkor rendszerint az alacsonyabb rangú szokott lenni a valódi szerző, és ezért feltételezi, hogy mind az *FGZ*, mind pedig az *XCJ* szerzője valójában Li Xian.¹³⁹ A kínai szakirodalomban ugyanakkor nincsen emellett egyértelmű állásfoglalás. Ma Junqi 馬駿騏 2000-ben megjelentetett tanulmányában amellet érvel, hogy bár nem alakult ki egységes vélemény a kínai kutatók között, ő maga arra hajlik, hogy Li Xian neve csupán udvariasságból került a szövegekre.¹⁴⁰ A Timurida Birodalom és a Ming-kori Kína kapcsolatát alaposan kutató Zhang Wende is azon a véleményen van, hogy mindkét forrásnak alapvetően Chen Cheng a szerzője, ugyanakkor nem zárja ki, hogy Chen esetleg felkérte Li Xiant, hogy nézze át és egészítse

¹³⁸ Chen Cheng neve szerepel az első, Li Xian neve pedig a második helyen. Lu Shen 1983-as tanulmányában azt sugallja, hogy a szóban forgó szövegeket Chen Cheng és Li Xian közösen írhatták (1983: 35).

¹³⁹ Pelliot megjegyzésével kapcsolatban lásd Didier 2012: 5.

¹⁴⁰ Ma 2000: 103–104.

ki a császár számára átadandó feljegyzéseket.¹⁴¹ A Chen Cheng életével a legbehatóbban foglalkozó Wang Jiguang is kizárja Li Xiant mint az *FGZ* lehetséges szerzőjét,¹⁴² az *XCJ* esetében viszont elképzelhetőnek tartja, hogy esetleg Li Xian lehetett a szerző.¹⁴³ Ezzel szemben Li Jiang úgy vélekedik, hogy sem Li Xian, sem pedig Li Da (az 1413–1415-ös követség vezetője) nem lehetett az *XCJ* szerzője, mert egyrészt Li Da nem volt elég művelt hozzá, másrészt a Li Xian-ről fennmaradt munkákban erre nem találni semmilyen utalást.¹⁴⁴ A szerzőség kérdését illetően mindenesetre a szakirodalom általában mindkét mű esetében Chen Chengnek tulajdonítja a főszerepet.¹⁴⁵

Chen Cheng élete és hivatali pályafutása

Chen Cheng (zi-je 字 Zilu 子魯, hao-ja 號 Zhushan 竹山)¹⁴⁶ életútja viszonylag jól nyomon követhető. Az életével kapcsolatos eseményeket azonban csak több forrás alapján lehet rekonstruálni, ugyanis nincsen olyan fennmaradt dokumentum, amely rendszerezetten tárgyalná a személyével kapcsolatos összes elérhető információt. Még Chen idősebb korában megírt önéletrajzi jellegű munkája, a *Liguan shiji* sem ad teljes leírást az életéről. A Chen nemzetség

¹⁴¹ Zhang 2004: 12.

¹⁴² Wang Jiguang 1989: 132–133.

¹⁴³ Wang 2007b: 16. Kétkedésének az az alapja, hogy ha az *XCJ* szerzője valóban Chen Cheng, akkor az *XCJ* miért nem került bele a Chen Chenggel kapcsolatos antológiába, a *Zhushan wenji*-be. Ennek azonban akár prózai oka is lehetett, miszerint az *XCJ* egészen egyszerűen tartalmilag nem illett bele a *Zhushan wenji* stílusába.

¹⁴⁴ Li 1996: 86.

¹⁴⁵ Ezt a vélekedést támasztja alá a *Mingshi gao* 明史稿 egyik Chen Chenggel kapcsolatos megjegyzése, miszerint Chen áttekintő térképet készített az ottani földrajzi viszonyokról és városokról, valamint lejegyezte a helyi szokásokat és fellelhető javakat, majd ezek alapján elkészítette a *Xiyu ji*-t [Feljegyzések a Nyugati Területekről], hogy aztán átadhassa azt a császárnak (誠輒圖其山川城郭, 誌其風俗物產, 為《西域記》以獻, lásd Zhou 1991: 155).

¹⁴⁶ A premodern Kínában a felsőbb osztály tagjai több nevet is viselhettek életük során. Az egyik ilyen a *zi* (adott név), amelyet az illető húszéves korában kapott. A vele egyenrangúak ezen a néven szólították, míg az illető családjának idősebb tagjai továbbra is az eredeti utónevén. Egy másik pedig a *hao* (felvett név) volt, amelyet többnyire művészek vagy írástudók választottak maguknak, vagy kaptak másoktól.

genealógiája azonban, a *Jishui Gaokeng Chenshi zupu* 吉水高坑陳氏族譜 [A Jishui-ban található Gaokengbeli Chen nemzetség genealógiája]¹⁴⁷ számos, másutt nem található értékes adattal szolgál az életével kapcsolatban. Ebből többek között megtudható, hogy Chen Cheng egészen pontosan 1365. július 6-án született,¹⁴⁸ és hogy 1458. október 23-án halt meg.¹⁴⁹ Innen tudható az is, hogy négy fia és egy lánya volt. A fiúkat a családi genealógia név szerint is megemlíti: Chen Derong 陳德容, Chen Desheng 陳德昇, Chen Dexian 陳德賢, valamint Chen Deguang 陳德廣. A négy fiú közül Chen Derong volt a legidősebb.¹⁵⁰ A három idősebb fiú apjukkal maradt Jishui-ban, a legkisebb fiú (Deguang) azonban nagybátyját követve Jiangsu 江蘇 tartományba (a mai Yancheng 鹽城 városba) települt át. A fent említett genealógiából az is kiderül, hogy Chen Chengnek élete során összesen öt felesége volt. A genealógia Chen első

¹⁴⁷ Ennek hetedik kiadása, amely a Chen nemzetség ma élő tagjainak adatait is tartalmazza, 2004-ben jelent meg.

¹⁴⁸ Chen Cheng 1365-ös születési éve egyébként a már korábban említett *Yilaotang ji* alapján is rekonstruálható. Ebből megtudható, hogy Chen Cheng a *Yilaotang ji* keletkezése idején (1428) hatvannégy éves volt, és így születési éve 1364-re lenne datálható. Ugyanakkor, ahogyan Michel Didier is megjegyzi, mivel a régi Kinában a fogantatás évét is beleszámolták az életkorba, a helyes évszám inkább 1365 (Didier 2012: 154).

¹⁴⁹ Chen Cheng 1458-as halálának éve a már korábban említett Liu Tongsheng által megfogalmazott, a *Zhushan wenji* egy későbbi (1643-as) kiadásához készített írása alapján is kiszámítható. Ebben az áll, hogy Chen Cheng kilencvenhárom éves korában hunyt el, így az 1365-ös születési év alapján halálának éve 1458.

¹⁵⁰ Vele kapcsolatban három úgynevezett búcsúztató írás is fennmaradt: Zhou Kuan 周寬 *Song Chen Derong xingqin xu* 送陳德容省親序 [Chen Derongot búcsúztató írás, aki a szüleit készül meglátogatni], Yang Shiqi 楊士奇 *Song Chen sheng huan Jishui* 送陳生還吉水 [Chen urat (azaz Chen Derongot) búcsúztató írás, aki Jishui-ba készül visszatérni], illetve Zhou Shu 周述 *Song Chen Derong xingqin huanxiang xu* 送陳德容省親還鄉序 [Chen Derongot búcsúztató írás, aki a szüleihez jött látogatni, és most visszatérni készül (Jishui-ba)] című írása. Mindhárom ugyanahhoz az eseményhez kapcsolódik. 1405-ben Chen Cheng száműzetése véget ért, és ezután ismét munkába állhatott a fővárosban a Személyügyi Minisztériumban. Négy évvel később 1409-ben Chen Cheng aggódó édesanyja a fia után küldte unokáját, Chen Derongot. Chen Derong mintegy két hónapnyi utazás után az év végére meg is érkezett szüleihez Nankingba, akiket már mintegy hét éve nem látott. Két hónap elteltével azonban anyja iránti aggodalmában Chen Cheng úgy döntött, hogy visszaküldi fiát idős édesanyjához. Yang Shiqi a fenti írásában egyes szám első személyben részletesen leírja a szülőkkel való találkozás örömet, illetve az elválás körülményeit.

feleségeként (*yuanei* 元配) egy bizonyos Guo 郭 asszonyt (Guo *shi* 氏)¹⁵¹ (1365–1402) nevez meg, akit azután négy további feleség (*xupei* 續配) követett, úgymint Liu 劉 asszony (1366–1397), Wu 吳 asszony (1385–1408), He 賀 asszony (1372–1422) és egy újabb Liu családnevű asszony (1393–1442).

A Chen család származásával kapcsolatban a Chen nemzetség genealógiája mellett egy, a Chen Cheng apjáról írt életrajzi vázlat,¹⁵² valamint egy ugyancsak őhöz írt sírfelirat¹⁵³ ad támpontot. Eszerint a Chen család korábban Linchuanban 臨川¹⁵⁴ élt, amely Jiangxi tartomány (Jiangxi sheng 江西省) Fuzhou 撫州 prefektúrájának (*fu* 府) volt a székhelye. Chen hetedik felmenője azonban, egy bizonyos Chen Guozhen 陳國貞,¹⁵⁵ a Song 宋 dinasztia idején levéltárosi mi-

¹⁵¹ A premodern Kínában, akár csak ma, a nők férjhezmenetelük után is megtartották eredeti családnevüket (*shi*), és ezen is tartották őket nyilván, amely mögé odatették azt, hogy „shi” 氏. Ennek megfelelően tehát egy férjes asszonyt, akinek az eredeti, azaz apjának a családneve (*shi*) Guo volt, „Guo *shi*”-nek (Guo asszonynak) szólították, míg eredeti utóneve hivatalos kontextusban nem volt használatos.

¹⁵² Ezt egy bizonyos Hu Cheng 胡誠 fogalmazta meg, amelynek címe *Gu chushi zeng congshilang hanlin jiantao Chen gong xingzhuang* 故處士贈從仕郎翰林檢討陳公行狀 [A néhai hivatal nélküli tudós, Chen úr életrajza, aki posztumusz megkapta a *congshilang* címet, valamint a Hanlin Akadémia könyvvizsgálója kinevezést], kelt 1400-ban.

¹⁵³ Ez egy bizonyos Lian Antól 練安 származik, amelynek címe *Ming chushi zeng congshilang hanlin jiantao Chen gong mubiao* 明處士贈從仕郎翰林檢討陳公墓表 [Felirat a Ming-kori hivatal nélküli tudós, Chen úr sírjához, aki posztumusz megkapta a *congshilang* címet, valamint a Hanlin Akadémia könyvvizsgálója kinevezést], keletkezésének ideje ismeretlen.

¹⁵⁴ Linchuan Fuzhou prefektúrában (Fuzhou fu 撫州府) található, azonos a mai Fuzhou várossal (Fuzhou shi 撫州市).

¹⁵⁵ A Chen Cheng apjáról írt életrajzi vázlatban, illetve Chen apjának a sírfeliratán az áll, hogy „ötödik generációs ős” (*wu shizu* 五世祖), azaz a Chen nemzetség alapító ősétől számolva, amelynél maga az alapító ős az első generációnak számít, az ötödik generációban született ősről van szó. A már korábban említett genealógiában azonban (*Chen shi zupu*) Chen Guozhen a hetedik generációhoz tartozó ősként van feltüntetve. A kettő közötti különbség esetleg arra vezethető vissza, hogy az életrajzi vázlat, valamint a sírfelirat keletkezése idején még nem készült el a jishui-beli Chen nemzetség genealógiája, amelynek első kiadása csak 1416-ban jelent meg, így az „ötödik ős” kifejezés feltehetően más számításon alapult. A *Chen shi zupu* alapján Chen Cheng közvetlen felmenői a jishui-beli alapító ősig visszavezetve a következő személyek voltak: Chen Tong 陳同 (Chen Cheng apja), Chen Shike 陳仕可 (Chen Cheng nagyapja), Chen Jiwen 陳季文 (Chen Cheng dédapja), Chen Yucheng 陳予成 (Chen Cheng ükapja), Chen Mengqian 陳孟謙 (Chen Cheng ötö-

nőségben (*zhubu* 主簿)¹⁵⁶ átkerült a szomszédos Ji'an prefektúrába (Ji'an fu 吉安府) Jizhou 吉州 és Jishui 吉水 vidékére. Chen Cheng idejében a család már ezen a vidéken élt. Chen apja, Chen Tong (*zi*-je Yuzhang 玉章), fiatal korában bejárta Kínát, majd úgy döntött, hogy visszatér szülőföldjére, és családot alapít. Feleségül vett egy Luo 羅 családnévű hölgyet (Luo *shi*), és nyolc gyermeke született: hat fiú és két lány. Cheng a második fiúgyermek volt, akit apja egy bizonyos Liang Yin 梁寅 (*zi*-je Mengjing 孟敬)¹⁵⁷ nevű mester gondjaira bízott, aki jártas volt a klasszikus művekben. Chen Tong 1388-ban ötvenéves korában meghalt. Halála után 1400-ban posztumusz megkapta a *congshilang* 從仕郎 címet,¹⁵⁸ valamint kinevezték a Hanlin Akadémia könyvvizsgálói posztjára (*Hanlin jiantao* 翰林檢討). Ezzel egy időben Chen anyja, Luo asszony megkapta a *fang ruren* 方孺人 címet,¹⁵⁹ és vele együtt Chen első feleségét, Guo asszonyt is kitüntették. 1401-ben Chen apját ismét posztumusz előléptették,¹⁶⁰

---

dik felmenője), Chen Zhiyuan 陳志遠 (Chen Cheng hatodik felmenője) és Chen Guozhen (Chen Cheng hetedik felmenője).

¹⁵⁶ A családi genealógia alapján Chen Guozhent a Song-dinasztia idején nevezték ki Jizhou 吉州 körzeti felügyelőjének (*cishi* 刺史, „Regional Chief” [Hucker 1995: 558–559, 7567. szócikk]), akit elbűvölt a táj szépsége, és úgy döntött, hogy Tongshuixiangban 同水鄉 (ma Futian zhen 阜田鎮 Jishui járásban) telepszik le. Ám feltehetően nem körzeti felügyelőnek nevezték ki, hanem – ahogyan azt a Chen Cheng apjáról írt sírfelirat állítja – csupán levéltárosnak (*zhubu*). Ezért valószínűbbnek tűnik, hogy a későbbi családi genealógia szerkesztésekor esetleg az alapító ős iránti tiszteletből jegyezték le úgy, hogy körzeti felügyelői minőségben került Jizhou-ba.

¹⁵⁷ Történész a korai Ming-korban, akinek írásaira később gyakran hivatkoztak Kubiláj kánnal kapcsolatban (Amitai-Preiss–Morgan 1999: 252). Életének és halálának időpontját illetően a forrásokban két eltérő adat található: 1303–1389, illetve 1309–1390.

¹⁵⁸ „Gentleman for Service” (Hucker 1995: 535, 7178. szócikk).

¹⁵⁹ Hivatalnokok és katonatisztek feleségeinek, illetve anyáinak adományozható tiszteleti cím. A *ruren* leginkább olyasmit jelent, hogy „aki a gyermeket neveli, gondozza” („Child Nurtress”, Hucker 1995: 273, 3070. szócikk), a *fang* pedig arra utal, hogy az adott személy azt magas szinten műveli (Didier 2012: 167, 73. jegyzet).

¹⁶⁰ Apja megkapta a tiszteletbeli *zhongshun dafu* 中順大夫 címet („Grand Master of Palace Accord”, Hucker 1995: 194, 1623. szócikk), és kinevezték a Kanton és Környéke Tartományi Közigazgatási Hivatal baloldali tanácsosává (*Guandong deng chu chengxuan buzheng shisi zuocany* 廣東等處承宣布政使司左參議).

anyja pedig megkapta a *tai gongren* 太恭人 címet.¹⁶¹ Chen anyja 1418-ban hunyt el.

Chen Cheng önéletrajzi munkájában, a *Liguan shiji*-ben részletes tájékoztatást ad hivatali pályafutása alakulásáról.¹⁶² Bár az olvasónak kissé monotonnak tűnhet az érzelmi megjegyzésektől mentes, tömör stílusban megírt bibliográfiai munka, az alábbiakban mégis érdemes ennek tartalmát néhány oldalban összefoglalni.

- 1391. május 7-én *shengyuan* 生員¹⁶³ lett a Ji'an prefektúrabeli iskolában (Ji'an *fuxue* 吉安府學).¹⁶⁴ Zhu Yuanzhang, azaz Hongwu császár huszonhatodik évében (1393–1394) részt vett a Jiangxi tartományi vizsgán, amelyen a *Szertartások Könyvéből* (*Liji* 禮記) tizenkettedik helyezést ért el. A következő évben (1394–1395) részt vett a Szertartások Minisztériuma által rendezett fővárosi vizsgán (*huishi* 會試), ahol nyolcvanhatodik lett. Végül 1394. április elsején a császári palotában tett vizsgán (*dianshi* 殿試) hatvankettedik helyezést ért el, és ezzel elnyerte a *jinshi* 進士 címet.¹⁶⁵ Április 9-én felvették a Hírvivő Irodába (*xingrensi* 行人司) mint hírvivőt (*xingren* 行人), és ezzel egyidejűleg a kilencfokozatú hivatalnoki ranglétra nyolcadik fokának felső szintjén megkezdte hivatali pályafutását. Emellett megbízták azzal, hogy a Hanlin Akadémián ügynevezett gyakorlati előadásokat tartson a szertartásokkal kapcsolatban (*jiangxi li'e* 講習禮儀).
- 1394. június 7-én a Beipingi (későbbi nevén pekingi) Közigazgatási Hivatalba (*buzhengsi* 布政司) küldték, hogy a konfuciánus kánon tanulmányozása érdekében tapasztalt konfuciánus tudósokat toborozzon (*zhengpin laoru* 徵聘老儒). Ugyanazon év október 28-án Xichuanba 西川 küldték az ottani tartományi közigazgatási hivatalba egy holdfogyatkozás alkalmából (*wei yueshi*

¹⁶¹ „Respectful Lady”, amelyet az előkelők, valamint hivatalnokok feleségeinek adományoztak (Hucker 1995: 293, 3439. szócikk).

¹⁶² Zhou 1991: 150–154.

¹⁶³ „Government Student” (Hucker 1995: 420, 5193. szócikk). Ez a Ming-korban olyan diákat jelölt, aki a konfuciánus iskolában végzett tanulmányai során teljes körű támogatást élvezett.

¹⁶⁴ Ezzel jogosulttá vált arra, hogy részt vehessen a tartományi vizsgán (*xiangshi* 鄉試). A tartományi vizsga szükséges volt ahhoz, hogy valakiből később hivatalnok lehessen (Hucker 1995: 420–421, 5193. szócikk).

¹⁶⁵ „Metropolitan Graduate” (Hucker 1995: 167, 1148. szócikk).

shi 爲月蝕事). A következő évben április 6-án ismét Xichuanba küldték az ottani tartományi közigazgatási hivatalba egy fogadási protokollal kapcsolatban, hogy ott átadjon egy császári rendeletet (*chuanzhi* 傳旨). Június 29-én pedig a Zhejiangi 浙江 és a Fujiani 福建 Tartományi Közigazgatási Hivatalokba küldték, hogy ott közelebről nem részletezett dokumentumokat (*shuji* 書籍) adjon közre (*geisan* 給散). Szeptember 19-én Shandongba 山東 ment, hogy az őszi betakarítással kapcsolatban egy császári rendeletet hirdessen ki (*kaidu zhaoshu* 開讀詔書). Ezután november 17-én Fengyangba 鳳陽 küldték, hogy ott áldozatot mutasson be (*jisi* 祭祀) Xinguo 信國 herceg emlékére. 1396. május 1-jén a sárga ujgurokhoz indult, hogy rávegye az ottani tatárokat (*dada* 韃靼) a behódolásra (*zhaofu* 招撫). Még ugyanabban az évben december 19-én elküldték Annamba, hogy tisztázzon egy határ menti vitát. A következő év tavaszán visszatért a kínai fővárosba. Június 27-én kinevezték könyvvizsgálónak (*jiantao* 檢討) a Hanlin Akadémián, és ezzel egyúttal a hivatalnoki ranglétra hetedik fokának alsó szintjére léphetett. 1401. június 20-án ismét útnak indult északra a tatárok (*tatan* 塔灘) földjére, hogy behódoltassa (*zhaofu*) az ottani barbárokat. November 21-én érkezett vissza a fővárosba, majd december 16-án baloldali tanácsossá léptették elő a Kanton és Környéke Tartományi Közigazgatási Hivatalnál (*Guandong deng chu chengxuan buzheng shisi* 廣東等處承宣布政使司左參議).¹⁶⁶

- Chen Cheng 1402. március 16-án érkezett Kantonba, hogy elfoglalja hivatali posztját. Ugyanazon évben augusztus elején Jiangxi tartomány lakói körében zűrzavar támadt (*zuo luan* 作亂), sokakat megöltek, házakat gyújtottak fel. Chen megemlíti, hogy csatládja nem került összetűzésbe senkivel. Ezután minden elcsende-

¹⁶⁶ A kínai történelem folyamán gyakran alkalmazták a *zuo* 左 (baloldali) és *you* 右 (jobboldali) prefixumokat olyan esetekben, amikor párban álló, azonos nevű hivatali posztokról volt szó, ahogyan a fenti *canyi* 參議 (Hucker fordításában „Assistant Administration Commissioner”, 1995: 518, 6881. szócikk) esetében is. A *you* ugyanakkor valamivel alacsonyabb szintet jelentett a *zuo*-hoz képest – kivéve a Yuan-kort, amikor a sorrend fordítva állt (Hucker 1995: 522, 6949. szócikk, 584, 8033. szócikk). Chen Cheng fenti hivatali címében a *canyi* előtt álló *zuo* kifejezés is erre a megkülönböztetésre utal.

sedett, majd ugyanebben az évben trónra lépett az új császár, Zhu Di. Chen Cheng ekkor visszaindult a fővárosba.¹⁶⁷

- Chen Cheng 1403-ban a kínai naptár első hónapjában (január 23-a és február 20-a között) a fővárosban tartózkodott. Február 16-án Peking közelében egy Xingzhou 興州 nevű helyre száműzték, hogy ott a földeket művelje, majd még ez év telén a liangxiangi 良鄉 katonai helyőrséghez (*tunshu* 屯戍) kellett vonulnia. Két évet töltött ott nagy viszontagságok közepette.¹⁶⁸
- 1405 őszén Chen Chenget visszahívták a fővárosba, majd nem sokkal később december 7-én kinevezték titkárnak a Személyügyi Minisztérium Címek és Méltóságnevek Hivatalába (*libu yanfeng qinglisi zhushi* 吏部驗封清吏司主事).
- 1406 tavaszán¹⁶⁹ a Palota Kincstárhoz (*Neifu* 內府),¹⁷⁰ az Irodalom Tárházának Pavilonjába (*Wenyuange* 文淵閣)¹⁷¹ került, hogy a *Yongle Enciklopédián* (*Yongle dadian* 永樂大典) dolgozzon. Ez 1411 őszére el is készült, amelyet ezután¹⁷² bemutattak a császárnak. Az enciklopédia 10 950 kötetből állt. Chen Cheng ezt követően visszatért a Személyügyi Minisztériumhoz.
- 1412. november 16-án Chen Chenget kinevezték hivatalvezető-helyettesnek a Személyügyi Minisztérium Címek és Méltó-

¹⁶⁷ Chen megemlíti, hogy a fővárosba menet útba ejtette szülőföldjét, és látta a nagy pusztulást. Még aznap tovább indult.

¹⁶⁸ Wang Jiguang úgy véli, hogy Chen Cheng száműzetése közvetlenül összefüggött a hírneves konfuciánus tudós-hivatalnok Fang Xiaoru 方孝孺 (1357–1402) letartóztatásával és kivégzésével (Zhou 1991: 5). Miután Yan hercege, a későbbi Yongle császár győzelmeskedett, felkérte a hírneves tudós-hivatalnokot, hogy írja meg a beiktatási beszédet, amelyben majd párhuzamot von az ő trónra lépése és az egykori Zhou Wen Gong 周文公 (más néven Zhou Gong 周公, Zhou herceg) régensi kormányzása között. Zhou Wen Gong, unokaöccse Zhou Cheng Wang 周成王 regnálása (i. e. 1042–1021) idején töltött be régensi szerepet. Fang Xiaoru azonban hű maradt az előző császárhoz, Zhu Yunwenhez, és visszautasította a felkérést. Yongle császár erre több száz hozzá álló emberrel együtt kivégeztette.

¹⁶⁹ Az eredeti szövegben az áll, hogy „a negyedik hónapban”, azaz valamikor április 19. és május 17. között.

¹⁷⁰ A Ming-korban olyan raktárakra utalt, amelyeket a Palota eunuchjai irányítottak (Hucker 1995: 345, 4175. szócikk).

¹⁷¹ Az egyik palotaépület, ahová a Ming-dinasztia Nagy Titkárait (*daxueshi* 大學士, „Grand Secretary”) osztották be (Hucker 1995: 568, 7729. szócikk).

¹⁷² Az eredeti szövegben az áll, hogy „összel a tizedik hónapban”, azaz valamikor október 18. és november 15. között.

ságnevek Hivatalába (*libu yanfeng qinglisi yuanwailang* 吏部驗封清吏司員外郎). Emellett megkapta a *fengxun dafu* 奉訓大夫 címet¹⁷³ is, és ezzel egyidejűleg a hivatalnoki ranglétra ötödik fokának alsó szintjére léphetett.

- 1413. március 16-án Chen Cheng követte a császárt az északi fővárosba (azaz Pekingbe).¹⁷⁴ Ugyanazon év augusztus 26-án hivatalos útra küldték Szamarkandba, Herátba és más egyéb helyekre.¹⁷⁵ 1416. január 9-én kinevezték hivatalvezetőnek a Személyügyi Minisztérium Címek és Méltóságnevek Hivatalába (*libu yanfeng qinglisi langzhong* 吏部驗封清吏司郎中). Emellett megkapta a *fengyi dafu* 奉議大夫 címet¹⁷⁶ is, és ezzel a hivatalnoki ranglétra ötödik fokának felső szintjére léphetett.
- Ezután 1416-ban ismét elküldték a Nyugati Területekre, ahonnan csak 1418. május 16-án tért vissza Pekingbe. 1418. június 14-én kinevezték jobboldali tanácsosnak a Kantoni Tartományi Közigazgatási Hivatalnál (*Guandong buzhengsi youcanyi* 廣東布政司右參議).¹⁷⁷ Emellett megkapta a *chaolie dafu* 朝列大夫 címet¹⁷⁸ is, és egyúttal a hivatalnoki ranglétra negyedik fokának alsó szintjére léphetett.
- Chen Cheng ekkor értesült arról, hogy anyja Luo asszony még április 24-én elhunyt. Váltott lovakkal haza sietett, hogy megadja neki a végtisztességet, ám csak szeptember 4-én ért haza. Szeptember 26-án került sor a gyászszertartásra, majd október 30-án útnak indult egy újabb hivatalos útra a Nyugati Területek felé.¹⁷⁹

¹⁷³ „Grand Master for Admonishment” (Hucker 1995: 213, 1985. szócikk).

¹⁷⁴ Azaz Pekingbe.

¹⁷⁵ Pontosabban szólva ekkor dőlt el, hogy Herátba küldik (Church 2019: 371, 35. jegyzet).

¹⁷⁶ „Grand Master for Consultation” (Hucker 1995: 214, 1992. szócikk).

¹⁷⁷ A *youcanyi* 右參議 (jobboldali tanácsos) hivatalnoki cím valamivel alacsonyabb szintet jelentett a *zuocanyi* 左參議 (baloldali tanácsos) hivatalnoki címhez képest. Chen Chenget 1401-ben baloldali tanácsosnak nevezték ki, míg 1418-ban jobboldali tanácsosnak. Kérdés, hogy miért került Chen Cheng tizenhét év után alacsonyabb hivatali pozícióba. Ennek egyedül az lehet az oka, hogy Zhu Di 1402-es trónra lépését követően Chen Cheng egy időre kegyvesztett lett, és miután pár évvel később rehabilitálták, többé-kevésbé újra kellett építenie a hivatalnoki karrierjét.

¹⁷⁸ „Grand Master for Court Precedence” (Hucker 1995: 119, 330. szócikk).

¹⁷⁹ A hirtelen jött császári parancs miatt Chen Chengnek nem maradt ideje arra, hogy annak rendje és módja szerint kívárja az egyébként ilyenkor kötelező hosszú gyászidő leteltét. Chen Jishui-ból indult útnak, és menet közben csatlakozott

1420. december 5-én tért vissza Pekingbe harmincöt lóval. 1421. január 13-án kinevezték a Kantoni Tartományi Közigazgatási Hivatal jobboldali helyettes vezetőjévé (*Guandong buzhengsi you-canzheng* 廣東布政司右參政).¹⁸⁰ Emellett megkapta a *yazhong dafu* 亞中大夫 címet¹⁸¹ is, és egyúttal a hivatalnoki ranglétra harmadik fokának alsó szintjére léphetett.

- 1421. február 16-án a pekingi császári palota építése befejeződött, és elkezdték építeni a *Yuzheng* palotacsarnokot (*Yuzhengdian* 御正殿). Május 9-én azonban hatalmas tűz ütött ki, amelynek három palota is áldozatul esett. Emiatt május 12-én általános amnesztiát (*dashe tianxia* 大赦天下)¹⁸² hirdettek ki, és egyúttal leállították a különféle követjárásokat. Chen Chenget visszaküldték szűkebb hazájába (*fanghui yuanji* 放回原籍), Jishui-ba további értesítésig. 1422. november 17-én Chen felesége, He asszony betegségben elhunyt, akit ezután egy, tizenhat *liangnyi* 兩 (valamivel több mint félkilónyi) ezüst felhasználásával épített nagyobb sírba temettek.
- 1423. február 19-én a Személyügyi Minisztériumból üzenet érkezett Chen Chenghez azzal, hogy azonnal induljon a fővárosba. Chen február 21-én indult útnak, és március 12-én ért Pekingbe. Ezután mintegy egy éven át nem állt aktív szolgálatban. 1424 januárjában újból megházasodott.¹⁸³ Ugyanazon év május 2-án újabb hivatalos útra küldték a Nyugati Területek felé. Október 2-án azonban, mielőtt átkelt volna a Nagy Falon, értesítették Zhu Di, azaz Yongle császár haláláról. Az új császár általános amnesztiát hirdetett ki, és leállította a követjárásokat.
- 1425. február 27-én a Személyügyi Minisztérium vezetője (*shangshu* 尚書) Jian Yi 蹇義 (1363–1435) Chen Cheng szolgálá-

---

a már úton lévő követséghez (Zhou 1991: 13). A *Ming Taizong shilu* 204. kötetében (*juan*) az 1418. szeptember 30-i bejegyzés arról tudósít, hogy meghagyták az eunuch Li Da-nak és másoknak, hogy kísérenek vissza egy korábban Herátból és Szamarkandból érkező követséget (*Ming Taizong shilu*, 1962: 2103). Chen ehhez a követséghez csatlakozott útközben.

¹⁸⁰ „Administration Vice Commissioner” (Hucker 1995: 517, 6868. szócikk).

¹⁸¹ „Lesser Grand Master of the Palace” (Hucker 1995: 575, 7850. szócikk).

¹⁸² Ezt a katasztrófát a császár annak a jelének tekintette, hogy égi mandátuma megrendült. Ezért, hogy égi mandátumát megerősítse, egyfajta kiengesztelésként általános amnesztiát hirdetett ki (Didier 2012: 175, 110. jegyzet).

¹⁸³ A már korábban említett, 1393-as születésű Liu asszonyt vette el feleségül.

latainak érdemeire hivatkozva felhatalmazta Chent, hogy visszatérhessen szülőföldjére további értesítésig.

A fenti önéletrajzi vázlatból kiderül, hogy Chen Chenget összesen hétszer bízták meg külföldi feladattal. Az első küldetésre még 1396-ban került sor, amikor is a sárga ujgurokhoz küldték, hogy ott különböző helyőrségeket alapítson, konkrétan az Anding 安定, Quxian 曲先 és Aduan 阿端 helyőrséget.¹⁸⁴ A második megbízatása (1396–1397) a délen fekvő Annamba szolt, az eunuch Lü Rang 呂讓 társaságában.¹⁸⁵ A harmadik útjára 1401-ben került sor, amikor is északra a tatárok földjére küldték, hogy behódoltassa az ottani barbárokat. A negyedik küldetése során jutott el először Herátba az eunuch Li Da vezetésével. 1413. október 12-én¹⁸⁶ indultak el Pekingből, és 1415. november 30-án tértek vissza.¹⁸⁷ Az ötödik küldetés (1416–1418)¹⁸⁸ szintén Herátba szolt, ekkor azonban az eunuch Lu An 魯安 társaságában indult útnak. Hatodik útjára 1418. október 30-a és 1420. december 5-e között került sor, ugyancsak Herátba, ezúttal ismét Li Da vezetésével.¹⁸⁹ Maga az út nincsen részletezve. A hetedik és egyben utolsó alkalommal 1424-ben bízták meg külföldi feladattal, ezúttal is a Nyugati Területekre küldték. Útnak is indult, a császár, Zhu Di halálának hírére azonban október 2-án meg kellett szakítania az utazást.¹⁹⁰

¹⁸⁴ Hu Guang a *Song Chen yuanwai shi Xiyu xu*-ben öt helyőrségről beszél, de ez valószínűleg csak elírás (Zhou 1991: 164).

¹⁸⁵ Church 2019: 388.

¹⁸⁶ Church 2019: 371, 35. jegyzet.

¹⁸⁷ Rossabi 1976: 18, 21.

¹⁸⁸ *Ming Taizong shilu* 177. kötetében (*juan*) az áll, hogy 1416. július 13-án küldték őket erre az útra (*Ming Taizong shilu* 1962: 1934–1935; lásd még Church 2019: 365, 10. jegyzet). 1418. május 16-án érkeztek vissza Pekingbe.

¹⁸⁹ Church 2019: 365 (lásd még Tsai 1996: 132–135).

¹⁹⁰ A *Ming Taizong shilu* 226. kötete (*juan*) szerint Chen Chenget 1420. július 22-én nevezték ki a Kantoni Tartományi Közigazgatási Hivatal jobboldali helyettes vezetőjévé, valamint meghagyták neki, hogy egy bizonyos Guo Jing 郭敬 társaságában ismét induljon el Herátba (*Ming Taizong shilu*, 1962: 2216). Az itt megadott időpont azonban minden bizonnyal téves, hiszen ekkor még Chen Cheng nem ért haza előző küldetéséből. A *Liguan shiji*-ben szereplő adat szerint Chen Cheng 1420. december 5-én tért vissza az északi fővárosba, és 1421. január 13-án nevezték ki jobboldali helyettes vezetővé. A *Liguan shiji*-ben szereplő adat az események időrendi sorrendjét illetően helyesnek tűnik. Ugyanakkor a *Liguan shiji* nem tesz

E hét külföldi küldetésből a harmadik volt az, amelynek során Chen Chenget megbízták azzal, hogy feljegyzéseket készítsen az út során látottakról, amely végül ismertté tette őt. Zhou Mengjian Chen Chenghez írt írásából¹⁹¹ tudható, hogyan reagált Chen Cheng a nem kevés kihívással teli feladatra. Eszerint Chen rendkívül megörült az őt ért megtiszteltetésnek (*Zilu jueran xidong yanse* 子魯躍然喜動顏色),¹⁹² mondván, ő, akiből a Ming-korban vált írástudó, kötelességének érzi az udvart szolgálnia, még ha dacolnia is kell a rá váró különféle nehézségekkel. Zhang Wende megjegyzi, hogy a Nyugati Területekre küldött követek között vélhetően Chen Cheng volt az egyetlen, akinek *jinshi* fokozata volt, és így valamennyi közül ő lehetett a legműveltebb is, akinek a timuridákkal kapcsolatos szemléletében az akkori kínai konfuciánus látásmód is megjelent.¹⁹³

---

említést arról, hogy Chen Chenget ezután Guo Jing társaságában ismét útnak indították volna, és csupán arról tudósít, hogy tervben volt egy újabb út (復擬西域之行聽侯間). Ez azonban az 1421. május 9-én kitört tüzvész, valamint az ezután egy időre leállított külföldi követjárások következtében végül nem valósulhatott meg (lásd még Zhang 2004: 16).

¹⁹¹ *Song Chen yuanwai shi Xiyu xu bing shi* 送陳員外使西域序並詩 [Búcsúztató írás és vers Chen hivatalvezető-helyetteshez a Nyugati Területekre történő kiküldetése alkalmából], kelt 1413. szeptember 23-án.

¹⁹² Zhou 1991: 166.

¹⁹³ Zhang 2004: 15. Itt érdemes megjegyezni, hogy Chen Chenget a mai napig nagy tisztelet övezi szűkebb hazájában, Jishui-ban, akinek a személyével kapcsolatban legalább két, ma is gyakorolt szokás maradt fenn a 15. századból. Annak idején Chen sikeres szolgálatainak jutalmául és egyben a külföldi küldetési során elszenvedett viszontagságokért kárpótlandó, mintegy tíz *jin* (körülbelül ötkilónyi) húst kapott ajándékba Yongle császártól, hogy azzal ünnepelje meg a közelgő kínai újévet. Chen úgy döntött, hogy a húst szétosztja a falu lakói között. Újév első napján korán reggel meg is főzték a húst az ősök templomában, majd a húsdarabkákat nyársakra tűzték. A húsokat ötösével fűzték fel. A Jishui járásban található Chenjia-cunban 陳家村 (Chen család falva) immáron több mint ötszáz éve minden évben újévkor megünneplik a húsosztás eseményét. Az ilyenkor elfogyasztott húst úgy hívják, *chaoli rou* 朝里肉 vagy másképpen *chaoting rou* 朝廷肉, azaz „palotabeli hús”. Emellett a falubeliek minden évben megemlékeznek arról, hogy Chen annak idején öt alkalommal is útnak indult távoli nyugati útjára. A hagyományokhoz híven ilyenkor a férfiak elindulnak az ősök templomától a rizsföldek felé, majd – ahogyan annak idején Chen Cheng is tette, amikor külföldi útjaira indult – kelet felől nyugat felé haladva megkerülik a rizsföldeket, és ezután visszatérnek az ősök templomához. Egészen az 1970-es évekig mindezt sárkánylámpás, valamint az ősök templomában elhelyezett, fából készült bódhiszattva szobor kíséretében tették meg, az 1980-as évektől kezdve azonban ezeket betiltották. Mostanában csupán nagyobb

Li Da-ról, a küldetés vezetőjéről nem sok információ maradt fenn. Annyit lehet róla tudni, hogy Dingyuanból 定遠 származott.¹⁹⁴ Később hosszú karriert futott be, mint hivatalnok, és végül Zhu Qizhen császár első regnálása idején (1435–1449) vonult vissza.¹⁹⁵ Bár a *Mingshi*-ben nincsen neki szentelt életrajzi leírás, a *Mingshi* őt említi meg, mint a Nyugati Területekre küldött kínai követek egyfajta első számú képviselőjét.¹⁹⁶

Li Xianről, akinek a nevét mind az *XCJ*, mind pedig az *FGZ* társszerzőként tünteti fel, több forrás is fennmaradt.¹⁹⁷ E források szerint Li Xian (zi-je Binyang 賓陽) Changanból származott, és 1445. október 23-án halt meg hetvenéves korában. 1412-ben kinevezték a [Beizhili 北直隸 körzetben lévő] Lovak Utánpótlásáért Felelős Hivatal Qinghe-i Felügyeletének helyettesévé (*yuanmasi qinghe jianfu* 苑馬寺清河監副). Összesen ötször járt a Nyugati Területeken, majd végül egészen a Pénzügyminisztérium miniszterhelyettesi posztjáig (*hubu shilang* 戶部侍郎) emelkedett. Ismert volt a közigazgatás terén megnyilvánuló tehetségéről.

Arról ugyanakkor nem maradt fenn forrás, hogy összesen hány ember vett részt Chen Cheng első heráti küldetésében. Az *XCJ* alap-

---

ünnepi események alkalmából, mint például a 2018-as nagyszabású megemlékezés során, kerül elő a sárkánylámpás és a bódhiszattva szobor a szertartás részeként. Itt érdemes megjegyezni, hogy az eredeti ősök temploma még a 20. század elején háborús tűzvészben elpusztult, és azóta Chen Cheng egykori rezidenciája, a Yilaotang 逸老堂 tölti be az ősök temploma szerepét is.

¹⁹⁴ Dingyuan a mai Anhui 安徽 tartományban található (Didier 2012: 187).

¹⁹⁵ *Mingshi* 174. kötet (*juan*) (1962: 2047).

¹⁹⁶ *Mingshi* 304. kötet (*juan*) (1962: 3406).

¹⁹⁷ Úgy mint a Qing-korban összeállított *Mingshi gao* című munkában a Li Xianről szóló rövid életrajz (Zhou 1991: 156); A *Guochao xianzheng lu* 國朝獻徵錄 harmincadik kötetében található *Zhengyi daifu zizhiyin hubu zuoshilang Li gong Xian shendao bei* 正議大夫資治尹戶部左侍郎李公暹神道碑; a *Benchao fensheng renwu kao* 103. kötetében (*juan*) a Li Xianről szóló rész (本朝分省人物考卷103李暹傳); valamint Wang Zhi-től a *Búcsúztató írás Li minisztériumi hivatalvezetőhöz a Nyugati Területekre történő kiküldetése alkalmából* című írása (Zeng *Li langzhong shi Xiyu xu* 贈李郎中使西域序). Ez utóbbi a *Wang Wenduan gong wenji* 王文端公文集 tizenötödik kötetében (*juan*) található, keletkezésének ideje nem ismert. Wang Zhi Chen Chengről is igen magasztaló hangnemben írt az *Előszó a Xiyu xingcheng ji-hez* (*Xiyu xingcheng ji xu*) című írásában. Ez a *Wang Wenduan gong wenji* tizenhetedik kötetében (*juan*) található, amely egyúttal bekerült a *Zhushan wenji*-be is. A *Zhushan wenji* alapján keletkezésének ideje 1447. március 17-e.

ján csupán annyit lehet tudni, hogy igen tekintélyes lehetett a résztvevők száma.¹⁹⁸ A források (a *Mingshi*, *Ming Taizong shilu*, az *XCJ*, valamint a *Shizi fu*) Chen Cheng, Li Da és Li Xian nevén kívül még további hat személyről adnak hírt. Ez alapján a küldetésben három eunuch (Li Da, Yang Zhong 楊忠,¹⁹⁹ illetve Li Gui 李貴),²⁰⁰ két hivatalnok (Chen Cheng és Li Xian), illetve három török–mongol eredetű katonai vezető (Tiemu'er buhua 帖木兒卜花, Halanbo 哈藍伯 és Mahama huozhe 馬哈麻火者)²⁰¹ vett részt.²⁰² Kilencedikként egy bizonyos Hasan 哈三 neve is feltűnik az *XCJ*-ben, akit azzal bíztak meg, hogy lovakat szolgáltatson be a kínai fővárosba (*jin ma huijing* 進馬回京).²⁰³

A követség sokszínű összetétele érdekes betekintést ad a korszakra jellemző kulturális érintkezések jellegére, amelyek egyik helyszínéül éppen az ilyen diplomáciai követjárások szolgáltak. A Chen Chenghez hasonló, Közép-Ázsiát többé-kevésbé jól ismerő

¹⁹⁸ Lásd még Tsai 1996: 132–133.

¹⁹⁹ Róla megemlíti a *Mingshi*, hogy Yongle tizenhatodik évében (1418. február 6. – 1419. január 25.) Besbalikban járt kiküldetésben (Zhou 1991: 10).

²⁰⁰ Li Gui Zhu Di és Zhu Zhanji uralkodása idején többször is járt a Nyugati Területeken (*Uo.*).

²⁰¹ Wang Jiguang (lásd *Uo.*) Tiemu'er buhua-t (valószínűleg Timur bej) a *Mingshi*-ben található Liu 劉 Tiemu'er buhua-val, míg Halanbo-t ugyancsak a *Mingshi*-ben felbukkanó Jin 金 Halanbo-val azonosítja. A két kínai vezetőknév, Liu és Jin, arra enged következtetni, hogy mindkét esetben elkínaiasodott vagy legalábbis a kínai kultúrában otthonosan mozgó személyről van szó. Tiemu'er buhua kínai hivatali címe (*honglu cheng* 鴻臚丞), illetve Mahama huozhe (*Mingshi* 329. kötet, 1962: 3783) és Halanbo (*Mingshi* 332. kötet, 1962: 3829) katonai parancsnoki rangja (*zhihui* 指揮) ugyancsak erre enged következtetni. Tiemu'er buhua-ról tudni lehet, hogy már Yongle negyedik évében (az 1406. január 20. és az 1407. február 7. közötti időszakban) több helyen is megfordult kínai követség tagjaként, többek között Besbalikban, Huozhou-ban (Karakhoja), illetve Luchenben (Lukchun, más néven Liucheng 柳城). Mahama huozhe pedig a Hádi helyőrségnek lett a parancsnoka (*zhihuishi* 指揮使), miután Yongle negyedik évének harmadik havában (az 1406. március 20. és április 18. közötti időszakban) megalapították a helyőrséget.

²⁰² Didier felhívja a figyelmet arra, hogy a küldetésben részt vevő eunuchok és hivatalnokok közel azonos száma egyfajta egyensúlyt képezhetett a palota és a hivatali szféra között (Didier 2012: 193–194). Ezzel kapcsolatban további érdekes adalékkal szolgál Church Chen Chengről szóló tanulmánya (2019).

²⁰³ Vele kapcsolatban Didier óvatosan megjegyzi, hogy 1406-ban egy bizonyos Hasan 哈散 Besbalik hercege volt, de nem azonosítja a két személyt egymással (Didier 2012: 193).

kínai hivatalnokok és eunuchok mellett ott találhatók a kínai szolgálatban álló, mind a kínai, mind pedig az attól eltérő közép-ázsiai világban otthonosan mozgó, török–mongol származású személyek is. Ők egyfajta kulturális hidat képeztek a két világ között. Ennek különösen nagy volt a jelentősége a korai Ming-korban, amikor a Kína és Közép-Ázsia közötti követjárások fénykorukat élték. Éppen ezért nem tekinthető véletlennek a főként az 1980-as évektől megélénkülő tudományos érdeklődés a 14. század végi és 15. század eleji Kína és Közép-Ázsia közötti kapcsolatok iránt, amely a viszonylag nagyszámú kínai tanulmányok mellett amerikai, angol, német, orosz, francia, török, illetve közép-ázsiai kutatókat is a téma vizsgálatára inspirált. A kínai kormány által 2013-ban meghirdetett „Egy Övezet, Egy Út” programnak köszönhetően pedig, amely a XXI. Századi Tengeri Selyemút mellett magába foglalja a Közép-Ázsiával közösen létrehozandó Selyemút Gazdasági Övezet programját is, a korszak kutatása különösen aktuálissá vált napjainkban.²⁰⁴

---

²⁰⁴ Chen Cheng mai aktuálpolitikai jelentőségével kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a 2013-ban meghirdetett „Egy Övezet, Egy Út” program ötödik évfordulójának alkalmából 2018-ban nagyszabású megemlékezést tartottak Chen szűkebb hazájában, Jishui-ban e nagyszerű kínai követre emlékezve. Többek között felállították Chen egész alakos szobrát, illetve helyreállították az egykori otthonának helyet adó Yilaotang [A Nyugodalmas Öreg Napok Csarnoka] épületét is. Az eseménynek számos helyi lap mellett a helyi önkormányzat kiemelt jelentőséget tulajdonított. Mindemellett érdemes megemlíteni, hogy Chen Cheng 1413–1415-ös közép-ázsiai útjáról egy harmincöt részes tévéjáték forgatókönyve is elkészült (lásd Huang 2018).

MÁSODIK FEJEZET

XIYU XINGCHENG JI 西域行程記 *A NYUGATI TERÜLETEKEN TETT UTAZÁS* *LEÍRÁSA (FORDÍTÁS)*

Chen Cheng, a Hivatalnokok Személyi Ügyeivel Foglalkozó Minisztérium²⁰⁵ Címek és Méltóságnevek [Pekingi] Hivatalának helyettes vezetője

Li Xian, a [Beizhili 北直隸 körzetben lévő] Lovak Utánpótlásáért Felelős Hivatal Qinghe-i Felügyeletének helyettese²⁰⁶

A Yongle-kor tizenkettedik éve első hónap tizenharmadik napja (1414. február 3.). A Kígyó órájában²⁰⁷ útnak indultunk a Shaanxi 陝西 Regionális Katonai Parancsnoksághoz tartozó Suzhou 肅州²⁰⁸ Helyőrség erődjének északi kapuján át. Nyolc vagy kilenc helyen

---

²⁰⁵ Vagy egyszerűen csak Személyügyi Minisztérium.

²⁰⁶ A Beizhili 北直隸 körzet Lovak Utánpótlásáért Felelős Hivatalát (Beizhili yuanmasi 北直隸苑馬寺) 1406-ban alapították. Ez összesen hat felügyelettel (*jian* 監) rendelkezett, amelyek egyike volt a Qinghe-i Felügyelet. A felügyelet neve esetleg a Pekingtől kissé délnyugatra mintegy 300 kilométerre fekvő Qinghe nevű helyre vonatkozhatott, bár bizonyossággal nem lehet megállapítani (Didier 2012: 267–268, 2. jegyzet; Tan 1988: 44–45).

²⁰⁷ Délelőtt kilenc és tizenegy óra között.

²⁰⁸ Ma Jiuquan 酒泉 járás (*xian* 縣) (Zhou 1991: 78, 2. jegyzet).

hegyi patakon haladtunk át, majd mintegy 5 *li*-t²⁰⁹ megtéve átkeltünk egy nagyobb vízfolyáson.²¹⁰ Ennek északi partján áldozatot mutatunk be a Nyugati Területek azon isteneinek, akiknek áldozni illik,²¹¹ hogy megóvják az úton az embereket és az állatokat. Ennek végeztével letáboroztunk, és két napot töltöttünk ott.

Tizenhatodik nap (február 6.). Tiszta idő volt, korán útnak indulunk. Nyugat felé mintegy 70 *li*-t megtéve elértük a Jiayu-átjárót.²¹² A közelében letáboroztunk.

Tizenhetedik nap (február 7.). Derült idő volt, átkeltünk a Jiayu-átjárón. Fölötte²¹³ van egy lapos domb,²¹⁴ amelyről úgy tartják, hogy az az egykori Yumen-átjáró.²¹⁵ Azt is mondják, hogy ez

²⁰⁹ A *Ming History: An Introductory Guide to Research* alapján egy kínai *li* (mértföld) megközelítőleg 559,8 méternek felelt meg (Farmer et al. 1994: R 19). Chen Cheng útinaplójának vizsgálata alapján azonban Michel Didier szerint egy *li* közelebb van a 350 méterhez, mint az 500 méterhez (Didier 2012: 15).

²¹⁰ Chen Cheng itt a Taolai-folyóra 討來河 utalhat, amely a mai modern térképeken Linshui 臨水 (a Ruoshui 弱水 nyugati ága) névvel van jelölve. Dabei-folyónak 大北河 is hívják (Zhou 1991: 49–50, 3. jegyzet).

²¹¹ A Nyugati Területek isteneinek szóló áldozatbemutatásra feltételezhetően a Taolai-folyó északi partján került sor (Zhou 1991: 50, 3. jegyzet).

²¹² Jiayu guan 嘉峪關.

²¹³ A kínai szövegben *guanshang* 關上 (az „átjárón” vagy az „átjáró fölött”) szerepel, ami itt valóban arra utal, hogy az „átjárótól északra” (*Uo.*, 4. jegyzet).

²¹⁴ Az 1991-es szövegvizsgálata kiadás szerint a *Xinmao shixing ji* 辛卯侍行記 alapján arra lehet gondolni, hogy ez nem más, mint a Jiayu-hegy 嘉峪山, amely a Jiayu-átjárótól északra (*guan bei* 關北) található, és amelyet más néven Biyu-hegynak 璧玉山 is hívnak. A Jiayu-átjárótól délre ugyanakkor a Renshou 仁壽 és Fengmai 風脈 hegyei húzódnak. Abból, hogy Chen Cheng a Jiayu-átjárótól északra egy lapos dombról (vagy hegyről) beszél, tudni lehet, hogy Chen áthaladt a Jiayu-hegyen (*Uo.*, 4. jegyzet).

²¹⁵ Yumen guan 玉門關. A fentiekből kitűnik, hogy ez az átjáró nem lehet azonos a Dunhuang városától északnyugatra, attól mintegy néhány tucat kilométerre található Yumen-átjáróval, amelyet még Han Wudi 漢武帝 császár idején (i. e. 156–87) létesítettek. Érdemes megjegyezni azonban, hogy bár itt feltehetően az 1991-es szövegvizsgálata kiadás által javasolt Jiayu-hegyről van szó, Chen Cheng nem említi ezt az elnevezést, helyette inkább annak egyéb feltételezett neveiről tesz említést. Didier a Yumen-átjárót a mai Yumen shi 玉門市 (a Jiayu-átjárótól 60 kilométerre nyugatra), illetve Yumen zhen 玉門鎮 (a Jiayu-átjárótól 130 kilométerre északnyugatra) helyén próbálja azonosítani, de mindkét esetben megállapítja, hogy azok vagy földrajzi okokból (Yumen shi), vagy pedig az események kronológiai sorrendje miatt (Yumen zhen) nem illenek bele a követség útvonalába (2012: 271, 8. jegyzet).

a Yu-átjáró.²¹⁶ Nem világos, hogy melyik igaz [a két állítás közül]. Ezen túl végeérhetetlen homokdűnék területnek el. Több mint 10 *li* után elértünk egy nagyobb fűvel borított fövényhez (*da caotan* 大草灘),²¹⁷ egy homokos folyómederhez. A víz partján letáboroztunk.²¹⁸

Tizennyolcadik nap (február 8.). Tiszta idő volt. Korán útra kel-tünk, nyugat felé haladtunk. Északra is, délre is hegyeket láttunk.²¹⁹ Mintegy 70 *li*-t megtéve elértünk egy helyre, amelyet úgy hívnak, Huihuimu 回回墓 (Muszlim Sírhely).²²⁰ Letáboroztunk egy helyen, ahol volt víz és fű.

Tizenkilencedik nap (február 9.). Derült idő volt, de nagy volt a szél. Pirkadatkor útnak indultunk, és nyugat felé megtettünk körülbelül 50 *li*-t. Ezt a helyet úgy hívják, Shanmacheng 驢馬城. Ott letáboroztunk.

Huszedik nap (február 10.). Derült idő volt. A harmadik őr-ség idején²²¹ útra kelve nyugat felé mintegy 90 *li*-t tettünk meg. Ott van egy régi város. A várostól délre egy hegy lábánál barbárok szántó-földjei területnek el, a várostól nyugatra pedig egy patak található, amely északra folyik. Ezt a helyet úgy hívják, Chijin 赤斤. Ott le-táboroztunk.

Huszonegyedik nap (február 11.). Tiszta idő volt. A negyedik őr-ség idején²²² útnak indultunk, és északnyugat felé haladtunk. Átkel-tünk egy kisebb vízfolyáson, majd egy síkságra értünk. Az úton min-denütt homok és kavics, és ameddig a szem ellát, lakatlan pusztaság.

²¹⁶ Yu guan 榆關.

²¹⁷ A *Mingshi* 330. kötetében (*juan*) a *da caotan* mint tulajdonnév szerepel: [...] a Jiayu-átjárótól nyugatra 20 *li*-re [elterülő helyet] úgy hívják, hogy Dacatan 出嘉峪關西行二十里曰大草灘 (*Mingshi* 1962: 3802).

²¹⁸ Feltehetően valahol egy Sanlidun 三里墩 nevű hely közelében vagy pedig Yumen járás (Yumen xian 玉門縣) keleti határának (*dong jiebei* 東界碑) a közelé-ben (Zhou 1991: 50, 5. jegyzet). Yumen járás mintegy 120 kilométerre található a Jiayu-átjárótól északnyugati irányban, és nem azonos a fent említett Yumen-átjáró-val (Didier 2012: 272, 9. jegyzet).

²¹⁹ Déli irányban a Dahong-hegyről 大紅山, északi irányban pedig egy hosszabb hegyvonulatról lehet szó (Zhou 1991: 50, 5. jegyzet).

²²⁰ A muszlim sírhely pontos helyét illetően lásd Tan 1988: 84. Ennek egy másik neve Huihuibao 惠回堡 (Muszlim Erőd) (Zhou 1991: 50, 6. jegyzet).

²²¹ Éjjel tizenegy és egy óra között.

²²² Éjjel egy és három óra között.

Száz-egynéhány *li*-t megtéve elértünk egy helyre, ahol egykori falak állnak. Ezt a helyet Kuili-nak 魁里 hívják. Ott letáboroztunk.

Huszonkettedik nap (február 12.). Derült idő volt, de nagy volt a szél. Hajnalhasadáskor útra keltünk, és északnyugat felé haladtunk. Az út mentén tatár sátrakat láttunk. Mintegy 50 *li* után egykori falakhoz értünk. Ezt a helyet úgy hívják, Wangzizhuang 王子莊. Letáboroztunk, és egy napot töltöttünk ott.

Huszonnegyedik nap (február 14.). Tiszta idő volt. Korán útra keltünk, és észak felé haladtunk. Az úton volt egy fa, amelynek az ágai és a törzse olyanok, akár az eperfáé vagy a szilfáé, levelei pedig mint a ginkóé. A neve *wutong* 梧桐 fa.²²³ Mintegy 70 *li*-t megtéve elértünk egy helyre, amelyet úgy hívnak, Lugou'er 蘆溝兒. Ott letáboroztunk.

Huszonötödik nap (február 15.). Derült idő volt. Korán útnak indultunk, és észak felé haladtunk. Az úton magasabb és alacsonyabb homokbuckák váltogatták egymást. Amerre a szem ellát, lakatlan pusztaság, és csak déli irányban láthatók hegyek. Több mint 100 *li*-t megtéve egy helyen barbárok szántóföldjeihez értünk. E hely bővelkedik vízben és fűben, neve Bulongji 卜隆吉. Letáboroztunk, és két napot töltöttünk ott. Nagy volt a szél.

Huszonnyolcadik nap (február 18.). Tiszta volt az idő. Hajnalhasadáskor útnak indultunk, majd átkeltünk a Bulongji-folyón. Északnyugat felé haladva egy széles, nyílt, kopár síkságra értünk. Nincs ott más, csak csillogó fekete kavics, az út mentén pedig rengeteg elhullott ló csontjait látni. Észak felé a távolban hegyek magaslanak. Napközben meglehetősen hideg volt. Megtettünk száz-egynéhány *li*-t, de nem jutottunk vízhez. Megálltunk, és az út mentén kissé megpihentünk. Az éjszakát ott töltöttük.²²⁴

Huszonkilencedik nap (február 19.). Derült idő volt. Korán útra keltünk, majd észak felé több mint 50 *li*-t tettünk meg. Kezdetben mindvégig síkságon haladtunk. Egy kisebb pataknál, amely be volt fagyva, letáboroztunk. Léket vágtunk a jégbe, majd vizet melegítettünk, és azzal itattuk meg az embereket és a lovakat.

²²³ Latin neve *firmiana simplex*.

²²⁴ Minden bizonnyal egy Zhuntuolai 準托賴 nevű hely közelében (Zhou 1991: 51, 13. jegyzet).

A második hónap első napja (február 20.). Derült idő volt. Korán útnak indultunk, és északnyugat felé mentünk. Az úton végig magasabb és alacsonyabb homokdűnék váltogatták egymást. [A táj ott] teljesen kopár, nincs sem víz, sem fű. Több mint 70 *li*-t megtéve befagyott jégre bukkantunk egy kisebb patakban. Ott letáboroztunk. Léket vágtunk a jégbe, hogy vizet nyerjünk, majd azzal megittattuk a lovakat.

Második nap (február 21.). Tiszta volt az idő. Korán útnak indultunk, és észak felé haladtunk. Egész úton dombok és sík szakaszok²²⁵ váltogatták egymást, nem volt sem víz, sem fű, [sőt] még befagyott jég sem. Így ember és állat nem jutott vízhez, se élelemhez. Miután megtettünk mintegy 50 *li*-t, estére elértünk egy homokpadhoz. Ott letáboroztunk a szabad ég alatt.²²⁶

Harmadik nap (február 22.). Derült idő volt, korán útra keltünk. Észak felé haladva egy hegyi szurdokba értünk. A hegyoldal ott nehezen járható. Félúton volt egy kisebb befagyott üreg, amelyből azonban egyáltalán nem lehetett vízhez jutni. [Aznapi összesen?] 150 *li*-t megtéve elértünk egy helyhez, ahol van egy befagyott tó és egy forrás. A hely neve Woluhaiya 斡魯海牙.²²⁷ Ott letáboroztunk.

Negyedik nap (február 23.). Derült idő volt. Korán útra keltünk, és nyugat felé mentünk. Amerre csak a szem ellát, mindenütt pusztaság. Több mint 50 *li*-t megtéve letáboroztunk egy helyen, ahol volt egy forrás. Ezt a helyet úgy hívják, Kedunbula 可敦卜剌.

Ötödik nap (február 24.). Tiszta idő volt. Hajnalhasadáskor útra keltünk, és észak felé haladtunk. A hegyi út ott igen egyenetlen, és nincs sem víz, sem fű. Több mint 100 *li*-t megtéve estére elértünk egy völgybe. Ott megpihentünk.²²⁸

Hatodik nap (február 25.). Derült idő volt. Korán útra keltünk, és észak felé mentünk. Egy sík vidéken haladtunk át. Átkeltünk egy nagyobb vízfolyáson, amelynek neve Weiwu'erhe 畏兀兒河

²²⁵ Itt a szövegben a *yuan* 源 (jelentése 'forrás') írásjegy szerepel, de ez feltehetően elírás, helyesen *yuan* 原 (itt: 'síkság') kellene, hogy legyen (Zhou 1991: 34).

²²⁶ Minden bizonnyal egy Halabo'ertun 哈拉博爾屯 nevű helyen vagy annak közelében (Zhou 1991: 52, 16. jegyzet).

²²⁷ Esetleg egy Shaquanjingzi 沙泉井子 nevű helyen, amely a Xingxingxia 星星峽 nevű szurdoktól északnyugatra található (Uo., 17. jegyzet).

²²⁸ Feltehetően az Ujgur-folyó (Weiwu'erhe 畏吾兒河) középső szakaszánál, egy Kushuitai 苦水台 nevű helyel szemközt a folyó túlsó partján (Uo., 19. jegyzet).

(Ujgur-folyó). A folyótól délre van egy régi templom, ennek neve Alihusituoyin 阿里忽思脫因. Ott barbárok szántóföldjei terülnek el, és a víz és fű is jó [minőségű]. Van ott egy nagyobb füstjelző torony (*dayandun* 大煙墩), amely Hámihoz 哈密 tartozik. Ezután több mint 70 *li*-t megtéve letáboroztunk, és egy napot töltöttünk ott.

Nyolcadik nap (február 27.). Derült idő volt. Korán útra keltünk, és nyugat felé mentünk. Egy sík vidéken haladtunk át. Mintegy 130 *li*-t tettünk meg, amikor végre lett víz és fű is.²²⁹ Ott letáboroztunk. Hámiból eléink küldtek fogadásunkra.

Kilencedik nap (február 28.). Tiszta idő volt. Pirkadatkor útra keltünk, és északnyugat felé mentünk. Végig síkságon haladtunk. Mintegy 90 *li*-t megtéve Hámí városától délkeletre gyümölcsös-kertekhez értünk. Ezek határában letáboroztunk, és öt napot töltöttünk ott.

Tizenötödik nap (március 6.). Tiszta volt az idő. Korán (pirkadatkor)²³⁰ útnak indultunk Hámí városának keleti kapuján át. Átkeltünk egy vízfolyáson, és nyugat felé mentünk. Végig sík vidéken haladva több mint 70 *li*-t tettünk meg. Egy lakott helyen, ahol volt jó víz és fű, letáboroztunk.²³¹

Tizenhatodik nap (március 7.). Derült idő volt. Hajnalban útnak indultunk, és nyugat felé mentünk. Van ott egy ősi város, amelynek neve Lazhu 臘竺. Népes környék sok fával, de a [rég]i kolostor és a falak már romokban állnak. Az itteni éghajlat olyan, mint a (kínai) Középső-síkságon.²³² Miután áthaladtunk a városon, összesen több

²²⁹ Ez a hely valószínűleg Huanglugang 黃蘆岡 (*Uo.*, 21. jegyzet).

²³⁰ A *Shanben congshu* kiadásban a *zao* 早 ('*korán*') írásjegy mellett jobbra, kicsiben javításként a *ming* 明 (itt: '*hajnal/pirkadat*') írásjegy van betoldva, ami azt jelzi, hogy helyütt a *ming* ('*hajnal/pirkadat*') írásjegye értendő, nem pedig a *zao* ('*korán*'). A *Yushutang congshu* szövegkiadásban a *zao* írásjegy itt valóban hiányzik, ehelyett egyedül a *ming* írásjegy szerepel benne. Az 1991-es szövegkritikai kiadás szerint az utóbbi változat a helyes (Zhou 1991: 35).

²³¹ Feltehetően egy Toubao 頭堡 (Első Erőd) nevű helytől délkeletre. Toubao helyi muszlim (*huimin* 回民) neve kínai átírásban Sumuhalahui 蘇木哈喇灰 (Zhou 1991: 53, 23. jegyzet).

²³² A 'Középső-síkság' (Zhongyuan 中原) kifejezés a Sárga-folyó középső és alsó szakaszának a területére vonatkozik. Ez alapvetően a mai Henan 河南 tartományt, továbbá Hebei 河北 és Shanxi 山西 déli részét, Shandong 山東 nyugati részét, illetve Shaanxi 陝西 keleti részét foglalja magába.

mint 90 *li*-t megtéve elértünk egy helyre, ahol volt jó víz és fű. Ott letáboroztunk.²³³

Tizenhetedik nap (március 8.). Derült idő volt. Korán útra kel-
tünk, északnyugat felé haladtunk. Különböző magasságú homok-
buckák váltogatták egymást. Ez teljesen lakatlan vidék, és az út is
nehezen járható ott. Több mint 90 *li*-t tettünk meg, majd letáboroz-
tunk egy helyen, ahol volt némi víz és fű.²³⁴

Tizennyolcadik nap (március 9.). Tiszta idő volt. Korán útra kel-
tünk, északnyugat felé haladtunk. Hol lejtőn fel, hol lejtőn lefelé vitt
az utunk, és mindenfelé fekete köveket láttunk. Több mint 50 *li* után
elértünk egy helyre, amelynek neve Tanli 探里. Letáboroztunk egy
helyen, ahol volt némi víz és fű.²³⁵

Tizenkilencedik nap (március 10.). Tiszta volt az idő. Hajnalban
(korán) útnak indultunk, és északnyugat felé haladtunk. Egy nagy
sík vidékre értünk, amely teljesen kopár volt. Délután egy homok-
padhoz jutottunk el, amelyen ott állt néhány *wutong* fa is. Bár ezt
a helyet állomásnak mondják, nincs ott sem víz, sem fű. Tovább
haladva az éjszaka közepén ismét eljutottunk egy helyre, ahol volt
néhány földház,²³⁶ két-három kisebb (földbe vájt) víztartály (*shuiku*
水窟), valamint egy keserű vizű tó. Bár ezt [is] állomásnak mond-
ják, ember és állat számára elviselhetetlen. Folytattuk hát utunkat
egészen addig, mígnem eljutottunk [...] ²³⁷

Husadik nap (március 11.). A Kígyó órájában ismét elértünk egy
helyre, ahol volt egy-két földház és két kisebb víztartály (*shuiku*). Itt
némileg megittattuk az embereket és a lovakat, majd továbbindul-
tunk. Egy homokos helyre értünk, ahol három-négy kisebb forrásra
bukkantunk, amelyekből az emberek némileg szomjukat olthatták.
Miután kissé megpihentünk, az éjszaka közepén ismét útra keltünk,
és folytattuk utunkat egészen addig, mígnem elértük [...] ²³⁸

²³³ Feltehetően Lazhu-tól 臘竺 valahol nyugatra (*Uo.*, 24. jegyzet).

²³⁴ Feltehetően egy Sandaolingyi 三道嶺驛 nevű helyen, amelynek muszlim neve kínai átírásban Taleqi 塔勒奇 (*Uo.*, 25. jegyzet).

²³⁵ Esetleg egy Hongzhuang 紅莊 nevű helyen (*Uo.*, 26. jegyzet).

²³⁶ A szövegben szó szerint ez áll: föld-ház (*tuwu* 土屋). Közép-Ázsia hagyomá-
nyos építkezéséről lásd Fodde 2009.

²³⁷ Mármint másnap a Kígyó órájában a következő helyet.

²³⁸ Mármint másnap a Kígyó órájában a következő helyet.

Huszonegyedik nap (március 12.). A Kígyó órájában egy nagyobb fűvel borított fövenyhez (*caotan*) értünk, amely mellett egy kisebb hegy emelkedik. A hegy lábánál van egy nagyobb forrás, a hegyen pedig egy földház. Ezt a helyet úgy hívják, Chiting 赤亭. Amióta a tizenkilencedik napon eljutottunk a síkságra, [ez idáig] két nap és éjjel mentünk, [ezalatt pedig] mintegy 500 *li*-t²³⁹ tettünk meg, és csak most jutottunk ki belőle. Letáboroztunk, és egy napot töltöttünk ott.

Huszonharmadik nap (március 14.). Derült idő volt. Korán útnak indultunk, és nyugat felé mentünk. Útközben van egy régi városfal.²⁴⁰ Mintegy 90 *li*-t megtéve eljutottunk egy helyre, ahol barbárok sátrai álltak. A hely neve Bican 必殘. Letáboroztunk, és egy napot töltöttünk ott.

Huszonötödik nap (március 16.). Tiszta volt az idő. Korán elindultunk, és északnyugat felé mentünk. Az úttól északra egy hegy a sötétvörös színével olyan, akár a tűz lángja, [innen] a neve, Huoyan-shan 火焰山 (Lángoló-hegy). Az úttól délre homokdombok húzódnak, ezekről azt mondják, hogy a szél hordta össze mindet. Köztük egy folyó folyik, amelyet úgy hívnak, hogy Liushahe 流沙河 (Futóhomok-folyó). Mintegy 90 *li* után eljutottunk Luchen chengbe 魯陳城. A várostól nyugatra letáboroztunk, és négy napot töltöttünk ott.

A harmadik hónap első napja (március 21.). Tiszta idő volt. Hajnalban útra keltünk, és nyugat felé haladtunk. Az úton van egy sűrűn lakott kisebb város,²⁴¹ jó minőségű szántóföldekkel és kertekkel. Több mint 50 *li* után elértünk Huozhou 火州 (Karakhoja) városába. A várostól délkeletre letáboroztunk, és három napot töltöttünk ott.

Ötödik nap (március 25.). Derült idő volt. Hajnalban útra keltünk, és északnyugat felé mentünk. Sík vidéken haladtunk, majd mintegy 70 *li* után elértünk Tu'erfan 土爾番 (Turfán) városához. A várostól délkeletre letáboroztunk, és egy napot töltöttünk ott.

²³⁹ Az 1991-es szövegkritikai kiadás szerint az út Tanli-tól Chitingig valójában 450 *li*, és Chen Cheng csak felkerekítette a köztük lévő távolságot (Zhou 1991: 53, 27. jegyzet).

²⁴⁰ Az 1991-es szövegkritikai kiadás szerint ez a feljegyzés hibás lehet, mert ugyan Bicantól 必殘 délnyugatra több mint 200 *li* távolságra valóban látható egy régi városfal, de az nem ezen az útszakaszon található (Zhou 1991: 53–54, 28. jegyzet).

²⁴¹ Chen Cheng itt esetleg Gaochang 高昌 régi városára utalhat (Zhou 1991: 54, 30. jegyzet).

Hetedik nap (március 27.). Tiszta volt az idő. Áttettük táborunkat Ya'er 崖兒 (Yarkhoto) városának határába, amely a várostól (Turfántól) nyugatra 30 *li*-re található. Egy kedvező fekvésű helyen, ahol volt víz és fű, letáboroztunk. Tizenhét napot töltöttünk ott.

Huszonnegyedik nap (április 13.). Tiszta idő volt. Hajnalban útra keltünk. Ya'er városától déli irányban egy folyó mentén haladva kijutottunk egy szurdokból, ezután pedig délnyugat felé haladtunk tovább. Hogy találkozzunk Mahamu *wanggal* 馬哈木王 (Muhammad kán),²⁴² aki a hegytől délre lakik, két csoportra váltunk. Az egyik északi, a másik pedig déli irányba indult tovább. Mintegy 50 *li* után egy fűvel borított helyen letáboroztunk.²⁴³

Huszonötödik nap (április 14.). Derült idő volt. Hajnalban útra keltünk, és nyugat felé mentünk. Sík vidéken haladva több mint 50 *li*-t tettünk meg, majd egy kisebb városhoz értünk, amelynek neve Tuoxun 托遜.²⁴⁴ A várostól délkeletre letáboroztunk egy kedvező fekvésű, vízzel és fűvel teli helyen.

Huszonhatodik nap (április 15.). Derült idő volt. Hajnalban útra keltünk, és nyugat felé mentünk. Több mint 50 *li* után letáboroztunk egy lakott hely közelében.²⁴⁵

Huszonhetedik nap (április 16.). Tiszta volt az idő. Hajnalban útra keltünk, és nyugat felé haladtunk. Több mint 30 *li* után elértünk egy helyre, ahol volt víz és fű, és amit úgy hívnak, hogy Xizhe'er-bula 奚者兒卜刺. Ott letáboroztunk.²⁴⁶

Huszonnyolcadik nap (április 17.). Derült idő volt. Az éjszaka közepén útra keltünk, és nyugat felé mentünk. Átkeltünk egy síkságon, és több mint 150 *li* megtétele után elértünk egy nagyobb őrtoronyhoz. Ezt a helyet úgy hívják, Alubugujili 阿魯卜古蹟里.²⁴⁷

²⁴² Didier ezzel kapcsolatban arra hívja fel a figyelmet, hogy Zhu Di 1414. április 6-án hadjáratot indított az ojrát mongolok ellen. Ennek fényében pedig felmerül a kérdés, hogy a követség kétfelé válása nem csupán védekező taktika volt-e (2012: 282, 44. jegyzet).

²⁴³ Esetleg egy, a mai modern térképeken Liushilidun 六十里墩 (Hatvan Mérföldnyi Domb) néven szereplő hely közelében (Zhou 1991: 55, 33. jegyzet).

²⁴⁴ Toksun (Didier 2012: 283, 45. jegyzet).

²⁴⁵ Esetleg egy Yilahu 伊拉湖 (Yila-tó) nevű hely közelében (Zhou 1991: 55, 35. jegyzet).

²⁴⁶ Ez a hely nem más, mint Age'erbulake 阿格爾布拉克 (Arghai-Bocak) (Uo., 36. jegyzet).

²⁴⁷ Ez a hely esetleg egy Xiwaituolagai 西外托拉蓋 nevű helytől nyugatra lehetett

Ezen átkelve egy hegyszorosba értünk, majd egy sziklás patak mentén nyugati irányban haladtunk tovább. Estére a patak mellett, az út mentén lepihentünk. A lovak csupán elszáradt leveleket ettek.

Huszonkilencedik nap (április 18.). Tiszta idő volt. Hajnalban útra keltünk, és a patak mentén nyugat felé haladtunk. Minden oldalon sziklákat és hegyeket láttunk, az út ott nehezen járható. Több mint 60 *li* után megpihentünk egy sziklapadon.

Harmincadik nap (április 19.). Tiszta volt az idő. Hajnalban útra keltünk, és a patak mentén nyugat felé mentünk. Több mint 50 *li* után megpihentünk egy fűvel borított fővenyen (*caotan*).

A negyedik hónap első napja (április 20.). Derült idő volt. Az ötödik őrség idején²⁴⁸ a patak mentén nyugat felé haladtunk. Átkeltünk négy-öt sziklameredélyen, mire az út kissé kiszélesedett. Több mint 100 *li* után letáboroztunk egy fűvel borított fővenyen (*caotan*).²⁴⁹

Második nap (április 21.). Tiszta volt az idő. Még alig pirkadt, amikor (*weiming* 微明) útnak indultunk. Északnyugat felé mentünk, és átkeltünk két magasabb hegyen.²⁵⁰ Közülük a másodikon van egy kisebb tó. Ezt a helyet úgy hívják, Kudannawu'er 窟丹納兀兒.²⁵¹ Leereszkedtünk a hegyről, és átkeltünk egy sík vidéken. Több mint 90 *li*-t megtéve letáboroztunk egy délre fekvő hegy mellett, amelynek neve Halabula 哈刺卜刺.²⁵² Azon az éjjelen nagy havazás volt. Három napot töltöttünk ott.

Hatodik nap (április 25.). Tiszta idő volt, hajnalban útra keltünk. Északnyugat felé haladva átkeltünk három magasabb hegyen. Az út ott nehezen volt járható. Mintegy 90 *li* után elértünk egy magas

---

egy patakpartnál az út mellett (*Uo.*, 37. jegyzet). Didier ugyanakkor Alubugujili-t egy Wulalengge 烏拉楞格 (más néven Ulanlinggi) nevű hellyel próbálja azonosítani (2012: 283, 49. jegyzet).

²⁴⁸ Hajnal három és öt óra között.

²⁴⁹ Nagyjából Wulalengge-től nyugatra egy Qiaolongguole 喬龍果勒 nevű helyen vagy annak közelében (Zhou 1991: 55, 40. jegyzet).

²⁵⁰ Feltehetően a Gunshalabo'erqi'er 滾沙拉博爾齊爾 nevű hegy északi és déli szakaszáról van szó (*Uo.*, 41. jegyzet).

²⁵¹ Megközelítőleg egy Kelongdaban 科隆達坂 nevű helyen a mai modern térképeken (*Uo.*, 41. jegyzet).

²⁵² Feltehetően egy Yikesumukure 依克蘇木庫熱 nevű helyen vagy annak közelében, a Wulasitai-folyó 烏拉斯台河 északi partján (Zhou 1991: 55–56, 41. jegyzet).

hegyhez, amelynek neve Botuotu 博脫禿.²⁵³ A hegyről leérve megpihentünk egy szurdokban.

Hetedik nap (április 26.). Derült idő volt. Hajnalban útra keltünk, és délnyugat felé mentünk. A szurdokból kiérve ismét északnyugatnak fordultunk. Végig sík vidéken haladtunk. Mintegy 70 *li* után elértünk egy helyre, amelynek neve Diansitu 點司禿.²⁵⁴ Ott letáboroztunk. Éjjel nagy havazás volt.

Nyolcadik nap (április 27.). Havazott, majd kiderült az idő. Korán útra keltünk, és északnyugat felé mentünk. Az úton több láb (*chi* 尺)²⁵⁵ mély volt a hó. Délben elértünk egy sziklaszirt alá, amelyet Taba'erdala-nak 塔把兒達刺 hívnak.²⁵⁶ Ismét erősen havazott. Több mint 90 *li* után letáboroztunk a hóban a síkságon.

Kilencedik nap (április 28.). Havazott, majd kiderült az idő. Hajnalban útnak indultunk, és nyugat felé haladtunk. Az út ott sík és egyenletes, és bővelkedik patakokban.²⁵⁷ Több mint 70 *li* után elértünk egy helyre, amelynek neve Yintusi 尹禿司. Ott letáboroztunk.

Tizedik nap (április 29.). Derült idő volt. Korán útnak indultunk, és délnyugat felé mentünk. Átkeltünk egy sík vidéken, amely bővelkedik patakokban. Több mint 100 *li* után letáboroztunk a síkság északi pereménél egy hegy lábánál. A hely neve Woluhaiya 斡鹿海牙.²⁵⁸

Tizenegyedik nap (április 30.). Tiszta volt az idő. Korán útra keltünk, és délnyugat felé haladva kiértünk a szurdokból. A hegy lábánál szerteszét források bugyogtak, és az úton számos veszélyes verem volt. A szurdokból kiérve északnak fordultunk, majd egy na-

²⁵³ Ez a hely esetleg nem más, mint Gurendaban 古仁達坂 a mai modern térképeken (Zhou 1991: 56, 42. jegyzet).

²⁵⁴ Elképzelhető, hogy ez a hely nem más, mint Chahannuo'er 察汗諾爾 a mai modern térképeken (Uo., 43. jegyzet).

²⁵⁵ Egy *chi* megközelítőleg 31,1 centiméternek felelt meg (Farmer et al. 1994: R 19).

²⁵⁶ Ez a hely feltehetően egy Zhakesitaidaban 札克斯台達坂 nevű hegy közelében van (Zhou 1991: 56, 44. jegyzet).

²⁵⁷ A szövegben a *jian* 澗 írásjegy szerepel, amely hegyi patakot jelent, de mivel síkságon haladnak, ezért itt valószínűleg egyszerűen csupán patakokról van szó.

²⁵⁸ Ez a hely esetleg egy A'erxian 阿爾先 nevű hellyel lehet azonos a mai modern térképeken (Uo., 46. jegyzet).

gyobb sík vidékre értünk. Mintegy 100 *li* után egy hegyoldalban letáboroztunk.²⁵⁹ Éjjel nagy hóesés volt.

Tizenkettedik nap (május 1.). Havazott. Hajnalban útra keltünk, és a [lejtő] mentén²⁶⁰ északnyugat felé mentünk. Több mint 70 *li* után a hegyoldalban letáboroztunk a hóban.²⁶¹

Tizenharmadik nap (május 2.). Derült idő volt. Hajnalban útra keltünk, és észak felé mentünk. Áthaladtunk Adadabanon 阿達打班.²⁶² A hegyek ott magasak, a hó pedig mély volt, ember és ló egyaránt elvétette az utat. Embereket küldtünk előre, hogy tapossák le a havat, és keressenek utat, és csak estére jutottunk le a hegyről. Több mint 50 *li* után rendetlen összeviasságban (*luan* 亂) [roskadtunk le] egy homokpadra pihenni.

Tizennegyedik nap (május 3.). Tiszta volt az idő. Hajnalban útra keltünk, és észak felé mentünk. Végig sík vidéken haladtunk. Több mint 50 *li*-t megtéve letáboroztunk egy zöld fűvel borított helyen, amelynek neve Nalatu 納刺禿.²⁶³

Tizenötödik nap (május 4.). Nagy hóesés volt, de délutánra kiderült az idő. Útra keltünk, és észak felé mentünk. Egy hegyen haladtunk át,²⁶⁴ majd több mint 50 *li* után leértünk a hegyről. Ott kelet–nyugati irányban egy nagy síkság húzódik. Van ott egy folyó,

²⁵⁹ Nagyjából egy Bayinbuluke 巴音布魯克 nevű helyen (Bayanbulak [Didier 2012: 286, 59. lábjegyzet]), vagy annak közelében a mai modern térképeken (Zhou 1991: 56, 47. jegyzet).

²⁶⁰ Bár a *Shanben congshu* kiadásban a *shun* 順 ('követ') után a *xing* 行 ('megy') írásjegy következik, ez feltehetően tévesen szerepel itt a *po* 坡 ('lejtő') írásjegy helyett (Yang 1987: 267, 278, 12. jegyzet).

²⁶¹ Megközelítőleg egy olyan helyen, ahol Adadabantól délre a közlekedési (fő-) útvonal (*tongdao* 通道) északnyugati irányból észak felé fordul (Zhou 1991: 56, 48. jegyzet).

²⁶² Az Adadaban-hegység a mai modern térképeken Nalati-ként 那拉提 van feltüntetve (*Uo.*, 49. jegyzet). A *daban* 打班 mint mongol kifejezés megtalálható a *Huayi yiyu* 華夷譯語 [Kinai–Barbár Nyelvek Fordító Szótára] című munkában, mégpedig *daba'an* 荅巴安 alakban (1987: 4), és azt jelenti, hogy „hegység” (*ling* 嶺) (lásd Church 2019: 377, 68. jegyzet). Chen Cheng az itt beszélt helyi nyelvből kölcsönözhetette e kifejezést (Didier 2012: 287, 61. jegyzet). A *daban* kifejezés összetételben, de akár önállóan is többször előfordul a szövegben.

²⁶³ Nalatu ugyanaz, mint Nalati 那拉提 (Narat [Didier 2012: 287, 62. jegyzet]) a mai modern térképeken (Zhou 1991: 56, 50. jegyzet).

²⁶⁴ Nem más, mint az Alashan 阿拉善 hegy déli ága (*Uo.*, 51. jegyzet).

amely nyugatra folyik.²⁶⁵ Letáboroztunk egy Konggesi 孔葛思 nevű helyen,²⁶⁶ és egy napot töltöttünk ott.

Tizenhetedik nap (május 6.). Derült idő volt. Hajnalban útra keltünk, és nyugat felé haladtunk. Több mint 50 *li* után elértünk egy helyre, amelynek neve Telehala 忒勒哈剌.²⁶⁷ Letáboroztunk egy helyen, közel a barbárok sátraihoz. Mahamu *wang* embereket küldött fogadásunkra. Egy napot töltöttünk ott.

Tizenkilencedik nap (május 8.). Tiszta volt az idő. Hajnalban útra keltünk, és egy folyó mentén nyugati irányban haladtunk lefelé. 50 *li* után felállítottunk egy tábort 5-7 *li* távolságra Mahamu *wang* sátrától. Tizenhárom napot töltöttünk ott.²⁶⁸

Az ötödik hónap harmadik napja (május 21.). Tiszta idő volt. Útnak indultunk, és a síkságon nyugat felé haladva több mint 30 *li*-t tettünk meg. Letáboroztunk, és egy napot töltöttünk ott.²⁶⁹

Ötödik nap (május 23.). Tiszta volt az idő. Hajnalban útra keltünk, és nyugat felé mentünk. A síkságon haladva több mint 50 *li*-t tettünk meg. A hely neve Dielihala 迭力哈剌,²⁷⁰ ott letáboroztunk.

Hatodik nap (május 24.). Derült idő volt. Hajnalban útnak indultunk, és nyugat felé mentünk. Átkeltünk egy nagyobb vízfolyáson. Az út mentén egy búzamező terült el. Mintegy 50 *li*-t megtéve a vízfolyás partján letáboroztunk.²⁷¹

Hetedik nap (május 25.). Tiszta volt az idő. Hajnalban útra keltünk, és a síkságon nyugat felé haladva mintegy 50 *li*-t tettünk meg. Egy homokpadon letáboroztunk.²⁷²

²⁶⁵ Nem más, mint a Gongnaisi-folyó 鞏乃斯河 vagy Gongjisi-folyó 鞏吉斯河 a mai modern térképeken (Uo., 51. jegyzet).

²⁶⁶ Vagy másképpen Kansu 坎蘇 a mai modern térképeken (Uo., 51. jegyzet).

²⁶⁷ Ez a hely esetleg egy Halabulake 哈刺布拉克 nevű hely közelében van a mai modern térképeken (Uo., 52. jegyzet).

²⁶⁸ Ez a hely megközelítőleg egy, a kínai átírásban Yuqukebutai'er 玉曲克布台爾 nevű helyen vagy annak közelében van a mai modern térképeken (Uo., 53. jegyzet).

²⁶⁹ Valószínűleg egy, a kínai átírásban Jialegezi'aduoshi 加勒格孜阿朶什 nevű helyen a mai modern térképeken (Uo., 54. jegyzet).

²⁷⁰ Ez a hely nagyjából egy Tiemulike 鐵木里克 nevű helytől délkeletre lévő közlekedési (fő)útvonalon (*tongdao*) található a mai modern térképeken (Uo., 55. jegyzet).

²⁷¹ A mai modern térképek alapján ez a hely minden bizonnyal a Tiemulike nevű helytől délre lévő közlekedési (fő)útvonalon (*tongdao*) keresendő (Uo., 56. jegyzet).

²⁷² Ez a hely valószínűleg egy Tashilibu'erma 塔什立布爾馬 nevű helytől délre lévő közlekedési (fő)útvonalon (*tongdao*) keresendő a mai modern térképeken (Zhou 1991: 56–57, 57. jegyzet).

Nyolcadik nap (május 26.). Tiszta idő volt. Hajnalban útra keltünk, és délnyugat felé mentünk. Átkeltünk egy hosszabb hegyvonulaton,²⁷³ majd mintegy 70 *li*-t megtéve elértünk egy helyre, amelynek neve Alashi 阿剌石.²⁷⁴ Letáboroztunk egy település mellett a folyóparton. Éjjel esett az eső. Két napot töltöttünk ott.

Tizenegyedik nap (május 29.). Borús volt az idő, majd kiderült az ég.²⁷⁵ Útra keltünk, és nyugat felé mentünk. Két helyen erős sodrású hegyi folyón keltünk át. A folyópart keskenyebb részein mindenütt fahidat építettek a sziklákon át. Mintegy 70 *li* után elértünk egy helyre, amelynek neve Tegeqiao 忒哥橋 (Tege-híd).²⁷⁶ Ott letáboroztunk.

Tizenkettedik nap (május 30.). Derült idő volt. Hajnalban útra keltünk, és északnyugat felé mentünk. Átszeltünk egy hosszabb hegyoldalt,²⁷⁷ majd leereszkedtünk egy síkságra. Miután megtettünk mintegy 90 *li*-t, eljutottunk a Yilie-folyó 衣烈河 (Ili-folyó) partjához, és egy lakott helyen letáboroztunk.²⁷⁸

Tizenharmadik nap (május 31.). Tiszta volt az idő. Hajnalban útra keltünk, és nyugat felé haladtunk. Mintegy 70 *li* után egy folyópart közelében letáboroztunk.²⁷⁹

²⁷³ A modern térképek alapján feltételezhető, hogy egy Awulale 阿吾拉勒 nevű hegység nyugati végén keltek át (Zhou 1991: 57, 58. jegyzet).

²⁷⁴ Ez a hely megközelítőleg a Tashilibu'erma nevű helytől délnyugatra lévő közlekedési (fő)útvonalon (*tongdao*) található a mai modern térképeken (*Uo.*, 58. jegyzet).

²⁷⁵ Az 1991-es szövegkritikai kiadás szerint (Zhou 1991: 40) a *Shanben congshu* kiadásban szereplő *qing* 晴 ('derült/napos idő') írásjegy helyett valójában a *ming* 明 (itt: 'hajnal/pirkadat') írásjegynek kellene szerepelnie. E szerint a mondat értelme a következőképpen módosul: A tizenegyedik napon (május 29.) borús volt az idő. Pirkadatkor útra keltünk, és nyugat felé mentünk.

²⁷⁶ A modern térképek alapján ez a hely nagyjából egy Qibatuobaike 奇巴托拜克 nevű helytől keletre fekszik, az Ili-folyó északi ága alsó szakaszának a torkolatánál (Zhou 1991: 57, 59. jegyzet).

²⁷⁷ A *Shangben congshu* kiadásban a *ban* 板 ('deszka/lap') írásjegye szerepel, pedig valószínűbb, hogy inkább a *ban* 阪 ('lejtő/domboldal') vagy a *po* 坡 ('lejtő') írásjegyről lehet szó, ahogyan az az 1987-es szövegkritikai kiadásban (*ban* 坂 [a 阪 variánsa]) is meg van adva (Yang 1987: 268).

²⁷⁸ A modern térképek alapján ez a hely nagyjából az első állomás (*zhan* 站) lehetett valahol Tegeqiao és Yemadu 野馬渡 között (Zhou 1991: 57, 60. jegyzet).

²⁷⁹ A modern térképek alapján ez a hely feltehetően a második állomás lehetett valahol Tegeqiao és Yemadu között (*Uo.*, 61. jegyzet).

Tizennegyedik nap (június 1.). Tiszta idő volt. Hajnalban útnak indultunk, és nyugat felé haladtunk. Átkeltünk egy alacsonyabb hegy három-négy vonulatán. Mintegy 90 *li* után letáboroztunk egy gázló közelében.²⁸⁰

Tizenötödik nap (június 2.). Derült idő volt. Hajnalban útra kelünk, és nyugat felé mentünk. Egy folyó folyását követve haladtunk lefelé. Miután megtettünk mintegy 90 *li*-t, letáboroztunk a folyóparton. Egy napot töltöttünk ott.

A déli és az északi út ennél a folyónál találkozik, és mindkét parton táborozni szoktak.²⁸¹ Visszaküldtük Hasan 哈三 *baihu*-t 百戶²⁸² [...] ²⁸³ a fővárosba²⁸⁴ lovakat beszoigáltatni (*jin ma* 進馬).

Tizenhetedik nap (június 4.). Tiszta idő volt. Hajnalban útnak indultunk, és a folyó folyását követve nyugat felé haladtunk. Mintegy 50 *li* után letáboroztunk a folyóparton.

Tizennyolcadik nap (június 5.). Borús idő volt, és esett az eső. Korán útnak indultunk, és a folyópart mentén nyugatnak tartottunk. Mintegy 90 *li* után letáboroztunk a vízpart közelében.

Tizenkilencedik nap (június 6.). Tiszta volt az idő. Hajnalban útnak indultunk, és a folyó folyását követve mintegy 50 *li*-t tettünk meg nyugati irányban. Kiértünk az Alimali 阿力馬力 torkolatá-

²⁸⁰ Valószínűleg Yamadu 雅馬渡 keleti partja közelében, ahol a Kashi-folyó 喀什河 és az Ili-folyó találkoznak (*Uo.*, 62. jegyzet).

²⁸¹ Feltehetően egy Tumuxiukebayizhakayi 吐木休克巴依札喀依 nevű helyen. Mind az északi, mind pedig a déli út e folyó két oldalához vezet (*Uo.*, 63. jegyzet).

²⁸² A *baihu* itt katonai rangot jelöl, amely elméletben száz katonáért volt felelős (Hucker 1995: 388, 4733. szócikk).

²⁸³ A *Shanben congshu*, valamint a *Yushutang congshu* kiadásban itt a Hasan írásjegyei után a szöveg megszakad, és a *jin ma*, illetve az ezt követő *huijing* 回京 ('visszatér a fővárosba') írásjegyei a következő sor elején szerepelnek. Didier megjegyzi, hogy esetleg ezzel akarták a szövegben kifejezni a kínai udvar számára szánt lovak tiszteletteljes beszoigáltatását (Didier 2012: 290, 76. jegyzet). Érdemes megjegyezni azonban, hogy az 1987-es és az 1991-es szövegkritikai kiadásokban a *jin ma huijing* írásjegyei folytatólagosan közvetlenül a Hasan írásjegyei után következnek (Yang 1987: 269; Zhou 1991: 40). A jelen kötetben a FÜGGELEK I.-ben közreadott eredeti szöveg is e két szövegkritikai kiadásban megjelenített módot követi, mert tartalmilag ezek a részek szorosan összetartoznak.

²⁸⁴ Bár Chen Cheng első heráti útja során Kína fővárosa még hivatalosan Nanking volt, Zhu Di azt tervezte, hogy Pekinget teszi meg az új fővárosnak. Ez nem sokkal később, 1420-ban meg is történt. Maga az 1413–1415-ös követség is Pekingből indult, és oda is tért vissza.

hoz,²⁸⁵ és a folyóparton egy gázlónál letáboroztunk. Egy napot töltöttünk ott.

Huszonegyedik nap (június 8.). Derült idő volt. Korán útnak indultunk, és mintegy 130 *li*-t tettünk meg egy délre lévő hegy lábáig. A hegyhez érve letáboroztunk egy földművelők által lakott település közelében.²⁸⁶

Huszonkettedik nap (június 9.). Tiszta volt az idő, korán útnak indultunk. Délnyugat felé tartva bejutottunk egy hegyszorosba, majd áthaladtunk Xianglidabanon 巷里打班.²⁸⁷ A hegyi út nehezen volt járható, több láb (*chi*) mély hóval. Több mint 90 *li*-t megtéve leértünk a hegyről, és egy zöld füves helyen letáboroztunk.²⁸⁸

Huszonharmadik nap (június 10.). Borús volt az idő. Hajnalban útnak indultunk, és egy hegyi patak folyását követve több mint 50 *li*-t tettünk meg nyugat felé. Letáboroztunk egy helyen, ahol barbárok sátrai álltak.²⁸⁹

---

²⁸⁵ Az „Alimali” kifejezés egyfelől egy város nevére vonatkozik, amelynek romjai Yining 伊寧 városától északnyugatra 80 *li*-re, illetve Suiding 綏定 városától északnyugatra 14 *li*-re találhatók. Másfelől az ehhez tartozó régiót is jelölheti, amely magába foglalja a Taleqi és Kegan 克干 hegységektől délre elterülő területet, a Hantenggeli-hegytől 汗騰格里山 északra lévő területet, valamint magát az Ili régióját. Chen Cheng itt az Alimali régióra gondol. Valahányszor e régió településeinek lakói el akartak jutni az Ili-folyótól délre, a Yiningtől délre fekvő átkelőhelyen keltek át az Ili-folyón. A Chen leírásában szereplő „torkolat” kifejezés is erre az átkelő helyre vonatkozik (Zhou 1991: 57, 64. jegyzet). Didier szerint a Yining régió egy, (északról) a Borohoro-hegység és (délről) a Tianshan-hegység között elterülő síkságra vonatkozik, Alimali pedig egy Yilimali nevű helyre utal az Ili-folyó északi partján (2012: 291, 78. jegyzet).

²⁸⁶ A mai térképeken megközelítőleg egy, a kínai átírásban Kelizhate 科里札特 (Кольжат) nevű helyen (Zhou 1991: 57, 65. jegyzet). Az 1991-es szövegkritikai kiadásban a feltételezett helységek azonosítása innentől kezdve cirill betűs térkép vagy térképek alapján történt, amelyhez a szerkesztők megadták azok kínai átírását is. Sajnálatos módon azonban a szerkesztők nem teszik közzé az igénybe vett térkép(ek) bibliográfiai adatait, csupán annyit közölnek, hogy „mai térkép(ek) (*jintu* 今圖) alapján”. Ezenfelül több helyen is pontatlanul jegyezték le a feltételezett helységek cirill betűs megnevezéseit is. Ezeket az alábbiakban lehetőség szerint javított formájukban tüntetem fel.

²⁸⁷ Feltehetően ez a Ketemian 克特眠 (Кетмень [Ketmen]) nevű hágóra utalhat (Uo., 66. jegyzet).

²⁸⁸ Megközelítőleg egy Dute 杜特 (Дуты) nevű helynél (Uo., 66. jegyzet).

²⁸⁹ A modern térképek alapján megközelítőleg egy Wulegan–Akesu 烏勒干–阿克蘇 (Улькен–Аксы) nevű helynél (Uo., 67. jegyzet).

Huszonnegyedik nap (június 11.). Nagy hóesés volt. Korán útnak indultunk, és mintegy 50 *li*-t tettünk meg. A Song-hegy 松山 lábánál letáboroztunk.²⁹⁰

Huszonötödik nap (június 12.). Derült idő volt. Pirkadatkor útnak indultunk, és a síkságon egy folyó folyását követve nyugatnak tartottunk. Mintegy 90 *li* után letáboroztunk, és egy napot töltöttünk ott.²⁹¹

Huszonhetedik nap (június 14.). Tiszta volt az idő. Pirkadatkor útnak indultunk, és nyugat felé mentünk. Sík vidéken haladtunk, ahol a vizek kelet felé folynak. Mintegy 70 *li* után letáboroztunk.²⁹²

Huszonnyolcadik nap (június 15.). Tiszta idő volt. Hajnalban útnak indultunk, és nyugat felé mentünk. Átkelve egy síkságon északnyugatnak fordultunk. Mintegy 80 *li* után elértünk egy helyre, amelynek neve Kuotuotu 闊脫禿.²⁹³ Egy sűrűbben lakott helyen letáboroztunk.

Huszonkilencedik nap (június 16.). Derült idő volt. Hajnalban útnak indultunk, és nyugat felé haladva bejutottunk egy hegy[szorosba] (*shan* 山). A hegy oldalában (*po* 坡)²⁹⁴ egy nagyobb tavat láttunk, az úttól északra pedig egy nagyobb kőhalmot, amely akkora volt, mint egy kisebbfajta hegy. A hely neve Shuangtashi 爽塔

²⁹⁰ A modern térképek alapján nagyjából egy Podezuo`ertai 婆得佐爾台 (Подзор-тоё [valószínűleg azonban inkább Подгорное]) nevű helyen (Zhou 1991: 58, 68. jegyzet). Nem világos azonban, hogy a Song (jelentése 'fenyő') itt egy konkrét tulajdonnévre utal-e, vagy pedig egyszerűen csak azt jelenti, hogy fenyvesekkel borított hegy (Didier 2012: 292, 82. jegyzet).

²⁹¹ A modern térképek alapján megközelítőleg egy Shashannuoye 沙山諾耶 (Шашанное [valószínűleg azonban inkább Шошанай (Shoshanai)]) nevű helyen (Zhou 1991: 58, 69. jegyzet).

²⁹² A modern térképek alapján nagyjából egy Kegan 科干 (Кегень [Kegen]) nevű helyen (Uo., 70. jegyzet).

²⁹³ A modern térképek alapján megközelítőleg egy Ha'erhala 哈爾哈拉 (Каркара [Karkara]) nevű helyen (Uo., 71. jegyzet). Didier ezzel szemben felveti, hogy ezt a helynevet akár egy Kumtokey (vagy Kumtekey) nevű falu nevével is össze lehetne vetni, amely csupán 20 kilométerre található a következő nap (június 16.) leírásában említett hegyszorosától (2012: 292, 85. jegyzet).

²⁹⁴ A *Yushutang congshu* kiadásban a *po* ('lejtő') helyett a *xia* 峽 ('szurdok/szoros') írásjegy áll. Ez alapján a szöveg fordítása a következőképpen módosul: [...] nyugat felé haladva bejutottunk egy hegyszorosba. [Ott] egy nagyobb tavat láttunk [...].

石.²⁹⁵ Ezen túljutva összesen több mint 100 *li*-t megtéve, hegyek és völgyek által közrefogva (*shanchuan zhong* 山川中) letáboroztunk.

A hatodik hónap első napja (június 17.). Borús volt az idő. Erős szél fújt, és szitált az eső. Pirkadatkor útnak indultunk, és nyugat felé haladtunk egy síkságon. Az úttól északra egy igen magas hegy emelkedett. Mintegy 70 *li* után letáboroztunk egy fűvel borított fövényen (*caotan*).²⁹⁶ Egy napot töltöttünk ott.

Harmadik nap (június 19.). Borús volt az idő, és esett az eső. Csak délután állt el. Útnak indultunk, és nyugat felé haladva mintegy 40 *li*-t tettünk meg. Akkor letáboroztunk.²⁹⁷

Negyedik nap (június 20.). Pirkadatkor útra keltünk, és nyugatnak tartottunk. Sík vidéken haladtunk. Ezen található egy mély tó (*haizi* 海子), amely észak–déli irányban mintegy 100 *li* széles, míg kelet–nyugati irányban nem látni a szélét. Neve Yixike’er 亦息渴兒 (Iszik-köl). Miután megtettünk mintegy 90 *li*-t, letáboroztunk a tó²⁹⁸ partján.²⁹⁹

Ötödik nap (június 21.). Derült idő volt. Hajnalban útra keltünk, és a tópart mentén nyugat felé mentünk. Mintegy 50 *li* után egy dombon³⁰⁰ letáboroztunk.³⁰¹

Hatodik nap (június 22.). Tiszta volt az idő. Hajnalban útra keltünk, és a tópart mentén nyugat felé mentünk. Mintegy 70 *li* után letáboroztunk egy fűvel borított helyen.³⁰²

²⁹⁵ Ez a hely nem más, mint Shentashi 申塔什 (Санташ) a mai modern térképeken (Zhou 1991: 58, 72. jegyzet).

²⁹⁶ A modern térképek alapján valószínűleg egy Qiupu 丘普 (Тюп [Tyup]) nevű helyen (Uo., 73. jegyzet).

²⁹⁷ A modern térképek alapján feltehetően egy Ku’ermingte 庫爾明特 (Курменты [Kurmenty]) nevű helyen (Uo., 74. jegyzet).

²⁹⁸ Az Iszik-kölre vonatkozik (Uo., 75. jegyzet).

²⁹⁹ A modern térképek alapján egy Keluomude 科羅姆得 (Корумды [Korumdy]) nevű helyen (Uo., 75. jegyzet).

³⁰⁰ Bár a *Shanben congshu* kiadásban itt *gang shan* 岡山 („domb és hegy”) szerepel, valószínűbb, hogy ez helyesen *gang shang* 岡上 („dombon”) lenne, ahogyan azt az 1987-es szövegkritikai kiadás is feltételezi (Yang 1987: 270, 279, 17. jegyzet).

³⁰¹ Megközelítőleg egy Tamuqi 塔姆齊 (Тамчы [Tamchy]) nevű helyen vagy annak közelében (Zhou 1991: 58, 76. jegyzet).

³⁰² A modern térképek alapján nagyjából egy Ruibachiye 瑞巴尺耶 (Рыбачье [más néven Балыкчы]) nevű helyen (Uo., 77. jegyzet).

Hetedik nap (június 23.). Tiszta idő volt. Hajnalban útnak indulunk, és délnyugat felé haladva bejutottunk egy szurdokba. Miután megtettünk mintegy 90 *li*-t, letáboroztunk a hegyoldalon.³⁰³

Nyolcadik nap (június 24.). Derült idő volt. Hajnalban útnak indultunk, és nyugat felé tartva átkeltünk a Changshan 長山 (Hosszú Hegy)³⁰⁴ nevű hegyen. Mintegy 120 *li* után leértünk a hegyről, és egy fűvel borított fövényen (*caotan*) letáboroztunk.³⁰⁵

Kilencedik nap (június 25.). Tiszta volt az idő. Hajnalban útra keltünk, és délnyugat felé mentünk. Sík vidéken haladtunk, és mintegy 90 *li* után letáboroztunk egy hegy lábánál.³⁰⁶

Tizedik nap (június 26.). Tiszta idő volt. Korán útnak indultunk, és délnyugat felé mentünk. Felkapaszkodtunk egy magas hegyre, amelynek neve Ta'ertashidaban 塔兒塔石打班. A sziklás ösvény egyenetlen volt, és száz *zhang* 丈³⁰⁷ magasságban haladt, a hó pedig több láb (*chi*) mély volt. Miután megtettünk mintegy 70 *li*-t, túljutottunk a hegyen, és egy füves helyen letáboroztunk.³⁰⁸

Tizenegyedik nap (június 27.). Derült idő volt. Hajnalban útnak indultunk, és egy folyót követve mintegy 50 *li*-t tettünk meg dél felé,

³⁰³ A fentiek alapján úgy tűnik, hogy Chen Chengék sem az északi útvonalat, amely a Chui 吹 [Chüy] folyótól délre, illetve az Alishan 阿歷山 (Kirgiz-hegység [Kyrgyz Ala-Too]?) hegyvonulatától északra vezetett, sem pedig a déli útvonalat nem vették igénybe, amely viszont a Nalin-folyó 納林 [Naryn] felső szakaszánál húzódott, hanem a kettő között egy középső útvonalon haladtak. Ez utóbbi nem volt szokványos útvonal. Ugyanakkor, bár Chen Cheng gyakran nem jegyezte le azon települések pontos elnevezéseit, amelyeknél tábor vertek, és jobbára inkább csak a tájak jellegzetességeit írta le, azt meg kell jegyezni, hogy az Iszik-köl és Szajram között vezetett középső útvonal viszonylag egyenesen vezetett. A hegyoldal, amelyen letáboroztak, megközelítőleg egy Kechike'erka 科尺科爾卡 (Кочкорка [Kochkorka]) nevű helyen vagy annak közelében található (*Uo.*, 78. jegyzet).

³⁰⁴ Az 1991-es szövegkritikai kiadás ezt tulajdonnévként kezeli (Zhou 1991: 42). Ugyanakkor az is lehet, hogy a Chang shan itt nem tulajdonnévként szerepel, hanem egyszerűen csak annyit jelent, hogy „hosszú hegy”. Mindenesetre nem lehet azonosítani (Didier 2012: 295, 93. jegyzet).

³⁰⁵ Mai térképek alapján megközelítőleg egy Kezha'erte 柯札爾特 (Кызарт [Kyzart]) nevű helyen vagy annak közelében (Zhou 1991: 58, 79. jegyzet).

³⁰⁶ Mai térképek alapján feltehetően egy Kaiyi'erta 開伊爾塔 (Кайирта [vagy talán inkább Кайырма (Kaiyrma)]) nevű hegy lábánál (*Uo.*, 80. jegyzet).

³⁰⁷ Egy *zhang* tíz kínai lábbal (*chi*), azaz megközelítőleg 3,11 méterrel volt egyenlő (Farmer et al. 1994: R 19).

³⁰⁸ Mai térképek alapján valószínűleg egy Sharuibilun 沙瑞布倫 (Сарыбулун [Sarybulun]) nevű helyen vagy annak közelében (Zhou 1991: 58, 81. jegyzet).

amikor is barbárok sátrainak közelébe értünk. A hely neve Halawuzhi 哈刺烏只.³⁰⁹ A hegyoldalon letáboroztunk, közel Hudaida 忽歹達 előljáró (*toumu* 頭目) sátrához. Három napot töltöttünk ott.

Tizenötödik nap (július 1.). Esett a hó. Hajnalban útnak indulunk, és észak felé tartottunk. Átszeltünk egy hegyet, és lemásztunk a lankás oldalán. Ismét nyugat felé mentünk, és több mint 50 *li*-t tettünk meg. Egy fűvel borított fövényen (*caotan*) letáboroztunk.³¹⁰

Tizenhatodik nap (július 2.). Tiszta idő volt. Hajnalban útnak indultunk, és egy folyó folyását követve nyugat felé haladtunk. Hét-nyolc alkalommal keltünk át a folyón, amelynek sodrása igen erős volt. Mintegy 90 *li* után letáboroztunk egy fűvel borított fövényen (*caotan*).³¹¹

Tizenhetedik nap (július 3.). Tiszta volt az idő, és hajnalban útra keltünk. Egy hegyszorosot követve nyugat felé tartottunk, majd ismét északnak fordultunk, és felkapaszkodtunk egy magas hegyre. Az út ott meredek és veszélyes, úgyhogy az emberek és lovak nem tudtak egymás mellett haladni. Több mint 50 *li* után lejtöttünk a hegyről, és letáboroztunk.³¹²

Tizennyolcadik nap (július 4.). Derült idő volt. Korán útra keltünk, és bejutottunk egy hegyszorosba. Északnyugat felé haladva átkeltünk egy hegyen, majd leértünk egy síkságra. Több mint 100 *li*-t tettünk meg, majd a síkságon letáboroztunk. Délben jégeső hullott.³¹³

Tizenkilencedik nap (július 5.). Tiszta volt az idő. Korán útnak indultunk, és nyugat felé mentünk. A síkságon haladva átkeltünk

³⁰⁹ Mai térképek alapján megközelítőleg egy Chaminde 查敏得 (Чамынды [vagy talán inkább Чемынды (Chemyn dy)]) nevű helyen vagy annak közelében (Zhou 1991: 58–59, 82. jegyzet).

³¹⁰ Mai térképek alapján nagyjából egy Keyuekeyumeilin 克約克約梅林 (Көкөмерен [Kökömeren]) nevű folyó partján, pontosabban annak második, kelet–nyugati irányú ágának a torkolatához közel (Zhou 1991: 59, 83. jegyzet).

³¹¹ Mai térképek alapján megközelítőleg egy Sharuihameishi 沙瑞哈梅什 (Сарыкамьш [Sarykamysh]) nevű helytől nyugatra, a Nalin-folyótól északra (*Uo.*, 84. jegyzet).

³¹² Mai térképek alapján feltehetően egy Tuoluke 陀盧克 (Толук [Toluk]) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 85. jegyzet).

³¹³ Mai térképek alapján megközelítőleg egy Tuo'ergante 陀爾干特 (Торкент [Torkent]) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 86. jegyzet).

egy folyón, majd egy szoroshoz értünk.³¹⁴ Több mint 100 *li* után a vízparton letáboroztunk.³¹⁵

Huszdik nap (július 6.). Tiszta idő volt, korán útra keltünk. A szoros mentén, az árral ellentétes irányban, nyugat felé mentünk. Áthaladtunk egy hegységen (*daban* 打班).³¹⁶ Több mint 150 *li* után letáboroztunk a hegy lábánál.³¹⁷

Huszonegyedik nap (július 7.). Derült idő volt. Korán útnak indultunk, és nyugat felé haladtunk egy síkságon. Az utat számos patak keresztezte. Hegye(ke)n és völgye(ke)n keltünk át (*shang ban xia chuan* 上坡下川), [míg végül] összesen több mint 150 *li*-t megtéve egy dombon letáboroztunk.³¹⁸

Huszonkettedik nap (július 8.). Tiszta volt az idő, korán útnak indultunk. Nyugat felé menet hegyek közé értünk. Egy nagyobb vízfolyásra bukkantunk, amely keletre folyik, majd ezután átkeltünk egy lapos síkságon. 150 *li*-t megtéve tábornak vertünk egy hegyoldalon³¹⁹ (*shanbian* 山邊).³²⁰

Huszonharmadik nap (július 9.). Tiszta idő volt, korán útnak indultunk. Északnyugati irányban felkapaszkodtunk egy hegyre. Átkeltünk a hegy oldalán, majd ezután leereszkedtünk róla. Egy síkságon haladva mintegy 100 *li*-t tettünk meg nyugat felé, majd letáboroztunk.³²¹

³¹⁴ Didier ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a Suusamyr (Суусамыр) folyó szurdokai bizonyos hasonlóságot mutatva megfelelnek a fenti leírásnak (2012: 297, 101. jegyzet).

³¹⁵ Mai térképek alapján nagyjából egy Mazha'ersu 馬札爾蘇 (Мазарсу) nevű helyen vagy annak közelében (Zhou 1991: 59, 87. jegyzet).

³¹⁶ A mongol nyelvből származó *daban* kifejezés itt minden bizonnyal nem egy konkrét helynevet jelöl, hanem egyszerűen csak annyit jelent, hogy „hegység”.

³¹⁷ Mai térképek alapján megközelítőleg egy Alatai 阿拉台 (Алатай [Alatay]) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 88. jegyzet).

³¹⁸ Mai térképek alapján nagyjából a Halabula-hegység 哈刺布拉山 szélén (*Uo.*, 89. jegyzet).

³¹⁹ Vagy esetleg: tábornak vertünk egy hegy közelében.

³²⁰ Mai térképek alapján feltételezhetően egy Manasi 馬那斯 (Манас [Manas]) nevű hegyszorosostól mintegy 90 *li*-re keletre található hely közelében (*Uo.*, 90. jegyzet).

³²¹ A Manasi hegyszoroson túl nagyjából 10 *li* távolságban, egy Keyuekeyueruisu 克約克約瑞蘇 (Кюкюецы) nevű folyó nyugati ágának a forrása közelében (*Uo.*, 91. jegyzet).

Huszonnegyedik nap (július 10.). Derült idő volt, korán útra kel-
tünk. Nyugat felé haladva kiértünk a hegyekből egy nagy síkság-
ra.³²² Mintegy 150 *li*-t tettünk meg. A síkságon letáboroztunk egy
helyen, ahol régi falak romjai álltak.

Huszonötödik nap (július 11.). Tiszta volt az idő, korán útnak
indultunk. A síkságon nyugat felé mintegy 150 *li*-t megtéve letábo-
roztunk egy folyóparton.³²³

Huszonhatodik nap (július 12.). Tiszta idő volt, korán útnak in-
dultunk. Nyugat felé több mint 50 *li*-t megtéve eljutottunk Yangyi 養
夷³²⁴ városának határába, ahol megpihentettük a lovakat. Dél mül-
tával ismét útnak indultunk. Estére összesen 150 *li*-t tettünk meg,
majd letáboroztunk egy füves helyen.³²⁵

Huszonhetedik nap (július 13.). Derült idő volt. Pirkadatkor út-
nak indultunk, és nyugat felé mentünk. Végig sík vidéken halad-
tunk. Mintegy 100 *li* után letáboroztunk egy helyen,³²⁶ ahol volt egy
muszlim *a'erge* 阿兒哥.³²⁷

Huszonnyolcadik nap (július 14.). Tiszta volt az idő, hajnalban
útnak indultunk. Miután délnyugat felé megtettünk mintegy 150 *li*-t,
letáboroztunk a síkságon.³²⁸

Huszonkilencedik nap (július 15.). Tiszta idő volt. Pirkadatkor
útnak indultunk, és nyugat felé mentünk. Egész végig sík vidéken

³²² Mai térképek alapján egy Meidengta'le 梅登塔勒 (Майдантал [Maydantal])
nevű hegyszorosnál, amely megközelítőleg az Agusu 阿古蘇 (Akcy [Aksu]) nevű
folyó forrásának a közelében található (*Uo.*, 92. jegyzet).

³²³ Mai térképek alapján nagyjából az Agusu (Akcy [Aksu]) nevű folyó középső
szakaszánál (*Uo.*, 93. jegyzet).

³²⁴ Más néven Yangjigan 養吉干 (Yangikand), amely a mai Kazahsztán Zsambili
terület székhelyénél (mai nevén Taraz) terülhetett el (*Uo.*, 94. jegyzet; Didier 2012:
298, 108. jegyzet).

³²⁵ Mai térképek alapján megközelítőleg egy Suobeitesikeye 索字特斯科耶 (Со-
ветское [Sovetskoe]) nevű helyen vagy annak közelében (Zhou 1991: 59, 94. jegy-
zet).

³²⁶ Mai térképek alapján nagyjából egy Kelechেমашате 克勒車馬沙特 (Кельте-
машат [Keltemashat]) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 95. jegyzet).

³²⁷ Esetleg többes számban: muszlim *a'erge*-k. Didier megjegyzi, hogy az *a'erge*
utótag a *huihui* ('muszlim') jelzővel minősített ujugrokra utalhat, igaz, egyszerű
fonetikai megközelítés alapján nem találni semmilyen formális bizonyítékot e kife-
jezés értelmezésére (2012: 298, 109. jegyzet).

³²⁸ Mai térképek alapján megközelítőleg egy Halamu'erte 哈拉木爾特 (Капамурт
[Karamurt]) nevű helyen vagy annak közelében (Zhou 1991: 59, 96. jegyzet).

haladtunk. Mintegy 70 *li* után letáboroztunk egy Habusu 哈卜速 nevű helyen.³²⁹ Sailan 塞藍 (Szajram) főnöke (*toumu*) embereket küldött fogadásunkra. Azok, akik az északi úton jöttek, már korábban ideértek, és itt ismét találkoztunk.³³⁰ Egy napot töltöttünk itt.³³¹

A hetedik hónap második napja (július 18.). Derült idő volt, korán útnak indultunk. Nyugat felé több mint 50 *li*-t tettünk meg. Elhaladtunk Sailan³³² városa mellett [attól] nyugatra, és letáboroztunk egy hely közelében, ahol volt víz. Két napot töltöttünk ott.

Ötödik nap (július 21.). Tiszta volt az idő. Korán útnak indultunk, és nyugat felé haladtunk. Az út ott sík és egyenletes. Mintegy 100 *li* után eljutottunk egy helyre, ahol volt víz és fű. Ezt a helyet úgy hívják, Yuedugu'erba 月都孤兒巴. Ott letáboroztunk.³³³

Hatodik nap (július 22.). Tiszta idő volt. Az éjszaka közepén útnak indultunk, és délnyugat felé mintegy 150 *li*-t tettünk meg. Egy lakott hely közelében letáboroztunk.³³⁴ Sama'erhanból 撒馬兒罕 (Szamarkand) elének jöttek fogadásunkra.

Hetedik nap (július 23.). Derült idő volt. Korán útnak indultunk, és nyugat felé megtettünk mintegy 40 *li*-t. Dashigan 達失干 (Tas-kent) városától keletre letáboroztunk a szántóföldeken. Két napot töltöttünk ott.

Tizedik nap (július 26.). Tiszta volt az idő. Korán útnak indultunk, és délnyugat felé mentünk. Az út ott végig egyenletes. Megtet-

³²⁹ Mai térképek alapján nagyjából egy Mingkante 明坎特 (Менкент, vagy inkább Манкент [Mankent]) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 97. jegyzet). Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy az 1991-es szövegkritikai kiadás által javasolt Mankent Karamurtól északnyugatra található, emiatt pedig felmerül a kérdés, hogy mennyire illik bele az *XCJ* által megjelenített útvonalba.

³³⁰ Az 1991-es szövegkritikai kiadás szerint Chen Cheng itt arra utal, hogy az út, amelyen ő jött, Mingkante-nél találkozik az északi úttal. Ez is annak bizonyítéka, hogy Chen Chengék egy közbülső úton jöttek (Zhou 1991: 59–60, 97. jegyzet).

³³¹ Valójában a követség két napot időzhetett itt, mivel az utazás Szajramba csak a hetedik hónap második napján folytatódik (július 18-án).

³³² A mai térképeken is ugyanígy (Cайрам [Szajram]) hívják. Egy, a kínai átirásban Qimukente 奇姆肯特 (Чимкент [Chimkent] [ma Шымкент [Shymkent])) nevű helytől keletre 13 *li*-re található (Zhou 1991: 60, 98. jegyzet).

³³³ Mai térképek alapján megközelítőleg egy Weirebusikeye 維熱布斯科耶 (Вребское) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 99. jegyzet).

³³⁴ Mai térképek alapján nagyjából egy Qi'erqiye 齊爾齊克 (Чирчик [Chirchik]) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 100. jegyzet).

tünk mintegy 100 *li*-t, majd letáboroztunk egy helyen, amelyet úgy hívnak, Keya'er 渴牙兒.³³⁵

Tizenegyedik nap (július 27.). Tiszta idő volt. Korán útnak indulunk, és délnyugat felé mentünk. A síkságon mintegy 70 *li*-t megtéve elértünk egy zavaros folyóhoz.³³⁶ Ezt a helyet úgy hívják, Dazhan 大站. Volt ott öt-hat csónak, amellyel át tudtuk szállítani a csomagokat. A lovak a vízen keltek át, de mivel beleragadtak az iszapba, sokuk elpusztult. Egy napot töltöttünk ott.

Tizenharmadik nap (július 29.). Derült idő volt. Embereket küldtünk Shaluheie-be 沙鹿黑業³³⁷ azzal a céllal, hogy megajándékozzuk Yedige'erhaban 也的哥兒哈班³³⁸ főnököt (*toumu*). Délben útra keltünk. Délnyugat felé haladva egy teljesen kopár, nagy síkságra jutottunk. Mintegy 300 *li*-t megtéve lakott helyre értünk. Ezt a helyet úgy hívják, Diza 底咱.³³⁹ Letáboroztunk, és egy napot töltöttünk ott.

Tizenötödik nap (július 31.). Tiszta volt az idő, korán útnak indultunk. Délnyugat felé tartva végig síkságon haladtunk. Mintegy 90 *li*-t tettünk meg. Ezt a helyet úgy hívják, Miza'er 米咱兒. Letáboroztunk, és két napot töltöttünk ott.³⁴⁰

³³⁵ Nagyjából egy Yangyuele 養約勒 (Янгиюль [Yangiyul]) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 102. jegyzet).

³³⁶ A zavaros folyó nem más, mint a Xi'er-folyó 錫爾河 (Szir-darja). Dazhan pedig gázló a Xi'er-folyón. A mai térképeken Qinazi 奇那茲 (Чиназ [Chinaz]) a neve, de Chen Cheng feljegyzései alapján arra lehet következtetni, hogy már átkelt a folyón, így minden bizonnyal a Qinazi-vel szemközi parton táborozhatott le (*Uo.*, 103. jegyzet).

³³⁷ Mind az itt szereplő Shaluheie, mind pedig a *Xiyu fanguo zhi*-ben szereplő Shaluhaiya 沙鹿海牙 ugyanarra a városra vonatkozik: Shāhrukhiā. A várost, amely a Szir-darja jobb partján terült el, és amelyet az arab forrásokban Banākitnak vagy Banākitnak, a perzsa forrásokban pedig Fanākantnak hívnak, annak idején még Dzsingisz kán romboltatta le, Timur azonban 1392-ben újjáépíttette (Roemer 1956: 37, 1. jegyzet). Ibn 'Arabshāh tudósítása alapján a város úgy kapta az új nevét, hogy Timur egyszer, miután éppen megverte ellenfelét egy sakkjátékban, hírt kapott arról, hogy fia született, és ezzel egy időben arról is, hogy éppen befejeződtek a szóban forgó város újjáépítésének a munkálatai. Ennek kapcsán Timur fiát *shāh* ('király') *rukhnak* ('bástya'), a várost pedig Shāhrukhiānak nevezte el (Ibn 'Arabshāh 2018: 47; Zhou 1991: 60, 104. jegyzet, 92–93, 1. jegyzet; Małowist 2010: 310).

³³⁸ Didier (2012: 302) fordításában „Yedige'er kán” (*haban* 哈班), de a szövegben nincsen egyértelmű utalás a *haban* kifejezés „kán”-ként való értelmezésére.

³³⁹ Ez a hely nem más, mint Dieshizhake 迭史札克 (Джизак [Jizzakh]) a mai térképeken (Zhou 1991: 60, 104. jegyzet).

³⁴⁰ Megközelítőleg egy Geleye'ala 格勒耶阿拉 (Галляарал [Gallaorol]) nevű he-

Tizennyolcadik nap (augusztus 3.). Tiszta idő volt. Az éjszaka közepén útnak indultunk, és nyugat felé mentünk. Áthaladtunk egy sziklaszoroson, és mintegy 70 *li*-t tettünk meg. Egy Duobo 多礪 nevű helyen letáboroztunk.³⁴¹

Tizenkilencedik nap (augusztus 4.). Derült idő volt. Az ötödik őrség idején útnak indultunk, és nyugat felé mentünk. Végig sík vidéken haladtunk, és mintegy 70 *li*-t tettünk meg. Ezt a helyet úgy hívják, Shilasi 石刺思. Ott letáboroztunk.³⁴²

Huszedik nap (augusztus 5.). Tiszta volt az idő. Korán útnak indultunk, és nyugat felé mentünk. Sík vidéken haladva mintegy 70 *li*-t tettünk meg. Ezt a helyet úgy hívják, Halabulan 哈剌卜蘭. Ott letáboroztunk.³⁴³

Huszzonegyedik nap (augusztus 6.). Tiszta idő volt. Korán útnak indultunk, és nyugat felé haladtunk. Átkeltünk egy nagyobb vízfolyáson, amelynek medre sekély, de ugyanakkor széles [is]. Több mint 40 *li* után elértük Sama'erhan (Szamarkand) városát, majd az attól keletre lévő gyümölcsöskerteknél letáboroztunk. Tíz napot töltöttünk ott.

A nyolcadik hónap első napja (augusztus 15.). Derült idő volt, bár nagy szél fújt. Pirkadatkor útnak indultunk, és délnyugat felé megtettünk mintegy 30 *li*-t. Ezt a helyet úgy hívják, Mixi'er 米昔兒. Ott letáboroztunk.³⁴⁴

Második nap (augusztus 16.). Tiszta volt az idő. Csak délfelé (*xiang wu* 向午) indultunk útnak. Délnyugatnak tartva átkeltünk egy kisebb dombon, majd megtettünk mintegy 30 *li*-t. Egy sziklás hegyen van egy magas földház, amelyet még egykor Timur *fuma* 駙

---

lyen, vagy annak közelében (*Uo.*, 105. jegyzet).

³⁴¹ Nagyjából egy Tumusuke 吐木蘇克 (Тумшук [Tumshuk]) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 106. jegyzet).

³⁴² Megközelítőleg egy Halasinuogeba'erjiesike 哈剌斯諾格巴爾杰斯克 (Красногвардейск [Krasnogvardeysk]) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 107. jegyzet), Красногвардейск volt a neve 1992-ig, ma Булунгур [Bulungur].

³⁴³ Nagyjából egy Heshidala 赫什打拉 (Хашдала [Khashdala]) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 108. jegyzet). Másik neve Жомбой [Jomboy].

³⁴⁴ Megközelítőleg egy Sazhagan 撒札干 (Сазаран [Sazagan]) nevű helyen vagy annak közelében (Zhou 1991: 61, 110. jegyzet).

馬³⁴⁵ építettett. Ezt a helyet úgy hívják, Tadahalachi 塔達哈刺赤. Ott letáboroztunk.³⁴⁶

Harmadik nap (augusztus 17.). Tiszta idő volt. Dél elmúltával útra keltünk, és délnyugat felé haladva bejutottunk egy hegyszorosba. A hegyi út ott nehezen járható. Mintegy 70 *li*-t tettünk meg. Amikor beesteledett, a hegyen rendetlen összeviasszaságban (*luan*) nyugovóra tértünk.³⁴⁷

Negyedik nap (augusztus 18.). Derült idő volt, pirkadatkor elindultunk. Délnyugat felé leereszkedtünk egy hosszabb lejtőn, és egy nagyobb faluhoz értünk. Mintegy 60 *li*-t tettünk meg. Ezt a helyet úgy hívják, Shalisan 沙李三. Ott letáboroztunk.³⁴⁸

Ötödik nap (augusztus 19.). Tiszta volt az idő. Pirkadatkor útnak indultunk, és déli³⁴⁹ irányban megtettünk több mint 10 *li*-t. Keshi 渴石 (Kes) város határának közelében letáboroztunk, és egy napot töltöttünk ott.

Hetedik nap (augusztus 21.). Tiszta idő volt, pirkadatkor útnak indultunk. Dél felé haladva átkeltünk egy síkságon. Mintegy 50 *li*-t megtéve letáboroztunk egy helyen, amelyet úgy hívnak, Tuolibalazhen 脫里把刺鎮.³⁵⁰

Nyolcadik nap (augusztus 22.). Derült idő volt. Korán útra keltünk, és délnyugat felé mentünk. Végig alacsony hegyeken halad-

³⁴⁵ A *fuma* jelentése 'császári vő', amelyet a Ming-korban császári hercegnők (*gongzhu* 公主) férjeinek adományoztak (Hucker 1995: 219, 2083. jegyzet). Bár Timurt nem fűzte házassági kapcsolat a kínai udvarhoz, a Dzsingisz kán vérvonalából származó házassága révén jogosulttá vált a kínai *fuma*-hoz hasonló jelentésű mongol *güregen* cím viselésére.

³⁴⁶ Nagyjából egy Saruikule 撒瑞庫勒 (Сарыкуль [Sarykul]) nevű helyen vagy annak közelében, az Iszik-köl nyugati oldalán (Zhou 1991: 61, 111. jegyzet). Didier ugyanakkor megjegyzi, hogy Szamarkandtól 40 kilométerre délre van egy Tahtakaraça nevű átjáró, és felveti a kérdést, hogy létezhetett-e hasonló nevű város ennek a hágónak a lábánál vagy akár a tetején (Didier 2012: 304, 125. jegyzet).

³⁴⁷ Megközelítőleg egy Ta'erzilejia 塔爾茲勒加 (Тарджилга) nevű helyen vagy annak közelében (Zhou 1991: 61, 112. jegyzet).

³⁴⁸ Nagyjából egy Kuqikake 庫齊卡克 (Кучкак [Kuchkak]) nevű helytől keletre (Uo., 113. jegyzet).

³⁴⁹ Az 1991-es szövegkritikai kiadásban „délnyugat” (*xinan* 西南) szerepel minden magyarázat nélkül (Zhou 1991: 45).

³⁵⁰ Megközelítőleg egy Dashite 打什特 (Дашт [Dasht]) nevű helyen vagy annak közelében (Zhou 1991: 61, 115. jegyzet).

tunk át.³⁵¹ Mintegy 60 *li*-t megtéve elértünk egy helyre, amelyet úgy hívnak, Huojinmanla 火進滿刺. Letáboroztunk egy kisebb folyó partján.³⁵²

Kilencedik nap (augusztus 23.). Tiszta volt az idő. Korán útra keltünk, és dél felé haladtunk. Átkeltünk egy lapos hegygerincen, majd keletnek fordulva mintegy 70 *li*-t tettünk meg. Ezt a helyet úgy hívják, Dayidieli 大亦迭里. Egy folyó partján letáboroztunk.³⁵³

Tizedik nap (augusztus 24.). Tiszta idő volt. Korán útra kelve déli irányban átkeltünk egy heggyen, és mintegy 100 *li*-t tettünk meg. Ezt a vidéket úgy hívják, Bai'a'erba 白阿兒把. A heggyen letáboroztunk.³⁵⁴

Tizenegyedik nap (augusztus 25.). Derült idő volt, az ötödik őr-ség idején útra keltünk. Déli irányban haladva egy hegyszorosba jutottunk. Talán/olykor (*huo* 或) kelet felé haladtunk. Átkeltünk egy sziklaszoroson, amelynek neve Tiemen guan 鐵門關 (Vaskapu-átjáró). Kiérve a szorosból átkeltünk egy kisebb folyón. Mintegy 70 *li* után letáboroztunk egy fűvel borított fövényen (*caotan*).³⁵⁵

Tizenkettedik nap (augusztus 26.). Tiszta volt az idő, korán útnak indultunk. Déli irányban áthaladtunk egy kőhídon, majd ezután mintegy 100 *li*-t tettünk meg. Letáboroztunk egy helyen, amelynek neve Xiebilan 屑必藍.³⁵⁶

Tizenharmadik nap (augusztus 27.). Tiszta idő volt, korán útnak indultunk. Déli irányban átkeltünk egy heggyen, majd áthaladtunk

³⁵¹ A szövegben *ai shang* 矮上 szerepel, de mind az 1987-es, mind pedig az 1991-es szövegkritikai kiadás (Yang 1987: 273, 280, 29. jegyzet; Zhou 1991: 45–46) szerint ez elírás, és helyesen *ai shan* 矮山 („alacsonyabb hegy”) kellene, hogy legyen. A *Yushutang congshu* kiadásban javítási céllal valóban ott is szerepel a 山 írásjegy a lap szélén.

³⁵² Nagyjából egy Manguite 滿該特 (Менгит [vagy inkább Мангит (Mangit)]) nevű helyen vagy annak közelében (Zhou 1991: 61, 116. jegyzet).

³⁵³ Megközelítőleg egy Guzha'er 古札爾 (Гузар [Guzar]) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 117. jegyzet).

³⁵⁴ Nagyjából egy Zhehegannaba'erba 者赫干那巴兒把 (Дехканабад [Dekhkanabad]) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 118. jegyzet).

³⁵⁵ Megközelítőleg egy Zhe'erbente 者爾奔特 (Дербент [Derbent]) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 119. jegyzet).

³⁵⁶ A mai térképeken nagyjából egy Shilabate 石拉巴特 (Жирабад [vagy inkább Шерабад (Sherabad)]) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 120. jegyzet).

egy nagyobb falun. Mintegy 60 *li*-t megtéve letáboroztunk egy helyen, amelynek neve Yingge'er 鸚哥兒.³⁵⁷

Tizennegyedik nap (augusztus 28.). Derült idő volt. Korán útnak indultunk, és dél felé haladtunk. Ezután ismét keletnek fordulva áthaladtunk egy nagyobb falun. Mintegy 60 *li*-t tettünk meg, majd egy helyen, amelynek neve Abi'amu 阿必阿母, letáboroztunk egy lakott hely közelében.³⁵⁸

Tizenötödik nap (augusztus 29.). Tiszta volt az idő, korán útnak indultunk. Dél felé tartva áthaladtunk egy nagyobb falun. Mintegy 50 *li*-t megtéve elértünk egy folyó partjához. A folyó neve Amu 阿木 (Amu-darja). Volt ott hét-nyolc kisebb csónak. A keleti parton van egy város sáncárokka (*chengchi* 城池), úgy hívják, Dielimi 迭里迷 (Termez). Letáboroztunk a folyóparton. Két napot töltöttünk ott, majd átkeltünk [a folyón].

Tizennyolcadik nap (szeptember 1.). Tiszta idő volt. Az emberek és lovak átkelése estig tartott, és csak éjjel tudtunk tovább menni. Délnyugat felé egy víz nélküli homokos síkságon haladtunk át.

Tizenkilencedik nap (szeptember 2.). Reggelre megtettünk 150 *li*-t, és akkor eljutottunk egy nagyobb faluhoz. Letáboroztunk egy helyen, amelynek neve Xieji'er 斜吉兒.³⁵⁹

Huszdik nap (szeptember 3.). Derült idő volt, korán útnak indultunk. Délnyugat felé tartva áthaladtunk egy nagyobb falun. Mintegy 60 *li*-t megtéve Balahei 八剌黑 (Balkh) városának közelébe értünk. A várostól északkeletre letáboroztunk, és két napot töltöttünk ott.

Huszonharmadik nap (szeptember 6.). Tiszta volt az idő. Korán útnak indultunk, és hol nyugat, hol pedig északnyugat felé haladtunk. A táj minden irányban szétterült, csupán délen látszottak a távolban hegyek. Mintegy 100 *li*-t megtéve eljutottunk egy Keshi 渴石 nevű helyre.³⁶⁰ Ott letáboroztunk.

³⁵⁷ Ma Ange'er 安哥爾 (Ангор [Angor]) (Uo., 121. jegyzet).

³⁵⁸ Ez a mai térképeken nagyjából az a hely, ahol a közlekedési (fő)útvonal (*tongdao*) keresztezi az Amu-darja északi ágát (Uo., 122. jegyzet).

³⁵⁹ Ez ma nem más, mint Xieheji'erde 斜赫吉爾得 (Сиахгирд) (Uo., 124. jegyzet). Feltehetően az afganisztáni Balkh tartományban található Siāhgirdről van szó.

³⁶⁰ Ez nem azonos Timur szülővárosával, mert az Balkhtól északra Szamarkandtól nem messze található. Az itt szereplő Keshi nevű helység nagyjából egy Chahe'erbazi-Nimulike 查赫爾巴茲-尼木立克 (Чахарбази-Нимлик) nevű helynél vagy annak közelében terülhetett el (Zhou 1991: 62, 126. jegyzet). Valószínűleg az afga-

Huszonnegyedik nap (szeptember 7.). Tiszta idő volt. Korán útnak indultunk, és északnyugat felé haladtunk, csupa nagyobb falvakat érintve. Mintegy 50 *li* után elértünk egy helyre, ahol volt hegy is és folyó is, majd áthajtottunk³⁶¹ az [ott lévő] kőhídon. Ezt a helyet úgy hívják, Beilihada 李里哈荅.³⁶² A híd végénél letáboroztunk.

Huszonötödik nap (szeptember 8.). Derült idő volt. Korán útnak indultunk, és északnyugat felé mentünk. Az út ott végig sík és egyenes. Mintegy 100 *li* után elértünk egy Aotu 奥秃 nevű helyre, ahol letáboroztunk.³⁶³

Huszonhatodik nap (szeptember 9.). Tiszta volt az idő. Korán útnak indultunk, és nyugat felé mentünk. Az út ott végig sík és egyenes. Mintegy 60 *li* után elértünk egy Duke 都克 nevű helyre,³⁶⁴ ahol letáboroztunk.

Huszonhetedik nap (szeptember 10.). Derült idő volt. Estefelé útnak indultunk, és nyugatnak tartottunk. Áthaladtunk egy homoksíkságon, ahol nyoma sem volt emberi életnek. Folytattuk utunkat [...]³⁶⁵

Huszonnyolcadik nap (szeptember 11.). Reggelig több mint 100 *li*-t tettünk meg. Anduhuai 俺都淮 (Andkhai) városa közelébe érve, attól keletre letáboroztunk. Három napot töltöttünk ott.

A kilencedik hónap második napja (szeptember 15.). Derült idő volt. Korán útnak indultunk, és délnyugat felé mentünk. Utunk végig laza homokban vitt. Mintegy 100 *li* után elértünk egy Aochixia'er-shan 奥赤下兒山 nevű helyre, ahol egy folyóparton letáboroztunk.³⁶⁶

---

nisztáni Jowzjān tartományban található Chahārbāgh-i–Nimlikről van szó.

³⁶¹ Az 1991-es szövegkritikai kiadásban (1991: 47), ahogyan a *Shanben congshu* kiadásban is, a *jia* 駕 ('hajt/vezet'), míg az 1987-es szövegkritikai kiadásban (Yang 1987: 274) a *jia* 架 ('felállít/létesít') írásjegy szerepel.

³⁶² Ez nagyjából az a hely, ahol a közlekedési (fő)útvonal (*tongdao*) keresztezi a Bangjibaba 邦吉巴巴 (Бондибаба) nevű folyó alsó szakaszát (Zhou 1991: 62, 127. jegyzet).

³⁶³ Megközelítőleg egy Hafei'erhala 哈非爾哈拉 (Кафиркала) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 128. jegyzet). Feltételezhetően az afganisztáni Fāryāb tartományban található Kafir-Kaláról van szó.

³⁶⁴ Minden bizonnyal egy Hezhaduokehe 何札多可赫 (Ходжадокох) nevű helyen (*Uo.*, 129. jegyzet). Esetleg a Jowzjān tartományban található Khwāja Do Koh nevű helyről van szó.

³⁶⁵ Mármost megállás nélkül egészen másnapig.

³⁶⁶ A mai térképeken nagyjából egy Zhalaiga 札賴噶 (Джалауга) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 131. jegyzet).

Harmadik nap (szeptember 16.). Tiszta volt az idő, korán útnak indultunk. Délnyugat felé tartva sík és homokos vidéken haladtunk át. Mintegy 90 *li* után elértünk egy Halingbuban 哈令卜板 nevű helyre, és egy lakott hely közelében letáboroztunk.³⁶⁷

Negyedik nap (szeptember 17.). Tiszta idő volt. Korán útnak indultunk, és délnyugat felé mentünk csupa lapos dombokon át. Mintegy 90 *li* után elértünk egy Bali'an 巴里暗 nevű helyre, ahol letáboroztunk.³⁶⁸

Ötödik nap (szeptember 18.). Borús volt az ég. Korán útnak indultunk, és délnyugat felé haladtunk. Átkelve egy hegyszoroson kiértünk egy nagyobb faluhoz, majd ezután mintegy 90 *li*-t megtéve elértünk egy Maimuna 買母納 nevű helyhez.³⁶⁹ Letáboroztunk, és három napot töltöttünk ott, mert sokan megbetegedtek közülünk.

Kilencedik nap (szeptember 22.). Derült idő volt. Korán útnak indultunk, és délnyugat felé haladtunk. Átkelve egy szoroson kiértünk egy nagyobb faluhoz. Mintegy 60 *li* után eljutottunk egy Yalimáli 丫里馬力 nevű helyre, ahol letáboroztunk.³⁷⁰

Tizedik nap (szeptember 23.). Tiszta volt az idő. Korán útnak indultunk, és délnyugatnak tartottunk. Felkapaszkodtunk egy hegyre, majd áthaladtunk egy szoroson. Mintegy 60 *li* után eljutottunk egy Nalin 納鄰 nevű helyre, ahol letáboroztunk.³⁷¹

³⁶⁷ Megközelítőleg egy Hailabade 海拉巴得 (Хайрабад) nevű helyen (*Uo.*, 132. jegyzet). Feltehetően a Färyāb tartományban található Kheyrābād-ról van szó.

³⁶⁸ Nagyjából egy Shalai 沙賴 (Сапай) nevű helyen, vagy annak közelében (*Uo.*, 133. jegyzet). Valószínűleg a Färyāb tartományban található Sarāi nevű helyről van szó. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy az 1991-es szövegkritikai kiadás által javasolt fenti sorrend (Kafir-Kala-Khwāja Do Koh-Kheyrābād-Sarāi) valószínűleg téves, és helyette inkább Khwāja Do Koh-Sarāi-Kheyrābād-Kafir-Kala lehet a helyes sorrend.

³⁶⁹ Ez azonos a Meimingne 梅明訥 (Меймене) nevű hellyel (*Uo.*, 134. jegyzet). Minden bizonnyal a Färyāb tartományban található Maimānáról van szó.

³⁷⁰ Megközelítőleg egy Halakele 哈刺可勒 (Караколь) nevű helyen, vagy annak közelében (*Uo.*, 135. jegyzet). Esetleg a Färyāb tartományban található Qara Qōl nevű településről van szó. Didier szerint azonban Yalimáli talán egy Almar nevű falura vonatkozhat, amely 22 kilométerre található Maimanától délnyugatra (2012: 310, 150. jegyzet).

³⁷¹ Nagyjából egy Chahe'erxiamuba 查赫爾夏木巴 (Чахаршамба) nevű helyen vagy annak közelében (Zhou 1991: 62, 136. jegyzet). Feltehetően a Färyāb tartományban található Chahār Shanbah nevű településről van szó. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy Maimāna és Chahār Shanbah között van egy hely, amelynek

Tizenegyedik nap (szeptember 24.). Tiszta idő volt. Korán útnak indultunk, és nyugat felé haladtunk. Felkapaszkodtunk egy hegyre, majd lejöttünk az oldalán, és kiértünk egy nagyobb faluhoz. Mintegy 40 *li* után elértünk egy Haisha'er 海嬰兒 nevű helyre, ahol letáboroztunk.³⁷²

Tizenkettedik nap (szeptember 25.). Derült idő volt. Az éjszaka közepén útnak indultunk, és nyugat felé mentünk. Áthaladtunk egy hegyszoroson, majd egy nagyobb faluhoz értünk. Mintegy 100 *li* után eljutottunk egy Chechetu 車扯秃 nevű helyre, ahol letáboroztunk, és félhónapot (*ban yue* 半月) töltöttünk ott arra várva,³⁷³ hogy Shahalu 沙哈魯 (Shāhrukh) visszatérjen a hadjáratából.

Huszonnyolcadik nap (október 11.). Tiszta volt az idő, korán útnak indultunk. Nyugat felé tartva egy síkságon haladtunk át. Mintegy 70 *li* után eljutottunk egy Boka 跋看 nevű helyre, ahol letáboroztunk.³⁷⁴

Huszonkilencedik nap (október 12.). Tiszta idő volt. Korán útnak indultunk, és nyugat felé haladtunk. Átkeltünk egy déli hegyoldalon, és kiértünk egy nagyobb faluhoz. A hely neve Mala'ao 馬刺奧. Mintegy 70 *li*-t tettünk meg, majd letáboroztunk a szántóföldeken. Egy napot töltöttünk ott.³⁷⁵

A kilencedik szökőhónap első napja (október 14.). Derült idő volt. Pirkadatkor elindultunk, és egy folyó mentén nyugat felé mentünk. Átkeltünk egy hegyszoroson, majd kiértünk egy sík vidékre. Mintegy 50 *li*-t megtéve elértünk egy Guliba'an 骨里巴暗 nevű helyre, ahol a szántóföldeken letáboroztunk. Öt napot töltöttünk ott.³⁷⁶

---

a neve Nārīn. Gyaníthatóan inkább erről a településről lehet szó.

³⁷² Megközelítőleg egy Balamu'ergerbu 巴拉木兒哥布 (Баламургоб) nevű helyen, vagy annak közelében (*Uo.*, 137. jegyzet). Minden bizonnyal az afganisztáni Bādghīs tartományban található Bālā Murghābról van szó.

³⁷³ Nagyjából egy Da'erbabizhamake 達爾巴比札馬克 (Дарбабиземак) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 138. jegyzet).

³⁷⁴ Megközelítőleg egy Dalayibamu 達拉伊巴木 (Дарайбам) nevű helyen vagy annak közelében (Zhou 1991: 63, 139. jegyzet). Esetleg a Bādghīs tartományban található Darah-ye Būmról van szó.

³⁷⁵ Nagyjából egy Moge'er 莫哥爾 (Morop) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 140. jegyzet). Feltehetően a Bādghīs tartományban található Moqor nevű településről van szó.

³⁷⁶ Megközelítőleg egy Halai-Nai 哈賴-奈 (Калайи-Най) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 141. jegyzet). Minden bizonnyal a Bādghīs tartományban található Qala-i Nau nevű helyről van szó.

Hetedik nap (október 20.). Tiszta volt az idő. Pirkadatkor útnak indultunk, és északnyugat felé mentünk. Több mint 10 *li* után elértünk egy Malachuo 馬刺綽 nevű helyre,³⁷⁷ ahol egy sűrűn lakott helyen letáboroztunk.

Nyolcadik nap (október 21.). Tiszta idő volt, déltájban útnak indultunk. Délnyugat felé menet egy lapos hegyhátra értünk. Egy szorost követve délnyugat felé haladtunk, és csak a kilencedik napon (október 22.) a Kígyó órájában jutottunk túl a hegyen. Több mint 200 *li* után beértünk egy faluba, amelyet Sete'erge-nek 色忒兒革 hívnak. Egy folyó partján letáboroztunk.³⁷⁸

Tizedik nap (október 23.). Derült idő volt, a negyedik őrseg idején útra keltünk. A síkságon délnyugati irányban mintegy 80 *li*-t megtéve elértünk egy Tuduan 吐端 nevű helyre.³⁷⁹ Egy lakott hely közelében letáboroztunk, és egy napot töltöttünk ott.

Tizenkettedik nap (október 25.). Tiszta volt az idő. A negyedik őrseg idején útnak indultunk, és délnyugat felé haladtunk. Átkeltünk egy lankás hegyen, majd mintegy 130 *li* után eljutottunk egy Zhaladengji 扎刺等吉 nevű helyre, ahol letáboroztunk.³⁸⁰

Tizenharmadik nap (október 26.). Tiszta idő volt. A harmadik őrseg idején útnak indultunk, és dél felé haladva bejutottunk egy hegyszorosba. Az út ott nehezen járható. Mintegy 120 *li* után elér-

³⁷⁷ Nagyjából egy Lamake 拉馬克 (Ламак) nevű helynél vagy annak közelében (Uo., 142. jegyzet).

³⁷⁸ Megközelítőleg egy Gulelang 固勒朗 (Гульрон [vagy inkább Гульран]) nevű helyen vagy annak közelében (Uo., 143. jegyzet). Valószínűleg az afganisztáni Herát tartományban található Gulrānról van szó. Ugyanakkor Didier szerint ez esetleg egy Sastaka nevű falura utalhat, amely Heráttól mintegy 37 kilométerre található északkeleti irányban (2012: 313, 159. jegyzet).

³⁷⁹ Nagyjából egy Yakedalahete 牙克達拉赫特 (Якдаракхт) nevű helyen vagy annak közelében. Esetleg a Herát tartományban található Yakdarakhtról van szó. Az 1991-es szövegkritikai kiadás megjegyzi, hogy a „délnyugatra” kifejezés minden bizonnyal téves, helyette inkább „délkeletre” tűnik helyesnek (Zhou 1991: 63, 144. jegyzet).

³⁸⁰ Megközelítőleg egy Halabage 哈剌巴格 (Карабаг) nevű helyen vagy annak közelében (Uo., 145. jegyzet). Feltehetően a Herát tartományban található Karabāgh nevű helyről van szó. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy az 1991-es szövegkritikai kiadás által javasolt sorrend (Yakdarakh–Karabāgh) valószínűleg téves, és helyette inkább Karabāgh–Yakdarakh lehet a helyes sorrend.

tünk egy Tuohusilaba'er 脫忽思臘巴兒 nevű helyre,³⁸¹ majd a hegy lábánál letáboroztunk.

Tizennegyedik nap (október 27.). Derült idő volt. Pirkadatkor útnak indultunk, és délnyugat felé haladva átkeltünk egy alacsonyabb hegyen. Több mint 30 *li* után kiértünk a hegyszorosból. Halie 哈烈 (Herát) városának közelébe érve, attól keletre letáboroztunk.³⁸²

Összességében az út kilenc hónapig tartott, plusz a Herátban eltöltött idő. Visszatérően Chen úr áldozatot mutatott be,³⁸³ valamint részletes jelentést készített a Nyugati Területeken tett küldetéséről, amelyet a *Yuanjian leihan* 淵鑒類函 című munkában is feljegyezték.³⁸⁴

³⁸¹ Nagyjából egy Gandou 干斗 (Гандао [vagy inkább Гандав]) nevű helyen vagy annak közelében (*Uo.*, 146. jegyzet). Minden bizonnyal a Herát tartományban található Gandow nevű településről van szó.

³⁸² Északról jövet két úton is el lehetett jutni Herátba: kelet felől vagy nyugat felől közelítve. A keleti út viszonylag rövid volt, és a legtöbben ezen az úton – azaz Qala-i Nau-tól déli irányba fordulva először Lameng 拉孟 (Ламон [Lāmān]), majd onnan egy hegyszoroson (Пер. Кабуди) átkelve délnyugati irányba fordulva A'ermalahe 阿爾馬拉赫 (Армалах [vagy inkább Армалик (Armālik)]) és Halaohé 哈勞赫 (Капох [Karokh]) érintésével – érkeztek Herátba. Chen Chengék azonban valamilyen oknál fogva, esetleg azért, hogy elkerüljék az ottani hegyszorost, Qala-i Nau-nál északnyugatra fordultak, és miután elérték Lamake-t, 200 *li*-t haladtak nyugat felé (és kissé dél felé), hogy eljussanak Gulrānba. Innen végül dél felé (és kissé kelet felé) fordulva érték el Herátot (*Uo.*, 147. jegyzet). Itt érdemes megjegyezni, hogy Didier, aki egyébként elsősorban az 1991-es szövegkritikai kiadást használta fel a munkájához, nem tesz említést erről az 1991-es kiadásban feltételezett nyugat felőli útvonalról, és ehelyett a leginkább használt kelet felőli útvonalon próbálja nyomon követni a követség útját. Igaz, Tuduan esetében megjegyzi, hogy esetleg másutt kellene keresni a követség útvonalát (2012: 313, 160. jegyzet).

³⁸³ Az itt említett áldozati szertartás (hálaadási rituálé) valószínűleg a hosszú és veszélyes missziók ünnepélyes teljesítésének volt a része. Ennek pontos részletei nem ismertek, de hasonlóak lehettek a Zheng He vezette tengeri expedíciók után elvégzett szertartások jellegéhez (Didier 2012: 314, 163. jegyzet).

³⁸⁴ Ezt az utolsó bekezdést az *XCJ* szövegéhez képest kisebb írásjegyekkel jegyezték le. Megtalálható mind a *Shanben congshu*, mind pedig a *Yushutang congshu* kiadásban. Ez a kommentár nem magától Chen Chengtől származik, és csak jóval később írhatták a naplóhoz, hiszen az itt említett *Yuanjian leihan* csupán 1710-ben készült el. Ez egy 450 kötetből álló enciklopédikus mű, amelyet egy bizonyos Zhang Ying 張英 (1637–1708) és Wang Shizhen 王士禎 (1634–1711) állított össze Kangxi 康熙 császár (1654–1722) parancsára. Ebben részleteiben valóban felbukkan Chen úti jegyzeteinek (*FGZ*) a tartalma. A Huozhou-ról és Turfánról szóló leírások (236. kötet) név szerint is megemlítik Chen Chenget.

HARMADIK FEJEZET

XIYU FANGUO ZHI 西域番國志 *FELJEGYZÉSEK A NYUGATI TERÜLETEK* *ORSZÁGAIRÓL* (FORDÍTÁS)

Chen Cheng, a Hivatalnokok Személyi Ügyeivel Foglalkozó Minisztérium³⁸⁵ Címek és Méltóságnevek [Pekingi] Hivatalának helyettes vezetője

Li Xian, a [Beizhili körzetben lévő] Lovak Utánpótlásáért Felelős Hivatal Qinghe-i Felügyeletének helyettese

Halie 哈烈 (Herát)

Halie, más néven Heilu 黑魯, Sama'erhantól 撒馬兒罕 (Szamar-kand) délnyugatra található, 12 700 *li*-re³⁸⁶ a Jiayu-átjárótól, amely a Shaanxi Regionális Katonai Parancsnokság Suzhou Helyőrségéhez tartozik. A terület, amelyen fekszik, több mint 100 *li* széles síkság, amelyet egy folyó³⁸⁷ szel át nyugati irányban. Négy oldalról hatal-

---

³⁸⁵ Vagy egyszerűen csak Személyügyi Minisztérium.

³⁸⁶ A *Shi Xiyu ji*-ben 11 100 *li* szerepel.

³⁸⁷ Minden bizonnyal a Harī-rüdről, más néven a Herát-folyóról van szó, amely a várostól délre folyik nyugatról kelet felé.

mas hegyek veszik körül. A város az északkeleti hegyek lábához fekszik közel, és formája egy több mint 10 *li* hosszúságú négyzetet alkot. Az uralkodó a város északkeleti szegletében lakik,³⁸⁸ egy téglából és kőből rakott épületben. Az épület lapos és négyszögletes, kinézetre olyan, akár egy magas terasz (*tai* 臺). Építéséhez nem használtak sem oszlopokat, sem gerendát, sem pedig tetőcserepet. Az épület több tucat üres helyiségre oszlik. A falak és az ablakok arany és zöld üvegmázzal vannak díszítve, a kapukon és ajtókon pedig faragott minták láthatóak csont- és szaruberakásokkal. A földet szőnyegek borítják.³⁸⁹ Az épület mellett egy színes hímzett sátor áll, amely az uralkodó hálójaként szolgál.³⁹⁰ Egy arany ágy található benne, amelyre több rétegben párnák vannak elhelyezve. Nincsenek azonban benne sem székek, sem lócák, ehelyett egyszerűen keresztbe tett lábbal a földre ülnek.

³⁸⁸ Shāhrukh rezidenciája kezdetben feltehetően a Nagy Citadellától északra lévő Bāg-i Shahrban volt, amelyet azután valamikor 1409 és 1411 között a várostól északra található Bāg-i Zāgānba helyezték át (Allen 1983: 18; Gronke 2014: 19–20). Ugyanakkor a várostól északkeletre lévő Bāg-i Sefid is alkalomadtán Shāhrukh tartózkodási helyeként szolgált (Allen 1981: 205, 1983: 33, 48). Mivel Chen Cheng a timurida uralkodó rezidenciáját a város északkeleti részére helyezi, felmerül a gyanú, hogy a kínai követséget esetleg a Bāg-i Sefidben fogadhatták. A Shāhrukh-korabeli Herát és környékének történeti földrajzával kapcsolatban lásd Kalkan 2016.

³⁸⁹ Az uralkodói rezidenciákkal kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a timurida uralkodók Horászánban nem építettek olyan palotákat, mint amelyet Timur emeltetett Shahr-i Sabzban (Ak Saray), és helyettük inkább kertekben kialakított pavilonokat részesítettek előnyben. Amíg azonban az alkalmi ünnepek céljából felhúzott ideiglenes épületekről számos feljegyzés fennmaradt, az azoknak helyet adó tartósabb céllal emelt épületekről sokkal szegényesebbek az ismereteink (O’Kane 1982: 2–3).

³⁹⁰ Bár Chen Cheng erről nem ír részletesebben, a városfalakon kívül kialakított táborhelyek szerves részét képezték a timurida uralkodók és előkelőségek életének. Ezek többet jelentettek egyszerű ideiglenes tartózkodási helynél, és jól mutatják a timurida uralkodók nomád kulturális eredetét. Ehhez hozzájárulhatott a falakkal körülvett, letelepedett életformával szembeni bizalmatlanságuk is, hiszen a falak nemcsak megvédték a kívülről támadó ellenségtől, de foglyul is ejthették a bennlévőket (Gharipour–Sobti 2015: 34). Emiatt az uralkodó rezidenciájául szolgáló táborhelyet a 15. században mindvégig a fővárosnak kikiáltott település mellett alakították ki. E táborhelyek szolgáltak azután a politikai és katonai döntéshozatalok központjaiként, miközben magukban a városokban zajlottak a kulturális és művészeti tevékenységek (Gronke 2014: 20–21).

Az uralkodó szűk ujjas ruhát, valamint, 'belebújós' tunikát³⁹¹ visel, fején kis *zhaola* 罩刺 sapkát³⁹² (*mao* 帽) hord, és fehér kendővel tekeri körbe a fejét. Haját varkocsban hátrafésülve viseli. Ruhája színe is fehér, ugyanúgy, mint az ország többi emberéé.³⁹³ Az emberek szultánnak nevezik őt. A szultáni [cím] olyan, mint kínaiul az uralkodó tisztelettudó megszólítása. Az uralkodó feleségét *aha*-nak 阿哈 (*āqā*) szólítják, fiait pedig *mi'erza*-nak 米兒咱 (*mīrzā*) hívják. [Ez utóbbi] olyan, mint a kínai *sheren* 舍人 cím.³⁹⁴ A magas és az alacsony rangúak azonban egymást közvetlenül a neveiken szólítják, de még az uralkodót is. Nincsenek semmiféle különböző szintű hivatalaik, mint ahogyan nincsen hivatalnoki rendszerük sem. Azokat, akik az ügyekkel foglalkoznak, úgy hívják, hogy a *diaowan* 刁完 (*dīwān*) hivatalnokai. Minden kisebb-nagyobb ügyet a *diaowan* hivatalnokai intéznek.

Amikor egymással találkoznak, a legkevésbé sem szertartások. Egyszerűen csak kissé meghajolnak, és egy szálemalejkumot mondanak. Ha már régóta nem látták egymást, vagy ha először találkoznak, illetve ünnepélyes alkalmakkor, egyik lábukat behajlítva háromszor letérdelnek.³⁹⁵ Amikor egy alacsonyabb rangú találkozik

³⁹¹ *Guantoushan* 貫頭衫.

³⁹² Çandarlıoğlu kis kerek sapkának (*takke*) fordítja (1995: 47). Elképzelhető ugyanakkor, hogy a *zhaola mao* kifejezés a török *chalma* szó kínai átírása, amely turbánt jelent (Bretschneider 1888: 242, 1032. jegyzet).

³⁹³ Az öltözködéssel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy bár a timurida uralkodói réteg egyes tagjai, mint például 'Umar Shaykh, igencsak puritánnak mutatkozott, a pompa iránti lelkesedés túlélte Timurt. A timurida uralkodók, köztük is különösen Sulṭān Ḥusayn Bāyqarā kevésbé voltak visszafogottak, és igen nagyra értékelték a pompát és az eleganciát (Bouvat 1926: 291).

³⁹⁴ A *sheren* kifejezés fizetéssel járó, de rang nélküli státuszt jelentett a Ming-korban, amelyet az örökletes katonai tisztek hozzátartozóinak, úgymint egyenesági leszármazottinak, fiatalabb fivérnek, unokatestvérnek, de akár rokonságban nem álló csatlósoknak is adományozhattak (Hucker 1995: 417, 5136. szócikk).

³⁹⁵ Ruy González de Clavijo, aki 1404 őszén III. Henrik kasztíliai király követeként járt Timurnál Szamarkandban, részletesen leírja az üdvözlés formáját: fejüket lehajtva és karjukat a mellükön keresztbe fonva jobb lábukkal letérdelnek (Clavijo 1859: 152; lásd még Clavijo 1859: 147 és 156). Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy ezzel szemben a 13. század első feléből származó *Hei Da shilüe* 黑韃事略 [A fekete tatárok rövid leírása] szerint a mongolok a bal lábukat hajlították be, amely a kínaiaknál szokásos mélyebb meghajlásnak felelt meg. Ugyanezen leírás szerint a mongoloknál az ölelés felelt meg a kínaiaknál szokásos egyszerűbb meghajlásnak (Olbricht–Pinks 1980: 127).

egy magasabb rangúval, akkor [az alacsonyabb rangú] egyszerűen csak előrébb lép, letérdel,³⁹⁶ [majd ezután] kezét fognak egymással. Amikor egyenlő rangúak találkoznak, akkor csupán kezét fognak, vagy esetleg megölelik egymást, és ekképpen fejezik ki udvariasságukat. Férfiak is, nők is ugyanígy járnak el. Amikor valakit üdvözlnek, azt mondják neki: „Szálem”. Valahányszor összegyűlnek, az uralkodó és az alattvalók, a magasabb és alacsonyabb rangúak, férfiak és nők, idősök és fiatalok körben leülnek.

Étkezéshez nem használnak kanalat és evőpálcikát. A húst és rizst kézzel eszik, a levest pedig többnyire kis fából készült merőkanalakkal kanalazzák.³⁹⁷ Igen szeretik az édes, savanyú, valamint az olajos és zsíros ízeket. Még a rizsbe is kevernek zsírt és olajat. Többnyire kerámiaedényeket használnak, alig alkalmaznak cinóbervörös lakkedényeket. Az olyan dolgok azonban, mint a boros kancsók és poharak, aranyból és ezüsből vannak. Nem használnak asztalokat és padokat,³⁹⁸ mindenki a földön ülve étkezik. Lakomáknál azonban alacsony asztalkákat használnak, amelyeken a különféle fogásokat, illetve a leveseket egyidejűleg szolgálják fel. Az étkezés végeztével azonnal leszedik az asztalokat.

Házaitak téglából és kőből építik. Az előkelő gazdag családok házai olyanok, akár az uralkodóé. Az előkelőbbek finom selyemszővettel, *sahala*-val 撒哈刺³⁹⁹ fedik be a falakat, hogy így kérkedjenek. A köznép vagy lapos tetejű földházakban él, vagy nemezsátrakat készít. Cseréptető házak egyáltalán nincsenek. Mivel az eső alig esik, ezért a házak nem dőlnek meg, és nem omlanak össze.

A piac utcáinak, sikátorainak két oldalán épületeket emelnek, amelyeket ponyvával fednek be, vagy helyenként téglával és kővel raknak ki, és ezek tetején lyukakat hagynak a napfény számára.⁴⁰⁰

³⁹⁶ A *Shanben congshu* kiadás szövegében hiányzik a *gui* 跪 írásjegy (jelentése 'letérdepel'), a *Zhushan wenji* kiadás szövegében azonban ez is ott szerepel: 一跪相握手. A fenti fordítás a *Zhushan wenji* kiadás szövegét követi.

³⁹⁷ Pontosabban: a különböző levesekből kis fából készült merőkanalakkal mérve (*ji* 汲) isznak.

³⁹⁸ Vagy esetleg támlátlan székeket.

³⁹⁹ E kínai *sahala* szó mögött a perzsa *saqalāt* szó rejlik, amely egyfajta skarlátvörös szövetre utal (Laufer 1919: 497).

⁴⁰⁰ Hecker ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy ez a leírás megfelel a közel-keleti bazárok klasszikus leírásának, és feltételezi, hogy Chen Cheng itt esetleg a heráti Bázár-e Malekről tudósít (Hecker 1993: 90).

Derűs időben nem félnek a naptól, eső esetén pedig nem fedik le a nyílásokat.⁴⁰¹ Száraz-poros időben vizet locsolnak a földre. A boltok, üzletek szakmák szerint helyezkednek el, úgymint íjgyártók, nyereg- és zablakészítők. A ruhaneműk minden fajtájának⁴⁰² külön sora van, nem keverednek. Ritkán támad nézeteltérés emiatt. Például, ha lovat, tevét vagy szarvasmarhát árulnak, akkor is külön-külön helyen gyűlnek össze.

Ami a városlakókat illeti, nemigen látni, hogy meleg ételt főznének. Ételt és italt a boltokban vesznek, ezért a piaci árusok éjjel sem zárnak be, és egész éjjel égnek a lámpák és a gyertyák. A kereskedelemben ezüstpénzt használnak. A legnagyobb fajta egy *qian* 錢 hat *fen* 分 súlyú,⁴⁰³ és *dengge*-nek 等哥 (*tanka*) hívják. Az ennél kisebb pénz nyolc *fen* súlyú, és *dina*-nak 抵納 (*dīnār*) hívják. Az ennél is kisebb pénz négy *fen* súlyú, és *jiajimei*-nek 假即眉 hívják.⁴⁰⁴ E háromfajta pénzt az emberek maguk verik. Miután elkészítik, adóként elküldik az uralkodónak, aki jelet üt rá hitelesítésként, majd ezeket használják a (kereskedelmi) forgalomban. Amelyiken nincs ilyen jel, az nem használható. A *jiajimei*-nél kisebb pénzfajtát csak rézből készítik, neve *puli* 蒲立 (*pū*). Néhol hat, néhol kilenc *puli* egyenlő egy *jiajimei*-jel. Ez csak ezen a helyen [Herátban] használatos, mástutt nem használható.

Nem használnak űrmértéket,⁴⁰⁵ hanem csak súlyokkal és mérleggel mérnek. A súlymérésnek az a módja, hogy két tárgyért helyeznek a két végpontra,⁴⁰⁶ és a rudat középen kettéválasztják. Az egyik tá-

⁴⁰¹ Pontosabban nem feszítenek ki ernyőt.

⁴⁰² A *Zhushan wenji* kiadásban nem *zhilei yifu* 之類衣服, hanem *yifu zhilei* 衣服之類 szerepel, és így a mondat értelme a következőképpen módosul: A boltok, üzletek szakmák szerint helyezkednek el, úgymint íjgyártók, nyereg- és zablakészítők, ruhaneművel kereskedők. Mindegyiknek külön sora van, nem keverednek.

⁴⁰³ Tíz *fen* egy *qiannal* egyenlő, míg a *qian* egy *liang*nak 兩 (37,3 gramm) a tizede. A Ming-korban tizenhat *liang* volt egyenlő egy *jimmel* 斤 (596,8 gramm) (Farmer et al. 1994: R 19). A timurida pénznemekkel kapcsolatban Stanley Lane-Poole részletes leírást ad (1882: xxviii–xxxv, 3–52).

⁴⁰⁴ Nehéz azonosítani.

⁴⁰⁵ Egészen pontosan: nem állítottak fel *dou*-t 斗 és *hu*-t 斛, minthogy mindkettő gabonafélék számára használt szárazűrmérték. Egy *hu* korábban tíz *dou*, később pedig öt *dou*-val volt egyenlő.

⁴⁰⁶ A szövegből nem derül ki, hogy minek a két végére, de bizonyára egy rúdról van szó.

nyérra *jin* 斤 és *liang* 兩 súlyú⁴⁰⁷ vas- és kőnehezékeket helyeznek, és az egyensúly jelzi a mért súlyt. Még a különböző gabonafajták súlyát is ilyen serpenyős mérleggel mérik. A súlyok mértéke mindenütt más és más, nincsen általánosan meghatározott rendszere. Az adó mértéke: minden tíz egységből elvenni kettőt. A kereskedelemben a vevőfél fizeti az adót, és az állam ebből fedezi az összes költségét.

Hivatalos dokumentumok kibocsátásakor nem használnak (kínai típusú) pecsétet (*yinxin* 印信), hanem az ország uralkodója és az alatta lévő tisztségviselők, amikor valamely ügyben intézkednek, egy darabka papírt használnak csupán, amelyen feltüntetik az ügy természetét, és ki-ki ellátja kézjegyével és pecsétjével, majd úgy adják tovább. Az aláírás módja pedig az, hogy aranypénzből⁴⁰⁸ és ezüsből gyűrűt csinálnak, [majd] belevésik a tulajdonos nevét. Más óvintézkedésük (*guanfang* 關防) nincsen arra, hogy ne hamisítsák [az iratokat].

Az országban nincsen büntetőtörvény. A katonákat és az egyszerű embereket ritkán fogják perbe. Ha megsebesítenek vagy megölnék valakit, a büntetés nem több valamilyen összegű pénzbüntetésnél, nincs halálbüntetés. Más enyhébb büntetteknel mindössze kisebb pénzbüntetést szabnak ki.

A legszigorúbban az alkoholfogyasztást tiltják. Aki ez ellen vét, azt megkorbácsolják. Ezért nem párolnak rizspalinkát. Ellenben erjesztenek szőlőbort, és vannak, akik titokban megveszik. Az olyanok, akik adnak a viselkedésükre, szinte sosem isznak bort, hanem reggel is, este is imádkoznak, attól félvén, hogy vétket követnek el. Az országban az a szabály, hogy ha van más szokásrend szerint élő ember, aki muszlimmá akar válni, annak állítólag tízezer *qian*⁴⁰⁹ fizetnek, ezenfelül pedig ruhát, nyeret és lovat adnak neki ajándékol.

Ami a házasságot illeti, gyakran [saját] nővérüket vagy húgukat veszik el feleségül, vagy teszik meg ágyasnak, hogy így alkossanak erős családi köteléket. Még ha egyazon őstől származnak is, fiú- és

⁴⁰⁷ Nem valószínű, hogy a kínai súlymértéket használták volna. A *jin* és a *liang* itt csupán arra utalhat, hogy valamilyen mérce alapján súlyokra osztották ezeket a vasdarabokat és köveket.

⁴⁰⁸ A *qian* 錢 ('pénz') írásjegy hiányzik a *Zhushan wenji* kiadás szövegében.

⁴⁰⁹ Bár a kínai pénzrendszerben a *qian* rézpénzre utal (Farmer et al. 1994: R 19), Chen itt nem írja le, hogy pontosan milyen pénzfajtról van szó.

lánytestvérek házasodhatnak egymás között.⁴¹⁰ Az is igencsak bevett szokás, hogy a fiatalabb fiútestvér a báty feleségét, illetve hogy az idősebb fiútestvér az öcs feleségét veszi feleségül.⁴¹¹ Ebben az országban a férfiak a fejüket leborotváltják, és egyszerű fehér selyemmel (*subo* 素帛) tekerik körbe, a nők pedig ugyancsak egyszerű fehér selyemmel (*subo*) takarják el magukat, amiből csak a szemük látszik ki kissé. Gyász idején az a szokás, hogy fekete (*qinghei* 青黑) vászonra cserélik föl a fehér selymet. Ilyenkor a különböző faliszőnyegek is mind feketék (*qinghei*). A gyász nem tart tovább száz napnál, és akkor levetik a gyászruhát.

Temetésnél soha nem használnak belső koporsót, ehelyett vászonba csavarják a holttestet, és egy külső koporsóba⁴¹² helyezik. A sírra az előkelő gazdag családok gyakran kedvük szerint pompás és hivalkodó magas földtornyokat húznak. Ezzel szemben a szegények és közrendűek sírjai egyszerűen csak a ház mellett vannak, [minthogy] erre vonatkozóan nincsen semmiféle korlátozás.

Nem áldoznak a szellemeknek, nem emelnek szentélyeket az ősöknek, nem hódolnak az ősök tiszteletének, és nem építenek családi csarnokokat sem. Egyedül a síroknál szokás áldozatot bemutatni. Havonta néhányszor nyugat felé fordulva⁴¹³ imádkoznak, ezt *namasi*-nak 納馬思 (*namāz*) hívják. Sűrűbben lakott helyeken nagy földépületet építenek, amelyet úgy hívnak, *moxi'er* 默息兒 (mecset). Az emberek imádkozás idején mindig sorokat formálva összegyűlnek a mecset lábánál, majd egyvalaki közülük néhányszor hangosan kiált, és a tömeg a sorok szerinti sorrendben letérdel és imádkozik. Ha [a szokásos imádkozás időpontjában] éppen úton vannak, akkor ott imádkoznak, ahol éppen vannak.

---

⁴¹⁰ Itt érdemes megjegyezni, hogy Észak-Afganisztánban olykor a szegényebb férfiak kényszerűségből nővéreiket vagy akár lányaikat elcserélik egymás között házasságkötés céljából. Ezt a házasságkötési gyakorlatot, amit *sar badal*-nak hívnak, azonban korántsem tartják helyénvalónak, és inkább pusztán szükségmegoldásként folymodnak ehhez a gyakorlathoz (Centlivres-Demont 1981: 122).

⁴¹¹ Itt feltehetően a levírátus gyakorlásáról van szó, ami Kínában nem volt szokásban (Hecker 1993: 93).

⁴¹² A *Shanben congshu* kiadásban itt a 'külső városfal' jelentésű *guo* 壩 tévesen áll a 'külső koporsó' jelentésű *guo* 槨 helyett. A *Zhushan wenji* kiadásban helyesen 槨 szerepel.

⁴¹³ Azaz Mekka felé.

Minden évben a tizedik hónapban (*ramadān?*), valamint tavasszal a második hónapban (*muḥarram?*) jön el a böjt időszaka (*bazhai* 把齋).⁴¹⁴ Nappal nem isznak, nem esznek, és csak este étkeznek. A hónap elteltével ugyanúgy isznak és esznek, mint azelőtt. A böjt végén lopótökre nyilazva ünnepelnek.

A lopótökre nyilazás abból áll, hogy néhány *zhangnyi* magas póznát szúrnak le [a földbe], a karó végére pedig egy lopótököt függesztenek, amelynek belsejébe egy pár (*yi shuang* 一雙) fehér galambot rejtenek. A lovaglásban és íjászatban kitűnő férfiak a vágató lóról nyilaznak a lopótökre. Akinek sikerül úgy szétlőnie a tököt, hogy a galambok sértetlenül elrepüljenek, jutalmat kap.

Az itt élők tisztelettel tekintenek mindazokra, akik kiváló értői az iszlám kanonikus szövegeinek. Ezeket az embereket *manla*-nak 滿刺 (*mullā*) hívják, és [a mecsetben] a többi ember jobb oldalán helyezkednek el. Még az uralkodó is tisztelettel tekint rájuk. Imádkozás idején mindig kizárólag (vagyis nincs más, mint hogy) a *manla*-k kántálják a kanonikus szövegeket.

Vannak, akik családjuk vagyonát és saját mesterségüket elvetik, és kuszált hajjal, mezítláb, rossz ruhában, birkabőrbe bújva, kezükben furcsa botot tartanak. Magukra csontokat aggatnak, és többnyire furcsa a megjelenésük. Akár hideg van, akár meleg, ők mindig az úton koldulnak. Ha valakivel találkoznak, akkor valamit mormognak, látszatra igen szájalomra méltóak, olyan [ember benyomását keltve], mint akinek rendkívül nehéz megállnia a helyét az életben. Olykor valakinek a sírjánál gyűlnek össze, máskor pedig barlangokban telepednek meg. Arról híresek, hogy tökéletesítik magukat, és *dielimishi*-nek 迭里迷失 (*dervis*) hívják őket.

Azok, akik gyógyítással foglalkoznak, a piacokon maguk köré gyűjtik a gyógyulni vágyókat (az orvosságot keresőket), és körben leültetik őket. Ezután a tömeg előtt szóban megbeszélik velük a betegségeiket többféle szempontból. Ezt követően a gyógyulni vágyók fizetnek a gyógyítónak, aki külön-külön mindegyiküknek kever egy

⁴¹⁴ Bretschneider a fent említett tizedik hónapot a *ramadān*, a második hónapot pedig a *muḥarram* hónapjával próbálja azonosítani (Bretschneider 1888: 289, 1120. jegyzet). Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a *ramadān* az iszlám kalendárium kilencedik, a *muḥarram* pedig az első hónapja. A muszlimok számára előírt vagy csupán ajánlott böjttel kapcsolatban lásd Watt–Welch 1980: 311–327.

kevéske orvosságot, majd távozik. Azt nem tudni, hogy mennyire hatásos [ez a fajta gyógymód].

Vannak olyan 'feltűnést hajhászók', akik a városban a sűrű tömegben hatalmas alabárdokkal és fejszékkal hadonászva táncolnak és ugrálnak, és nagy hangon kiáltozva ijesztgetik a köznépet. Senki sem tudja az okát, ijesztgetésük azonban teljesen ártalmatlan.⁴¹⁵ Vannak, akik kiválóan tudnak futni, egy nap alatt megtesznek 200-300 *li*-t is. Láruk olyan gyors, hogy sebesebbek még a vágató lónál is. De nem születésüktől fogva ilyenek, hanem gyermekkoruktól kezdve gyakorolják, és így tesznek szert erre a képességre. Valahányszor sürgősen elintézendő ügy támad valamely hivatalban, mindannyiszor őket bízzák meg azzal, hogy kezükben nyílvezzővel induljanak útnak. A nyíl jelzi, hogy sürgős dologról van szó. Sokszor derekukon apró kis csengettyűt viselnek, kezükben pedig buzogányt (*guduo* 骨朵) fognak. Úgy futnak, mintha szárnyuk lenne.

A férfiak és nők kevés terhet bírnak vinni a hátukon, ezért a szállítást teljes mértékben lóval, öszvérrel, számmárral és tevével végzik. A kevesebb és könnyebb dolgokat azonban a fejükön szállítják. Sebesen mozognak (*quzou* 趨走), és [bár a málha] imbolyog (*yaoyang* 搖揚),⁴¹⁶ mégsem esik le a fejükről.⁴¹⁷

Amikor a nők elmennek otthonról, mindig ló- vagy öszvérháton közlekednek. Ha az úton valakivel találkoznak, beszédbe elegyednek, nevetnek és tréfálkoznak, és egyáltalán nem szegénylősek. Ugyancsak nem röstellnek ledér kérdéseket feltenni egymásnak. A férfiak erkölcsstelensége és züllöttsége [még a nőknél is] rosszabb.⁴¹⁸

⁴¹⁵ Itt nyilván akrobatákról és mulattatókról van szó.

⁴¹⁶ A *Shanben congshu* kiadásban itt *yang* 楊 található, de a *Zhushan wenji* szövegében, mint ahogyan más szövegkiadásokban is – helyesen – *yang* 揚 szerepel.

⁴¹⁷ Ez így a szövegben nincsen benne, de az 1991-es szövegkritikai kiadásban található szövegtagolás alapján (趨走, 搖揚不致覆墜) erre az értelemre is lehet gondolni (Zhou 1991: 70).

⁴¹⁸ A két szövegkritikai kiadás itt egymástól eltérően tagolja a szöveget. Az 1987-es kiadás esetében (Yang 1987: 285): 以通問男子, 薄惡尤甚 („és ami még rosszabb, az az, ahogyan a férfiak felől kérdezősködnék”). Ugyanakkor az 1991-es kiadás szerinti értelmezést (以通問, 男子薄惡尤甚) követve valószínűbb, hogy a *yi tongwen* 以通問 („egymást üdvözlölni”, „egymással kommunikálni, üzenetet küldeni”) kifejezés inkább az előtte álló részhez kapcsolódik, és így a mondat értelme: [a nők] nem röstellnek ledér kérdéseket feltenni egymásnak. A férfiak erkölcsstelensége és züllöttsége [még a nőknél is] rosszabb (Zhou 1991: 70).

Szokásuk, hogy fontosnak tartják a pompát. Kedvelik a makulátlanul tiszta ruhát, [valamint] lovaik és öszvéreik nyergét és kantárját is sokszor tarka színekben, illetve arannyal és ezüsttel díszítik. A lovak egész testét végig nemezzel borítják, amelyre csilingelő csengettyűket akasztanak. A fiúk az előkelő családokban⁴¹⁹ jádedíszítésű⁴²⁰ himzett ruhát és drágakövekkel kirakott övet viselnek. Kardjukat és a kardhüvelyt arannyal-drágakövel, olykor a fejükön a hajtűt drágakövekkel díszítik, hogy ezzel mutassák előkelőségüket.

A városok és falvak lakói békében élnek. Mélyen a hegyekben és a vadonban az emberek egymaguk haladnak lóháton. Nappal nincsenek vadállatok, éjjel pedig nincsenek szellemek és démonok.

Mind a négy évszakban többnyire meleg az idő, ritkán van hideg. A téli hónapok olyanok, akár tavasszal. Ami a zsenge fű (*xiao cao* 小草) megjelenését illeti, egy időben bújik elő a földből a pásztortáskával (*ji* 薺)⁴²¹ és a búzával (*mai* 麥). Az év végére⁴²² már az egész föld zöldell. A földművelő tevékenység szorgalmasan folyik, ritkán látni a földműveseket a tűzhely körül. Bár a távoli hegyeken összegyűlik a hó, a síkságon alig van belőle. A tavaszi eső, bár azt mondják, sokat esik, de ha esik, akkor sem tart egész nap.⁴²³ A szántóföldeket, kerteket, kisebb és nagyobb utakat és utcákat, valamint

⁴¹⁹ A *Shangben congshu* szövegében itt *jiajia* 家家 ('minden család') található, de a *Zhushan wenji*-ben valójában *haomen* 豪門 ('előkelő család') szerepel. Ez utóbbi változatot követi a fenti fordítás is.

⁴²⁰ A *feicui* 翡翠 kifejezés nem biztos, hogy itt jádét jelent, hanem egy másik jelentésében is állhat: jégmadár (Didier 2012: 333, 70. jegyzet). Ennek fényes kékes-zöldes tollai Kínában kedvelt ékszerbetétek voltak (Kost 2019: 413).

⁴²¹ *Capsella bursa-pastoris* (Laufer 1919: 427). Ez egyfajta gyógynövény, amelynek zsenge hajtását lehet elfogyasztani (Zhou 1991: 80, 19. jegyzet).

⁴²² Természetesen itt a kínai naptár szerinti év végéről van szó, tehát a nyugati naptár szerint január/február környékéről.

⁴²³ Ezt a részt a két szöveggkritikai kiadás egymástól eltérően tagolja. Az 1991-es kiadás esetében (Zhou 1991: 70): 雖遠山積雪, 平處稀有, 春雨雖云多, 亦不終日, míg az 1987-es kiadás esetében (Yang 1987: 285): 雖遠山積雪 平處稀有 春雨; 雖云多, 亦不終日. A két kiadás közötti különbség arra vonatkozik, hogy a *chun yu* 春雨 („tavaszi eső”) kifejezés melyik mondatához tartozhat. Mind a *chun yu* előtt álló, mind pedig az utána álló szövegrész az időjárásra vonatkozóan két külön állítást tartalmaz, amelyet egy-egy „bár” szerkezettel fejez ki. Ez alapján úgy tűnik, hogy az előző mondat az összegyűlt hóra (*ji xue* 積雪), míg a következő mondat inkább a tavaszi esőre vonatkozik. A fenti fordítás is ezt az értelmezést követi, ahogyan azt az 1991-es szöveggkritikai kiadás is javasolja.

az emberek házait és udvarait mindenütt csatornák kötik össze egymással, ezek segítségével szüntetik meg a port. Sok csapadék ugyan nincsen, de egész évben van folyó víz [a csatornában].

Vidéken félreeső helyeken sokszor építenek víztárolókat az emberek és a lovak számára. Magas, fallal körülvett földépítmények téglából és kőből kirakott, széles medencékkel szolgálnak víztárolásra, amelyek olyanok, akár [a mi kínai] jégtárolóink (*bingyin* 冰窖). Ezekre olyan helyeken van szükség, ahol kevés a folyóvíz.⁴²⁴

A városok és a kisebb vidéki települések⁴²⁵ bővelkednek fürdőkben (fürdőházakban). A férfiak és a nők külön fürdőt használnak, és a rendszer hasonló ahhoz,⁴²⁶ ami Kínában van. Egy fürdőházban több mint tíz díszítés nélküli helyiség található, hogy minél többen fürdöhessenek. A fürdőzők először leveszik a ruhájukat, majd egy törülközővel elfedik a testüket, és ezután belépnek a fürdőhelyiségbe. Nem használnak mosdótálat és dézsát, helyett kezükben csészével kedvük szerint merítenek meleg vagy hűvös tiszta vizet a hideg és forró medencékből, hogy a testüket tisztára mossák. A maradék (fel nem használt) vizet kiengedik, így nem halmozódik fel a piszok. Ezenkívül vannak, akik megmasszírozzák [a vendégek] izmait, és megmozgatják csontjaikat és ízületeiket, ami kellemes érzést okoz. A fürdés végeztével a fürdőből kijövet mindenki fog két törülközőt. Az egyikkel a fejüket takarják be, a másikkal a testüket, és csak azután távoznak, ha már szárazak és tiszták. A fürdőzők egy-két rézpénzt fizetnek csupán.

A vízimalmok olyanok, akár Kínában. Nagy ritkán akadnak szélalmok is. A szélalmok felépítése olyan, hogy építenek egy épületet falakkal, mind a négy fal tetején nyílással, a nyílások előtt pedig előzékfalakkal a szél ellen. Az épületben egy faoszlopot állí-

⁴²⁴ Vagy másképpen: minderre azért van szükség, mert kevés olyan hely van, ahol van folyó víz.

⁴²⁵ Pankratov (1998: 254) fordításában: a városokban és nagyobb falvakban.

⁴²⁶ Mind a *Shanben congshu*, mind pedig a *Yushutang congshu* kiadásban a *yi* 異 (jelentése 'eltérő') előtt ott áll a *bu* 不 ('nem') írásjegy is. A *Zhushan wenji*-ben található szövegváltozatban azonban ez (不) hiányzik. Didier is eszerint fordítja, tehát hogy nem úgy funkcionálnak, mint Kínában, feltételezve, hogy ha hasonlóak lettek volna a kínai fürdőkhoz, akkor Chen Cheng nem jegyezte volna le őket (2012: 334–335, 77. jegyzet).

tanak fel, [amely] tengelyként (*biao* 表)⁴²⁷ [funkcionál]. Az oszlopra körös-körül falapokat erősítenek, hogy a szelet befogják. A fa alján található a malomkő, és amikor szél támad, a malomkő az oszlop segítségével mozgásba lendül. Függetlenül attól, hogy a szél keleti, nyugati, déli vagy északi-e, mindig képes mozgásba hozni a malomkövet, ugyanis errefelé gyakran van erős szél.

Az utak mentén sok pihenésre szánt földház van, amelyeket *lang'er*-nek 郎兒哥⁴²⁸ hívják. Az utazók itt pihenik ki magukat, és találhatnak védelmet a nagy hideg vagy forróság, valamint az eső csapásai ellen. [Az utak mentén] 20 *li*-nként leszűrnak egy póznát. Olykor a póznák mellé földházat húznak, amelyet úgy hívják, hogy *laba'er* 臘巴兒.⁴²⁹ Bennük étel-ital áll rendelkezésre, hogy az arra járók éhségüket és szomjukat csillapíthassák.

Vidéken a falvakban sokszor rendeznek vásárokat. Az [ilyen] kereskedelmi pontokat *baza'er*-nek 把咱兒 (bazar) hívják. Minden hetedik napon összegyűlnek, és elcserélik azt, amijük van, arra, amijük nincs, este pedig mindnyájan szétszélednek. Ők nem ismerik a mi évkezdésünket (*zhengshuo* 正朔),⁴³⁰ és nem ismerik a mi hatvanas ciklusunkat sem. Dolgaik intézéséhez a szerencsés napokat is a maguk szabályai alapján választják ki. Hét nap alkot egy ciklust, majd, ha ez véget ért, akkor kezdődik előlről. Ezek közül az elsőt *atina*-nak 阿啼納 (*adīna*) hívják, a másodikat *shanbo*-nak 閃伯 (*shambe*), a harmadikat *yishanbo*-nak 亦閃伯 (*yak shambe*), a negyediket *dushandu*-nak 都閃都,⁴³¹ az ötödiket *qieshanbo*-nak 且閃

⁴²⁷ Needham 1965: 560. Didier szerint Chen Cheng itt a *biao* 表 kifejezést egy régi, az idő mérésére használatos kínai asztronómiai eszköznél alkalmazott rúd analógiájára használhatta (2012: 335–336, 80. jegyzet).

⁴²⁸ Elképzelhető, hogy e mögött a szó mögött a perzsa *langar* szó állhat, amely olyan földépületre utal, amelyet pihenőháznak használtak az utazók (Hecker 1993: 92). Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy a *Zhushan wenji*-ben nem *lang'er*ge, hanem *langge'er* 郎哥兒 szerepel, amely megfelelőbben tükrözi a perzsa *langar* szó kínai átírását.

⁴²⁹ Chen Cheng itt feltehetően a közel-keleti karavánszerájokra hasonlító épületekről ír (Rossabi 1983a: 57, 10. jegyzet; Pankratov 1998: 255, 2. jegyzet).

⁴³⁰ Mármost a kínai újévet: *zheng* az első hónap, *shuo* a hónap első napja.

⁴³¹ Mind a *Shanben congshu*, mind pedig a *Yushutang congshu* kiadásban *dushandu* található, a *Zhushan wenji*-ben olvasható szövegváltozatban azonban helyesen *dushanbo* 都閃伯 (*do shambe*) szerepel. Rossabi (1983a: 54) fordításában is helyesen ez utóbbi alak van megadva.

伯 (*se shambe*), a hatodikat *shanbo*-nak 閃伯,⁴³² a hetediket *pan-shanbo*-nak 攀閃伯 (*panj shambe*). *Atina* napját tartják a legmegfelelőbbnek ahhoz, hogy az istentisztelethez összegyűljenek. A többi napnak is mind megvan a maga szerepe.

A fővárosban van egy nagy földház, amelyet úgy hívnak, *mode'ersai* 默得兒塞 (medresze).⁴³³ A verandák az épület négy oldalán szélesek. Az udvarban van egy bronzedény, amely olyan, akár egy nagy üst, kerülete néhány⁴³⁴ *zhang*, a felső részén írás van bevésve olyanformán, mint [nálunk] a *dingbe* 鼎.⁴³⁵ A négy irányban lévő helyiségek különösen pompásak, ezekben többnyire vándordiakok és a szent írások szakértői szállnak meg. Olyanok ezek, akár Kína akadémiái.

Itt ezen a vidéken van réz és vas, amelyből erős és éles eszközöket készítenek. Porcelánedényeik igen finomak, ezekre mindenféle színben növénymintákat festenek. Meglehetősen szépek, nem érnek fel azonban a kínai porcelán kifinomultságával és ragyogásával, ugyanis ha megütik őket, nem adnak hangot. Ez az agyag minősége miatt van így.

Készítenek üvegedényeket. Az emberek csak ritkán használják ezeket, és inkább csak szórakozásra szolgálnak. Gyakran színes üveglapokat (*liuli baoye* 琉璃薄葉) helyeznek az ablakokba, amelyen keresztül annyi fény jut át, hogy elvakítja az embert (*xuanyao renmu* 炫耀人目).

Kesben⁴³⁶ a föld felszínén található egyfajta fehér só, amely kemény és fényes, és hasonlatos a kristályhoz. Ha megőrölve, porrá törve tányérra rakják, vízzel benedvesítve húsételekhez lehet adni.

⁴³² A *Zhushan wenji*-ben található szövegváltozatban *yishanbo* 亦閃伯 található, de ez is, csakúgy, mint a *shanbo* kifejezés, valószínűleg téves (Zhou 1991: 71). Itt ugyanis a perzsa *chahār shambe* kifejezésnek megfelelő kínai átírásnak kellene állnia.

⁴³³ Ez feltehetően a Masjid-i Jāmi'-i Herāt vagy más néven a herāti Nagy Mecset, avagy a Nagy Pénteki Mecset (Hecker 1993: 90). A Herátban épült medreszékkel kapcsolatban Terry Allen részletes leírást ad (1981: 118–141). Shāhrukh a korszak leghíresebb tudósait Herátban gyűjtötte össze az általa építtetett medreszéiben, így Herát fontos tudományos központtá vált. Shāhrukh anyagilag és erkölcsileg is támogatta a tudósokat (Kalkan 2016: 234).

⁴³⁴ Az 1991-es szövegkritikai kiadásban „négy” szerepel (Zhou 1991: 72).

⁴³⁵ Nagyobb háromlábú bronz üst.

⁴³⁶ Az 1991-es szövegkritikai kiadás szerint ez a Kesről szóló megjegyzés feltehe-

Nagy mennyiségben van itt arany, ezüst, drágakő, korall, borostyánkő, hegyikristály, gyémánt, cinóber, rubin, gyöngy és jáde. Azt mondják, hogy ezeket nem itt termelik, hanem máshonnan származnak, de nem lehet tudni, hogy honnan.

Sok helyütt tenyésztenek selyemhernyót, és könnyű, csodálatos, finom és sűrű selymet szőnek. Ezek ebben a tekintetben jobbak a kínaiak⁴³⁷ selyemnél, de nem érnek fel Kína erős és vastag selymével. Ugyanakkor nem értenek a fátýolszövéshez. Amint a szövés elkészült, az aranyfonalat be lehet olvasztani. Van egy szövet, amelyet úgy hívnak, hogy *suofu* 鎖伏.⁴³⁸ Ez olyan, akár a selyem, de valójában gyapjúból készül. Tudnak borotvált⁴³⁹ gyapjúmintás szőnyeget készíteni, amelynek színe hosszú idő után sem fakul meg. A pamutszöveteik mérete igen széles, amelyek ugyanakkor finom és sűrű szövésűek is.

Megterem az eperfa, a szilfa, a nyárfa, a fűzfa, az akácfa, a szantálfa, a fenyőfa, a boróka és a fehér nyár. Nagyszámban ültetnek gyümölcsfákat. Az uralkodótól kezdve a nevesebb családokig⁴⁴⁰ nagy területeken telepítenek gyümölcsösöket, amelyekben bőven termesztnek (mindenféle) fajtát, mint például őszibarackot, sárgabarackot, körtét, szilvát, *huahongot* 花紅 (körtelevelű vadalma),⁴⁴¹ szőlőt, diót és gránátalmát. Van olyan szőlő, amely átlátszó, akár a kristály, nincs magja, és rendkívül édes. Van egy *badan* 巴旦 (man-

---

tően tévesen lett idemásolva (Zhou 1991: 80, 26. jegyzet). Didier viszont inkább arra gondol, hogy mivel Timur Kesben született, lehet, hogy ő az ottani sós ételek különlegességét később Szamarkandban népszerűsítette, ahogyan később fia Shāhrukh is tette Herátban (2012: 339, 94. jegyzet). Bakhyt Ezhnkhani-uli (2019) ugyanakkor arra gondol, hogy az *FGZ* szövegének mintegy felét kitevő, Herátról szóló rész nem csupán magának Herátnak, hanem számos más egyéb területnek a leírását is magában foglalja.

⁴³⁷ Mind a *Shangben congshu*, mind pedig a *Yushutang congshu* szövegében itt a Kínára utaló 'Középső-síkság' (Zhongyuan) kifejezés szerepel, míg a *Zhushan wenji* szövegében a magát Kínát jelentő Zhongguo 中國 kifejezés található.

⁴³⁸ Az arab *šūfūr* ('gyapjú') van szó (Rossabi 1983a: 57, 13. jegyzet).

⁴³⁹ Bár a *jian* 剪 jelentése alapvetően 'vágni', itt Chen Cheng inkább a kefe vagy ecset (*brosse*) gyapjúsálaira utalhat, ezért a „borotvált” kifejezés jobbnak tűnik (Didier 2012: 340, 103. jegyzet).

⁴⁴⁰ A *Shanben congshu* kiadás szövegében *guozhong* 國中 („az országban”), a *Zhushan wenji*-ben *guozhu* 國主 („az ország uralkodója”) szerepel.

⁴⁴¹ *Malus asiatica*.

dula)⁴⁴² nevű sárgabarackfajta (*xingzi* 杏子), az emberek megeszik a kemény héjában lévő magvát, amely illatos és csodálatos ízű. Van egy *huluma*-nak 忽鹿麻⁴⁴³ hívott, nagy és édes datolyához hasonló [gyümölcs], amelynek fájával eddig még nem találkoztam. Van egy *bisitannak* 苾思檀 (pisztácia)⁴⁴⁴ hívott [gyümölcs], amely kicsi és olyan, akár a ginkó.⁴⁴⁵ Fájának levele a vadtea leveléhez hasonlít. Van egy olyan szilva, amely kicsi, akár a cseresznye, csak éppen sárga. Van egy lila színű is, amely rendkívül édes.⁴⁴⁶ A *huahong* szokatlanul nagy és omlós. Mindegyikük eltartható akár egy évig is, és ez alatt a színük nem változik. Leginkább az újakat és a régieket egymás után szeretik fogyasztani.⁴⁴⁷

A gabonák ugyanazok, mint Kínában. A kender, bab, borsó, búza, árpa, köles (*su* 粟),⁴⁴⁸ rizs, köles (*liang* 梁)⁴⁴⁹ mind megterem. Van azonban egy olyan kisebb babféle, amely gömbölyű, akár a gyöngy. Van egy fajta halványpiros gyapot, amelyből szövetet készítenek, és ez olyan [színű?] lesz, akár a tevégyapjú. A dinnyefélék nagyok és édesek, és van öklömnyi fejű hagyma is. A gyökeres zöldségek között van olyan, amelynek gyökere vörös és nagy, súlya több mint tíz *jin* 斤,⁴⁵⁰ formája pedig olyan, akár a retek.

A szántásban-vetésben az emberek többnyire képzetlenek (*lu-mang* 鹵莽) [a kínai földművelés kifinomult, munkaigényes módszereihez képest].⁴⁵¹ Nagy területen vetnek, de kevésbé munkálják

⁴⁴² Perzsa szó: *bādām* (Bretschneider 1888: 290, 1123. jegyzet; Laufer 1919: 405–409).

⁴⁴³ E szó mögött feltehetően a perzsa „*xurmā*” (*hurma*) szó (jelentése ’datolya’) rejlik (Laufer 1919: 385–391).

⁴⁴⁴ Laufer 1919: 246–253.

⁴⁴⁵ Tudományos nevén *ginkgo*.

⁴⁴⁶ Feltehetően a ringlőszilváról van szó.

⁴⁴⁷ Vagy esetleg a *Zhushan wenji*-ben található szövegváltozat alapján egyszerűen csak: [...] és kedvelik az újakat és a régieket egymás után fogyasztani. Azaz kihagyás nélkül folyamatosan lehet őket enni, mert mire elfogy a régi, beérik az új.

⁴⁴⁸ *Setaria* (Bretschneider 1895: 382, 226. szócikk).

⁴⁴⁹ Itt valójában a *liang* 梁 írásjegy lenne a helyes (Zhou 1991: 73). Ennek latin neve *setaria italica* (Bretschneider 1895: 382, 225. szócikk). A kínai nyelvben számos elnevezés létezik a kölesre, és ezek gyakran vezetnek félreértésekhez. A *liang* a *setariának* egy nagy szemű alfaja (Kong 2010: 148, 11. jegyzet).

⁴⁵⁰ Egy *jin* körülbelül fél kilónak felel meg (Farmer et al. 1994: R 19).

⁴⁵¹ Rossabi (1983a: 55) fordításában: sokat ültetnek a lúgos talajba véletlenszerűen (vagyis mindenféle rendszer nélkül). A *lu* valóban jelentheti azt, hogy lúgos talaj,

meg kapával (*you chu* 耰鋤).⁴⁵² Mégis, amit learatnak, nem kevés, mert földjeik jók, és sok van belőlük. Évente felváltva pihentetik a földet, hogy az mindig visszanyerje eredeti erejét. Alig esik az eső, ezért öntözni kell a rizst, a gyapotot, a búzát. Ha nem tudják a vizet eljuttatni a földekre, akkor nemigen lehet megművelni azokat.

Bővelkednek kiváló lovakban, amelyeket féltő gondnal föld-épületek védelmében (*shen chu* 深處) gondoznak, ahol nem éri őket a szél és a hőség, és télen meleg, nyáron pedig (kellemesen) hűvös van.

A ház körül tartanak⁴⁵³ tyúkot, kutyát, libát, kacsát, egyedül csak sertést nem tartanak, minthogy nem esznek disznóhúst, az ugyanis tilos. Ha nem muszlim mészáros vágja le az állatot, akkor nem esznek belőle.

A gyertyáikat marha- és birkafaggyúból öntik, amelybe aztán gyapotot sodornak, és henger alakúra formázzák. Ezt azután vaskosárba vagy vasrúdra helyezik, és ezzel a kezükben közlekednek. Amikor megállnak, felállítva leteszik a földre [úgy, hogy] szél és eső nem éri. Nyáron nem használnak legyezőket. Olykor a sátrakban nagy vászonfüggönyöket akasztanak fel.⁴⁵⁴ A függönyök alja gyakran rojtos, a két oldalukra pedig zsinórt akasztanak, amelyeket, ha mozgatnak, szél támad. Ennek neve *fengshan* 風扇 (szelet hajtó, szellőztető). Ami az ajándékozást, ajándékokat illeti,⁴⁵⁵ függetlenül attól, hogy az selyem, drágakő, jáde, kutya vagy ló, mindig kilencsesével rendezik, tehát egyszer kilenctől kilencszer kilencig a helyénvaló.

Valahányszor összegyűlnek ünnepi lakomára, és az előkelőségek bort isznak, olyankor az alacsonyabb rangúak valamennyien térd-

---

itt azonban az utána következő *manggal* áll együtt, és a *lumang* jelentése, amely *lumang* 魯莽 alakban is előfordul, 'figyelmetlen', 'könnyelmű', azaz nem körültekintő. A talaj már csak azért sem lehet itt lúgos, mert a következő sorokban arról olvasható, hogy bővelkednek termékeny területekben.

⁴⁵² Itt a *you* 耰 ('borona') és a *chu* 鋤 ('kapa') akár ígéként is felfogható: gyomlál és ás (Didier 2012: 343, 116. jegyzet).

⁴⁵³ A *Zhushan wenji*-ben található szövegváltozatban a *yang* 養 írásjegy után még ott van a *yang* 羊 ('bírka') és *ma* 馬 ('ló') írásjegy is, így a mondat értelme kibővül: A ház körül tartanak birkát, lovat, tyúkot, kutyát, libát, kacsát.

⁴⁵⁴ A szöveg szerint: magasra aggatnak (*gao xuan* 高懸).

⁴⁵⁵ Igen nehéz nyugati nyelvekre lefordítani az itt szereplő, az ajándékozás mikéntjére vonatkozó hat írásjegyet (餽贈賜予[...]進送) a kínai nyelv kifinomult árnyalatai miatt (Didier 2012: 344, 123. jegyzet).

re borulnak. Amikor először szolgálják fel a bort,⁴⁵⁶ selymeket és kelméket hoznak elő. Ezután drágaköveket, illetve arany- és ezüst-pénzeket hoznak be, majd ezeket összekeverve kiosztják a jelenlévőknek (*sizuo* 四座). Ezt követően a maradékot szétszórják közöttük (*zuo jian* 座間) és körülöttük (*qianhou zuoyou* 前後左右), majd figyelik az ügyintézőket (hivatalnokokat), ahogyan azok egymással versengve⁴⁵⁷ felszedegetik őket.⁴⁵⁸ Nagy a láрма, kiabálnak, nevetnek. Ezzel mutatják ki előkelőségüket, nagyúri mivoltukat. Ezt úgy hívják, hogy a pénz élvezete.

Az oroszlánok az Amu-darja partján élnek a nádasban. Úgy tartják, hogy születésük után a szemük csukva van, és csupán a hetedik napon nyílik ki. Azok, akik el akarják fogni, hogy megszelídítsék őket, kihasználják, hogy amíg a szemük még csukva van, akkor fogják meg őket, [ekkor még] könnyen taníthatók. Felnőve erősek és vadak lesznek, és nehéz idomítani őket. Erejük hatalmas, karmaik és fogaik pedig óriásiak és élesek. Amikor megdühödnek, egy vagy két ember nem képes megfékezni őket. Képesek nagyobb állatokat is megfogni, és egyszerre több mint tíz *jint* (súly) is meg tudnak enni. Akinek oroszlánfarok van a birtokában, az ezt (mármint az oroszlánt) íjjal, nyíllal és hálóval felszerelve ölte meg. Igen nehéz élve elfogni.

Van egy csíkos állat, amelynek feje és füle olyan, akár a szamáré, lába, akár a ló patája, farka, akár az öszvéré. Testét teljes egészében fekete és fehér minta borítja, mintha szótték volna. A minta tisztán kivehető és szabályos.⁴⁵⁹

Sama'erhan (Szamarkand)

Sama'erhan (Szamarkand) Halie-től (Herát) északkeletre fekszik. Keleten a Jiayu-átjárótól, amely a Shaanxi Regionális Katonai Parancsnokság Suzhou Helyőrségéhez tartozik, több mint 9900 *li*-re ta-

⁴⁵⁶ Az ivászat nyilván szertartásos keretek közt történt.

⁴⁵⁷ Pontosabban versengésre készítve őket (*shi zhi jing shi* 使之競拾).

⁴⁵⁸ A *Zhushan wenji*-ben itt némileg eltér a szöveg a *Shanben congshu* kiadás szövegétől, amelyet a következőképpen lehet fordítani: ezt követően a maradékot szétszórják közöttük, illetve előttük és mögöttük, majd figyelik az udvaroncokat és az ügyintézőket, ahogyan azok egymással versengve felszedegetik őket.

⁴⁵⁹ Itt esetleg zebráról van szó (Rossabi 1976: 22).

lálható, [Szamarkandtól] délnyugatra pedig több mint 2800 *li*-re van Herát. A terület [amelyen fekszik] széles síkság, a táj⁴⁶⁰ csodálatos, a földek pedig termékenyek. Van folyója,⁴⁶¹ amely északra folyik a várostól keletre.⁴⁶² [A város] síkságra épült. Kelet–nyugati szélessége több mint 10 *li*, észak–déli hosszúsága pedig 5–6 *li*. Hat oldalon⁴⁶³ kapuk vannak. A várak, amely nincsen vízzel megtöltve, mély és nehezen járható (jól védhető). Északi oldalán van egy fallal körülvett belső város/előváros (*zi cheng* 子城).⁴⁶⁴ Az uralkodói rezidencia a város északnyugati szegletében található, amely kevésbé olyan impozáns, mint a heráti.⁴⁶⁵ A városban sokan laknak, az utcák vertikálisan és horizontálisan átszelik a várost, és a boltok egymást érik. A délről és nyugatról jövő idegenek nagy számban gyűlnek itt össze. Bár rengeteg az áru, ezek közül egyik sem helyi termék, többségük mindenféle (más) országból származik. A kereskedelemben ezüstpénzt használnak, amelyet itt Sama'erhanban (Szamarkand) vernek, de a Halie-ből (Herát) származókat is használják. Az utcán (vagyis nyilvános helyen) tilos a bor [árusítása és fogyasztása]. A marha- és birkamészárosok nem használják fel a [levágott állat] vérért, ezeket [inkább] gödrökbe engedik. A város északkeleti szegletében van egy földépület, amely a muszlim istentisztelet helye.⁴⁶⁶ Alakja-formája (*guizhi* 規制) lenyűgöző, minden kék kő[ből] (*qing shi* 青石)⁴⁶⁷

⁴⁶⁰ Szó szerint: hegyek és folyók (*shanchuan* 山川).

⁴⁶¹ A *Zhushan wenji*-ben található szövegváltozatban a *da* 大 ('nagy') írásjegy is ott áll a *xishui* 溪水 ('folyó') írásjegyek előtt. Eszerint a mondat értelme: van egy nagyobb folyója.

⁴⁶² Az 1991-es szövegkritikai kiadás (Zhou 1991: 85, 2. jegyzet), valamint Didier (2012: 348, 136. jegyzet) szerint itt a Zarafshān-folyóról van szó.

⁴⁶³ Vagy egyszerűen csak hat helyen.

⁴⁶⁴ Elképzelhető, hogy ez nem más, mint Afrāsiyāb, amelyről úgy tartják, hogy itt terült el az ősi Szamarkand (Zhou 1991: 84–85, 1. jegyzet). Clavijo Szamarkanddal kapcsolatban megjegyzi, hogy számos elővárosa van, és hogy ezek jóval sűrűbben lakottak, mint a falakon belüli városrész (Clavijo 1859: 169).

⁴⁶⁵ A *Zhushan wenji*-ben található szövegváltozatban a *bu* 不 ('nem') írásjegy is ott áll a *xia* 下 ('alatta/kevésbé') írásjegy előtt. Eszerint a mondat éppen az ellenkezőjét jelenti, tehát: nem kevésbé impozánsabb, mint a heráti.

⁴⁶⁶ Feltehetően a Bibi Khanym mecsetről van szó, amelyet 1399-ben kezdtek el építeni, és 1405-ben fejezték be.

⁴⁶⁷ A *Zhushan wenji* szövegében az 'erős', 'impozáns' jelentésű *zhuang* 壯 helyett az 'oszlop' jelentésű *zhu* 柱 található. Eszerint a mondat a következőt jelenti: az oszlopok kék kő[ből] vannak kirakva].

van kirakva], és a dekorációk (faragások) is jól kidolgozottak. [Az épület] négy oldalán a folyosók tágasak, és a középső csarnokban magyarázzák⁴⁶⁸ a vallási írásokat. Ezek birkabőrbe vannak burkolva, az írásjegyek pedig arany(tintá)val vannak írva. Az emberek itt elegánsak, ügyesek és sokoldalúak. Vannak itt aranyból, ezüstből, rézből és vasból készült termékek, valamint különféle szőnyegek és pokrócok is. Sokfelé ültetnek fehér nyárt, szilvát, fűzfát, őszibarackot, sárgabarackot, körtét, szilvát, szőlőt és *huahongot*. A föld alkalmas a gabonatermesztésre. Az itteni szokások ugyanolyanok, mint Halie-ben (Herát).

Anduhuai 俺都淮 (Andkhai)

Anduhuai városa Halie-től (Herát) északkeletre van. Délnyugat felé Halie körülbelül 1390 *li*-re, északkelet felé pedig Sama'erhan (Szamarkand) körülbelül 1360 *li*-re található. A város egy nagyobb falu közepén helyezkedik el, amely (mármint a falu) 100 *li* szélességben terül el.⁴⁶⁹ A földek termékenyek, és rengeteg az ember. A város kerülete több mint 10 *li*. Nincsen semmiféle természetes védelme (*lüe wu xianjun* 略無險峻). Bár Halie (Herát) fennhatósága alá tartozik, a különféle adókat a helyi főnök (*toumu*) családjának fizetik be.

Balahei 八剌黑 (Balkh)

Balahei városa, más néven Bali 八里, Anduhuai-tól északkeletre található. A város kerülete több mint tíz *li*. Síkságon fekszik, nincs természetes védelme. Csak a déli hegyekkel határos. A szántóföldek szélesek, az élelem bőséges. A déli és nyugati kereskedők ebben a városban gyűlnek össze, ezért rengeteg az áru. A Halie[beli] (heráti) Shāhrukh fiát⁴⁷⁰ küldte el ide helytartónak (*shou* 守).

⁴⁶⁸ A *jiangjing* 講經 jelentheti azt is, hogy felolvasnak a Koránból, de azt is, hogy magyarázzák a Koránt (Didier 2012: 350, 144. jegyzet).

⁴⁶⁹ Vagy esetleg: a város nagyobb falvak között helyezkedik el, amelyek 100 *li* szélességű területen fekszenek.

⁴⁷⁰ Minden bizonnyal Ibrāhīm Sultānról van szó. A Shāhrukh és Khālīl Sultān közötti harcok befejeződésével, Shāhrukh, mielőtt elhagyta volna Szamarkandot, Ib-

Dielimi 迭里迷 (Termez)

Dielimi városa Sama'erhantól (Szamarkand) délnyugatra fekszik, és Halie-től (Herát) több mint 2000 *li* választja el. A város az Amu-folyó (Amu-darja) keleti partján terül el, a folyó meredek partjára (*shuiya* 水崖) épült. A folyó vize kissé széles, evezős csónak nélkül nehezen lehet átkelni rajta, és ez egy bizonyos fokú természetes védelmet nyújt (*shao lüe ju xianyao* 稍略據險要).⁴⁷¹ A városfalakon belül és kívül több száz család lakik. Nem szűkölködnek jószágokban, a folyóban rengeteg a hal. [A város] az óvárostól több mint 10 *li*-re található.⁴⁷² A folyótól keletre lévő terület [már] Sama'erhan (Szamarkand) fennhatósága alá tartozik. Azt mondják, hogy a folyótól nyugatra a nádasban oroszlánok élnek.

Shaluhaiya 沙鹿海牙 (Shāhrukhia)

Shaluhaiya⁴⁷³ városa Szamarkandtól keletre fekszik, amelytől több mint 500 *li* választja el. A város egy kis dombra épült. Északnyugaton hegy(ek)kel és folyóval határos. A folyó neve Shuizhan 水站.⁴⁷⁴ A folyó sodrása igen gyors, amelyre egy pontonhidat raktak, hogy át lehessen kelni rajta. Ezenkívül vannak még kisebb csónakok is. Dé-

---

rāhīm Sultānt tette meg a város kormányzójának (Barthold 1963: 76–77).

⁴⁷¹ Clavijo beszámolójából tudni lehet, hogy Timur elővigyázatosságból nem építettett állandó hidat a folyóra, és a folyón közlekedő csónakokhoz is erős őrséget rendelt. Mindezt azért, hogy megakadályozza, hogy a hadifoglyok elszökjenek. Ugyanakkor valahányszor maga Timur át akart kelni a folyón, mindig építtetett egy hidat, amelyet azután, hogy átért, leromboltatott (Clavijo 1859: 120).

⁴⁷² Az óvárost Dzsingisz kán seregei pusztították el még 1220-ban kétnapos ostrom után, minthogy a város lakói nem voltak hajlandók behódolni. A 13. század második felében azonban eredeti helyétől néhány kilométerrel keletre újra felépült a város.

⁴⁷³ Mind az itt szereplő Shaluhaiya, mind pedig a *Xiyu xingcheng ji*-ben szereplő Shaluheye ugyanarra a városra vonatkozik: Shāhrukhia.

⁴⁷⁴ Ez feltehetően a Szir-darja. Ugyanakkor a *Zhushan wenji*, illetve a *Xuehai leibian* szövegváltozataiban a 'víz' jelentésű *shui* 水 helyett, a 'tűz' jelentésű *huo* 火 szerepel. Ez alapján az 1991-es szövegkritikai kiadás magát a helyet (*huozhan* 火站) „Khojend”-del [Khujand] azonosítja, és hozzáteszi, hogy bár a folyót illetően a Szir-darjáról van szó, a város miatt Huozhan (Khujand) folyónak is hívják (Zhou 1991: 91–92, 93, 2. jegyzet).

len a hegyek közel vannak hozzá, míg a másik három oldalát síkság veszi körbe. A város kiterjedése nem több néhány *li*-nél.⁴⁷⁵ Rengeg itt az ember, akik a völgyben laknak. A kertek és a ligetek nagy kiterjedésűek és buják. Nyugat felé tartva átkeltünk egy nagyobb síkságon. Több mint 200 *li*-n át nem találni vizet. Néhol (*jian* 間) ugyan van víz, de az többnyire lúgos. Ha marhák és lovak isznak belőle, sokszor megbetegednek tőle. Van itt egy különös (*ao* 奧) fű, amelynek szára magányosan áll. Magassága nem több egy lábnál (*chi*). Ágai és levelei olyanok, akár egy ernyő. Tavasszal kisarjadzik, ősszel elhervad (évelő növény). Búze az ember számára kibírhatatlan. Leszedve nedvéből kenőcsöt/szirupot főznek, amelynek neve *awei* 阿魏.⁴⁷⁶ Van egy kisebb növény/fű (*xiao cao* 小草) is, amely egy-két láb (*chi*) magas. A szára és az ágai bozótszerűen (sűrűn) nőnek, telis-tele van tövisekkel. Levele vékony, akár a *lané* 藍 (indigó). Hűvös őszi reggeleken a rá eső harmat(cseppek) (*lu jiang* 露降) gyönggyé állnak össze, amelyek szárát, ágait díszítik. Édes akár a méz, amelyből cukrot lehet főzni. Ennek neve *dalanggubin* 達郎古賓,⁴⁷⁷ amely olyan, mint a [mi kínai] *ganlu*-nk 甘露 (édes harmat).

Sailan 塞藍 (Szajram)

Sailan városa Dashigantól (Taskent) keletre fekszik. Nyugatra Sama'erhantól (Szamarkand) 1030 *li*-re található. A város kerülete 2-3 *li*, négy oldala síkság, és egyáltalán nincsen természetes védelme. Rengetegen lakják, a fák sűrűn nőnek, és folyóvizek veszik körbe, a gabona bőségesen terem. Ősszel és nyáron a fűben előfordul egy kis fekete pók,⁴⁷⁸ amelynek mérge igen erős. Akit megharap, annak egész testét fájdalom járja át, hangosan nyögdécsel, és semmiféle orvosság nem hat rá. A helyiek között van olyan, aki elűzi a rontást, [aki] borsmentaággal legyezi (söpri [*saoda* 掃打]) a beteg

⁴⁷⁵ A *Zhushan wenji* szövegében itt az áll, hogy „több mint tíz *li*” (*shi shu li* 十數里).

⁴⁷⁶ *Asa foetida* (Bretschneider 1888: 193, 974. jegyzet, 254, 1054. jegyzet).

⁴⁷⁷ A *dalanggubin* mögött a perzsa „*tār-āngubīn*” (*tarangubīn*), latin nevén *Alhagi camelorum* vagy *Alhagi maurorum* ('tevetövis') szó rejtőzik (Laufer 1919: 346–347).

⁴⁷⁸ Ezt a rovarat a kirgizek *karakurt* póknak hívják, latin nevén *latrodectus* vagy *latrodectes lugubris* (Didier 2012: 358, 173. jegyzet).

testét, valamint friss birkamájjal dörzsöli be az egész testet, miközben varázsigéket mormog. Csak egy teljes nap múlva szűnik meg a fájdalom, és a gyógyulás után a (beteg) testéről a bőr mindenütt lehámlik. Akinek viszont a fejét vagy a lábát csípi meg, az többnyire (ide-oda) hánykolódik, és ott a helyszínen meghal. Ezért mindig a víz partján alszanak, ahol el lehet ezt kerülni (mármint a pókcsípést). Van egy illatos fű, amely olyan fajta-forma, akár a *yehao* 野蒿 (üröm). A termése igencsak illatos, amely távol tartja a bogarakat, [ennek] neve *washishi* 瓦失實.

Keshi 渴石 (Kes)

Kes városa⁴⁷⁹ Sama'erhantól (Szamarkand) délnyugatra, mintegy 260 *li*-re található. A városfalak egy nagy falu közepén⁴⁸⁰ emelkednek, kerületük több mint tíz *li*. Körülötte (*si mian* 四面)⁴⁸¹ rengeteg öntözött föld van. Délen és keleten közel vannak a hegyek.⁴⁸² A városban található egy kert ligettel (*yuanlin* 園林), amelyről azt mondják, hogy azt az egykori vezér, Timur *fuma* építtette. Közepén van egy teraszos palota több tucat helyiséggel.⁴⁸³ Hatalmas méretű, és a körülötte húzódó [fedett] teraszok is fenségesek és gyönyörűek (*xuan yi* 軒懿).⁴⁸⁴ A főcsarnok felső négy sarkában fehér (jåde)kőoszlopok⁴⁸⁵ vannak, amelyek magassága nem több néhány lábnál (*chi*), és amelyek olyan [simák], akár a jádekorong. A falakat arany és zöld jáde, az ablakokat színes üveg díszíti. Sajnos az egész pusztulófélben van. Nyugat felé több mint 10 *li*-t megtéve kisebb hegyek (dombok?) húzódnak, ahol rengeteg a *meisitan* 莓思檀 gyümölcs-

⁴⁷⁹ Más néven Shahr-i Sabz (Zöld Város).

⁴⁸⁰ Esetleg nagyobb falvak között.

⁴⁸¹ A *Zhushan wenji*-ben található szövegváltozat szerint délnyugaton (*xinan* 西南).

⁴⁸² *Dongnan shan jin* 東南山近. A *Zhushan wenji*-ben található szövegváltozatban azonban ehelyett ez áll: *dongbei jin shan* 東北近山 („északkelet[re] közel a hegy[ek]hez”).

⁴⁸³ Az Ak Sarayról (Fehér Palota) lehet szó, amelyet Timur uralkodása idején 1380-ban kezdtek el építeni, és nem sokkal Timur halála előtt 1404-ben készült el.

⁴⁸⁴ A *Zhushan wenji* szövegváltozata (*xuan huo* 軒豁) alapján inkább: fenségesek és tágasak.

⁴⁸⁵ A *Zhushan wenji* szövegében a 'kőoszlop' kifejezés előtt még a *yu* 玉 ('jåde') írásjegy is ott áll.

fa.⁴⁸⁶ Tovább haladva nyugat felé több mint 300 *li*-re egy nagyobb hegy emelkedik a magasba, amely észak és dél határául szolgál. [A hegyen] belül egy sziklakanyon húzódik, amely nagyjából (*lüe* 略) összeköti keletet és nyugatot.⁴⁸⁷ A meredek sziklafalak több tucat *zhang* magasak, mintha fejszével vágták volna ketté. Az út 2-3 *li* [távolságban] mély[en bevisz a kanyonba]. A kanyon kijáratánál van egy kapu, amelyet úgy hívnak, hogy a Vaskapu-átjáró.

Yangyi 養夷 (Yangikand)

Yangyi városa Sailantól (Szajram) keletre, 360 *li*-re⁴⁸⁸ található. A város hegyek összevisszaságában fekszik. Északkeletre van egy nagyobb folyó,⁴⁸⁹ amelynek vize nyugatra folyik, és van ott egy nagyobb síkság [is], amely több száz *li* hosszú.⁴⁹⁰ Sok teljesen elhagyatott és romokban heverő város van [arrafelé], amelyeket már hosszú évek óta belepett a bozót. Mindez azért van így, mert területének határai Bieshibali 別失八里 (Besbalik)⁴⁹¹ és a mongol törzsek között húzódnak, akik be-betörnek egymás területére,⁴⁹² ezért az itt élők sohasem lehetnek nyugalomban. Csupán néhány száz határvédő katonára maradt itt, hogy őrizték ezt az elhagyatott várost. Bieshibali egy sivatagos területen helyezkedik el,⁴⁹³ és jelenleg Mahamu herceg

⁴⁸⁶ Pisztácia. A *Zhushan wenji*-ben található szövegváltozatban a *mei* 莓 írásjegye helyett a *bi* 苾 írásjegye szerepel.

⁴⁸⁷ A *Zhushan wenji* kiadásban, ahogyan az 1991-es szövegkritikai kiadásban is, *lüe* 略 ('kissé/némileg') helyett *lu* 路 ('út') szerepel (Zhou 1991: 98). E szerint a mondat jelentése a következőképpen módosul: [a hegyen] belül húzódik egy sziklakanyon, és [az ezen áthaladó] út összeköti keletet és nyugatot.

⁴⁸⁸ A *Zhushan wenji* kiadásban 360 helyett 260 szerepel.

⁴⁸⁹ Feltehetően a Talasz-folyó.

⁴⁹⁰ Ez a mondat („van ott egy nagyobb síkság [is], amely több száz *li* hosszú”) hiányzik a *Zhushan wenji* szövegében.

⁴⁹¹ Bretschneider szerint ezt Szamarkanddal kellene helyettesíteni (1888: 252, 1050. jegyzet), az 1991-es szövegkritikai kiadás azonban vitába száll Bretschneiderrel, és amellett érvel, hogy a szöveg nem feltétlenül téves (Zhou 1991: 101–102, 3. jegyzet).

⁴⁹² A *Zhushan wenji* kiadásban itt még a *yu huihu* 與回鶻 írásjegyek is szerepelnek. Eszerint a mondat értelme a következőképpen módosul: az ujgurokkal be-betörnek egymás területére.

⁴⁹³ *Shamojian* 沙漠間: sivatagok között.

(*wangzi* 王子) fennhatósága alatt áll. Mahamu valójában a barbár Yuan 元 (mongolok) leszármazottja, akik korábban ide lettek birtokba helyezve.⁴⁹⁴ [Az itteniek] nem építenek várost és palotát, nem jelölnek ki maguknak állandó lakhelyet, hanem egyszerűen csak az évszakoknak megfelelően vándorolnak legelőhelyet és ivóvizet keresve.⁴⁹⁵ Marhák és lovak tenyésztésével töltik idejüket. Ezért, ami a lakhelyüket illeti, mindig ott verik fel sátraikat, és terítik ki szőnyegeiket, ahol éppen tartózkodnak. Nem törődnek hideggel-hősséggel, a földön ülnek és fekszenek. Az uralkodó kis *zhaola* sapkát visel a fején, kormorán (*ci* 鷓) és seregély (*yu* 鵲) tolla van a hajába tűzve, valamint ujjatlan felsőruhát hord, haja le van borotválva, és füle át van fúrva. A férjezett nők fehér vászonnal kötik be a fejüket, és tekerik körbe a nyakukat, valamint szűkujjas ruhát viselnek. Csak húst és tejből⁴⁹⁶ készített dolgokat fogyasztanak. Néha rizst és tésztát (*mian* 麵) is esznek. Ritkán fogyasztanak zöldségeket, és ugyancsak ritkán készítenek borokat. [Inkább] csak tejes italokat isznak. Nem ültetnek eperfát és kendert, nem foglalkoznak szántással és szövés-sel. Olykor ültetnek kölest (*ji* 稯)⁴⁹⁷ és búzát (*mai*), valamint készítenek szőrből szövetet. Megterem a fenyő, boróka, szilfa, fűzfa és a keskeny levelű *wutong*. Rengeteg birkájuk és lovuk van. Sokat havazik, az idő igen hideg. A nagy síkságon nyáron és ősszel valamivel melegebb van, de a hegyek mélyén, a mély völgyekben a hatodik hónapban is előfordulnak hóviharok. Az itteni szokások durvák és közönségesek, az öltözködés és az étkezés undorító. Az uralkodó és alattvalói közötti alá- és fölérendeltségnek semmiféle szabálya sincsen. Régi hazájukat keresvén azt találjuk, hogy keletre Hámival álltak kapcsolatban, nyugaton Sama'erhannal (Szamarkand),⁴⁹⁸

⁴⁹⁴ *Xifeng yu ci* 錫封於此: ezt [a vidéket] adományként kapták.

⁴⁹⁵ *Zhuchen shuicao* 逐趁水草: követik a vizet és a fűvet.

⁴⁹⁶ Kumisz.

⁴⁹⁷ A *ji* 稯 a *ji* 稷 egy bizonyos fajtája, amelyet, ahogyan azt a benne szereplő *ji* 祭 is jelzi, például áldozati ceremóniáknál alkalmazott bor készítéséhez is felhasználtak (Kong 2010: 148, 11. jegyzet). A 稯 latin neve *panicum miliaceum* (Bretschneider 1895: 381, 223. szócikk).

⁴⁹⁸ Ezután a következő tizenöt írásjegy hiányzik a *Shanben congshu*, illetve a *Yu-shutang congshu* szövegéből, de benne van a *Zhushan wenji* szövegében: 後為帖木兒駙馬所奪, 今止界於養夷 („azután Timur *fuma* elfoglalta, [ezért] most a határ csak Yangyi-ig tart”).

északnyugaton Tuohuma-val 脫忽麻 (Togmak),⁴⁹⁹ északon az ojrátokkal (*wala* 瓦剌), délen pedig Yutiannel 于阗 (Khotán), amelyet Aduannak 阿端 is hívnak.⁵⁰⁰ Yutiannak van egy folyója, amelyben jádekövek vannak. Hashiha 哈石哈 (Kasgár) földjén vannak drágakövek, arany, ezüst, eperfa, kender és gabonafélék (*hesu* 禾粟). A birtokukban lévő területen csak [olyan városok, mint] Luchen 魯陳 (Lukchun), Huozhou 火州 (Karakhoja), Tu'erfan 土爾番 (Turfán), Hashiha (Kasgár), Alimali 阿力馬力 területén vannak fallal körülvett városok, [mert] a nép a földek, kertek dűlőútjai mellett lakik. Bár vannak elnéptelenedett városok, régi maradványok, lepusztult falmaradványok, ezek mindegyike elhagyatott, és romokban áll. Az emberek nagyrészt a völgyekben húzódnak meg, mivel az uralkodójuk gyenge és erőtlén, és félnek a szomszédos népek betöréseitől. Ami e terület nagyságát illeti, kelettől nyugatig megvan több mint 5000 *li* is, északról dél felé pedig legalább 1000 *li*. A népességet tízezerrel lehet számolni [olyan sokan vannak]. Ha [az emberek] továbbra is képesek értékelni az idősek tiszteletét, valamint hogy azok mit tartottak fontosnak, és ebben a tekintetben nem következik be változás, akkor hogy is ne követnék a mi [kínai] elődeink által felhalmozott erényeket!⁵⁰¹

Tu'erfan (Turfán) városa Huozhou-tól nyugatra csupán 100 *li*-re található. Ez valamikor a Jiaohe 交河 járáshoz (*xian* 縣) tartozó

⁴⁹⁹ Bretschneider 1888: 161, 897. jegyzet.

⁵⁰⁰ Pankratov (1998: 265) fordításában: délen Yutiannel (Khotán) és Aduannal határos. Ugyanakkor Aduan itt nem egy másik településre vonatkozik, hanem az előtte álló Yutianre. Yutiant ugyanis a Yuan-kori történeti feljegyzésekben gyakran Aduannak hívták. Az utána álló *yun* 云 pedig nem a következő mondathoz tartozik, hanem az előtte állóhoz. Tehát a mondat értelme: Yutian, amelyet Aduannak is hívnak (Zhou 1991: 104, 2. jegyzet). Wang Jiguang úgy véli, hogy az itt következő Yutiannel kapcsolatos leírás nem kizárólagosan Yutianre vonatkozik. Szerinte a Ming-kori másolók Besbalikot illetően félreértelmezték a szöveg eredeti értelmét, és tévesen állítottak ide egy rövid bejegyzést Yutiannel kapcsolatban (1989: 134). A *Zhushan wenji*-ben egyébként *aduan* helyett *hezhi* 河誌 szerepel.

⁵⁰¹ Nehezen értelmezhető, olyan, mintha egy másik szövegből került volna ide (Didier 2012: 370, 218. jegyzet). Pankratov maga ezt a részt nem fordítja le, viszont az ehhez irt kiadói megjegyzés szerint itt arról lehet szó, hogy Turfán, Huozhou és Lukchun lakosságának jó erkölcsét a múltbeli kínai uralkodók jó erejének hatása magyarázza, amikor ezek a területek kínai irányítás alatt álltak, és hogy az ilyen jellegű magyarázat jellemző volt a kínai hagyományos kultúrára, különösen a történetírásra (Pankratov 1998: 266, 1. jegyzet).

Anle 安樂 városa volt. A városfal formája 1-2 *li* hosszúságú négyzetet alkot, és síkságon fekszik. Körben a hegyek magasak, de távol vannak. Az idő gyakran meleg, és csak ritkán fordul hidegre. Keveset esik az eső és a hó. A föld alkalmas a kender és a búza (*mai* 麥) termesztésére, de a rizs nem terem meg. Megterem viszont az őszibarack, a sárgabarack, a datolya és a szilva, és sok a szőlő [*is*]. Tenyésztenek birkát és lovat. A városfalak közelében nagy területen sokan élnek, rengeteg a lakóház. Az itt élők buddhisták, és számos kolostor található itt. A Tang-korban ezt a területet a Yi(zhou) 伊, Xi(zhou) 西 és Ting(zhou) 庭 prefektúrák katonai kormányzója felügyelte, a Han-korban pedig Jushi 車師 uralkodói laktak itt. A várostól nyugatra 30 *li*-re van egy kisebb város, amely meredek folyóparton fekszik. Úgy hívják, hogy Ya'er 崖兒 városa (Yarkhoto), ez volt az egykori Jiaohe járás [székhelye].⁵⁰² A várostól északnyugatra több mint 100 *li*-re található a Ling-hegy 靈山,⁵⁰³ amelyről úgy tartják, hogy százezer arhát⁵⁰⁴ itt érte el a nirvánát. A közeli hegyen van egy földből épített terasz, amely több mint 10 *zhang* magas,⁵⁰⁵ és amelyről azt mondják, hogy a Tang-korban építették. Az emelvény mellett van egy buddhista kolostor, a kolostor alatt (lábánál?) pedig van egy kövek közül fakadó forrás, illetve egy liget, amely néhány *mu* 畝 kiterjedésű. Innen bejutva a hegyre több mint 20 *li*-t gyalogolva átjutunk egy szoroson, amelytől délre egy földház található rengeteg fűzfával a közelében. E földháztól délre fölfelé a hegyoldalon mászva, ott a hegyoldalon van egy kőből épült kis ház, amelynek magassága nem több 5 lábnál (*chi*), szélessége pedig 7 vagy 8 láb (*chi*). A házban öt kisebb Buddha szobor található, mellettük pedig sok fatábla, amelyek mindegyikén idegen írás van. Azt mondják, hogy az erre járók ráírják a nevüket [ezekre a fatáblákra]. A ház előtt van egy föld[be ásott]⁵⁰⁶ tavacska, amely nem nagy, és nem is mély, de amelynek a vize igen tiszta. A tavacska keleti oldalán lévő hegy

⁵⁰² A *Zhushan wenji*-ben található szövegváltozatban a Jiaohe xian után ott áll még a *zhi* 治 ('kormányoz') írásjegy is, amely azonban hiányzik a *Shanben congshu* kiadás szövegéből.

⁵⁰³ Lehetséges, hogy ez a Bogdo ula (Bretschneider 1888: 189, 961. jegyzet).

⁵⁰⁴ A *Zhushan wenji*-ben található szövegváltozatban százezer helyett ötszáz szerepel.

⁵⁰⁵ Körülbelül 30 méter (Didier 2012: 373, 229. jegyzet). Egy *zhang* 3,11 méter (Farmer et al. 1994: R 19).

⁵⁰⁶ Tehát nem köves medrű, mesterséges.

kövei feketék. Messziről nézve azok kuszaságát, olyannak tűnnek, mint az emberi hajzat. Azt mondják, hogy a százezer arhát⁵⁰⁷ ezen a helyen mosta meg a fejét, és borotválta le a haját, hátrahagyva a szentségnek ezt a tanújelét. A szorost délkeleti irányban követve 6-7 *li* távolságra az ember egy magas sziklafal közelébe ér, amely alatt kisebb hegyek sokasága sorakozik. A föld mindenütt vörös, puha és könnyű. A hegygerincek és hegycsúcsok lenyűgözőek, és sorokba rendeződnek. A földön mindenfelé fehér kőhalmokat látni, amelyek [kövei] olyanok, akár a jáde, de annál könnyebbek és törékenyebbek. A halmokba rakott [fehér kövek] között vannak olyanok, amelyek ereklyecsontoknak néznek ki, méghozzá nagyon is hasonlítanak rájuk (*xingzhuang shen zhen* 形狀甚真).⁵⁰⁸ Kemények, akár a kő, mintázatuk világosan kivehető, és felületük fényes és sima. Azt mondják, hogy a százezer arhát⁵⁰⁹ ezen a helyen jutott el a nirvánába. A fehér kőhalmok, amelyek teljesen változatlanok⁵¹⁰ maradtak, az arhátok és buddhák el nem enyésző ereklyecsontjainak a maradványai. A szoroson keleti irányba indulva lefelé egy köves sziklaormon, dél felé néhány *li*-t megtéve, ott a szorostól keletre a sziklaorm kövei között kőszalak⁵¹¹ láthatók, amelyek úgy néznek

⁵⁰⁷ A *Zhushan wenji*-ben nincsen benne az, hogy „százezer”, csak annyit ír, hogy „arhát”.

⁵⁰⁸ A *Zhushan wenji* szövegében a 'valódi' jelentésű *zhen* 真 helyett a 'különböző' jelentésű *yi* 異 található. Eszerint a mondat értelme: meglehetősen különböző a formájuk (形狀甚異).

⁵⁰⁹ A *Zhushan wenji*-ben nincsen benne az, hogy „százezer”, csak annyit ír, hogy „arhát”.

⁵¹⁰ A *Shangben congshu* kiadásban, csakúgy, mint a *Yushutang congshu* kiadásban és a *Zhushan wenji*-ben, e helyen a *haoguang* 毫光 ('haj[fürt]ből szétáradó fény-sugár') *bianhua* 變化 ('változás') írásjegyek szerepelnek, míg az 1991-es kiadás esetében a *haowu* 毫無 ('egyáltalán nincs') *bianhua* 變化 ('változás') írásjegyek találhatók (Zhou 1991: 106). Bár a szöveg értelmébe inkább ez utóbbi illik bele, az 1991-es szövegkritikai kiadás nem ad magyarázatot a *Shangben congshu* kiadásban található variációra. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy a buddhizmusban a *guanghao* 光毫 kifejezés a Buddha homlokán található, az úgynevezett *ūrṇā*-ból (harmadik szem, kínaiul *baihao* 白毫 ['fehér haj']) kibocsátott tiszta fényre utal. Ez alapján Pankratov a fenti mondatot a következőképpen fordítja: ezek a fehér kövek nem mások, mint az arhátok maradványai, amelyeket az *ūrṇā* [Buddha] isteni kisugárzása csodálatos, soha el nem enyésző csontokká változtatott át (Pankratov 1998: 268, 6. jegyzet).

⁵¹¹ Álló cseppkő alakú sziklaröngök.

ki, mintha emberi kezek, lábak, karok lennének. Tovább haladva néhány *li*-t dél felé, egy kisebb emelkedőn a vörös színű földben van egy fehér kőhalom, amely olyan fényes és tiszta, akár a jáde. Ez a földtől 3-4 láb (*chi*) magasságra emelkedik ki. Úgy tartják, hogy itt jutott el a nirvánába egy pratyekabuddha (*pizhifo* 辟支佛). A hegyek körül több mint 20 *li*-n át minden irányban tarka kövek vannak, és a homok fénye lángol az ember előtt. Körös-körül veszélyes szakadékok és magas (megmászhatatlan) sziklák húzódnak, ezernyi és tízezer formájúak, amelyeket le sem lehet írni. Fű és fa nem terem meg itt, a madarak és az állatok is ritkák errefelé. Ez itt valóban egy földöntúli vidék.

Ya'er városa (Yarkhoto) Tu'erfantól nyugatra 20 *li*-re található két folyó találkozásánál meredek sziklafalaktól övezve. Minthogy sziklafal tetejére épült, sziklagyermekeknek (Ya'er) hívják. Szélessége nem több 2 *li*-nél, és lakossága [csupán] száz családból áll. Régen számos kolostora és temploma volt, amelyekből fennmaradt [néhány] kőfelirat. Hajdan a Shuaishuai 率帥⁵¹² ország királya lakott itt. Később ide helyezték Jiaohe járás székhelyét, ma viszont Tu'erfanhoz tartozik.

Yanze 鹽澤 Ya'er városától délnyugatra, Tu'erfan városától több mint 30 *li*-re található. A város síkságon terül el, szélessége nem több 2 *li*-nél. Lakossága [csupán] száz családból áll. A városban van két magas tumulus (sírdomb), amelyeket ligetek és falak vesznek körül, lévén az egykori uralkodó Heidi'er huozhe-nek 黑的兒火者 és feleségének a sírjairól van szó. A tumulusok mellett van egy kisebb sír, amelyről azt mondják, hogy az egy hűséges és szeretett miniszter [sírja], akit együtt temettek el velük. A várostól északra egy alacsony hegy emelkedik, amelyből só (*shiyán* 石鹽) termelnek. Ez fehér és kemény, mint a kő, és edényt lehet belőle faragni hús és zöldség tálalására, amelyet így már nem kell megsózni. Ezért is hívják Yanze-nek (Sós-tó).

Huozhou (Karakhoja) Luchentől (Lukchun) nyugatra 70 *li*-re található. A város közel esik az északi hegyekhez, [maga a város] alacsony területen fekszik. A hegyek színe kékes és vörös, akár

⁵¹² A *Shanben congshu* és a *Yushutang congshu* kiadásban itt tévesen Shuaishuai van megadva, de valójában Jushi-ről 車師 van szó, ahogyan az a *Zhushan wenji*-ben, illetve a *Xuehai leibian* és *Congshu jicheng* kiadásban is szerepel.

a tűz. Gyakori a hőség, ezért is hívják Huozhou-nak (Tűz-körzet). A városfal formája egy több mint 10 *li* hosszúságú négyzetet alkot, elhagyatott, sivár látványt nyújt. Habár⁵¹³ a régi időkben rengetegen lakták, és a város területének több mint felét buddhista kolostorok és templomok [foglalták el], mára már teljesen elnéptelenedett. Keletre egy elhagyatott városnak a romjai láthatók. Azt mondják, hogy itt volt az egykori Gaochang 高昌 ország kormányzósági székhelye. A Han-korban a Nyugati Területek kormányzójának (*Xiyu zhangshi* 西域長史) és a katonai parancsnok(ok)nak (*wuji xiaowei* 戊己校尉)⁵¹⁴ volt [itt] a közös székhelye. A Tang-korban itt létesítették a Yi(zhou), Xi(zhou) és Ting(zhou)-i Katonai Kormányzóságot,⁵¹⁵ ma viszont Mahamu fennhatósága alá tartozik. A Shaanxi Regionális Katonai Parancsnokság Suzhou [Helyőrségénél található] Jiayu-átjárótól egy hónapig tart az út idáig.

Luchen városa [nem más, mint] az egykori Liuzhong 柳中 járás földje. Huozhou-tól keletre található, és Hámítól több mint 1000 *li* választja el. A kettő között egy nagy síkságon halad át az ember, amelyet végeláthatatlan sivatag borít, nincs víz, se növényzet. A jóság (*toupi* 頭疋)⁵¹⁶ java része, amely itt áthalad, elpusztul. Ha szélviharba kerülnek, ember és ló elveszíti tájékozódóképességét. Az út mentén rengeteg a csontváz, sőt még gonosz szellemek és démonok is vannak. Ha az utazó, legyen akár reggel,⁵¹⁷ akár este, elveszíti társait, elkerülhetetlenül eltéved és elpusztul. A helyiek ezt Nagy Óceánnak (Hanhai 瀚海) hívják. Kérve a síkságról elérkezőnk a Futóhomok-folyóhoz (Liushahe 流沙河).⁵¹⁸ A 'folyó'-ban⁵¹⁹ dűnék vannak, amelyekről azt mondják, hogy a szél építi fel mozgó

⁵¹³ A *Zhushan wenji* szövegében a 'csupán' jelentésű *wei* 惟 helyett a 'habár' jelentésű *sui* 雖 található.

⁵¹⁴ A Közép-Ázsiában állomásozó helyőrségek egyes parancsnokait jelölték így (Hucker 1995: 568, 7740. szócikk). A *Xiyu zhangshi* és *wuji xiaowei* címekkel kapcsolatban lásd még Franke 1930: 364 és 403.

⁵¹⁵ A *jiedushi* 節度使 katonai kormányzót jelent („Military Commissioner”, Hucker 1995: 144, 777. szócikk).

⁵¹⁶ Úgy mint marhák, lovak.

⁵¹⁷ Itt esetleg inkább: nappal (Didier 2012: 380).

⁵¹⁸ Bár a *liusha* 流沙 alapvetően futóhomokot jelent, a 'folyó' jelentésű *he* itt akár a szél által keltett homokhullámok képére is utalhat (*Uo.*, 261. jegyzet).

⁵¹⁹ Felmerül a kérdés, hogy vajon Chen Cheng a saját szemével látta-e.

homokból. Az úttól északra van egy hegy, amelynek [színe] kékes⁵²⁰ és vörös, akár a tűz. Úgy hívják, a Lángoló-hegy (Huoyanshan 火焰山). A városfal formája 2-3 *li* hosszúságú négyzetet alkot, körülötte rengeteg szántóföld és kert van. Folyó vizek (öntözőcsatornák?) kanyarognak [a szántóföldek és kertek között], árnyas ligetek borítják. A föld jó a kölesnek (*ji* 稭), búzának (*mai*), kendernek, babnak. Nagy területen ültetnek szőlőt, őszibarackot, sárgabarackot, *hua-hongot*, diót, kis datolyát, sárgadinnyét és lopótökféléket. Van egy kisszemű szőlő, amely igen édes, nincsen azonban magja, és úgy hívják, *suoz* 鎖子 szőlő.⁵²¹ Termesztenek gyapotot, amelyből ritkás szövésű, könnyű és vékony kelmét⁵²² készítenek, jól tudnak szőlőbort készíteni, és [emellett] marhát, birkát, lovat, tevét [is] tartanak. Az idő enyhe, meleg, az emberek egyszerűek és őszinték. Vannak, akik a muszlim szokásokat követik: ezek közül a férfiak leborotváltják a hajukat, és kis *zhaola* sapkát tesznek a fejükre, az asszonyok pedig fehér vászonnal körbetekerik a fejüket. Vannak, akik az ujjur viseletet követik: a férfiak kontyba kötik a hajukat, a nők pedig fekete kendővel takarják be a fejüket, egy hajtincset hagyva a homlokukon. Mindkét nem barbár ruhát visel, és az ujjur nyelvet beszélik. Huozhou, Tu'erfan és Luchen népszokásai és termékei nagyjából megegyeznek.

Hámi városa síkságon terül el, kerülete 3-4 *li*. Csak keleten és északon van egy-egy kapuja. Ami a lakosait illeti, néhány száz család él itt, akik alacsony földházakban laknak. A várostól keletre van egy folyó, amely délnyugatra folyik. Mindössze két-három helyen vannak gyümölcsligetek, ahol csak katalpát és sárgabarackot ültetnek. A földművelésnél szükség van a föld trágyázására. Csupán kölest, búzát (*mai*), borsót, babot, árpát (*damai* 大麥) és búzát (*xiaomai* 小麥) természetnek. A föld itt többnyire sós. Északon egy nagyobb hegy, a másik három oldalán pedig síkság veszi körül. Délkeletre

⁵²⁰ Bár a *Shanben congshu* kiadásban itt a 'tisza' jelentésű *qing* 清 írásjegy található, a *Yushutang congshu* kiadásban, valamint a *Zhushan wenji*-ben a 'kékes-zöldes' értelmű *qing* 青 szerepel. Ez utóbbi lehet a helyes, eredeti írásjegy, míg a *Shanben congshu* kiadásban megadott 清 valószínűleg csupán elírás.

⁵²¹ Kisszemű napszáritott szőlő (mazsola), amelyet Hámiból szállítottak Pekingbe (Bretschneider 1888: 184, 953. jegyzet).

⁵²² A *pibao* 紕薄 kifejezés rossz minőségű szövetre utal, csomókkal a szálakon (*pi*) a szövet vékony textúrájával (*bao*) (Pankratov 1998: 271, 17. jegyzet).

Suzhou-tól több mint 1600 *li* választja el. Északra az ojrátok (*wala* 瓦剌) földje található, ahová gyors menetben egy hónapig tart az út. Nyugatra Huozhou három városától⁵²³ mintegy 1000 *li* választja el. A Tang-korban itt terült el Yizhou, ma pedig az északnyugati barbárok egyik fő találkozási helye. Az emberek errefelé gyakran vadak és kemények, és ezen a vidéken csak lóháton lehet közlekedni.⁵²⁴ Mongolok és muzulmánok vegyesen élnek itt, akik mind ruházatukban, mind szokásaikban eltérnek egymástól.

Dashigan 達失干 (Taskent) városa Sailantól (Szajram) nyugatra, Sama'erhantól (Szamarkand) több mint 700 *li*-re található. A város kerülete 2 *li*, síkságon terül el, és minden oldalon lapos dombok veszik körbe. Rengeteg a kert és a fás liget, a folyók messzire folynak, a föld pedig alkalmas mindenféle gabona termesztésére. Sűrűn lakott, a szállításban ökrös szekereket használnak.

Buhua'er 卜花兒 (Buhara) városa Sama'erhantól (Szamarkand) nyugatra,⁵²⁵ több mint 700 *li*-re található. A város kerülete több mint 10 *li*, és síkságon terül el. Népes és gazdag [város], és nagy az utcai és piaci forgalom. A háztartások száma több tízezer. A talaj alacsonyan fekszik és nedves, az időjárás pedig enyhe, ezért télen nem fűtenek. A föld alkalmas mindenféle gabona, valamint az eperfa és kender termesztésére. Készítenek selymet és vásznat. Télen nyers zöldséget fogyasztanak, [emellett pedig] marha, birka, hal, hattyú, csirke és nyúl ugyancsak megtalálható itt.⁵²⁶

---

⁵²³ Vagy esetleg: Nyugatra Huozhou-tól és még két másik várostól mintegy 1000 *li* választja el. Didier szerint itt Karakhojáról, Gaochangról, valamint esetleg Lukchunról lehet szó (2012: 383, 277. jegyzet). A Luchenről szóló fenti leírás végén említett három város, Huozhou (Karakhoja), Tu'erfan (Turfán) és Luchen (Lukchun) is jobbra ezt a feltételezést erősíti. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy a *Zhushan wenji* szövegében hiányzik a „három város” kifejezés, és helyette egyszerűen csak az áll, hogy „Nyugatra Huozhou földjétől mintegy 1000 *li* választja el”.

⁵²⁴ Szó szerinti fordításban: valahányszor áthaladnak ezen a helyen, lovat kell kérniük (*qiu ma* 求馬). Ugyanakkor a *Zhushan wenji*-ben a *qiu ma* helyett *qiu yan* 求焉 szerepel. E szerint a mondat értelme a következőképpen módosul: mindenkitől, aki csak áthalad ott, a vad helyiek kérni fognak valamit. Vagy esetleg: minden [utazónak], aki áthalad ezen a régió, kérnie (kérvényeznie) kell azt (mármint az áthaladást) (Didier 2012: 383).

⁵²⁵ A *Zhushan wenji* kiadás szerint északnyugatra.

⁵²⁶ A *Zhushan wenji* kiadásban szereplő változat alapján: marha, birka, csirke, liba, hal, nyúl és hattyú ugyancsak megtalálható itt.

FÜGGELEK I.

XIYU XINGCHENG JI

(EREDETI SZÖVEG)⁵²⁷

行在吏部驗封清吏司員外郎臣陳誠

苑馬寺清河監副臣李暹

永樂十二年正月十三日巳時出行由陝西行都司肅州衛城北門外過澗水八九處約行五里度一大溪北岸祭西域應祀之神以求道途人馬平安祭畢安營住二日

十六日晴早起向西行約有七十里至嘉峪山關近安營

十七日晴過嘉峪關關上一平岡云即古之玉門關又云榆關未詳孰是關外沙磧茫然約行十餘里至大草灘沙河水邊安營

十八日晴早起向西行南北皆山約行七十里地名回回墓有水草處安營

十九日晴大風明起向西行約五十里地名驢馬城安營

二十日晴三更起向西行約九十里古城一所城南山下有夷人種田城西有溪水北流地名赤斤安營

二十一日晴四更起向西北行渡溪水入平川當道盡皆沙磧四望空曠約行百餘里有古牆垣地名魁里安營

二十二日晴大風平明起向西北行道傍有達達帳房約行五十里有古牆垣地名王子莊安營住一日

二十四日晴早起向北行途中有樹枝榦似桑榆而葉如銀杏名梧桐樹約行七十里地名蘆溝兒安營

二十五日晴早起向北行一路沙磧高低四望空曠惟南有山約行一百餘里有夷人種田處富水草地名卜隆吉安營住二日大風

二十八日晴平明起過卜隆吉河向西北行入一平川四望空曠並無水草惟黑石磷磷沿途多死馬骸骨北有遠山白日極冷約行百餘里不得水止路傍少憩一宿

---

⁵²⁷ Az alábbi szöveg a *Shanben congshu* kiadás szövegét követi. A *Shanben congshu* kiadásban számos írásjegyvariáns szerepel, ezeket elsősorban az 1991-es szövegkritikai kiadás alapján egységesítettem.

二十九日晴早起向北行約五十餘里始盡平川有小澗凍冰處安營鑿冰煮水以飲人馬

二月初一日晴早起向西北行一路沙磧高低絕無水草約行七十餘里至小溝凍冰處安營鑿冰得水飲馬

初二日晴早起向北行一路岡源⁵²⁸ 高下並無水草亦無凍冰人馬不得飲食約行五十里至晚於沙灘上空宿

初三日晴早起向北行入山峽中山粗惡中道有小冰窟不能周給通行百五十里有冰池及泉孔處地名幹魯海牙安營

初四日晴早起向西行四望空闊約有五十餘里有泉水一處地名可敦卜刺安營

初五日晴平明起向北行山道崎嶇絕無水草約行一百餘里至晚於山谷間安歇

初六日晴早起向北行過一平川渡一大溪名畏兀兒河溪南有古寺名阿里忽思脫因有夷人種田好水草係哈密大煙墩處約行七十餘里安營住一日

初八日晴早起向西行過一平川約行一百三十里方有水草安營哈密遣人來接

初九日晴明起向西北行皆平川約行九十里至哈密城東南果園邊安營住五日

十五日晴早⁵²⁹ 起由哈密城東門外渡溪水向西行皆平川約⁵³⁰ 有七十餘里有人煙好水草處安營

十六日晴明起向西行有古城名臘竺多人煙樹木敗寺頽垣此處氣候與中原相似過城通行九十餘里好水草安營

十七日晴早起向西北行高低沙磧絕無人煙路逕粗惡約行九十餘里略有水草處安營

十八日晴早起向西北行上坡下坡盡皆黑石約⁵³¹ 五十餘里地名探里有少水草處安營

⁵²⁸ A *Shangben congshu* kiadás szövegében a *yuan* 源 itt bizonyára tévesen szerepel a *yuan* 原 írásjegy helyett (Zhou 1991: 34), ahogyan azt a *Yushutang congshu* kiadásban a javítás szándékával a lap szélén látható írásjegy (原) is mutatja.

⁵²⁹ A *Shangben congshu* kiadás szövegében a *zao* 早 mellett kicsiben a *ming* 明 írásjegy is ott található. A *Yushutang congshu* kiadásban valóban *ming qi* 明起 szerepel *zao qi* 早起 helyett. Az 1991-es szövegkritikai kiadás szerint az utóbbi verzió a helyes (Zhou 1991: 35).

⁵³⁰ A *Shangben congshu* kiadás szövegében a *yue* 約 és a *you* 有 írásjegyek között, de azoktól kissé jobbra, kicsiben a *xing* 行 írásjegy is ott található. A *Yushutang congshu* kiadásban a *yue* 約 után valóban ott áll a *xing* 行 írásjegy is.

⁵³¹ A *Yushutang congshu* kiadásban a *yue* 約 után ott áll a *xing* 行 írásjegy is.

- 十九日晴明⁵³² 起向西北行入大川絕無水草午後至一沙灘上有梧桐樹數株云是一站亦無水草行至中宵又到一處有土屋數間小水窟三二處苦水一池云是一站人馬難住仍行至
- 二十日巳時分又至一所有土房一二處小水窟二處略飲人馬復行至一沙灘有小泉孔三四處少供人飲於此少息中夜復行至
- 二十一日巳時分至一大草灘傍有小山山下有大泉山上有土屋一所地名赤亭自十九日起入川行經二晝夜約有五百里方出此川於此安營住一日
- 二十三日晴早起向西行中途有古城一處約行九十里夷人帳房處地名必殘安營住一日
- 二十五日晴早起向西北行道北山青紅如火焰名火焰山道南有沙岡云皆風捲浮沙積起中有溪河一派名流沙河約有九十里至魯陳城於城西安營住四日
- 三月初一日晴明起向西行中道有小城人煙甚富好田園約行五十餘里至火州城於城東南安營住三日
- 初五日晴明起向西北行平川地約有七十里至土爾番城於城東南安營住一日
- 初七日晴移營於城西三十里崖兒城邊水草便處安營住十七日
- 二十四日晴明起由崖兒城南順水出山峽向西南行以馬哈木王見居山南遂分南北兩路行約有五十里於有草處安營
- 二十五日晴明起向西行平川地約行五十餘里有小城地名托遜於城東南水草便處安營
- 二十六日晴明起向西行約行五十餘里於人家近處安營
- 二十七日晴明起向西行約有三十餘里有水草處地名奚者兒卜刺安營
- 二十八日晴中宵起向西行經一平川約行一百五十餘里有一大煙墩地名阿魯卜古蹟里過此入山峽中沿石澗西行至晚於澗邊路傍安歇馬食枯葉而已
- 二十九日晴明起沿澗水向西行四面皆石山路逕崎嶇約行六十餘里於石灘上安歇
- 三十日晴明起沿澗水向西行約有五十餘里一草灘上安歇
- 四月初一日晴五更沿澗水西行過石崖四五處路稍寬約行一百餘里於草灘上安營
- 初二日晴微明起向西北行過高山二處第二山上有水一泓地名窟丹納兀兒下山度一平川約有九十餘里於南邊山傍地名哈刺卜刺安營是夜大雪住三日

⁵³² A *Shangben congshu* kiadás szövegében a *ming* 明 mellett kicsiben a *zao* 早 írásjegye is ott található.

初六日晴明起向西北行過高山三處路逕崎嶇約行九十里一高山博脫
禿於下山峽中安歇

初七日晴明起向西南行順山峽而出復西北行盡平川地約行七十里地
名點司禿⁵³³營夜大雪

初八日雪晴早起向西北行路上雪深數尺午至一石崖下名塔把兒達刺
復大雪約行九十餘里於原上雪中安營

初九日雪晴明起向西行平坦路多澗水約行七十餘里地名尹禿司安營

初十日晴早起向西南行度平川多澗水約行百餘里近川口北山下安營
地名幹鹿海牙

十一日晴早起向西南出峽口山根亂泉湧出地多陷出峽復向北行又一
大川約行百里於山坡安營夜大雪

十二日雪明起順行向西北行約有七十餘里於山坡雪中安營

十三日晴明起向北行過阿達打班山高雪深人馬迷途先令人踏雪尋路
至暮方得下山約有五十餘里亂歇沙灘上

十四日晴明起向北行皆平地約行五十餘里有青草處地名納刺禿安營

十五日大雪午後晴起北行過一山約行五十餘里下山東西一大川有河
水西流地名孔葛思安營住一日

十七日晴明起向西行約有五十餘里地名忒勒哈刺近夷人帳房處安營
馬哈木王遣人來接住一日

十九日晴明起順河西下行五十里近馬哈木王帳房五七里設站舍處安
營住十三日

五月初三日晴起營順川向西行三十餘里安營住一日

初五日晴明起向西行順平川約有五十餘里地名迭力哈刺安營

初六日晴明起向西行渡一大溪水沿途有種小麥地約行五十里於溪邊
安營

初七日晴明起向西順川約行五十里於沙灘上安營

初八日晴明起向西南過長山約行七十里地名阿刺石河邊人煙處安營
夜雨住二日

十一日陰晴⁵³⁴起向西行渡山河二處水勢衝急俱於岸窄處石崖上架木
爲橋約行七十里地名忒哥橋安營

十二日晴明起向西北行度長板下平川約有九十里近衣烈河邊有人煙
處安營

十三日晴明起向西行約有七十里近河邊安營

⁵³³ Mind a *Shangben congshu*, mind pedig a *Yushutang congshu* kiadás szövegében hiányzik az *an* 安 írásjegy a *yīng* 營 előtt, ugyanakkor ez (安) odaértendő (Zhou 1991: 38).

⁵³⁴ A *qing* 晴 bizonyára tévesen áll itt a *ming* 明 írásjegy helyett (Zhou 1991: 40).

十四日晴明起向西行過矮山三四重約行九十里近過渡處安營
 十五日晴明起向西行順河而下約行九十里於河邊安營住一日
 南北路皆至此河兩岸安營差百戶哈三進馬回京
 十七日晴明起順河西下約行五十里於河岸安營
 十八日陰雨早起順河岸向西行約九十里近水邊安營
 十九日晴明起順河西下約行五十里於阿力馬力口子出至河邊渡頭安
 營住一日
 二十一日晴早起向南山下行約一百三十里至山近有人煙種田處安營
 二十二日晴早起向西南入山峽中過巷里打班山逕崎嶇雪深數尺約行
 九十餘里下山有青草處安營
 二十三日陰明起順山澗水向西行約有五十餘里有夷人帳房處安營
 二十四日大雪早起行約有五十里於松山下安營
 二十五日晴明起向西行順流水平川約有九十里安營住一日
 二十七日晴明起向西行平川地水東流約行七十里安營
 二十八日晴明起向西行渡平川轉西北行約有八十里地名闊脫禿人煙
 多處安營
 二十九日晴明起向西行入山坡⁵³⁵ 中有水一大池路北邊有石一大堆若
 矮山地名爽塔石過此通行一百餘里於山川中安營
 六月初一日陰大風微雨明起向西行平川道北山甚高約行七十里於草
 灘上安營住一日
 初三日陰雨午後止起向西行約有四十里安營
 初四日明起向西行平川地有一海子南北約百里東西一望不盡名亦息
 渴兒約行九十里於海邊安營
 初五日晴明起向西行沿海岸約行五十里於岡山安營
 初六日晴明起向西行沿海岸約行七十里於有草處安營⁵³⁶
 初七日晴明起向西南入山峽中約行九十里於山坡上安營

⁵³⁵ A *Yushutang congshu* kiadásban itt a *po* 坡 helyett a *xia* 峽 írásjegy található.

⁵³⁶ Az 1991-es szövegkritikai kiadás megjegyzi, hogy a *Yushutang congshu* kiadásban a hatodik hónap ötödik és hatodik napjának a leírása nincs elkülönítve egymástól, a kettő tartalma az ötödik nap eseményeként van feltüntetve (Zhou 1991: 42). Ez a megállapítás azonban csak félig igaz, ugyanis az ötödik nap leírásának a második fele, illetve a hatodik nap leírásának az első fele hiányzik a *Yushutang congshu* kiadásban. A két nap tartalmi leírása a következő formában lett összevonva: 初五日晴明起向西行沿海岸約行七十里於有草處安營, azaz „Ötödik nap (június 21.). Derült idő volt. Hajnalban útra keltünk, és a tópart mentén nyugat felé mentünk. Mintegy 70 *li* után letáboroztunk egy fűvel borított helyen.” Felmerül a gyanú, miszerint a szöveg másolása közben a másoló az ötödik nap leírásánál – feltehetően figyelmetlenségében – a 約行 utáni részt már a hatodik nap leírásának a közepétől folytatta.

初八日晴明起向西行過長山約一百二十里下山於草灘上安營
初九日晴明起向西南行平川地約九十里於山下安營
初十日晴早起向西南行上高山名塔兒塔石打班石逕崎嶇高百丈雪深數尺約行七十里過山於草處安營
十一日晴明起順川水向南行約五十里近夷人帳房地名哈刺烏只山坡上安營近頭目忽歹達帳住三日
十五日下雪明起向北行過山下平坂復向西行約有五十餘里於草灘上安營
十六日晴明起順川流西行渡水七八回水勢衝急約行九十里於草灘上安營
十七日晴明起順山峽向西行復北向上一高山路逕嶮峻人馬不得並行約五十餘里下山安營
十八日晴早起入山峽中向西北行過山下平川約有百餘里於川中安營午雨雹
十九日晴早起向西行順川過水入峽中約行百餘里於水邊安營
二十日晴早起順山峽逆流向西行過打班約行一百五十餘里於山下安營
二十一日晴早起向西行平川路多溪水上坂下川通行一百五十餘里於岡上安營
二十二日晴早起向西入山大溪水東流經平川通行一百五十里於山邊安營
二十三日晴早起向西北上山過坂下山順川西行約一百里安營
二十四日晴早起向西行出山口一大平川約行一百五十里於川中有古牆垣處安營
二十五日晴早起順川西行約有一百五十里於河邊安營
二十六日晴早起向西行五十餘里至養夷城邊息馬午後復行至晚通行一百五十里於有草處安營
二十七日晴明起向西行皆平川路約行一百里有回回阿兒哥處安營
二十八日晴明起向西南行約一百五十里於原上安營
二十九日晴明起向西行一路平坦約行七十里地方哈卜速安營塞藍頭目差人來接北路亦先至此相會住一日
七月初二日晴早起向西行約五十餘里過塞藍城西邊近水處安營住二日
初五日晴早起向西行平坦路約行一百里有水草地名月都孤兒巴安營
初六日晴中夜起向西南行約有一百五十里人家近處安營撒馬兒罕差人來接
初七日晴早起向西行約四十里近達失干城東田中安營住二日
初十日晴早起向西南皆平路約有一百里地名渴牙兒安營

十一日晴早起向西南行經平川約行七十里至一渾河地名大站有船五六隻可渡行李馬由水中渡泥陷死者甚多住一日
 十三日晴分人去沙鹿黑業賞賜頭目也的哥兒哈班午起向西南行入一大川並無水草約行三百里至有人家處地名底咱安營住一日
 十五日晴早起向西南行皆平地約行九十里地名米咱兒安營住二日
 十八日晴中宵起向西行經一石峽約行七十里地名多礮安營
 十九日晴五更起向西行皆平地約行七十里地名石刺思安營
 二十日晴早起向西行平川地約行七十里地名哈刺卜蘭安營
 二十一日晴早起向西行過大溪水灘淺而寬約行四十餘里至撒馬兒罕城東果園安營住十日
 八月初一日晴大風明起向西南行約有三十里地名米昔兒安營
 初二日晴向午方起向西南行度小岡約行三十里有高土屋一所居石山上舊時帖木駙馬所築地名塔達哈刺赤安營
 初三日晴午後起向西南入山峽中山逕崎嶇約行七十里天晚於山上亂宿
 初四日晴明起向西南下長坂至一大村約行六十里地名沙李三安營
 初五日晴明起向南行十餘里近渴石城邊安營住一日
 初七日晴明起向南行度平川約有五十里地名脫里把刺鎮安營
 初八日晴早起向西南行皆矮上⁵³⁷約行六十里地名火進滿刺小河邊安營
 初九日晴早起向南行度平岡復向東行約七十里地名大亦迭里河邊安營
 初十日晴早起向南度山約行一百里地名白阿兒把山上安營
 十一日晴五更起向南行入山峽或東行度一石峽名鐵門關出關渡小河約行七十里於草灘上安營
 十二日晴早起向南行渡一石橋約行百里地名屑必藍安營
 十三日晴早起向南度山經一大村約行六十里地名鸚哥兒安營
 十四日晴早起向南行復東向經大村約有六十里地名阿必阿母人家近處安營
 十五日晴早起向南行經大村約行五十里至一河邊河名阿木有小舟七八箇東岸有城池名迭里迷於河岸上安營住二日過渡
 十八日晴渡人馬至晚連夜就行向西南過沙川無水至
 十九日早通有一百五十里至大村中地名斜吉兒安營

⁵³⁷ Mind a *Shangben congshu*, mind pedig a *Yushutang congshu* kiadás szövegében *shang* 上 szerepel, de ez minden bizonnyal a *shan* 山 írásjegy helyett áll itt tévesen (Zhou 1991: 45–46), ahogyan azt a *Yushutang congshu* kiadásban a javítás szándékával a lap szélén látható írásjegy (山) is mutatja.

二十日晴早起向西南行經大村約行六十里近八刺黑城東北安營住二日

二十三日晴早起向西行或西北行四面空闊維南有遠山約行百里渴石安營

二十四日晴早起向西北行皆大村約行五十里有山河水駕石橋過地名孛里哈荅於橋頭安營

二十五日晴早起向西北行一路平坦約行一百里地名奧禿安營

二十六日晴早起向西行一路平坦約有六十里地名都克安營

二十七日晴向晚起西行過沙川無人煙行至

二十八日早約有一百餘里近俺都淮城東安營住三日

九月初二日晴早起向西南行一路軟沙約行一百里地名奧赤下兒山河邊安營

初三日晴早起向西南行平沙地約行九十里地名哈令卜板有人煙處安營

初四日晴早起向西南行皆平岡約行九十里地名巴里暗安營

初五日陰早起向西南行度山峽出大村約行九十里地名買母納安營住三日以同行之人多病

初九日晴早起向西南行度山峽出大村中約六十里地名丫里馬力安營

初十日晴早起向西南上山度峽約行六十里地名納鄰安營

十一日晴早起向西行上山下坂出一大村約行四十里地名海嬰兒安營

十二日晴中宵起向西行度山峽至一大村約行一百里地名車扯禿安營住半月候沙哈魯出征回

二十八日晴早起向西行經平川約行七十里地名跋看安營

二十九日晴早起向西行度南邊山坡出大村中地名馬刺奧約行七十里於田中安營住一日

閏九月初一日晴天明起順河西行度山峽出平川約行五十里地名骨里巴暗田中安營住五日

初七日晴明起向西北行約十餘里地名馬刺綽人家多處安營

初八日晴日中起向西南入平山順峽西南行至

初九日巳時分方出山約行二百餘里至村中地名色忒兒革河邊安營

初十日晴四更起順川向西南行約有八十里地名吐端人家近處安營住一日

十二日晴四更起向西南行度矮山約一百三十里地名扎刺等吉安營

十三日晴三更起向南行入山峽路逕崎嶇約有一百二十里地名脫忽思臘巴兒山下安營

十四日晴明起向西南度矮山約行三十餘里出山口近哈烈城東邊安營

計在途九匝月尚在哈烈陳公出使祭告始末載淵鑒類函

FÜGGELÉK II.

XIYU FANGUO ZHI (EREDETI SZÖVEG)⁵³⁸

行在吏部驗封清吏司員外郎臣陳誠

苑馬寺清河監副臣李暹

哈烈

哈烈一名黑魯在撒馬兒罕之西南去陝西行都司肅州衛之嘉峪關一萬二千七百里其地居一平川川廣百里餘中有河水西流四面大山城近東北山下方十餘里國主居城之東北隅壘磚石以爲屋屋平方勢若高臺不用棟梁陶瓦中拱⁵³⁹ 虛室數十間牆壁窻牖⁵⁴⁰ 粧繪金碧琉璃門扉雕刻花紋嵌以骨角地鋪氍毹屋傍仍設綵綉帳房爲燕寢之所房中設金床上鋪⁵⁴¹ 茵褥數重不設椅磴惟席地趺跏⁵⁴² 而坐

---

⁵³⁸ Az alábbi szöveg a *Shanben congshu* kiadás szövegét követi. A *Shanben congshu* kiadásban számos írásjegyvariáns szerepel, ezeket elsősorban az 1991-es szövegkritikai kiadás alapján egységesítettem.

⁵³⁹ A *Mingshi* Heráttal (Halie) kapcsolatos feljegyzéseiben (332. kötet), illetve a *Xuehai leibian* és *Congshu jicheng* kiadásban itt nem *gong* 拱, hanem *chang* 敞 szerepel.

⁵⁴⁰ A *Yushutang congshu*, illetve a *Zhushan wenji*, *Xuehai leibian* és *Congshu jicheng* kiadásokban nem *you* 牖, hanem *you* 牖 szerepel.

⁵⁴¹ Az 1991-es szövegkritikai kiadásban itt nem *pu* 鋪, hanem – feltehetően tévesen – *fu* 輔 található (Zhou 1991: 65).

⁵⁴² A *Zhushan wenji* kiadásban nem *fujia* 趺跏, hanem *jiadie* 加跌 szerepel. Az 1991-es szövegkritikai kiadás szerint helyesen *jiafu* 跏趺 kellene, hogy legyen (Uo.).

國主衣窄袖衣及貫頭衫戴小單刺帽以白布纏頭⁵⁴³ 髮後⁵⁴⁴ 髻服色尚白與國人同國人皆稱之曰鎖魯檀鎖魯檀者猶華言君主之尊號也國主之妻皆稱之曰阿哈其子則稱為米兒咱⁵⁴⁵ 者猶華言舍人也凡上下相呼皆直比⁵⁴⁶ 其名雖稱國主亦然不設大小衙門亦無官制但管事之人稱刁完官凡小大之事⁵⁴⁷ 皆由刁完官計議處置

凡相見之際略無禮儀惟稍屈躬道撒力馬力一語而已若久不相見或初相識或行大禮則屈一足致有⁵⁴⁸ 三跪下之見上則近前一⁵⁴⁹ 相握手而已平交則止握手或相抱以為禮男女皆然若致意於人則云撒籃凡聚會之間君臣上下男女長幼皆環列而坐

飲食不設匙筯⁵⁵⁰ 肉飯以手取食羹湯則多以小木瓢汲飲多嗜甜酸油膩之味雖飯內⁵⁵¹ 亦和以脂油器皿多用甕瓦少用硃漆惟酒壺臺盞之類則用金銀不置桌磴皆坐地飲食若宴會則用低桌盛飯⁵⁵² 諸品羹湯一時並進食既則隨即撤去

屋舍皆壘以磚石豪家巨室與國主同甚者加以綉綺撒哈刺之屬遮護牆壁以示驕奢其下戶細民或住平頭土房或為瓊帳屋皆不用瓦房以其雨少故不致傾頽也

⁵⁴³ A *tou* 頭 írásjegy után egy meglehetősen szokatlan írásjegy {影+弁} következik, amely nem található meg – többek között – a *Kangxi Zidian*ben 康熙字典 (Kangxi szótár). Az 1991-es szövegkritikai kiadás nem ad közelebbi magyarázatot erről a szokatlan írásjegyről.

⁵⁴⁴ A *Zhushan wenji* kiadásban nem *hou* 後, hanem *jun* 俊 szerepel.

⁵⁴⁵ A *Zhushan wenji* kiadásban itt a *mi'erza* 米兒咱 és a *zhe* 者 között a következő négy írásjegy is ott található: *gai mi'erza* 蓋米兒咱.

⁵⁴⁶ A *Zhushan wenji* kiadásban itt nem *bi* 比, hanem *chi* 叱 szerepel. A *Yushutang congshu* kiadásban a lap szélén a javítás szándékával ugyancsak 叱 van megadva.

⁵⁴⁷ A *Zhushan wenji* kiadásban itt *fan xiaoda zhi shi* 凡小大之事 helyett *fan daxiao shi* 凡大小事 szerepel.

⁵⁴⁸ A *Zhushan wenji* kiadásban itt nem *you* 有, hanem *zai* 再 szerepel.

⁵⁴⁹ A *Zhushan wenji* kiadás szövegében ezen a helyen még ott áll a *gui* 跪 ('*letérdepel*') írásjegy is: 一跪相握手.

⁵⁵⁰ A *Xuehai leibian*, valamint a *Congshu jicheng* kiadásban a *bu she chi zhu* 不設匙筯 után még a következő mondat is ott található: borkészítéshez gyakran használnak szőlőt (*niang jiu duo yong putao* 釀酒多用葡萄).

⁵⁵¹ A *Zhushan wenji* kiadásban itt *sui fan nei* 雖飯內 helyett *sui chang yong fan shi* 雖常用飯食 szerepel.

⁵⁵² A *Zhushan wenji* kiadásban itt *zhuo cheng fan* 桌盛飯 helyett *zhuozi yinshi* 棹子飲食 található.

市井街坊兩傍築屋上設覆蓬⁵⁵³ 或以磚石供甃仍穴天聰取明晴不畏日雨不張蓋遇乾燥生塵則以水澆灑鋪店各分行頭若弓矢鞍轡之類衣服⁵⁵⁴ 各爲一行不得參雜少見紛爭如賣馬駝⁵⁵⁵ 畜亦各聚一所城市人家少見炊爨⁵⁵⁶ 飲食買於店鋪故市肆夜不閉門終夕燒燈燃燭交易通用銀錢大者重一錢六分名曰等哥次者每錢重八分名曰抵納又其次者每錢重四分名⁵⁵⁷ 假即眉此三等錢從人自造造完於國主處輸稅用印爲記交易通用無印記者不使假即眉之下止造銅錢名曰蒲立或六或九當一假即眉錢⁵⁵⁸ 惟於其地使用不得通行

斗斛不置止用權衡權衡之制兩端設盤分中爲準置大小鐵石分斤兩輕重於一盤中以⁵⁵⁹ 爲度雖五穀亦以盤稱其斤兩之則各處不同無一定之制稅錢什分取二交易則買者償稅國用全資此錢

官府文書行移不用印信國主而次與凡任事者有所施行止用小紙一方於上直書事體用各人花押印記即便奉行花押之制⁵⁶⁰ 以金錢⁵⁶¹ 銀爲戒指上鑄本主姓名別無關防罔有爲奸僞者

國中不⁵⁶² 用刑法軍民少⁵⁶³ 見詞訟若有致傷人命亦不過罰錢若干無償命者其餘輕罪略加責罰⁵⁶⁴ 而已

酒禁最⁵⁶⁵ 嚴犯者以皮鞭決責故不釀米酒醞以葡萄間有私買者凡有操履之人多不飲酒以其早暮拜天恐褻瀆也國中體例有別色人願爲回回者云以萬錢給之仍賜衣服鞍馬

⁵⁵³ Az 1987-es szövegkritikai kiadásban itt *peng* 篷 szerepel a szintén *peng* kiejtésű *蓬* helyett (Yang 1987: 282).

⁵⁵⁴ A *Zhushan wenji* kiadásban nem *zhilei yifu* 之類衣服, hanem *yifu zhilei* 衣服之類 szerepel.

⁵⁵⁵ Itt egy meglehetősen szokatlan írásjegy {牛+茲} következik, amely nem található meg – többek között – a *Kangxi Zidian*-ben. Az 1991-es szövegkritikai kiadás szerint ez az írásjegy gyakran áll a *chu* 畜 írásjeggyel együtt, és megjegyzi, hogy ez vagy a *sheng* 牲 vagy pedig a *zi* 孳 írásjegy egy variánsa lehet (Zhou 1991: 79, 12. jegyzet).

⁵⁵⁶ A 爨 írásjegy tévesen áll itt, a *Zhushan wenji* kiadásban viszont helyesen *cuan* 爨 szerepel (Zhou 1991: 67), ahogyan azt a *Yushutang congshu* kiadásban a javítás szándékával a lap szélén látható írásjegy (爨) is mutatja.

⁵⁵⁷ A *Zhushan wenji* kiadásban a *ming* 名 után még a *yue* 曰 írásjegy is ott található.

⁵⁵⁸ A *Zhushan wenji* kiadásban a *qian* 錢 írásjegy hiányzik.

⁵⁵⁹ A *Zhushan wenji* kiadásban itt a *yi* 以 után még a *ping* 平 írásjegy is ott szerepel.

⁵⁶⁰ A *Zhushan wenji* kiadásban *zhi* 制 helyett *zhi* 置 szerepel.

⁵⁶¹ A *Zhushan wenji* kiadásban a *qian* 錢 írásjegy hiányzik.

⁵⁶² A *Zhushan wenji* kiadásban itt nem *bu* 不, hanem *shao* 少 szerepel.

⁵⁶³ A *Zhushan wenji* kiadásban itt nem *shao* 少, hanem *han* 罕 szerepel.

⁵⁶⁴ A *Zhushan wenji* kiadásban ezután még a *bianta* 鞭撻 írásjegyek is ott állnak.

⁵⁶⁵ A *Zhushan wenji* kiadásban itt nem *zui* 最, hanem *shen* 甚 szerepel.

婚姻多以姊妹爲妻妾爲一門骨肉至戚⁵⁶⁶ 雖同祖⁵⁶⁷ 兄弟姊妹亦⁵⁶⁸ 皆得爲婚姻至於弟妻兄妻兄娶弟婦⁵⁶⁹ 亦其⁵⁷⁰ 常事耳國中男子髡首以素帛纏頭婦女亦蒙以素帛略露雙眸⁵⁷¹ 如有喪制反以青黑布易之帷幔皆用青黑居喪不過百日即釋服

喪葬俱不用棺木⁵⁷² 惟以有⁵⁷³ 囊裹屍置於塋⁵⁷⁴ 內⁵⁷⁵ 富家巨室多於墳上高築土室恣於⁵⁷⁶ 華靡貧民下戶墳墓止於居屋傍絕無所禁忌

不祀鬼神不立廟社⁵⁷⁷ 不奉⁵⁷⁸ 宗祖不建家堂惟以墳墓祭祀而已每月數次⁵⁷⁹ 望西禮拜名納馬思若人煙輻輳之處一所築大土屋名默息兒凡禮拜之時聚土屋下列成班行其中一人高叫數聲衆人隨班跪拜若任道途亦隨處禮拜

每歲十月並春二月爲把齋月白晝皆不飲食至日暮方食周月之後飲食如初開齋之際乃以射胡⁵⁸⁰ 蘆爲樂

射胡蘆之制植一長竿高數丈竿末懸一胡蘆中藏白鴿一雙善騎射者躍馬射之以破胡蘆白鴿飛去⁵⁸¹ 者爲得采

⁵⁶⁶ A *Zhushan wenji* kiadásban itt nem *qi* 戚, hanem *qin* 親 található.

⁵⁶⁷ A *Zhushan wenji* kiadásban itt nem *zu* 祖, hanem *tang* 堂 szerepel.

⁵⁶⁸ A *Zhushan wenji* kiadásban *yi* 亦 helyett *yi* 一 található.

⁵⁶⁹ A *Zhushan wenji* kiadásban *di qi xiong qi xiong qu di fu* 弟妻兄妻兄娶弟婦 helyett *di shou xiong qi xiong shou di fu* 弟受兄妻兄受弟婦 szerepel.

⁵⁷⁰ A *Zhushan wenji* kiadásban a *qi* 其 után még a *guozhi* 國之 írásjegyek is ott állnak.

⁵⁷¹ A *Yushutang congshu* kiadásban a *mou* 眸 helyett itt tévesen szerepel a {日+牟} írásjegy, ahogyan azt a *Yushutang congshu* kiadásban a javítás szándékával a lap szélén látható írásjegy (眸) is mutatja.

⁵⁷² A *Zhushan wenji* kiadásban a *mu* 木 hiányzik.

⁵⁷³ A *Zhushan wenji* kiadásban itt *you* 有 helyett *bu* 布 szerepel. A *Yushutang congshu* kiadásban a lap szélén a javítás szándékával ugyancsak 布 van megadva.

⁵⁷⁴ A *Zhushan wenji* kiadásban itt nem *guo* 塋, hanem *guo* 櫛 szerepel. A *Yushutang congshu* kiadásban viszont a javítás (塋) szándékával a lap szélén *kuang* 壙 van megadva.

⁵⁷⁵ A *Zhushan wenji* kiadásban itt nem *nei* 內, hanem *zhong* 中 szerepel.

⁵⁷⁶ A *Zhushan wenji* kiadásban itt *yu* 於 helyett *wei* 爲 van megadva.

⁵⁷⁷ A *Zhushan wenji* kiadásban itt *miaoshe* 廟社 helyett *shemiao* 社廟 szerepel.

⁵⁷⁸ Az 1991-es szövegkritikai kiadásban itt *feng* 奉 helyett *feng* 逢 szerepel (Zhou 1991: 68).

⁵⁷⁹ A *Zhushan wenji* kiadásban itt *shuci* 數次 helyett *erci* 二次 található.

⁵⁸⁰ A *Zhushan wenji* kiadásban itt *hu* 胡 helyett *hu* 葫 szerepel.

⁵⁸¹ Az 1991-es szövegkritikai kiadásban itt *qu* 去 helyett *chu* 出 szerepel (Zhou 1991: 69).

有通回回本教經義者衆皆敬之名曰滿刺坐立列於衆人之右⁵⁸² 雖國主亦皆尊之凡有祠祭惟滿刺誦經而已
 有等⁵⁸³ 棄家業去生理鬻⁵⁸⁴ 頭跣足衣弊衣披羊皮手持柅⁵⁸⁵ 杖身掛⁵⁸⁶ 骨節多爲異狀不避寒暑行乞於途遇人則口語喃喃似可憐憫若甚難立身⁵⁸⁷ 或聚處人家墳墓或居岩穴名爲修行名曰迭里迷失
 有爲醫者於市廛中聚求藥之人使之環列而坐却於衆中口談病症作爲多端然後求藥人皆出錢與之醫者各散藥少許而去效驗竟莫可知
 有好事之人於城市稠人中揮大鉞斧手舞足蹈高出大言驚世駭俗莫詳其故⁵⁸⁸ 概警人爲善之意⁵⁸⁹ 有善步走者一日可行三二百里舉足輕便疾於馬馳然非生而善走蓋自幼習學而能凡官府有緊急事務則令其持箭而走報以示急切常腰掛小鈴手持骨朵其去如飛
 男女少能負荷乘載全仗馬騾驢駝若少輕之物則以頭戴趨走搖楊⁵⁹⁰ 不致覆墜
 婦女出外皆乘馬騾道路遇人談笑戲謔略無愧色且恣出淫亂之辭以通問男子薄惡尤甚
 國俗尚侈衣服喜鮮潔雖所乘馬騾鞍轡多以金銀彩色飾之遍身前後覆以氈罽懸以響鈴家家⁵⁹¹ 子弟俱係翡翠裝綉衣袍珍寶綴成腰帶刀劍室⁵⁹² 飾以金玉或頭簪珠寶以示奢華
 城郭鄉村居民按⁵⁹³ 堵深山曠野人馬獨行晝無虎狼夜無鬼魅

⁵⁸² A *Zhushan wenji* kiadásban itt *you* 右 helyett *shang* 上 szerepel.

⁵⁸³ A *Zhushan wenji* kiadásban itt hiányzik a *deng* 等 írásjegy.

⁵⁸⁴ A *Shanben congshu* és *Yushutang congshu* kiadásban itt *peng* 鬻 van megadva, a *Zhushan wenji*-ben azonban *peng* 蓬 szerepel. Az 1987-es, illetve az 1991-es szövegkritikai kiadás is ez utóbbit (蓬) adja meg (Yang 1987: 284; Zhou 1991: 69).

⁵⁸⁵ A *Zhushan wenji* kiadásban itt *guai* 柅 helyett *guai* 拐 szerepel.

⁵⁸⁶ A *Zhushan wenji* kiadásban a *shen gua* 身掛 után még a *niu yang* 牛羊 írásjegyek is ott állnak.

⁵⁸⁷ A *Zhushan wenji* kiadásban a *lishen* 立身 után még a *zhe* 者 írásjegy is ott található.

⁵⁸⁸ A *Zhushan wenji* kiadásban a *qigu* 其故 után még a *da* 大 írásjegy is ott szerepel.

⁵⁸⁹ A *Zhushan wenji* kiadásban a *zhiyi* 之意 után még az *eryi* 而已 írásjegyek is ott állnak.

⁵⁹⁰ A *Shanben congshu* és *Yushutang congshu* kiadásban itt tévesen *yang* 楊 van megadva, a *Zhushan wenji*-ben azonban helyesen *yang* 揚 szerepel. Az 1987-es, illetve az 1991-es szövegkritikai kiadás is ez utóbbit (揚) adja meg (Yang 1987: 284; Zhou 1991: 70). Ugyanakkor a *Yushutang congshu* kiadásban a javítás (楊) szándékával a lap szélén a *dang* 蕩 írásjegy van megadva.

⁵⁹¹ Esetleg eredetileg a *fujia* 富家 írásjegyekről lehetne szó, mindenesetre a *Zhushan wenji* kiadásban itt *haomen* 豪門 szerepel (*Uo.*).

⁵⁹² A *Zhushan wenji* kiadásban itt *shi* 室 helyett *qiao* 鞘 szerepel.

⁵⁹³ A *Zhushan wenji* kiadásban itt *an* 按 helyett *an* 安 található.

四時氣候多煖少寒冬月如春小草之生與薺麥同出殘臘則遍地已青青
農事興作人家少見圍爐雖遠山積雪平處稀有春雨雖云多亦不終日
隴畝田園街衢巷陌人家院落皆引水通流以淨塵土雖天降雨澤不多
而流水四時不斷

鄉村僻處多築水窖貯水以飲人馬其制高砌土屋廣闊水池甃以磚石若
冰窖然此⁵⁹⁴流水少處故也

城市鄉鎮廣置混堂男女各爲一所制度與中國不⁵⁹⁵異一堂之中拱虛室
十數間以便多人澡浴者初脫衣之際各與浴布一條遮身然後入室不
用盤桶人各持一水盂自於冷熱池中從便汲溫涼淨水以澡雪洗淋其
身餘水流出⁵⁹⁶並無塵⁵⁹⁷積亦有與人摩擦肌膚揣捻骨節令人暢快者
浴畢出室各與浴布二條一蒙其首一蔽其身必令乾潔而後去人以一
二銅錢與之而已

水磨與中國同間有風磨其制築垣牆爲屋高處四面開門門外設屏牆迎
風室中立木爲表木上周圍置板乘風木下置磨石風來隨表旋轉動且
不拘東西南北之風皆能運動以其風大而多故也

道傍多築土屋名郎兒哥⁵⁹⁸以爲憩來往之⁵⁹⁹人留憩⁶⁰⁰免祁寒暑雨⁶⁰¹之
患二十里爲一木頭或每木頭設土屋一所又名臘巴兒內設飲食以給
往來之饑渴者

鄉村多立墟市凡交易處名把咱兒每七日一集以有易無至暮俱散正朔
不頒花甲不論擇日用事自有定規每七日一轉周而復始七日之中第
一日爲阿啼納二日爲閃伯三日爲亦閃伯四日爲都閃都⁶⁰²五日爲且
閃伯六日爲閃伯⁶⁰³七日爲攀閃伯凡拜天聚會以阿啼納日爲上吉餘
日用事各有所宜

⁵⁹⁴ A *Zhushan wenji* kiadásban a *ci* 此 után még a *gaiyou* 蓋由 írásjegyek is ott állnak.

⁵⁹⁵ A *Zhushan wenji* kiadásban hiányzik a *bu* 不 írásjegy.

⁵⁹⁶ A *Zhushan wenji* kiadásban *chu* 出 helyett *qu* 去 szerepel.

⁵⁹⁷ A *Zhushan wenji* kiadásban nem *chen* 塵, hanem *chen* 陳 található.

⁵⁹⁸ A *Zhushan wenji* kiadásban *lang'erge* 郎兒哥 helyett – helyesen – *langge'er* 郎哥兒 szerepel.

⁵⁹⁹ A *Zhushan wenji* kiadásban itt *yiwei qi laiwan zhi* 以爲憩來往之 helyett *yiwei wanglai* 以爲往來 található.

⁶⁰⁰ Itt a *qi* 憩 tévesen áll a *qi* 憩 írásjegy helyett (Zhou 1991: 71), ahogyan azt a *Yushutang congshu* kiadásban a javítás szándékával a lap szélén látható írásjegy (憩) is mutatja.

⁶⁰¹ A *Zhushan wenji* kiadásban *qi han shu yu* 祁寒暑雨 helyett *han shu feng yu* 寒暑風雨 szerepel.

⁶⁰² A *Zhushan wenji* kiadásban, ahogyan az 1987-es szövegkritikai kiadásban is (Yang 1987: 286), nem *du* 都, hanem helyesen *bo* 伯 van megadva.

⁶⁰³ A *Zhushan wenji* kiadásban nem egyszerűen *shanbo* 閃伯, hanem *yishanbo* 亦

都城⁶⁰⁴ 中有大土屋一所名默得兒塞四面房廊寬廣天井中設一銅器制
 如大鍋周圍數⁶⁰⁵ 丈上刻文字如鼎狀前後左右房室猶⁶⁰⁶ 偉麗多貯遊
 學生徒及通諸色經義者若中國之大⁶⁰⁷ 學然
 地產銅鐵製器堅利造甕器尤精描以花草施以五采⁶⁰⁸ 規制甚佳但不及
 中國輕清潔瑩擊之無聲蓋其土性如此
 土產琉璃器人家不常用但充玩好而已多以五色琉璃薄葉疊綴牕牖以
 取光明炫耀人目
 渴石地面產白鹽堅明與水晶同若琢磨爲盤碟⁶⁰⁹ 以水濕之可和肉食
 多有金銀寶貝珊瑚琥珀水晶金剛⁶¹⁰ 朱砂刺石珍珠翡翠云非其⁶¹¹ 所產
 悉來自他所有不可知
 多育蠶桑善爲紉綺經妙細密優於中原但不能如中國壯厚且不解織羅
 其織成金線可以迴爐布帛中有名鎖⁶¹² 伏者一如紉綺實以羊毛織成
 善織剪絨花⁶¹³ 毯顏色雖久不衰綿布幅制猶⁶¹⁴ 寬亦有甚細密者
 土產桑榆楊柳槐檀松檜白楊多植果樹自國中⁶¹⁵ 而次有力之家廣築果
 園盛種桃杏梨李花紅葡萄胡桃石榴之類葡萄有通明若水晶之狀者
 無核而甚甘杏子中有名巴旦者食其核中之仁香美可嘗⁶¹⁶ 有若大棗
 而甜⁶¹⁷ 名忽鹿麻未見其樹有若銀杏而小者名苾思檀其樹⁶¹⁸ 葉與山

閃伯 szerepel. Az 1987-es szövegkritikai kiadásban e helyen *cheshanbo* 扯閃伯 található (Uo.).

⁶⁰⁴ A *Zhushan wenji* kiadásban nem *ducheng* 都城, hanem *chengshi* 城市 szerepel.

⁶⁰⁵ Az 1991-es szövegkritikai kiadásban *shu* 數 helyett *si* 四 található minden magyarázat nélkül (Zhou 1991: 72).

⁶⁰⁶ A *Yushutang congshu* kiadásban a *you* 猶 írásjegyre vonatkozóan a javítás szándékával a lap szélén a *you* 尤 írásjegy van megadva.

⁶⁰⁷ Az 1991-es szövegkritikai kiadásban *da* 大 helyett *tai* 太 szerepel (Uo.).

⁶⁰⁸ A *Zhushan wenji* kiadásban nem *wucai* 五采, hanem *caise* 彩色 szerepel.

⁶⁰⁹ A *Zhushan wenji* kiadásban nem *die* 碟, hanem *die* 碟 szerepel.

⁶¹⁰ A *Zhushan wenji* kiadásban a *jingang* 金剛 után még a *zuan* 鑽 írásjegy is ott található.

⁶¹¹ A *Zhushan wenji* kiadásban a *qi* 其 után még a *di* 地 írásjegy is ott található.

⁶¹² A *Zhushan wenji* kiadásban nem *suo* 鎖, hanem *suo* 瑣 szerepel.

⁶¹³ A *Zhushan wenji* kiadásban nem *hua* 花, hanem *mao* 毛 szerepel.

⁶¹⁴ A *Zhushan wenji* kiadásban nem *you* 猶, hanem *you* 尤 szerepel. A *Yushutang congshu* kiadásban a lap szélén a javítás szándékával ugyancsak 尤 van megadva.

⁶¹⁵ A *Zhushan wenji* kiadásban nem *zhong* 中, hanem *zhu* 主 szerepel. Az 1987-es szövegkritikai kiadásban ezen a helyen *wang* 王 található (Yang 1987: 287).

⁶¹⁶ A *Zhushan wenji* kiadásban ezen a helyen nem *chang* 嘗, hanem *ai* 愛, a *Yushutang congshu* kiadásban viszont *dang* 當 szerepel.

⁶¹⁷ A *Zhushan wenji* kiadásban, ahogyan az 1987-es szövegkritikai kiadásban is (Uo.), a *tian* 甜 után még a *zhe* 者 írásjegy is ott található.

⁶¹⁸ A *Zhushan wenji* kiadásban a *shu* 樹 után még a *zhi* 枝 írásjegy is ott található.

茶相類李有小有櫻桃而黃色者有紫色者滋味極甘花紅極大而脆皆可收藏經年顏色不改必⁶¹⁹以新舊相續爲佳
 五穀之種與中國同麻豆菽麥穀粟米⁶²⁰梁⁶²¹悉皆有之但小豆有如珠圓者綿花有淡紅色者爲布若駝褐然瓜種大而極甜葱本有⁶²²如拳者菜根有紅而大者重十餘斤若蘿蔔狀⁶²³
 耕農⁶²⁴多鹵莽廣播種而少耨鋤然所收不薄者以其田美而多每歲更休地力得完故也時雨稀少雖旱⁶²⁵稻綿花小麥皆藉水澆若水不到處難於耕種矣
 多產良馬愛護甚密皆於土房深處喂養風日不及透冬暖夏涼
 人家畜養⁶²⁶鷄犬鵝鴨惟不養猪亦不食其猪肉此最忌憚之凡宰牲⁶²⁷口非回回宰⁶²⁸殺者不食
 蠟燭以牛羊脂肪澆灌又以脂油和綿花搥成團塊置鐵籃⁶²⁹中置⁶³⁰鐵柱以手持行止則卓立於地上風雨不避暑天不知揮扇或於帳房中高懸布幔慢下多設鬚頭兩面設繩索牽動生風名曰風扇凡餽贈賜予及進送之物不拘幣帛珠玉犬⁶³¹馬比⁶³²以九數爲則自一九至於九九皆爲成禮
 凡宴會之際尊者飲酒則下人皆跪酒進一行則陳幣帛次進珍寶及金銀錢雜和爲一分散四座餘者亂撒座間及前後左右觀望執服事之人使之競拾⁶³³喧嘩叫笑以示豪奢名曰喜錢

⁶¹⁹ A *Zhushan wenji* kiadásban nem *bi* 必, hanem *er* 而 szerepel.

⁶²⁰ A *Zhushan wenji* kiadásban nem *mi* 米, hanem *dao* 稻 szerepel.

⁶²¹ Az összes szövegkiadásban tévesen *liang* 梁 szerepel *liang* 梁 helyett (Zhou 1991: 73; Yang 1987: 287). A *Yushutang congshu* kiadásban a lap szélén a javítás szándékával ugyancsak 梁 van megadva.

⁶²² Az 1991-es szövegkritikai kiadásban a *you* 有 után ott áll még a *da* 大 írásjegy is (Zhou 1991: 73).

⁶²³ A *Zhushan wenji* kiadásban nem *zhong shi yu jin ruo luobo zhuang* 重十餘斤若蘿蔔狀, hanem *ruo luobo zhuang zhong shi yu jin* 若蘿蔔狀重十餘斤 szerepel.

⁶²⁴ A *Zhushan wenji* kiadásban nem *nong* 農, hanem *zhong* 種 szerepel.

⁶²⁵ A *Zhushan wenji* kiadásban nem *han* 旱, hanem *zao* 早 van megadva.

⁶²⁶ A *Zhushan wenji* kiadásban a *xuyang* 畜養 után még a *yang ma* 羊馬 írásjegyek is ott állnak.

⁶²⁷ A *Zhushan wenji* kiadásban *zaisheng* 宰牲 helyett {牛+茲} szerepel.

⁶²⁸ A *Zhushan wenji* kiadásban itt a *zai* 宰 írásjegy hiányzik.

⁶²⁹ A *Zhushan wenji* kiadásban itt *lan* 籃 helyett *pan* 盤 szerepel.

⁶³⁰ A *Zhushan wenji* kiadásban *zhi* 置 helyett *xiazhi* 下植 van megadva.

⁶³¹ A *Zhushan wenji* kiadásban *quan* 犬 helyett *yang* 羊 szerepel.

⁶³² A *Zhushan wenji* kiadásban *bi* 比 helyett *jie* 皆 szerepel. A *Yushutang congshu* kiadásban a lap szélén a javítás szándékával ugyancsak 皆 van megadva.

⁶³³ A *Zhushan wenji* kiadásban ez a rész a következőképpen szerepel: 餘者亂撒座間及前後觀望左右執事之人使之競拾.

獅子生於阿木河邊蘆林中云初生時目閉七日方開欲取而養之者俟其始生未開目之際取之易於調習若至長大性資剛狠難於馴馭且其勢力強勝爪牙距烈奮怒之際非一二人可駕馭之善搏巨獸一食能肉十斤多有得其尾者蓋操弓矢設網⁶³⁴ 罟以殺之若欲生致甚難得也有一花獸頭耳似驢馬蹄騾⁶³⁵ 尾遍身文采黑白相間若織成者其分布明白分毫寸不差

撒馬兒罕

撒馬兒罕在哈烈之東北東去陝西行都司肅州衛嘉峪關九千九百餘里西南去哈烈二千八百餘里地勢寬平山川秀麗土地⁶³⁶ 膏腴有⁶³⁷ 溪水北流居城之東依平原而建立東西廣十餘里南北逕五六里六面開門旱乾濠深險北面⁶³⁸ 有子城國主居城⁶³⁹ 之西北隅壯觀⁶⁴⁰ 下於哈烈城內人煙俱多街巷縱橫店肆稠密西南番客多聚於此貨物雖衆皆非其本地所產多有⁶⁴¹ 諸番至者交易亦用銀錢皆本國自造而哈烈來者亦使街坊禁酒屠牛羊賣者不用腥血設坎埋瘞城東北隅有土屋一所爲回回拜天之處規制甚精壯⁶⁴² 皆青石雕鏤尤工四面迴廊寬敞中堂設講經之所經文皆羊皮包裹文字書以泥金人物秀美工巧多能有金銀銅鐵瓊巖之產多種白楊榆柳桃李葡萄花紅土宜五穀民風土俗與哈烈同

俺都淮

俺都淮城在哈烈之東北西南去哈烈約一千三百九十里東北去撒馬兒罕約一千三百六十里城居大村中村廣百里田地膏腴人民繁庶城周迴十餘里略無險峻雖爲哈烈所隸賦稅止入於其本處頭目之家

⁶³⁴ Ezen a helyen a *gang* 綱 tévesen szerepel a *wang* 網 írásjegy helyett (Zhou 1991: 74), ahogyan azt a *Yushutang congshu* kiadásban a javítás szándékával a lap szélén látható írásjegy (網) is mutatja.

⁶³⁵ A *Zhushan wenji* kiadásban *luo* 騾 helyett *lū* 驢 található.

⁶³⁶ A *Zhushan wenji* kiadásban a *di* 地 írásjegy hiányzik.

⁶³⁷ A *Zhushan wenji* kiadásban a *you* 有 után még a *da* 大 írásjegy is ott szerepel.

⁶³⁸ A *Zhushan wenji* kiadásban a *mian* 面 írásjegy hiányzik.

⁶³⁹ A *Yushutang congshu* kiadásban a 之東依平原而建立東西廣十餘里南北逕五六里六面開門旱乾濠深險北面有子城國主居城 írásjegyek hiányoznak.

⁶⁴⁰ A *Zhushan wenji* kiadásban a *guan* 觀 után még a *bu* 不 írásjegy is ott található.

⁶⁴¹ A *Zhushan wenji* kiadásban *you* 有 helyett *zi* 自 szerepel.

⁶⁴² A *Zhushan wenji* kiadásban *zhuang* 壯 helyett *zhu* 柱 szerepel.

八刺黑

八刺黑城一名八里在俺都淮之東北城周圍十餘里居平川無險要惟南山相近田地寬廣食物豐饒西南諸番商旅聚此城中故番貨俱多哈烈沙哈魯遣其子守焉

迭里迷

迭里迷城在撒馬兒罕之西南去哈烈二千餘里城臨阿木河之東岸依水崖而立河水稍寬非舟楫難渡通稍略據險要城之内外居民數百家⁶⁴³ 畜蕃息河水多魚舊城相去十餘里河東土地隸撒馬兒罕所轄河西蘆林之内云有獅子產焉

沙鹿海牙

沙鹿海牙城在撒馬兒罕之東相去五百餘里城築小岡上西北臨山與河同名水⁶⁴⁴ 站水勢衝急架浮梁以過渡亦有小舟南邊山近三面平川城廣不⁶⁴⁵ 數里人烟繁庶依崖谷而居園林廣茂西去過一大川二百餘里無水間有水處多饑牛馬飲之必多致損傷地生奧⁶⁴⁶ 草根株獨立高不尺餘枝葉如蓋春生秋死臭氣逼人人生取其汁熬以成膏即名阿魏是也又有小草高一二尺枝幹叢生遍身棘刺葉細如藍清秋露降凝結成珠綴於枝幹甘如錫蜜可熬為糖名為達郎古實即甘露是也

塞藍

塞藍城在達失干之東西去撒馬兒罕一千三十⁶⁴⁷ 里城周迴二三里四面俱平原略無險要人煙稠密樹木長茂流水環繞五穀蕃殖秋夏間草中生小黑蜘蛛為毒滋甚人或被其噬者疼痛遍身呻吟動地諸藥莫解夷

⁶⁴³ Itt a {牛+茲} írásjegy található.

⁶⁴⁴ A Zhushan wenji-ben, illetve a Xuehai leibian és Congshu jicheng kiadásban shui 水 helyett huo 火 szerepel.

⁶⁴⁵ A Zhushan wenji kiadásban bu 不 helyett shi 十 található.

⁶⁴⁶ A Zhushan wenji-ben, illetve a Xuehai leibian és a Congshu jicheng kiadásban ao 奧 helyett chou 臭 szerepel.

⁶⁴⁷ A Zhushan wenji kiadásban sanshi 三十 helyett sanbai 三百 szerepel.

人有禳詛者以薄苛⁶⁴⁸ 枝於⁶⁴⁹ 人身上掃打及以鮮羊肝遍擦人身口誦呪語經一晝夜其痛方息愈後遍體皮膚皆蛻頭足被其傷者多翻擻⁶⁵⁰ 就地而死故凡安歇必近水畔則可避之地生香草狀類野蒿結實甚香可辟蠹蟲即名⁶⁵¹ 瓦失實是也

渴石

渴石城在撒馬兒罕之西南約二百六十里城居大村中周圍十餘里四面⁶⁵² 多水田東南山近⁶⁵³ 城中有園林一所云故酋長帖木兒附馬所建中有臺⁶⁵⁴ 殿數十間規模弘博門廡軒懿⁶⁵⁵ 張⁶⁵⁶ 堂上四隅有白⁶⁵⁷ 石柱高不數尺猶璧玉然牆壁飾以金碧⁶⁵⁸ 窗牖綴以琉璃惜⁶⁵⁹ 皆頽塌西行十數里俱小山多莓⁶⁶⁰ 思檀果樹又西去三百餘里有大山屹立界分南北中有石峽略⁶⁶¹ 通東西石壁懸崖高數十丈若如斧齊⁶⁶² 路深二三里⁶⁶³ 出峽口有門⁶⁶⁴ 名鐵門關

⁶⁴⁸ A *Zhushan wenji* kiadásban *ke* 苛 helyett *he* 荷 szerepel. A *Yushutang congshu* kiadásban a lap szélén a javítás szándékával ugyancsak 荷 van megadva.

⁶⁴⁹ A *Zhushan wenji* kiadásban a *yu* 於 után még a *beihuan* 被患 írásjegyek is ott állnak.

⁶⁵⁰ A *Yushutang congshu* kiadásban a *gun* 擻 írásjegyre vonatkozóan a javítás szándékával a lap szélén a *gun* 滾 írásjegy látható. Ugyanez az írásjegy (滾) van megadva az 1987-es és 1991-es szövegkritikai kiadásban is (Yang 1987: 290; Zhou 1991: 94).

⁶⁵¹ A *Zhushan wenji* kiadásban a *jiming* 即名 után még a *zhiyue* 之曰 írásjegyek is ott állnak.

⁶⁵² A *Zhushan wenji* kiadásban *simian* 四面 helyett *xinan* 西南 van megadva.

⁶⁵³ A *Zhushan wenji* kiadásban *dongnan shan jin* 東南山近 helyett *dongbei jin shan* 東北近山 szerepel.

⁶⁵⁴ A *Zhushan wenji* kiadásban *tai* 臺 helyett *lou* 樓 szerepel.

⁶⁵⁵ A *Zhushan wenji* kiadásban *yi* 懿 helyett *huo* 豁 szerepel.

⁶⁵⁶ A *Zhushan wenji* kiadásban a *zhang* 張 írásjegy hiányzik.

⁶⁵⁷ A *Zhushan wenji* kiadásban a *bai* 白 után még a *yu* 玉 írásjegy is ott található.

⁶⁵⁸ A *Zhushan wenji* kiadásban *bi* 碧 helyett *yu* 玉 szerepel.

⁶⁵⁹ A *Zhushan wenji* kiadásban *xi* 惜 helyett *xi* 悉 szerepel.

⁶⁶⁰ A *Zhushan wenji* kiadásban *mei* 莓 helyett *bi* 苾 szerepel.

⁶⁶¹ A *Zhushan wenji* kiadásban, ahogyan az 1991-es szövegkritikai kiadásban is, *lüe* 略 helyett *lu* 路 található (Zhou 1991: 98).

⁶⁶² A *Zhushan wenji* kiadásban *ruo ru fu qi* 若如斧齊 helyett *xu ruo fu jie qi* 許若斧截齊 szerepel.

⁶⁶³ A *Zhushan wenji* kiadásban a *li* 里 után még a *shi* 始 írásjegy is ott található.

⁶⁶⁴ A *Zhushan wenji* kiadásban *men* 門 helyett *guan* 關 szerepel.

養夷

養夷城在塞藍之東三百⁶⁶⁵ 六十里城居亂山間東北有大溪水西流一大川長數百里⁶⁶⁶ 多荒城遺址年久湮蕪蓋其地界乎別失八里蒙古部落之間⁶⁶⁷ 更相侵犯故人民無寧不得安居⁶⁶⁸ 惟留戍卒數百人守此孤城而已別失八里⁶⁶⁹ 地名⁶⁷⁰ 沙漠間今爲馬哈木氏王子主之馬哈木蓋胡元之餘裔前世錫封於此不建城郭宮室居無定向惟順天時逐趁⁶⁷¹ 水草牧牛⁶⁷² 馬以度歲月故所居隨處設帳房鋪氊罽不避寒暑坐臥於地其王戴小罩刺帽簪鵲翎衣禿袖衫削髮貫耳婦女以白布裹首纏項⁶⁷³ 衣窄袖衣飲食惟肉酪間食米麵希有菜蔬少釀酒醴惟飲乳汁不樹桑麻不務耕織間種稜麥及爲毛布有松檜榆柳細葉梧桐廣羊馬多雪霜氣候極寒平曠之地夏秋略煖深山大谷六月飛雪風俗獷戾服食卑污君臣上下絕無紀律究其故疆東連哈密西至撒馬兒罕⁶⁷⁴ 西北至脫忽麻北與瓦剌相接南至于闐阿端⁶⁷⁵ 云于闐有河中產玉石哈石哈地面出寶石金銀桑麻禾粟其封域之內惟魯陳火州土爾番哈石哈阿力馬力數處略有城邑民居田園巷陌其他處所雖有荒城故址敗壁頽垣悉皆荒穢人多居山谷間蓋爲其國主微弱恐爲鄰境相侵故也度其地方東西尚有五千餘里南北不下千里人民可以萬計猶能知尊長其所長而無變態者故豈不由其我前人積德乎

⁶⁶⁵ A *Zhushan wenji* kiadásban *sanbai* 三百 helyett *erbai* 二百 szerepel.

⁶⁶⁶ A *Zhushan wenji* kiadásban a *yi da chuan chang shu bai li* 一大川長數百里 írásjegyek hiányoznak.

⁶⁶⁷ A *Zhushan wenji* kiadásban a *jian* 間 után még a *yu huihu* 與回鶻 írásjegyek is ott állnak.

⁶⁶⁸ A *Zhushan wenji* kiadásban *gu renmin wuning bude anju* 故人民無寧不得安居 helyett *gu renmin sui wuning ju* 故人民歲無寧居 van megadva.

⁶⁶⁹ A *Zhushan wenji* kiadásban a Besbalikról szóló rész Bieshibali néven külön alcímmel van elválasztva az előző résztől, amely után a *ji Menggu buluo ye* 即蒙古部落也 megjegyzés is ott található. Mindez azonban a *Shangben congshu*, valamint a *Yushutang congshu* kiadásban hiányzik.

⁶⁷⁰ A *Zhushan wenji* kiadásban *ming* 名 helyett *ju* 居 szerepel.

⁶⁷¹ A *Zhushan wenji* kiadásban itt a *chen* 趁 írásjegy hiányzik.

⁶⁷² A *Zhushan wenji* kiadásban *niu* 牛 helyett *yang* 羊 szerepel.

⁶⁷³ A *Zhushan wenji* kiadásban *xiang* 項 helyett *tou* 頭 szerepel.

⁶⁷⁴ A *Zhushan wenji* kiadásban *Sama'erhan* 撒馬兒罕 után még a következő tizenöt írásjegy is ott található: *hou wei Tiemu'er fuma suo duo, jin zhi jie yu Yangyi* 後爲帖木兒駙馬所奪, 今止界於養夷.

⁶⁷⁵ A *Zhushan wenji* kiadásban *aduan* 阿端 helyett *hezhi* 河誌 van megadva.

土爾番⁶⁷⁶ 城在火州之西僅百里即古交河縣之安樂城城⁶⁷⁷ 方一二里居平地中四山大而遠天氣多煖少寒稀⁶⁷⁸ 鮮有⁶⁷⁹ 雨雪土宜麻麥水稻不生有桃杏棗李多葡萄畜羊馬城近而廣人煙廣有屋舍⁶⁸⁰ 信佛法僧寺居多在唐爲伊西庭節度⁶⁸¹ 之地在漢爲車師國王所居城西三十里有小城居水崖上名崖兒城則故交河縣⁶⁸² 去城西北百餘里有靈山相傳爲十萬⁶⁸³ 羅漢佛涅槃之處近山有土臺高十餘丈云唐時所築臺畔有僧寺寺下有石泉一泓林木數畝由此而入山行二十餘里經一峽之南有土屋一間傍多柳樹沿土屋之南登山坡坡上有石壘小屋一間高不五尺廣七八尺房中有小佛像五位傍多木牌皆書夷字云遊山者紀其姓名前有一土池一口不甚大淺無積水潔無塵汙池東面山石青黑遠望紛若毛髮狀云十萬⁶⁸⁴ 羅漢佛於此⁶⁸⁵ 洗頭削髮遺下此靈跡循峽而東南行六七里臨一高崖崖下小山群列土皆赤色細軟虛浮峰巒秀麗分布行列土土⁶⁸⁶ 有白石成堆似璧玉而輕脆堆中有靈骨形狀甚真⁶⁸⁷ 堅硬如石文縷分明顏色光潤云十萬⁶⁸⁸ 羅漢佛涅槃於此白石堆者毫光⁶⁸⁹ 變化靈骨不朽者羅漢佛之所遺順峽而東下一石崖向南行數里峽東崖上石中有石筍如人手足臄膊之狀又南行數里矮坡上赤土中有白⁶⁹⁰ 石一堆瑩潔如玉高出地上三四尺云此爲辟支佛涅槃之處周

⁶⁷⁶ A *Zhushan wenji* kiadásban a Turfánról szóló rész Tu'erfan néven külön alcímmel van elválasztva az előző résztől, ez azonban a *Shangben congshu*, valamint a *Yushutang congshu* kiadásban hiányzik.

⁶⁷⁷ Az 1991-es szövegkritikai kiadásban a *cheng* 城 helyett a *di* 地 írásjegy szerepel minden magyarázat nélkül.

⁶⁷⁸ A *Zhushan wenji* kiadásban a *xi* 稀 írásjegy hiányzik.

⁶⁷⁹ A *Zhushan wenji* kiadásban a *you* 有 írásjegy hiányzik.

⁶⁸⁰ A *Zhushan wenji* kiadásban *cheng jin er guang renyan guang you wushe* 城近而廣人煙廣有屋舍 helyett *cheng jin renjia guang you wuyu* 城近人家廣有屋宇 szerepel.

⁶⁸¹ A *Zhushan wenji* kiadásban a *jiedu* 節度 után még a *shi* 使 írásjegy is ott található.

⁶⁸² A *Zhushan wenji* kiadásban *Jiaohe xian* 交河縣 után még a *zhi* 治 írásjegy is ott található.

⁶⁸³ A *Zhushan wenji* kiadásban itt *shiwan* 十萬 helyett *wubai* 五百 szerepel.

⁶⁸⁴ A *Zhushan wenji* kiadásban itt a *shiwan* 十萬 kifejezés hiányzik.

⁶⁸⁵ A *Zhushan wenji* kiadásban a *ci* 此 után még a *chi* 池 írásjegy is ott található.

⁶⁸⁶ A *Zhushan wenji*-ben található szövegváltozatban *tutu* 土土 helyett *tushang* 土上 szerepel. A *Yushutang congshu* kiadásban a lap szélén a javítás szándékával ugyancsak 土土 van megadva.

⁶⁸⁷ A *Zhushan wenji* kiadásban itt *zhen* 真 helyett *yi* 異 szerepel.

⁶⁸⁸ A *Zhushan wenji* kiadásban itt a *shiwan* 十萬 kifejezés hiányzik.

⁶⁸⁹ Az 1991-es kiadás esetében itt nem *haoguang* 毫光, hanem *haowu* 毫無 szerepel minden magyarázat nélkül (Zhou 1991: 106).

⁶⁹⁰ A *Zhushan wenji* kiadásban a *bai* 白 után még a *yu* 玉 írásjegy is ott található.

行群山約二十餘里悉皆五色砂石光焰灼人四面峻壑⁶⁹¹ 窮崖千態萬狀不可勝紀草木不生鳥獸稀少真⁶⁹² 靈境也
 崖兒城⁶⁹³ 在土爾番⁶⁹⁴ 之西⁶⁹⁵ 二十里二水交流斷崖居中因崖爲城故曰崖兒廣不二里居民百家舊多寺宇有石刻存古爲率帥⁶⁹⁶ 國王所居復後⁶⁹⁷ 立交河縣治今併入土爾番焉
 鹽澤⁶⁹⁸ 在崖兒城之西南去土爾番城三十餘里城居平川中廣不二里居民百家城中有高塚二處環以林木周以牆垣蓋故國王黑的兒火者夫妻之墳墳近有小塚云其平⁶⁹⁹ 親暱愛之臣從葬也城北有矮山產石鹽堅白如石⁷⁰⁰ 可琢磨爲器以盛肉菜不必和鹽此鹽澤之名是也
 火州⁷⁰¹ 在魯⁷⁰² 城之西七十里城近北山地勢卑下山色青紅若火天氣多熱故名火州城方十餘里風物蕭條昔日人煙惟⁷⁰³ 多僧堂佛寺過半今皆零落東邊有荒城基址云古之高昌國治漢西域長史戊己校尉並居

⁶⁹¹ Itt mind a *Shangben congshu*, mind pedig a *Yushutang congshu* kiadásban a {谷+又+土} írásjegy tévesen szerepel a *he* 壑 írásjegy helyett (Zhou 1991: 107; Yang 1987: 293), ahogyan azt a *Yushutang congshu* kiadásban a javítás szándékával a lap szélén látható írásjegy (壑) is mutatja. Ezzel szemben a *Zhushan wenji*-ben *bi* 壁 található.

⁶⁹² Az 1991-es szövegkritikai kiadásban a *zhen* 真 után a *shi* 是 írásjegy is ott áll minden magyarázat nélkül (Zhou 1991: 107).

⁶⁹³ A *Zhushan wenji* kiadásban a Yarkhotóról szóló rész Ya'er cheng néven külön alcímmel van elválasztva az előző résztől, ez azonban a *Shangben congshu*, valamint a *Yushutang congshu* kiadásban hiányzik.

⁶⁹⁴ A *Zhushan wenji* kiadásban *Tu'erfan* 土爾番 után még a *cheng* 城 írásjegy is ott található.

⁶⁹⁵ A *Zhushan wenji* kiadásban a *zhixi* 之西 írásjegyek hiányoznak.

⁶⁹⁶ A *Zhushan wenji* kiadásban *Shuaishuai* 率帥 helyett *Jushi* 車師 szerepel.

⁶⁹⁷ A *Zhushan wenji* kiadásban *fuhou* 復後 helyett *houfu* 後復 szerepel.

⁶⁹⁸ A *Zhushan wenji* kiadásban *Yanze* 鹽澤 után még a *cheng* 城 írásjegy is ott található. A *Zhushan wenji* kiadásban a Yanze-ről szóló rész Yanze cheng néven külön alcímmel van elválasztva az előző résztől, ez azonban a *Shangben congshu*, valamint a *Yushutang congshu* kiadásban hiányzik.

⁶⁹⁹ A *Zhushan wenji* kiadásban a *ping* 平 után még a *ri* 日 írásjegy is ott található.

⁷⁰⁰ A *Zhushan wenji* kiadásban *shi* 石 helyett *yu* 玉 szerepel.

⁷⁰¹ A *Zhushan wenji* kiadásban a Huozhou-ról szóló rész Huozhou néven külön alcímmel van elválasztva az előző résztől, ez azonban a *Shangben congshu*, valamint a *Yushutang congshu* kiadásban hiányzik.

⁷⁰² A *Zhushan wenji* kiadásban a *lu* 魯 után még a *chen* 陳 írásjegy is ott található.

⁷⁰³ A *Zhushan wenji* kiadásban *wei* 惟 helyett *sui* 雖 szerepel.

焉唐置伊西庭節度使今爲⁷⁰⁴ 馬哈木⁷⁰⁵ 所隸自陝西行都司肅州嘉峪關至此行一月程

魯陳城⁷⁰⁶ 古之柳中縣地在火州之東去哈密約千餘里其間經大川砂磧茫然無有水草頭疋過此死者居多若遇大風人馬相失道傍多骸骨且有鬼魅行人曉夜失侶必致迷亡夷人謂之瀚海出川至流沙河河上有小岡云風捲浮⁷⁰⁷ 沙所積道北有山清⁷⁰⁸ 紅如⁷⁰⁹ 火名⁷¹⁰ 火焰山城方二三里四面多田園流水環繞樹林陰翳土宜稼麥麻豆廣植種葡萄桃李花紅胡桃小棗甜瓜胡蘆之屬⁷¹¹ 有小葡萄甘甜而無核名曰鎖子⁷¹² 葡萄土產綿花能爲布而紕薄善釀葡萄酒畜牛羊馬駝氣候和煖人民醇樸有爲回回體例⁷¹³ 者則男子削髮戴小單刺帽婦女以白布裹頭有爲畏兀兒粧束者男子椎髻婦人幪以皂巾垂髻於額⁷¹⁴ 俱依⁷¹⁵ 胡服方音皆畏兀兒語言火州土爾番魯陳三處民風土產大概相同

哈密城⁷¹⁶ 居平川中周圍三四里惟東北二門人民數百戶住矮土房城東有溪水西南流果林二三處種楸杏而已農耕須⁷¹⁷ 糞壤惟稼麥豌豆大小二麥多陷鹵北面大山三面平曠東南去肅州約一千六百餘里⁷¹⁸ 北

⁷⁰⁴ A *Zhushan wenji* kiadásban a *jinwei* 今爲 után még a *Bieshibali* 别失八里 írásjegyek is ott találhatók.

⁷⁰⁵ A *Zhushan wenji* kiadásban *Mahamu* 馬哈木 után még a *wangzi* 王子 írásjegyek is ott szerepelnek.

⁷⁰⁶ A *Zhushan wenji* kiadásban a Lukchunról szóló rész Luchen cheng néven külön alcímmel van elválasztva az előző résztől, ez azonban a *Shangben congshu*, valamint a *Yushutang congshu* kiadásban hiányzik.

⁷⁰⁷ A *Zhushan wenji* kiadásban *fu* 浮 helyett *liu* 流 szerepel.

⁷⁰⁸ A *Zhushan wenji*, valamint a *Yushutang congshu* kiadásban *qing* 清 helyett *qing* 青 szerepel.

⁷⁰⁹ A *Zhushan wenji* kiadásban *ru* 如 helyett *ruo* 若 szerepel.

⁷¹⁰ Az 1991-es szövegkritikai kiadásban a *ming* 名 után a *yue* 曰 írásjegy is ott áll.

⁷¹¹ A *Zhushan wenji* kiadásban *shu* 屬 helyett *lei* 類 szerepel.

⁷¹² A *Zhushan wenji* kiadásban *suozi* 鎖子 helyett *suozi* 瑣子 szerepel.

⁷¹³ A *Zhushan wenji* kiadásban *tili* 體例 helyett *genjiao* 根腳 szerepel.

⁷¹⁴ A *Zhushan wenji* kiadásban az *e* 額 után még a *shang* 上 írásjegy is ott áll.

⁷¹⁵ A *Zhushan wenji* kiadásban *yi* 依 helyett *yi* 衣 található.

⁷¹⁶ A *Zhushan wenji* kiadásban a Hámiról szóló rész Hami néven külön alcímmel van elválasztva az előző résztől, ez azonban a *Shangben congshu*, valamint a *Yushutang congshu* kiadásban hiányzik.

⁷¹⁷ A *Zhushan wenji* kiadásban *xu* 須 helyett *sui* 雖 szerepel.

⁷¹⁸ A *Zhushan wenji* kiadásban a *li* 里 után még a következő tizenhét írásjegy is ott található: *zhongjian yi you da chuan yue sanbai yu li er san ri fang chu chuan* 中間亦有大川約三百餘里二三日方出川.

至瓦刺地面疾行約一月程西去火州三箇城⁷¹⁹ 約千里在唐爲伊州之地今爲西北諸胡往來之衝要路其人多獷悍凡經此處必有求馬⁷²⁰ 蒙古回回⁷²¹ 雜處於此衣服禮俗各有不同

達失干⁷²² 城在塞藍之西去撒馬兒罕七百餘里城周迴二里居平原上四面皆平岡多園林廣樹木流水長行土宜五穀居民稠密負載則賃車牛卜花兒⁷²³ 城在撒馬兒罕之西⁷²⁴ 七百餘里城周迴十餘里居平川中民物富庶街市繁華戶口萬計地土下濕天氣溫和冬不附向⁷²⁵ 火土宜五穀桑麻產絲綿布帛冬食生菜牛羊魚肉天鵝鷄兔⁷²⁶ 悉皆有之⁷²⁷

⁷¹⁹ A *Zhushan wenji* kiadásban *san ge cheng* 三箇城 helyett egyszerűen csak *di* 地 szerepel.

⁷²⁰ A *Zhushan wenji* kiadásban *ma* 馬 helyett *yan* 焉 található. A *Yushutang congshu* kiadásban a lap szélén a javítás szándékával ugyancsak 焉 van megadva.

⁷²¹ A *Zhushan wenji* kiadásban *huihui* 回回 helyett *huihu* 回鶻 szerepel.

⁷²² A *Zhushan wenji* kiadásban a Taskentről szóló rész Dashigan néven külön alcímmel van elválasztva az előző résztől, ez azonban a *Shangben congshu*, valamint a *Yushutang congshu* kiadásban hiányzik.

⁷²³ A *Zhushan wenji* kiadásban a Buharáról szóló rész Buhua'er néven külön alcímmel van elválasztva az előző résztől, ez azonban a *Shangben congshu*, valamint a *Yushutang congshu* kiadásban hiányzik.

⁷²⁴ A *Zhushan wenji* kiadásban a *xi* 西 után még a *bei* 北 írásjegy is ott található.

⁷²⁵ A *Zhushan wenji* kiadásban a *xiang* 向 írásjegy hiányzik.

⁷²⁶ A *Zhushan wenji* kiadásban *niu yang yu rou tian'e ji tu* 牛羊魚肉天鵝鷄兔 helyett *niu yang ji e yu tu tian'e zhi lei* 牛羊雞鵝魚兔天鵝之類 szerepel.

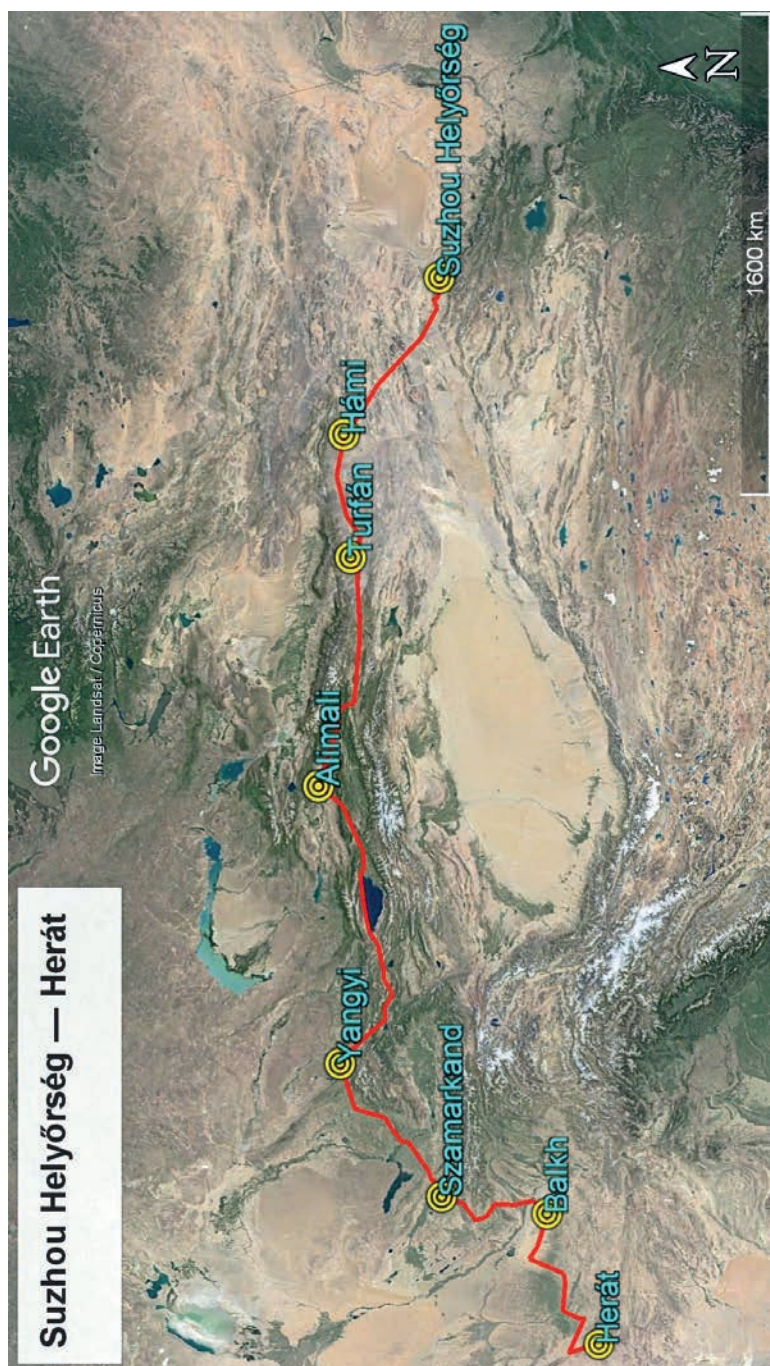
⁷²⁷ A *Shanben congshu* és *Yushutang congshu* kiadástól eltérően a *Zhushan wenji*-ben a Taskentről, illetve a Buharáról szóló rész nem az egész szöveg végén található, hanem közvetlenül a Szajramról szóló rész után következik.

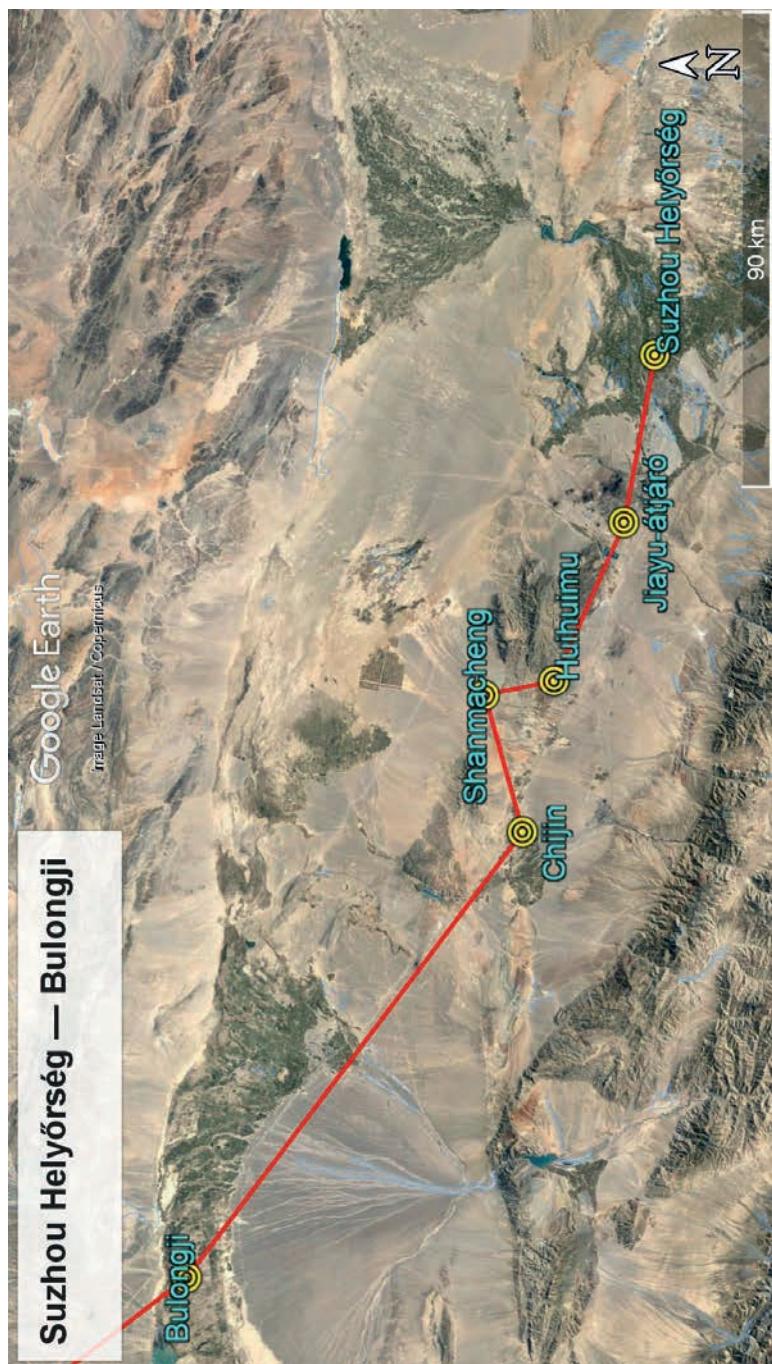
FÜGGELÉK III.

A KÖVETSÉG ÚTVONALA (TÉRKÉPEK)

A következő oldalakon található térképek az 1413–1415-ös kínai követség útvonalát, egészen pontosan az 1414 februárjától októberéig tartó időszakot – a suzhou-i helyőrségtől a Herátig vezető szakaszt – mutatják be a *Xiyu xingcheng ji* alapján.

FÜGGELÉK IV.

A TÉMÁHOZ KAPCSOLÓDÓ SZEMÉLYEK ÉS HELYSZÍNEK

A következő oldalakon néhány, e kötet témájához kapcsolódó személyek és helyszínek fotói, illetve portréi láthatók.

Zhu Di ülőszobra a Changling mauzóleumban (Ming-sírok) –
Peking (Kína) Kép: © SIHASAKPRACHUM/Shutterstock.com

Timur (emlékmű) – Szamarkand (Üzbegisztán)
Kép: © BT Image/Shutterstock.com

Shāhrukh
Emine Çakır rajza, amelyet e kötet számára készített

Shāhrukh
Metin Akbaşlı rajza, amelyet e kötet számára készített

A Jiayu-átjáró – Gansu tartomány (Kína)
Kép: © Parichart Patricia Wong/Shutterstock.com

Lángoló-hegy – Xinjiang (Kína)
Kép: © beibaoke/Shutterstock.com

Yarkhoto (Jiaohe romjai) – Xinjiang (Kína)
Kép: © beibaoke/Shutterstock.com

Az Ak Saray romjai – Shahr-i Sabz (Üzbegisztán)
Kép: © Yulia_B/Shutterstock.com

A Bibi Khanym mecset – Szamarkand (Üzbegisztán)
Kép: © monticello/Shutterstock.com

A Harī-rūd (Herát-folyó) – Herát tartomány (Afganisztán)
Kép: © Jono Photography/Shutterstock.com

A Nagy Citadella – Herát (Afganisztán)
Kép: © Travel Stock/Shutterstock.com

A Nagy Pénteki Mecset – Herát (Afganisztán)
Kép: © knovakov/Shutterstock.com

Chenjiacun 陳家村 (Renhouli 仁厚里) – Jiangxi tartomány (Kína)
A képet Chen Shiman készítette, amelyet e kötet számára ajánlott fel

Chen Cheng egykori lakóhelye – Chenjiacun (Renhouli)
A képet Chen Shiman készítette, amelyet e kötet számára ajánlott fel

A Yilaotang épülete – Chen Cheng egykori lakóhelyén (Chenjiacun)
A képet Chen Shiman készítette, amelyet e kötet számára ajánlott fel

Ciprusfa, amelyet a szájhagyomány szerint maga Chen Cheng ültetett – Chen
Cheng egykori lakóhelyén (Chenjiacun, Renhouli)
A képet Chen Shiman készítette, amelyet e kötet számára ajánlott fel

A Yilaotang belülről – Chen Cheng egykori lakóhelyén (Chenjiacun)

A középén látható portréfestmény magát Chen Chenget ábrázolja.

A képet Chen Shiman készítette, amelyet e kötet számára ajánlott fel

A Yilaotang belülről – Chen Cheng egykori lakóhelyén (Chenjiacun)

A képet Chen Shiman készítette, amelyet e kötet számára ajánlott fel

FELHASZNÁLT IRODALOM

Elsődleges források

- Clavijo, Ruy González de 1859. *Narrative of the Embassy of Ruy Gonzalez de Clavijo to the Court of Timour at Samarcand, A.D. 1403–6*. [Trans. Clements R. Markham] London: Printed for the Hakluyt Society.
- Huayi yiyu 華夷譯語 [Kínai–Barbár Nyelvek Fordító Szótára]. (Huo Yuanjie 火原潔 ed.) *Beijing tushuguan guji zhenben congkan* 北京圖書館古籍珍本叢刊 6. Beijing: Shumu wenxian chubanshe, 1988.
- Ibn ‘Arabshāh, Aḥmad ibn Muḥammad 2018. *Tamerlane: The Life of the Great Amir*. [Trans. John H. Sanders] London–New York: I.B. Tauris.
- Kong, Yun-cheung (trans. and annot.) 2010. *Huangdi Neijing: A Synopsis with Commentaries*. Hong Kong: The Chinese University of Hong Kong.
- Mingshi 明史. (Zhang Tingyu 張廷玉 et al. eds.) Taipei: Guofang yanjiuyuan, 1962.
- Ming Taizong shilu 明太宗實錄. (Yang Shiqi 楊士奇 et al. eds.) Taipei: Zhongyang yanjiuyuan lishi yuyan yanjiusuo, 1962.
- Olbricht, Peter – Pinks, Elisabeth (ed. and trans.) 1980. *Meng-Ta pei-lu und Hei-Ta shih-lüeh: Chinesische Gesandtenberichte über die frühen Mongolen 1221 und 1237*. [Asiatische Forschungen, Band 56.] Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Roemer, Hans R. (trans. and annot.) 1956. *Šams al-Husn. Eine Chronik vom Tode Timurs bis zum Jahre 1409, von Tāğ as-Salmānī* [Tāğ al-Salmānī]. [Persischer Text in Faksimile (Hs. Lālā Isma‘il Efendi 304). Akademie der Wissenschaften und der Literatur in Mainz. Veröffentlichungen der Orientalischen Kommission, Band VIII.] Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- Shi Xiyu ji 使西域記. (Cao Rong 曹溶 ed.) *Xuehai leibian* 學海類編. [Baibu congshu jicheng: yuanke jingyin 百部叢書集成: 原刻景印 24.] Taipei: Yiwen yinshuguan, 1967.
- Shi Xiyu ji 使西域記. (Wang Yunwu 王雲五 chief ed.) *Congshu jicheng (chubian)* 叢書集成 (初編). Shanghai: Shangwu yinshuguan, 1936.
- Xiyu xingcheng ji 西域行程記, *Xiyu fanguo zhi* 西域番國志. (Shen Shandeng 沈善登 ed.) *Yushutang congshu* 豫恕堂叢書 *Duwuyuan congchao* 獨寤園叢鈔. Megtalálható a Shanghai Könyvtárban 上海圖書館. A Guangxu-érában 光緒 (1875–1908) adták ki.
- Xiyu xingcheng ji 西域行程記, *Xiyu fanguo zhi* 西域番國志. *Guoli Beiping tushuguan shanben congshu* 國立北平圖書館善本叢書 1. Shanghai: Shangwu yinshuguan, 1937.
- Yang Jianxin 楊建新 (chief ed.) 1987. „*Xiyu xingcheng ji, Xiyu fanguo zhi* ji qi zuozhe jianjie 《西域行成記》《西域番國志》及其作者簡介 [A *Xiyu xingcheng ji* és a *Xiyu fanguo zhi*, valamint szerzőjük rövid bemutatása].” In: *Gu xixing ji xuanzhu* 古西行紀選注 [Egykori nyugati utazások feljegyzései, válogatott művek kommentárokkal]. Yinchuan: Ningxia renmin chubanshe, 260–295.

- Zhou Liankuan 周連寬 1991. *Xiyu xingcheng ji* 西域行程記, *Xiyu fanguo zhi* 西域番國志 [Xiyu xingcheng ji, Xiyu fanguo zhi]. [Zhongwai jiaotong shiji congkan 中外交通史籍叢刊.] Beijing: Zhonghua shuju. (Az előszót Wang Jiguang 王繼光 írta, 1–27.)
- Zhushan wenji 竹山文集. Két kiadása (1729 és 1819) megtalálható a Jiangxi Tartományi Könyvtárban 江西省圖書館, valamint a Gansu Tartományi Könyvtárban 甘肅省圖書館.

Felhasznált másodlagos szakirodalom

- Aka, Ismail 1991. *Timur ve devleti* [Timur és állama]. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basimevi.
- Allen, Terry 1981. *A Catalogue of the Toponyms and Monuments of Timurid Herat*. [Studies in Islamic Architecture, No. 1.] Cambridge, Mass.: Aga Khan Program for Islamic Architecture at Harvard University and the Massachusetts Institute of Technology.
- Allen, Terry 1983. *Timurid Herat*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Amitai-Preiss, Reuven – Morgan, David O. (eds.) 1999. *The Mongol Empire and Its Legacy*. [Islamic History and Civilization; Studies and Texts, Vol. 24.] Leiden–Boston–Köln: Brill.
- Andornino, Giovanni 2006. *The Nature and Linkages of China's Tributary System under the Ming and Qing Dynasties*. [Working Papers of the Global Economic History Network (GEHN), No. 21/06.] London: London School of Economics, 1–49.
- Bai Shouyi 白壽彝 (chief ed.) [Wang Yuquan 王毓銓 (ed.)] 1999. „Yu Tiemu'er diguo de guanxi 與帖木兒帝國的關係 [(Kína) kapcsolata a Timurida Birodalommal].” In: *Zhongguo tongshi* 中國通史 [Kína általános története] 15 (第9卷): *Zhongguo shidai—Mingshiqi (shang)* 中古時代—明時期 (上) [Középkor: a Ming-dinasztia (1. kötet)]. Shanghai: Shanghai renmin chubanshe, 405–408.
- Barthold, Vasily V. 1963. *Four Studies on the History of Central Asia 2: Ulugh-Beg*. [Trans. V. Minorsky – T. Minorsky] Leiden: E. J. Brill.
- Bouvat, Lucien 1926. „Essai sur la civilisation timouride.” *Journal Asiatique* 208: 193–299.
- Bretschneider, Emil 1888. *Mediaeval Researches from Eastern Asiatic Sources*, Vol. 2. London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co. Ltd.
- Bretschneider, Emil 1895. *Botanical Investigations into the Materia Medica of the Ancient Chinese*. [Botanicon Sinicum. Notes on Chinese Botany from Native and Western Sources, Part 3.] Shanghai–Hongkong–Yokohama–Singapore: Kelly and Walsh, Limited.
- Centlivres-Demont, Micheline 1981. „Rites de mariage en Afghanistan: le dit et le vécu.” In: Hainard, Jacques – Kaehr, Roland (eds.) *Naître, vivre et mourir: Actualité de Van Gennep*. Neuchâtel: Musée d'ethnographie, 119–134.

- Chan, Hok-Lam 1988. „The Chien-wen, Yung-lo, Hung-hsi, and Hsüan-te Reigns, 1399–1435.” In: Mote, Frederick W. – Twitchett, Denis (eds.) *The Cambridge History of China: Volume 7, The Ming Dynasty, 1368–1644, Part 1*. Cambridge: Cambridge University Press, 182–304.
- Chang Cheng 常成 – Liang Shanshan 梁姗姗 2019-12-27. „Chen Cheng chushi Xiyu yu Mingdai lulu sichou zhi lu jinglüe 陳誠出使西域與明代陸路絲綢之路經路 [Chen Cheng diplomáciai küldetése a Nyugati Területeken, valamint a Ming-kori szárazföldi Selyemút vázlatos bemutatása].” *Zhongguo shehui kexue bao* 中國社會科學報 (010).
- Chen Shengxi 陳生璽 1957. „Mingchu Tiemu'er diguo he Zhongguo de guanxi 明初帖木兒帝國和中國的關係 [A Timurida Birodalom és Kína kapcsolata a korai Ming-korban].” *Shixue yuekan* 史學月刊 7: 34–38.
- Chen Shoushi 陳守實 1947. „Mingchu yu Tiemu'er guanxi shitan 明初與帖木兒關係試探 [A korai Ming Kína és Timur kapcsolatának vizsgálata].” *Xin Zhonghua* 新中華 5.17: 23–27.
- Cheng Shuning 程舒寧 1986. „Mingchao yu Tiemu'er diguo de guanxi 明朝與帖木兒帝國的關係 [A Ming-dinasztia és a Timurida Birodalom kapcsolata].” *Shixue luncong* 史學論叢 2.
- Church, Sally K. 2010. „Shiyong GIS yingshe Chen Cheng de xingcheng 使用GIS 映射陳誠的行程 [Chen Cheng útvonalának feltérképezése GIS segítségével].” In: Liu Yingsheng 劉迎勝 (ed.) *Da Ming hunyi tu yu Hunyi jianglitu yanjiu — zhonggu shidai houqi Dongya de huanyutu yu shijie dili zhishi* 《大明混一圖》與《混一疆理圖》研究—中古時代後期東亞的寰宇圖與世界地理知識 [A *Da Ming hunyi tu* és a *Hunyi jianglitu* című munkákkal kapcsolatos kutatások: Kelet-Ázsia egyetemes térképe és világföldrajzi ismeretek a késő középkorban]. Nanjing: Fenghuang chubanshe, 241–245.
- Church, Sally K. 2015. *Xiyu xingcheng ji* 西域行程記 (*Record of the Journey to the Western Regions*). <http://www.thelongridersguild.com/Chen%20Cheng%27s%20Diary%20-%20China%20to%20Herat.pdf> (utolsó letöltés: 2023.03.28.)
- Church, Sally K. 2019. „A New Look at Chen Cheng's Role in His Diplomatic Missions to Herat (1413–1420).” *Monumenta Serica* 67.2: 363–395.
- Çandarlıoğlu, Gülçin 1995. *Orta Asya'da Timurîler; Çin'de Ming münâsebetleri: Ch'en Ch'eng elçilik raporu* [A közép-ázsiai Timuridák és a Ming-kori Kína kapcsolatai: a Chen Cheng követség jelentése]. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası.
- Di Cosmo, Nicola 2003. „Kirghiz Nomads on the Qing Frontier: Tribute, Trade, or Gift Exchange?” In: Di Cosmo, Nicola – Wyatt, Don J. (eds.) *Political Frontiers, Ethnic Boundaries, and Human Geographies in Chinese History*. London–New York: RoutledgeCurzon, 351–372.
- Didier, Michel 2012. *Chen Cheng (1365–1457): Ambassadeur des premiers empereurs Ming*. Paris–Louvain: Éditions Peeters.
- Ding Mingjun 丁明俊 2004. „Mingchao yu Zhongya musilin gongmao guanxi tanxi 明朝與中亞穆斯林貢貿關係探析 [A Ming-dinasztia és a közép-ázsiai muszlimok közötti adó-ajándék (rendszerére épülő) kereskedelmi kapcsolatok elemzése].” *Xibei di'er minzu xueyuan xuebao* 西北第二民族學院學報 62.2: 29–34.

- Dreyer, Edward L. 1982. *Early Ming China: A Political History 1355–1435*. Stanford: Stanford University Press.
- Dreyer, Edward L. 1988. „Military Origins of Ming China.” In: Mote, Frederick W. – Twitchett, Denis (eds.) *The Cambridge History of China: Volume 7, The Ming Dynasty, 1368–1644, Part 1*. Cambridge: Cambridge University Press, 58–106.
- Du Dan 杜甫 2020. „*Xiyu fanguo zhi zhong* Halie guo fengsu xingcheng de beijing yanjiu 《西域番國志》中哈烈國風俗形成的背景研究 [Tanulmány a *Xiyu fanguo zhi*-ben olvasható Halie (Herát) országban kialakult szokások hátteréről].” *Jingu wenchuang* 今古文創 20: 37–39.
- Duan Hairong 段海蓉 1996. „Tan Chen Cheng de Xiyu jixing shi 談陳誠的西域紀行詩 [Chen Cheng verseiről, amelyek a Nyugati Területeken tett utazásairól szólnak].” *Xinjiang daxue xuebao* 新疆大學學報 24.2: 66–70.
- Enoki, Kazuo 榎一雄 1981. „A History of Central Asian Studies in Japan.” *Acta Asiatica* 41: 95–117.
- Evans, Paul M. 1988. *John Fairbank and the American Understanding of Modern China*. New York–Oxford: Basil Blackwell.
- Ezhenkhan-uli, Bakhyt [Bahati Yijiahan 巴哈提 依加漢] 2019. „Du Chen Cheng *Xiyu fanguo zhi zhaji* er ze 讀陳誠《西域番國志》札記二則 [Két megjegyzés Chen Cheng *Xiyu fanguo zhi* című művének olvasásához]. *Yuanshi ji minzu yu bianjiang yanjiu jikan* 元史及民族與邊疆研究集刊 2: 168–176.
- Fairbank, John K. – Têng, Ssu-yu 1941. „On the Ch’ing Tributary System.” *Harvard Journal of Asiatic Studies* 6.2: 135–246.
- Fan Yali 范雅黎 2010. „*Mingshi-Xiyu zhuan zhi* Badaheishang bianwu er ze 《明史·西域傳》之八答黑商辨誤二則 [Két hiba a *Mingshi* Nyugati Területekről szóló feljegyzéseiben Badaksánnal kapcsolatban].” *Xibu Menggu luntan* 西部蒙古論壇 3: 26–34, 127.
- Farmer, Edward L. – Taylor, Romeyn – Waltner, Ann 1994. *Ming History: An Introductory Guide to Research*. [Ming Studies Research Series Number 3.] Minneapolis: Society for Ming Studies, Center for Early Modern History.
- Feng Xishi 馮錫時 1990. „You Jinling Wenshi jiapu kan Mingchu Tiemu’er diguo yu Ming de youhao jiaowang 由<金陵溫氏家譜>看明初帖木兒帝國與明的友好交往 [A Timurida Birodalom és Kína baráti kapcsolatai a korai Ming-korban *A jinlingi Wen nemzetség genealógiája* alapján].” *Minzu yanjiu* 民族研究 5: 84–89.
- Fletcher, Joseph F. 1968. „China and Central Asia, 1368–1884.” In: Fairbank, John K. (ed.) *The Chinese World Order: Traditional China’s Foreign Relations*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 206–224, 337–368. (Reprinted in Manz, Beatrice F. [ed.] *Studies on Chinese and Islamic Inner Asia [Joseph F. Fletcher]*. Farnham: Variorum, 1995, 206–224, 337–368.)
- Fodde, Enrico 2009. „Traditional Earthen Building Techniques in Central Asia.” *International Journal of Architectural Heritage* 3.2: 145–168.
- Franke, Otto 1930. *Das Altertum und das Werden des Konfuzianischen Staates*. [Geschichte des chinesischen Reiches: eine Darstellung seiner Entstehung, seines Wesens und seiner Entwicklung bis zur neuesten Zeit, I. Band.] Berlin–Leipzig: Verlag von Walter de Gruyter & Co.
- Franke, Wolfgang 1968. *An Introduction to the Sources of Ming History*. Kuala Lumpur: University of Malaya Press.

- Gao Yongjiu 高永久 1999. „Tiemu'er yu Zhongguo 帖木兒與中國 [Timur és Kína].” *Zhongyang minzu daxue xuebao* 中央民族大學學報 2: 55–58.
- Gharipour, Mohammad – Sobti, Manu P. 2015. „Mobile Urbanism: Tent Cities in Medieval Travel Writing.” In: Gharipour, Mohammad – Özlü, Nilay (eds.) *The City in the Muslim World: Depictions by Western Travel Writers*. London–New York: Routledge, 22–55.
- Gronke, Monika 2014. „The Persian Court between Palace and Tent: From Timur to 'Abbas I.” In: Golombek, Lisa – Subtelny, Maria (eds.) *Timurid Art and Culture: Iran and Central Asia in the Fifteenth Century*. Leiden–Boston: Brill, 18–22.
- Guo Jiao 郭嬌 2015. *Chen zhushan wenji yanjiu* [《陳竹山文集》研究 [A *Chen zhushan wenji* (átfógó) vizsgálat]. (Master thesis, Xinjiang Shifan Daxue 新疆師範大學)
- Hambly, Gavin (ed.) 1969. *Central Asia*. New York: Delacorte Press.
- Hazleton, Keith 1985. *A Synchronic Chinese–Western Daily Calendar 1341–1661 A.D.* [Ming Studies Research Series Number 1.] Minneapolis: Society for Ming Studies, Center for Early Modern History.
- He Yan 和龔 1986. „Ming wangchao yu Tiemu'er diguo guanxi qianshuo 明王朝與帖木兒帝國關係淺說 [A Ming-dinasztia és a Timurida Birodalom kapcsolatainak rövid ismertetése].” *Gansu minzu yanjiu* 甘肅民族研究 3: 65–69.
- He Yan 和龔 1988. „Xiyu fanguo zhi zhong de musilin shehui 《西域番國志》中的穆斯林社會 [A muszlim társadalom Chen Cheng *Xiyu fanguo zhi* című feljegyzéseiben].” *Zhongguo musilin* 中國穆斯林 1: 26–29.
- Hecker, Felicia J. 1993. „A Fifteenth-Century Chinese Diplomat in Herat.” *Journal of the Royal Asiatic Society*, Third Series, 3.1: 85–98.
- Hevia, James L. 1995. *Cherishing Men from Afar: Qing Guest Ritual and the Macartney Embassy of 1793*. Durham: Duke University Press.
- Hu Rui 胡睿 2013. „Chen Cheng chushi Xiyu yu Ming chao qianqi dui Xiyu de jingying 陳誠出使西域與明朝前期對西域的經營 [Chen Cheng diplomáciai küldetése a Nyugati Területeken, valamint a korai Ming–kor Nyugati Területekkel kapcsolatos politikája].” *Lingu jiaoxue* 林區教學 (199) 10: 35–37.
- Huang Mianjin 黃綿瑾 2018. „Sichou zhi lu zhi daming teshi — Chen Cheng 絲綢之路之大明特使—陳誠 (35 ji dianshiju wenxue juben 35集電視劇文學劇本) [A Nagy Ming (Kína) megbízott követe a Selyemúton — Chen Cheng (35 részes tévéjáték forgatókönyve)].” *Yingju xinzuo* 影劇新作 2: 57–74.
- Hucker, Charles O. 1995. *A Dictionary of Official Titles in Imperial China*. Taipei: SMC Publishing Inc.
- Jiang Yifan 姜伊凡 2001. „Mingchao yu Tiemu'er diguo guanxishi kaolue 明朝與帖木兒帝國關係史考略 [A Ming-dinasztia és a Timurida Birodalom közötti kapcsolatok történetének áttekintése].” *Jinan jiaoyu xueyuan xuebao* 濟南教育學院學報 6: 22–24.
- Johnston, Alastair I. 1995. *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Kalkan, Tuba 2016. *Herât ve çevresinin tarihi coğrafyası (Mirza Şâhrûh dönemi)* [Herât és környékének történeti földrajza (Mirza Shâhrûkh korában)]. (Ph.D. diss., Ankara: Ankara Üniversitesi)

- Kanda Kiichirō 神田喜一郎 1927. „Min no Chin Sei no Shi Saiiki Ki ni tsuite 明の陳誠の使西域記に就いて [A Ming-kori Chen Cheng *Shi Xiyu ji* című munkájáról].” *Tōyō Gakuhō* 東洋學報 16.3: 351–372.
- Kauz, Ralph 2005. *Politik und Handel zwischen Ming und Timuriden: China, Iran und Zentralasien im Spätmittelalter*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Kauz, Ralph 2015. „Michel Didier’s Chen Cheng (1365–1457), Ambassadeur Des Premiers Empereurs Ming: A Review Article, or Some Considerations of the Geographical Knowledge on the Silk Road during the Early Ming Dynasty.” *Journal of Asian History* 49.1–2: 253–266.
- Kost, Catrin 2019. „Chasing the Halcyon Light – Human–Kingfisher Relations in Eastern Han-Dynasty China (CE 25–220) and Their Material.” *Sociocultural and Ecological Articulations, Environmental Archaeology* 24.4: 411–433.
- Lan Qing 藍青 2018. „Lun Mingchao shichen Chen Cheng de Xiyu jixing shi 論明朝使臣陳誠的西域紀行詩 [A Ming-kori követ Chen Cheng verseiről, amelyek a Nyugati Területeken tett utazásairól szólnak].” *Suzhou keji daxue xuebao* 蘇州科技大學學報 35.5: 43–49, 108.
- Lane-Poole, Stanley 1882. *The Coinage of Bukhārā (Transoxiana) in the British Museum: From the Time of Timur to the Present Day, Classes XXII, XXIII*. Poole, Reginald Stuart (ed.). [Catalogue of Oriental Coins in the British Museum, Vol. 7.] London: Printed by order of the Trustees.
- Laufer, Berthold 1919. *Sino-Iranica: Chinese Contributions to the History of Civilization in Ancient Iran: With Special Reference to the History of Cultivated Plants and Products*. [Field Museum of Natural History, Publication 201, Anthropological Series, Vol. XV, No. 3.] Chicago: Field Museum of Natural History.
- Li Jiang 李江 1996. „Chen Cheng chushi Xiyu shiji kao 陳誠出使西域事跡考 [A Chen Cheng nyugati küldetése során történt események vizsgálata].” *Jiangxi shehui kexue* 江西社會科學 12: 84–88.
- Li Jiang 李江 1997. „Chen Cheng yu Chen Zhushan xiansheng wenji 陳誠與《陳竹山先生文集》 [Chen Cheng és a Chen Zhushan xiansheng wenji (A Chen Zhushan úrfi kapcsolat) munkái gyűjteménye].” *Jiangxi shifan daxue xuebao* 江西師範大學學報 30.1: 75–80.
- Liu Guofang 劉國防 1992. „Mingchao chuqi dui Xiyu de guanxia ji wanglai guanxi 明朝初期對西域的管轄及往來關係 [A korai Ming-dinasztia érdekszférájának érvényesülése a Nyugati Területeken, valamint a Nyugati Területekkel való érintkezése].” *Xiyu yanjiu* 西域研究 1: 33–45.
- Liu Yingsheng 劉迎勝 1999. „Yongle chuming yu Tiemu’er diguo de shijie wanglai 永樂初明與帖木兒帝國的使節往來 [Követjárások a Ming-dinasztia és a Timurida Birodalom között Yongle császár uralkodásának korai időszakában].” In: Bai Hua 柏樺 (chief ed.) *Qingzhu Wang Zhonghan jiaoshou bashiwu ji Wei Qingyuan jiaoshou qishi huadan xueshu lunwen heji* 慶祝王鍾翰教授八十五暨韋慶遠教授七十華誕學術論文合集 [Tudományos munkák gyűjteménye Wang Zhonghan professzor 85. születésnapja és Wei Qingyuan professzor 70. születésnapja alkalmából]. Hefei: Huangshan shushe, 109–114.
- Liu Zhuo 劉卓 2006. „Halie guo yu Mingchao guanxi shulüe 哈烈國與明朝關係述略 [Halie (Herát) ország és a Ming-dinasztia kapcsolatának rövid ismertetése].” *Xiyu yanjiu* 西域研究 2: 31–33.

- Lotze, Johannes S. 2016. *Translation of Empire: Mongol Legacy, Language Policy, and the Early Ming World Order, 1368–1453* [A thesis submitted to the University of Manchester for the degree of Doctor of Philosophy in the Faculty of Humanities]. (Ph.D. diss., Manchester, UK: The University of Manchester)
- Lu Shen 魯深 1983. „Guanyu Li Xian ji qi xixing 關於李暹及其西行 [Li Xianról, valamint az ő nyugati küldetéseiről].” *Xibei shidi* 西北史地 3: 32–35.
- Ma, Guang 馬光 2017. „Tributary Ceremony and National Security: A Reassessment of *Wokou* Diplomacy between China and Japan during the Early Ming Dynasty.” *Journal of Asian History* 51.1: 27–54.
- Ma Junqi 馬駿騏 1985. „Tiemu’er diguo yu Mingchao de guanxi 帖木兒帝國與明朝的關係 [A Timurida Birodalom és a Ming-dinasztia kapcsolata].” *Guizhou shifan daxue xuebao* 貴州師範大學學報 (45) 4: 33–38.
- Ma Junqi 馬駿騏 1996. „Xi Tiemu’er Shang Mingtaizu biao 析帖木兒《上明太祖表》 [Timurnak az első Ming kínai uralkodóhoz írt levelének elemzése].” *Guizhou shifan daxue xuebao* 貴州師範大學學報 (90) 3: 25–29.
- Ma Junqi 馬駿騏 2000. „Chen Cheng he Xiyu xingcheng ji 陳誠和《西域行成記》 [Chen Cheng és a Xiyu xingcheng ji].” *Guizhou shehui kexue* 貴州社會科學 (167) 5: 100–104.
- Maejima Shinji 前嶋信次 – Katō Kyūzō 加藤九祚 1993. *Shiruku rōdo jiten* シルクロード辞典 [Selyemút Enciklopédia]. Tōkyō: Fuyō shobō shuppan.
- Małowist, Marian 2010. „Social and Economic Life in Timur’s Empire.” In: Batou, Jean – Szlajfer, Henryk (eds.) *Western Europe, Eastern Europe and World Development, 13th–18th Centuries. Collection of Essays of Marian Małowist*. [Studies in Critical Social Sciences, Vol. 16.] Leiden–Boston: Brill, 287–324.
- Manz, Beatrice F. 1988. „Tamerlane and the Symbolism of Sovereignty.” *Iranian Studies* 21.1–2: 105–122.
- Manz, Beatrice F. 1989. *The Rise and Rule of Tamerlane*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Manz, Beatrice F. 1998. „Temür and the Problem of a Conqueror’s Legacy.” *Journal of the Royal Asiatic Society*, Third Series, 8.1: 21–41.
- Marr, David G. 1981. „Sino–Vietnamese Relations.” *The Australian Journal of Chinese Affairs* 6: 45–64.
- Masui Yasuki 真水康樹 1995. „Shiting mufu sandai jiangjun Zuli Yiman de dui Ming waijiao 室町幕府三代將軍足利義滿的對明外交 [A Muromachi Bakufu harmadik sógunjának, Ashikaga Yoshimitsunak diplomáciai kapcsolata a Ming Kínával].” *Ribenxue* 日本學 4: 255–264.
- Millward, James A. 1998. *Beyond the Pass: Economy, Ethnicity, and Empire in Qing Central Asia, 1759–1864*. Stanford: Stanford University Press.
- Mitsui Takayuki 満井隆行 1938. „Min no Chin Sei no seishi ni tsuite 明の陳誠の西使に就いて [A Ming-kori Chen Cheng nyugati küldetéseiről].” In: Baikikai 榎溪会 (ed.) *Yamashita sensei kanreki kinen tōyōshi ronbunshū* 山下先生還暦記念東洋史論文集 [Kelet-Ázsia történetével kapcsolatos tanulmányok gyűjteménye Yamashita szenszej 60. születésnapja alkalmából]. Tōkyō: Rokumeikan, 589–614.

- Nakamura Hidetaka 中村栄孝 1963. „Jūsan, yon seiki no Tō'a jōsei to Mongoru no shūrai 十三, 四世紀の東亜情勢とモンゴルの襲来 [Kelet-Ázsia helyzete a 13-14. században és a mongol invázió].” In: Ienaga Saburō 家永三郎 et al. (ed.) *Iwanami kōza Nihon rekishi 6 (chūsei 2)* 岩波講座日本歴史 6 (中世 2). Tōkyō: Iwanami shoten, 1–52.
- Needham, Joseph 1965. *Science and Civilization in China. Vol. 4: Physics and Physical Technology. Part II: Mechanical Engineering*. Cambridge: Cambridge University Press.
- O'Kane, Bernard 1982. *Timurid Architecture in Khurasan*. (Ph.D. diss., University of Edinburgh)
- Pan Yongyong 潘勇勇 2014a. „Mingchao yu Tiemu'er wangchao guanxishi yanjiu zongshu 明朝與帖木兒王朝關係史研究綜述 [A Ming-dinasztia és a Timurida Birodalom kapcsolatának történetével kapcsolatos kutatások áttekintése].” *Hetian shifan zhuanke xuexiao xuebao* 和田師範專科學校學報 33.2: 95–99.
- Pan Yongyong 潘勇勇 2014b. „Mingdai chaogong maoyi yanjiu xintan — yi Mingchao yu Tiemu'er wangchao de chaogong maoyi wei li 明代朝貢貿易研究新探—以明朝與帖木兒王朝的朝貢貿易爲例 [A Ming-kori adó-ajándék kereskedelem kutatása új szempontból – a Ming-dinasztia és a Timurida Birodalom közötti adó-ajándék kereskedelem alapján].” *Qianyan* 前沿 (363–364) 7: 220–221.
- Pan Yongyong 潘勇勇 2015. *Mingchao yu Tiemu'er wangchao de chaogong maoyi yanjiu* 明朝與帖木兒王朝的朝貢貿易研究 [A Ming-dinasztia és a Timurida Birodalom közötti adó-ajándék kereskedelem kutatása]. (Master thesis, Xinjiang Daxue 新疆大學)
- Pankratov, Boris I. Панкратов Борис И. 1998. „Описание иностранных государств на Западе [A nyugati államok leírása].” In: Кроль, Юрий Л. (published) *Борис Иванович Панкратов. Монголистика, Синология, Буддология* [Borisz Ivanovics Pankratov. Mongolisztika, sinológia, buddhológia]. [Страны и народы Востока, Выпуск 29 (A kelet országai és népei, 29. szám).] Санкт-Петербург: Петербургское Востоковедение, 248–274.
- Pelliot, Paul 2002. Drège, Jean-Pierre (ed.) *Les Routes de la région de Turfan sous les T'ang, suivi de L'histoire et la géographie anciennes de l'Asie Centrale dans Innermost Asia*. Paris: Institut des hautes Études Chinoises du Collège de France.
- Perdue, Peter C. 2003. „A Frontier View of Chineseness.” In: Arrighi, Giovanni – Hamashita, Takeshi – Selden, Mark (eds.) *The Resurgence of East Asia: 500, 150 and 50 Year Perspectives*. London–New York: RoutledgeCurzon, 51–77.
- Rajkai, Zsombor 2015. *The Timurid Empire and Ming China: Theories and Approaches Concerning the Relations of the Two Empires*. [Budapest monographs in East Asian studies 5.] Budapest: Department of East Asian Studies, Eötvös Loránd University.
- Rajkai, Zsombor 2022. „Tribute as a Diplomatic Strategy in Early Ming China.” In: Kauz, Ralph – Rossabi, Morris (eds.) *Tribute System and Rulership in Late Imperial China*. [Studien zu Macht und Herrschaft 9.] Bonn: Bonn University Press, 117–130.

- Richtsfield, Bruno 1985. *Die Aufzeichnungen des Ch'en Ch'eng und Li Hsien über ihre Gesandtschaftsreise nach Herat. Ein chinesischer Beitrag zur Kenntnis Mittelasien im 15. Jahrhundert.* (Magisterarbeit, München: Ludwig-Maximilians-Universität)
- Rossabi, Morris 1970. *Ming China's Relations with Hami and Central Asia, 1404–1513: A Reexamination of Traditional Chinese Foreign Policy.* (Ph.D. diss., New York: Columbia University)
- Rossabi, Morris 1976. „Two Ming Envoys to Inner Asia.” *T'oung Pao* 62.1–3: 1–34.
- Rossabi, Morris 1983a. „A Translation of Ch'en Ch'eng's Hsi-yü fan-kuo chih.” *Ming Studies* 17: 49–59.
- Rossabi, Morris (ed.) 1983b. *China among Equals: The Middle Kingdom and Its Neighbors, 10th–14th Centuries.* Berkeley: University of California Press.
- Rossabi, Morris 1998. „The Ming and Inner Asia.” In: Twitchett, Denis – Mote, Frederick W. (eds.) *The Cambridge History of China: Volume 8, The Ming Dynasty, 1368–1644, Part II.* Cambridge: Cambridge University Press, 221–271.
- Rossabi, Morris 2013. „Notes on Mongol Influences on the Ming Dynasty.” In: Morris Rossabi (ed.) *Eurasian Influences on Yuan China.* Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 200–223.
- Selbitschka, Armin 2015. „Early Chinese Diplomacy: *Realpolitik* versus the So-called Tributary System.” *Asia Major*, Third Series, 28.1: 61–114.
- Shao Xunzheng 邵循正 1985. „You Ming chuye yu Tiemu'er diguo zhi guanxi 有明初葉與帖木兒帝國之關係 [A korai Ming Kína és a Timurida Birodalom kapcsolata].” In: *Shao Xunzheng lishi lunwen ji* 邵循正歷史論文集 [Shao Xunzheng történelmi tanulmányainak gyűjteménye]. Beijing: Beijing daxue chubanshe, 86–98. (First publication: *Shehui kexue* 社會科學 2.1, 1936.)
- Shen Dingping 沈定平 1992. „Mingdai yu Zhongya zhuguo de jiaowang 明代與中亞諸國的交往 [A Ming-dinasztia és a közép-ázsiai országok kapcsolata].” *Mingshi yanjiu* 明史研究 2: 141–150.
- Soucek, Svat 2000. *A History of Inner Asia.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Takasaki Jikidō 高崎直道 2002 ősz – 2006 ősz. „Közép-Ázsia-kutatás Japánban.” *Keletkutatás*, 174–183.
- Tan, Koon San 2014. *Dynastic China: An Elementary History.* Kuala Lumpur: The Other Press.
- Tan Qixiang 譚其驤 (chief ed.) 1988. *Zhongguo lishi ditu ji diqice* 中國歷史地圖集 第7冊 [Kína történelmi atlasza, 7. kötet]. Beijing: Zhongyang minzu xueyuan chubanshe.
- Tian Weijiang 田衛疆 1984. „Lun Chen Cheng chushi Xiyu 論陳誠出使西域 [Chen Chengnek a Nyugati Területen tett diplomáciai küldetéséről].” *Kashi shifan xueyuan xuebao* 喀什師範學院學報 1–2: 43–50.
- Tsai, Shih-shan Henry 1996. *The Eunuchs in the Ming Dynasty.* Albany, NY: State University of New York Press.
- Twitchett, Denis – Grimm, Tilemann 1988. „The Cheng-t'ung, Ching-t'ai, and T'ien-shun Reigns, 1436–1464.” In: Mote, Frederick W. – Twitchett, Denis (eds.) *The Cambridge History of China: Volume 7, The Ming Dynasty, 1368–1644, Part I.* Cambridge: Cambridge University Press, 305–342.

- Waldron, Arthur 2005. „Sino-centric World Order in Asia a Discredited Theory.” *Financial Times* (August 24).
- Wang Jiguang 王繼光 1989. „*Xiyu fanguo zhi banben kaolüe* 《西域番國志》版本考略 [A *Xiyu fanguo zhi* szövegkiadásainak áttekintése].” *Wenxian* 文獻 1: 126–138.
- Wang Jiguang 王繼光 2003. „Chen Cheng ji qi xishi ji: wenxian yu yanjiu 陳誠及其西使記: 文獻與研究 [Chen Cheng és az ő nyugati küldetéseinek feljegyzései: forrásirodalom és kutatás].” *Jinan shixue* 暨南史學 2: 260–275.
- Wang Jiguang 王繼光 2004. „Chen Cheng xishi ji Hong-Yong zhi ji Ming yu Tiemu’er diguo de guanxi 陳誠西使及洪永之際明與帖木兒帝國的關係 [Chen Cheng nyugati küldetése, valamint a Ming-dinasztia kapcsolata a Timurida Birodalommal a Hongwu és Yongle császárok idején].” *Xiyu yanjiu* 西域研究 1: 17–27, 112.
- Wang Jiguang 王繼光 2006a. „Chen Cheng jiashi shengping xu kao 陳誠家世生平續考 [Chen Cheng családi hátterének és életének további vizsgálata].” *Xiyu yanjiu* 西域研究 1: 1–5, 119.
- Wang Jiguang 王繼光 2006b. „*Xiyu fanguo zhi yu Mingshi-Xiyu zhuan* 《西域番國志》與《明史·西域傳》 [A *Xiyu fanguo zhi* és a *Mingshi* Nyugati Területekről szóló feljegyzései].” *Xibei minzu daxue xuebao* 西北民族大學學報 1: 1–6.
- Wang Jiguang 王繼光 2007a. „*Chen Cheng ji qi xishi ji yanjiu ba* 《陳誠及其西使記研究》跋 [Kiegészítés (kutatási beszámoló) a *Chen Cheng, valamint az ő nyugati küldetéseinek feljegyzéseivel foglalkozó kutatások* című könyvhöz].” *Xibei minzu yanjiu* 西北民族研究 3: 126–134.
- Wang Jiguang 王繼光 2007b. „*Xiyu xingcheng ji yu Bieshibali xiqian kao* 《西域行程記》與別失八里西遷考 [A *Xiyu xingcheng ji* és Besbalik (népének) nyugatra költözésének vizsgálata].” *Xiyu yanjiu* 西域研究 2: 16–22, 137.
- Wang Jiguang 王繼光 2009. „Chen Cheng ji qi xishi ji yanjiu shuping 陳誠及其西使記研究述評 [Chen Cheng, valamint az ő nyugati küldetéseinek feljegyzéseivel foglalkozó kutatások áttekintése].” *Zhongguoshi yanjiu dongtai* 中國史研究動態 1: 17–23.
- Wang Jiguang 王繼光 2010. „*Chen Zhushan wenji de shiliao jiazhi yu banben* 《陳竹山文集》的史料價值與版本 [A *Chen Zhushan wenji* jelentősége mint történelmi forrás, valamint szövegváltozatai].” *Xiyu yanjiu* 西域研究 1: 17–20.
- Wang Xingya 王興亞 1989. „Ming wangchao yu Tiemu’er diguo de waijiao shulüe 明王朝與帖木兒帝國的外交述略 [A Ming-dinasztia és a Timurida Birodalom diplomáciai kapcsolatának rövid bemutatása].” *Wenshi zazhi* 文史雜誌 3: 18–21.
- Wang, Zhen-ping 1989. *Sino-Japanese Relations before the Eleventh Century: Modes of Diplomatic Communication Reexamined in Terms of the Concept of Reciprocity*. (Ph.D. Diss., Princeton University)
- Watt, W. Montgomery – Welch, Alford T. 1980. *Der Islam. Band 1: Mohammed und die Frühzeit – Islamisches Recht – Religiöses Leben*. [Die Religionen der Menschheit, Band 25, 1.] Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz: Verlag W. Kohlhammer.
- Wills, John E. 1984. *Embassies and Illusions: Dutch and Portuguese Envoys to K’ang-hsi, 1666–1687*. Cambridge, Mass.: Council on East Asian Studies, Harvard University.

- Wills, John E. 1988. „Tribute, Defensiveness, and Dependency: Uses and Limits of Some Basic Ideas about Mid-Qing Dynasty Foreign Relations.” *American Neptune* 48.4: 225–229.
- Wu Jin 吳晉 2019. *Cong Xiyu xingcheng ji, Xiyu fanguo zhi kan Chen Cheng Xiyu zhi lu* 從《西域行程記》《西域番國志》看陳誠西域之旅 [Chen Cheng utazásai a Nyugati Területeken a *Xiyu xingcheng ji* és a *Xiyu fanguo zhi alapján*]. (Master thesis, Zhengzhou Daxue 鄭州大學)
- Xiao Chaoyu 肖超宇 2020. „*Xiyu fanguo zhi suo jian Mingdai Xiyu duo minzu shehui* 《西域番國志》所見明代西域多民族社會 [A Nyugati Területek soknemzetiségű társadalma a Ming-korban a *Xiyu fanguo zhi alapján*].” *Guizhou minzu yanjiu* 貴州民族研究 (236) 41.10: 156–162.
- Xing Lihai 邢利海 2009. „Mingchao yu Zhongya Tiemu'er wangchao de jiaoliu — 15 shiji lu shang sichou zhi lu shi de zhongyao yi ye 明朝與中亞帖木兒王朝的交流—15世紀陸上絲綢之路史的重要一頁 [A Ming-dinasztia és a közép-ázsiai Timurida Birodalom közötti érintkezések: a szárazföldi Selyemút 15. századi történetének egy fontos fejezete].” *Kaoshi zhouban* 考試周刊 1: 217–218.
- Xiong Xiaofei 熊小飛 – Ji Kaiyun 冀開運 2015. „Jiechu de ‘Silu’ wajiaojia — Chen Cheng 傑出的“絲路”外交家——陳誠 [A »Selyemút« kiváló diplomátája: Chen Cheng].” *Shangluo xueyuan xuebao* 商洛學院學報 29.3: 80–84.
- Xue Zongzheng 薛宗正 1985. „Chen Cheng xishi ji qi jixing shiwen 陳誠西使及其紀行詩文 [Chen Cheng nyugati küldetési és az útjairól szóló versei].” *Xiyu shi luncong* 西域史論叢 2: 110–127.
- Yang Fuxue 楊富學 1995. „Chen Cheng biansai shi lungao 陳誠邊塞詩論稿 [Chen Cheng határvidékről szóló verseinek vázlatos áttekintése].” *Lanzhou xuekan* 蘭州學刊 5: 58–61.
- Yang Fuxue 楊富學 1996. „Chen Cheng Yu Annan bianming Qiuwen dijie shu jianshi 陳誠《與安南辨明丘溫地界書》箋釋 [Megjegyzések Chen Cheng *Jelentés a qiuweni határ rendezéséről Annammal* című írásához].” *Jiangxi shehui kexue* 江西社會科學 4: 46–49.
- Yang Fuxue 楊富學 1997. „Mingdai lulu sichou zhi lu ji qi maoyi 明代陸路絲綢之路及其貿易 [A szárazföldi Selyemút és (a rajta folyó) kereskedelem a Ming-dinasztia idején].” *Zhongguo bianjiang shidi yanjiu* 中國邊疆史地研究 2: 10–18.
- Yu Taishan 余太山 (chief ed.) 1996. *Xiyu tongshi* 西域通史 [A Nyugati Területek általános története]. Zhengzhou: Zhongzhou guji chubanshe.
- Zhang, Feng 2009. „Rethinking the ‘Tribute System’: Broadening the Conceptual Horizon of Historical East Asian Politics.” *The Chinese Journal of International Politics* 2.4: 545–574.
- Zhang, Feng 2015. *Chinese Hegemony: Grand Strategy and International Institutions in East Asian History*. Stanford: Stanford University Press.
- Zhang Wende 張文德 2000. „*Mingshi-Xiyu zhuan-Sama'erhan* bianwu 《明史·西域傳·撒馬兒罕》辨誤 [Hibák a *Mingshi* Nyugati Területekről szóló feljegyzéseiben Szamarkanddal kapcsolatban].” *Xiyu yanjiu* 西域研究 2: 94–96.
- Zhang Wende 張文德 2001. „*Mingshi-Xiyu zhuan* Heilou kao 《明史·西域傳》黑隸考 [A *Mingshi* Nyugati Területekről szóló feljegyzéseiben a Heilou-ról (Herátról) szóló leírások vizsgálata].” *Xiyu yanjiu* 西域研究 1: 25–33.

- Zhang Wende 張文德 2003. „Cong gong shi kan Tiemu'er wangchao yu Ming chao de guanxi 從貢獅看帖木兒王朝與明朝的關係 [A Timurida Birodalom és a Ming-dinasztia kapcsolata: oroszán mint adózási forma].” *Xibei minzu luncong* 西北民族論叢 2: 170–184.
- Zhang Wende 張文德 2004. „Zhou Liankuan xiansheng jiaozhuben *Xiyu xingcheng ji*, *Xiyu fanguo zhi shiyi* 周連寬先生校注本《西域行程記西域番國志》拾遺 [Kiegészítések Zhou Liankuan úr *Xiyu xingcheng ji*, *Xiyu fanguo zhi* szövegkritikai kiadásához].” *Xiyu yanjiu* 西域研究 3: 9–16, 122.
- Zhang Wende 張文德 2005. „Ming yu Zhongya Tiemu'er diguo de liyi wanglai 明與中亞帖木兒帝國的禮儀往來 [A Ming-dinasztia és a közép-ázsiai Timurida Birodalom kapcsolatai a diplomáciai protokoll szemszögéből nézve].” *Xiyu yanjiu* 西域研究 3: 29–39, 128.
- Zhang Wende 張文德 2006. *Ming yu Tiemu'er wangchao guanxishi yanjiu* 明與帖木兒王朝關係史研究 [A Ming-dinasztia és a Timurida Birodalom kapcsolatának története]. Beijing: Zhonghua shuju.
- Zhao Lisheng 趙儷生 1980. „Mingchao de Xiyu guanxi 明朝的西域關係 [A Ming-dinasztia kapcsolata a Nyugati Területekkel].” *Dongyue luncong* 東嶽論叢 1: 86–91.
- Zhao Nan 趙楠 2012. „*Xiyu xingcheng ji* he *Xiyu fanguo zhi* 《西域行程記》和《西域番國志》 [A *Xiyu xingcheng ji* és a *Xiyu fanguo zhi*].” *Xiyu tushuguan luntan* 西域圖書館論壇 4: 53.
- Zhu Tingting 朱婷婷 2020. „Wang Jiguang xiansheng guanyu Chen Cheng xishi xilie yanjiu chuyi 王繼光先生關於陳誠西使系列研究芻議 [Gondolatok Wang Jiguang úr Chen Cheng nyugati küldetéseivel kapcsolatos tanulmány-sorozatáról].” *Mingzuo xinshang* 名作欣賞 11: 180–182.
- Zhu Xinguang 朱新光 1996. „Shilun Tiemu'er diguo yu Mingchao zhi guanxi 試論帖木兒帝國與明朝之關係 [A Timurida Birodalom és a Ming-dinasztia kapcsolatáról].” *Xibei minzu yanjiu* 西北民族研究 (18) 1: 260–267.
- Zhu Xinguang 朱新光 2002. „Mingchu Zhongya Hezhong Tiemu'er han dong zheng ji qi yingxiang chuyi 明初中亞河中帖木兒汗東征及其影響芻議 [Gondolatok a közép-ázsiai Transzoxánia Timur kán(jának) keleti hadjárataról, valamint annak hatásairól a korai Ming-korban].” *Qinghai minzu xueyuan xuebao* 青海民族學院學報 28.3: 32–35.

TÁRGYMUTATÓ

A

adó-ajándék 10, 11, 12, 13, 14
alamizsnaadó (*zakāt*) 19
antropológia(i) 3, 32
arab IX, 18, 74, 97

B

Bretschneider, Emil 16, 86, 91, 98,
104, 106, 107, 108, 109, 113
buddhizmus (buddhista) 1, 4, 109,
110, 112

C

Cao Rong 曹溶 22
Ceng Qi 曾榮 22, 26
Chen Cheng 陳誠 VIII, X, 8, 14,
15, 16, 17, 18, 19, 20–52, 58,
62, 65, 66, 69, 73, 74, 83, 84,
85, 87, 89, 94, 95, 97, 112, 152,
153, 154
Chen Deguang 陳德廣 38
Chen Derong 陳德容 26, 38
Chen Desheng 陳德昇 38
Chen Dewen 陳德文 6
Chen Dexian 陳德賢 38
Chen Guozhen 陳國貞 39, 40
Chen Tong 陳同 26, 39, 40
Church, Sally K. 14, 15, 16, 19, 28,
34, 35, 36, 44, 46, 49, 62
Clavijo, Ruy González de 86, 101,
103
Çandarlıoğlu, Gülçin 36, 86

D

Daowu 倒兀 7
Deng Cheng 鄧誠 29
Deng Yanlin 鄧衍林 30
Didier, Michel 15, 20, 22, 23, 25,
27, 28, 33, 34, 36, 38, 40, 45,
48, 49, 51, 52, 53, 59, 60, 62, 65,
66, 67, 69, 71, 72, 74, 76, 80, 82,
83, 93, 94, 95, 97, 99, 101, 102,
104, 108, 109, 112, 114
diplomácia(i) VIII, 1, 2, 5, 6, 8, 9,
10, 11, 12, 13, 14, 35, 49
Dreyer, Edward L. 4, 8

E

eunuch 6, 15, 34, 43, 45, 46, 49, 50
Ezhenkhan-uli, Bakhyt 97

F

Fairbank, John K. 10, 11
Fang Xiaoru 方孝孺 26, 43
Fei Xin 費信 28
Fu An 傅安 6, 7
Fu Zengxiang 傅增湘 24
fuma 駙馬 75, 76, 105, 107, 134

G

Gao Naiting 高乃聽 25
Gong Zhen 鞏珍 27
Gonggesuonan 貢哥瑣南 5
Guo Ji 郭驥 6
Guo Jing 郭驥 46, 47

H

Hadügyminisztérium (*bingbu* 兵部)
9
Halanbo 哈藍伯 49
Han Wudi 漢武帝 52
Hasan 哈三 49, 65
Hasan 哈散 49
Ḥāfiẓ-i Abrū 2
Hecker, Felicia J. 19, 32, 33, 87, 90,
95, 96
Hu Cheng 胡誠 39
Hu Guang 胡廣 21, 23, 26, 34, 46
Huang Yuji 黃虞稷 22

I

Ibn ‘Arabshāh 74
Ibrāhīm Sultān 102
ideológia(i) 2, 10, 11, 12
Ishiha 32
iszlám 1, 2, 3, 7, 8, 19, 91

J

japán VII, IX, 15, 28, 29, 30, 31
Japán 5, 9, 28
Ji Yun 紀昀 26, 27
Jian Yi 蹇義 45
Jie Jin 解縉 25
Jingnan Hadjárat 7

K

Kanda Kiichirō 神田喜一郎 28, 29
Kangxi 康熙 83, 124, 125
Kauz, Ralph X, 5, 6, 10, 14, 34
Khālīl Sultān 7, 8, 102
Kína VII, VIII, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8,
9, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 28, 30,
31, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 50,
65, 90, 93, 94, 96, 97, 98, 146,
148, 149, 152

kínai VII, VIII, IX, 1, 2, 4, 5–16,
18, 19, 21, 23, 25, 27, 28, 29–
34, 36, 42, 43, 47, 48, 49, 50, 52,
56, 57, 62, 63, 65, 66, 69, 73, 76,
85, 86, 87, 89, 93–99, 104, 108,
110, 139
konfucianizmus 2, 4
konfuciánus 2, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12,
13, 32, 34, 41, 43, 47
Korea 5, 9, 12, 14
Közép-Ázsia VII, 1, 2, 4, 8, 9, 11,
28, 34, 49, 50, 57, 112
közép-ázsiai VIII, 3, 5, 9, 14, 18,
20, 21, 28, 31, 50

L

levirátus 19, 33, 90
Li Da 李達 15, 30, 35, 37, 45, 46,
48, 49
Li Gui 李貴 49
Li Jiang 李江 30, 37
Li Xian 李暹 30, 36, 37, 48, 49, 51,
84
Lian An 練安 39
Liang Yin 梁寅 26, 40
Liu Tongsheng 劉同升 25, 38
Liu Wei 劉惟 6
Lu An 魯安 46
Lu Shen 魯深 30, 36
Lü Rang 呂讓 46

M

Ma Huan 馬歡 28
Ma Junqi 馬駿騏 30, 31, 36
Mahama 馬哈麻 (Muḥammad) 5
Mahama huozhe 馬哈麻火者 49
Mahamu (*wang*) 馬哈木(王) 15,
59, 63, 106, 107, 112, 137
lásd még Muḥammad kán
Manz, Beatrice F. IX, 3, 8
Masui Yasuki 真水康樹 12

Ming 明 (Kína) VII, X, 1, 2, 3, 4,
5, 8, 9, 10, 11, 14, 22, 24, 25,
27, 29, 31, 32, 33, 36, 39, 40, 41,
43, 47, 50, 76, 86, 88, 108, 146
Mitsui Takayuki 満井隆行 28, 29,
30

Miyake Yonekichi 三宅米吉 28

Mogul Birodalom 16

lásd még Mogulisztán

Mogulisztán (Mogul Birodalom) 3,
15

mongol VII, IX, 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9,
11, 12, 19, 49, 50, 59, 62, 71, 76,
86, 106, 107, 114

Muhammad kán 15, 16, 35, 59

N

Nakamura Hidetaka 12

Naqqāsh, Ghiyāth al-Dīn 2, 8

Naqsh-i-Jahān 16

nomád 3, 9, 85

Nyugati Területek (Xiyu 西域) VII,
VIII, 1, 4, 5, 17, 20, 21, 22, 23,
24, 28, 34, 37, 44, 45, 46, 47, 48,
49, 51, 52, 83, 84, 112

P

Pankratov, Boris I. 36, 94, 95, 108,
110, 113

Pelliot, Paul 36

perzsa VII, IX, 18, 19, 74, 87, 95,
96, 98, 104

Pīr Muḥammad 7, 8

pragmatikus VIII, 4, 12

pragmatizmus 2, 12

presztízs 13, 21

Q

Qing 清 (Kína) 11, 15, 23, 26, 29, 48

R

reálpolitika(i) 2, 11, 12

Richtsfeld, Bruno 36

Rossabi, Morris X, 4, 11, 14, 32,
35, 46, 95, 97, 98, 100

S

Samarqandī, Kamāl al-Dīn ‘Abd
al-Razzāq 2

Shāhrukh VIII, 1, 2, 7, 8, 11, 14, 19,
35, 81, 85, 96, 97, 102, 147

Shen Defu 沈德符 22

sinológia(i) IX, 3, 32, 34

Song 宋 (Kína) 11, 18, 39, 40

Song Sheng 宋晟 7

Sulṭān Ḥusayn Bāyqarā 86

Sz

Személyügyi Minisztérium (*libu* 吏
部) 38, 43, 44, 45, 51, 84

Szertartások Minisztériuma (*libu* 禮
部) 9, 41

T

Tan Qian 談遷 22

taoizmus 4

tea-ló kereskedelem 9

Têng, Ssu-yu 10

Tiemu’er buhua 49

Timur IX, 1, 3, 4, 5, 6, 7, 14, 74,
75, 76, 78, 85, 86, 97, 103, 105,
107, 146

timurida 2, 3, 6, 7, 8, 31, 33, 35, 47,
85, 86, 88

Timurida Birodalom VII, IX, 1, 2,
5, 6, 7, 8, 11, 14, 31, 32, 36

török VII, VIII, IX, 1, 8, 19, 35, 36,
49, 50, 86

Transzoxánia 3, 4

tudós-hivatalnok 4, 21, 22, 34, 43

turkológia(i) IX, X, 3

U

Ulug bég 19
‘Umar Shaykh 86
Uwais kán 16

V

vazallus(i) 7, 13, 14

W

Wang Jiguang 王繼光 16, 17, 19,
21, 23, 25, 27, 30, 31, 37, 43,
49, 108
Wang Shizhen 王士禎 83
Wang Zhi 王直 20, 22, 23, 25, 48
Wu Qian 吳騫 22

X

Xiang Da 向達 23
Xie Guozhen 謝國楨 23, 30
Xiyu 西域 VII, 1, 4, 17, 20, 21,
22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30,
34, 37, 46, 47, 48, 51, 74, 84,
103, 112, 115, 123, 139
lásd még Nyugati Területek
Xuanzang 玄奘 1

Y

Yang Shiqi 楊士奇 22, 25, 38
Yang Zhong 楊忠 49
Yao Chen 姚臣 6
Yuan 元 (Kína) 4, 10, 18, 42, 107,
108

Z

Zhang Qian 張騫 28
Zhang Wende 張文德 24, 31, 36, 47
Zhang Ying 張英 83
Zheng He 鄭和 27, 28, 83

Zheng Xiao 鄭曉 24
Zhou Cheng Wang 周成王 43
Zhou Kuan 周寬 38
Zhou Liankuan 周連寬 15, 31
Zhou Mengjian 周孟簡 23, 26, 47
Zhou Shu 周述 38
Zhou Wen Gong 周文公 43
Zhu Biao 朱標 6
Zhu Di 朱棣 (Yongle 永樂) VIII, 1,
2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 16, 20,
21, 26, 34, 35, 43–46, 47, 49,
51, 59, 65, 146
Zhu Gaochi 朱高熾 8
Zhu Qizhen 朱祁鎮 9, 48
Zhu Xiongying 朱雄英 6
Zhu Yijun 朱翊鈞 26
Zhu Yuanzhang 朱元璋 (Hongwu
洪武) 2–6, 8, 35, 41
Zhu Yunwen 朱允炆 6, 7, 8, 43
Zhu Zhanji 朱瞻基 (Xuande 宣德)
8, 21, 49
Zou Qi 鄒緝 23, 26